Helsingin yliopisto
Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 222

Kristiina Brunila

PARASTA ENNEN

Tasa-arvotyön projektitapaistuminen

Helsinki 2009

Kustos

Professori Elina Lahelma

Ohjaajat

Professori Elina Lahelma, Helsingin yliopisto
Dosentti Marja Vehviläinen, Tampereen yliopisto

Esitarkastajat

Dosentti Anne Maria Holli, Helsingin yliopisto
Dosentti Karin Filander, Tampereen yliopisto

Vastaväittäjä

Professori Leena Koski, Joensuun yliopisto

Kannen maalaus

Pekka Parviainen — **Vanitas** (2007)
81 × 81 cm, akryyli kankaalle
yksityiskokoelmassa

Yliopistopaino, Helsinki
ISBN 978-952-10-4392-5 (nid.)
ISBN 978-952-10-4393-2 (PDF)
ISSN 1238-3465

Helsingin yliopisto
Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 222

Kristiina Brunila

PARASTA ENNEN
Tasa-arvotyön projektitapaistuminen

Tiivistelmä
Kirjoitukseni on tutkimus tasa-arvotyöstä, toiminnasta, jolla sukupuolten tasa-arvoa on Suomessa edistetty. Tarkasteluni ulottuu hyvinvointivaltion rakentamisen aikana muotoutuneen valtiollisen tasa-arvopolitiikan syntyvaiheista 2000-luvun puoleen väliin asti, mutta erityisesti 1990-lukuun ja sen jälkeiseen aikaan. Ajanjakson aikana julkinen sektori on markkinoitunut ja liiketaloudellinen ajattelu järjestänyt toimintaa, joka ei ole perinteisesti orientoitunut voiton tavoitteluun. Samalla julkisrahoitteiset, erityisesti Euroopan unionin rahoittamat projektit ovat läpäisseet julkista sektoria. Olen ensinnäkin kysynyt, miten tasa-arvotyö ja siihen liittyvä sukupuoli ovat Suomessa muotoutuneet. Olen lisäksi analysoinut, minkälaisia jännitteitä tasa-arvotyöstä on ollut löydettävissä. Toimijuus on ollut tutkimuksessani keskeinen juonne, ja olen tarkastellut, minkälainen toimijuus on ollut tasa-arvotyössä tarjolla ja mahdollista. Olen myös itse tutkijana ja tasa-arvoon liittyvän ”projektiurani” kautta osallinen siihen, mitä tutkin. Tutkimukseni on samalla kuvaus tutkijan vastuun ottamisesta osallisuudestaan tutkimansa kohteen muotoutumisessa.

Tutkimukseni on monitieteinen suomenkielinen monografia. Se paikantuu tasa-arvo- ja koulutuspoliittiseen tutkimukseen, työelämän naistutkimukseen, hyvinvointityötä ja ammatteja koskevaan tutkimukseen sekä yhteiskuntatieteellistä hallintajärjestelmää ja hallinnallistumista koskevan tutkimuksen piiriin. Työssäni yhdistyvät feministisen, kasvatustieteellisen, kulttuurintutkimuksen, politiikan tutkimuksen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen näkökulmat.

Tutkimusaineistoni on koostunut tasa-arvoa koskevista kansallisista ja kansainvälisistä poliittisista ja hallinnollisista dokumenteista sekä muista aikalaiskirjoituksista. Lisäksi käytössäni on ollut eri vuosikymmeninä Suomessa toimineisiin 99 julkirahoitteiseen tasa-arvoprojektiin liittyviä dokumentteja. Merkittävän tutkimusaineiston muodostavat tutkimushaastattelut, joissa on haastateltu eri puolilla Suomea tasa-arvotyötä tehneitä ja tasa-arvoprojekteissa toimineita 30 henkilöä. Lukutapoina olen soveltanut foucault’laista diskurssianalyyttistä ja genealogiasta lähestymistapaa sekä dekonstruktiivista luentaa.

Opettamisena, kouluttamisena, tutkimisena ja erilaisena muuna poliittisena vaikuttamisena tehty tasa-arvotyö on ollut hyvinvointityötä. Liittoutuminen valtion kanssa on tarjonnut mahdollisuuksia tavoitella professionaalistumista ja toiminnan jatkuvuutta. Tasa-arvotyö on yhtäältä toteuttanut erilaisia hyvinvointi- ja tasa-arvopoliittisia intressejä ja toisaalta julkisin budjettivaroin toteutetusta tasa-arvotyöstä on tullut liiketalouden kielellä operoituvia projekteja tilanteessa,

jossa projektista on tullut uudenlainen yhteiskunnallisen hallinnan muoto. Kehittelemälläni projektitapaistumisen käsitteellä olen viitannut vallan muotoon, joka on määrittänyt, miten tasa-arvosta on pitänyt puhua kuulluksi tullakseen. Yhtäältä projektitapaistuminen on edesauttanut tasa-arvotyön jatkuvuutta ja tasa-arvoon liittyvien ongelmien nimetyksi tulemista. Toisaalta se on ylläpitänyt heteronormatiivisuutta ja yhteiskunnallisten erojen, erityisesti sukupuolen ja toiminnan hierarkkista järjestymistä sekä tasa-arvon ja yhteiskunnallisten erojen valjastumista markkinoiden palvelemiseen, hyödylliseksi ja tuottavaksi tulemiseen. Tasa-arvotyö on ollut vaativaa ja kurinalaista ja sillä on ollut naisleima. Toisaalta tasa-arvoon liittyvien ongelmien pysyvyys ja naisiksi nimettyjen välinen yhteistyö yhdessä tasa-arvotyössä muotoutuneen diskurssitaituruuden kanssa ovat tarjonneet myös tilanteisia muutoksen mahdollisuuksia.

Avainsanat: tasa-arvotyö, projektitapaistuminen, projekti, genealoginen metodi, diskurssianalyysi, dekonstruktiivinen luenta, heteronormatiivisuus, toimijuus, diskurssitaituruus

University of Helsinki
Department of Education
Research Report 222, 2009

Kristiina Brunila

BEST BEFORE
Projectisation of The Equality Work

Abstract
This book is a study of equality work, that is, the activities which have involved the promotion of gender equality in Finland. The study focuses on the period when the public sector has become more market-oriented, and business-oriented thinking has penetrated activities that have not traditionally emphasised profit-making. I have asked about the kind of power relations that have led to equality work in Finland. In addition to marketisation, publicly funded projects, especially by the European Union, have permeated the public sector. I have analysed the effects this turn has had on the aims and activities of equality work. Despite marketisation, equality work has remained for decades, and problems related to equality have also been recognised. The question of agency is a central focus of this study. I have analysed the kind of agency that has been offered and possible in equality work. With my previous "equality project career", I have also participated in the formation of my research subject. This study also represents a description of a researcher taking on the responsibility for being involved in the formation of her own research subject.

The study data includes national and EU-level political and governmental documents as well as articles and other publications related to equality issues. The data also includes documents from 99 publicly funded equality projects. Notable research data have been drawn from research interviews with 30 people who have been engaged in equality work in different parts of Finland and who have also worked in publicly funded equality projects. As a research method, I have combined Foucault's discourse analysis and genealogical analysis as well as deconstructive reading.

Political and governmental programmes have called for equality work, such as teaching, training, research and other political influencing in order to promote the political interests of the welfare state. Alliance with the state offers the opportunity to accomplish professionalism and continuity. Although equality work has not achieved similar legitimisation compared to other public sector professions. Equality work has fulfilled the interests of welfare state despite current trends towards marketisation. Publicly and budgetary funded equality work has evolved into business-oriented projects in a situation where the project itself has become a new governing mechanism for society. To analyse this trend, I have developed the concept of projectisation. The concept refers to a form of power that has directed discussions of equality in order to be heard. On the other hand, projectisation has contributed to the visibility of problems related to equality while maintaining

heteronormativity and hierarchical order of societal differences, especially of gender, as well as harnessing equality for market use, thereby becoming somewhat useful and productive. Equality has been labelled as women's work and being something that women do and continuity of the equality work has required a complex form of competence. The persistence of problems concerning equality as well as co-operation between women and the "discourse virtuosity" of equality work has also opened up opportunities for situational change.

Key words: equality work, project, projectisation, genealogical method, discourse analysis, deconstructive reading, heteronormativity, agency, discourse virtuosity

Kiitokset

Tutkimukseni on valmistunut Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen kulttuurisen ja feministisen kasvatustutkimuksen ryhmässä. Ryhmän johtajaa ja työni ohjaajaa Elina Lahelmaa kiitän kannustavasta, kriittisestä ja laajakatseisesta ohjauksesta. Kiitän Elinaa hellittämättömästä luottamuksesta tutkimukseni etenemiseen, mikä kannatteli hankalimpinakin hetkinä. Työni ohjaajaa Marja Vehviläistä kiitän veret seisauttavan tarkkanäköisistä ja uusia oivalluksia tarjonneista kommenteista ja kysymyksistä läpi tutkimusprosessini. Kiitän Marjaa erityisesti vaikeimpina aikoina yhdessä kulkemisesta. Pirkko Hynnistä[1], työni ohjaajaa, kiitän sen yhdessä jakamisesta, että jonkin tuloillaan olevan ei tarvitse tulla valmiiksi, epävarmuuden kanssa elämään oppimisesta ja viisaista sanoista. Kiitän teitä rakkaat ohjaajat yhteisistä *suurista ohjaajatapaamisistamme*, joissa tarjoutui mahdollisuus kokeilla uusia ajattelun, olemisen ja tekemisen tapoja, tehdä kriittistä, moniäänistä, iloista ja vastuun ottavaa tiedettä, yllättyäkin.

Kiitän koko kulttuurisen ja feministisen kasvatustutkimuksen (KUFE) huippuryhmää. Olemme muodostaneet Elina Lahelman johdolla Päivi Bergin, Chia-chien Changin, Hanna Guttormin, Katariina Hakalan, Jenni Helakorven, Pirkko Hynnisen, Elina Ikävalkon, Ulpukka Isopahkala-Bouretin, Asko Kauppisen, Minna Kelhän, Tuuli Kurjen, Anna Kuuterin, Sirpa Lappalaisen, Jukka Lehtosen, Minna Lähteenmäen, Reetta Mietolan, Sari Monosen, Anna-Maija Niemen, Silja Rajanderin, Tarja Palmun ja uusien ryhmäläisten kanssa kannustavan, kantaa ottavan ja kriittisesti keskustelevan tutkimusryhmän. Ilman teitä rakkaat kollegat, tämä tutkimus olisi jäänyt monta kertaa kesken. Katariina Hakalaa, Reetta Mietolaa ja Sari Monosta kiitän siitä, että vaikka Michel Foucault ja jälkistrukturalistinen feminismi ehkä pilasivat todellisuudentajumme, se paljon jännittävämpi olemisen ja tekemisen tapa, mitä tuli tilalle, on ollut mahtavaa jakaa kanssanne. Päivi Bergiä ja Elina Ikävalkoa haluan kiittää siitä, että jaksoitte huoltaa käsikirjoitustani. Elina Ikävalkoa kiitän erityisesti kallisarvoisesta tuesta, jonka sain tutkimuksen viimeistelyn hetkinä.

Kiitän esitarkastajiani Karin Filanderia ja Anne Maria Hollia tutkimukseeni tarkasti perehtyneistä ja tutkimusta merkittävällä tavalla eteenpäin auttaneista esitarkastuslausunnoista. Kiitän Katri Komulaista ja Eeva Raevaaraa tutkimustani koskevista arvokkaista ja rakentavista kommenteista ja kannustuksesta työn loppumetreillä.

Kiitän KASVA-tohtoriohjelmaa status-paikasta, joka mahdollisti osallistumisen tohtoriohjelman seminaareihin. KASVA:n Kasvatus, tieto ja kulttuuri -tohtorikoulutusohjelman Kitkan monitieteistä seminaaria ja sen tutkijoita kiitän jännittävistä tieteellisistä keskusteluista samoin kuin Koukero-verkostoa. Kiitän myös Industrican tutkijoita Päivi Siivosta ja Päivi Virtasta sekä ”laatuyksikköä” eli Susanna Hannusta, Jaakko Kaukoa, Hannele Pitkästä, Mari Simolaa ja Janne Varjoa ystävyydestä ja yhteistyöstä. Kiitän Johanna Kantolan Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan laitoksella koordinoimaa sukupuoli ja politiikka -lukupiiriä, johon kasvatus-

[1] Pirkko Hynninen on toiminut ohjaajanani, mutta tiedeyhteisön vallitsevat käytännöt eivät valitettavasti salli hänen nimensä laittamista nimiölehteen.

tieteilijät olivat tervetulleita. Katri Komulaisen johtaman Yrittäjäminä-projektin ja Tekstien erot ja erojen tekstit -seminaarin jäseniä kiitän monien tärkeiden sanojen löytymisestä.

Ilman rahaa ei olisi tullut tutkimusta. Kiitän lämpimästi siitä, että olen voinut olla mukana Elina Lahelman johtamassa ja Suomen Akatemian rahoittamassa Learning to be Citizens: Ethnographic and Life Historical Perspectives -tutkimusprojektissa, joka on myös rahoittanut tukimustani. Kiitän Suomen Kulttuurirahastoa kolmeen kertaan myönnetystä vuoden apurahasta, joka mahdollisti kokopäiväisesti tutkimukseen keskittymisen. Kasvatustieteen laitos on tarjonnut erinomaiset työtilat ja kannustusrahan, josta kiitän laitoksen johtajaa Marja Martikaista. Kiitän kasvatustieteen laitoksen henkilökuntaa apurahalla ja pätkäprojekteissa työskentelevän tutkijan yhteisöön mukaan ottamisesta. Tuomo Aaltoa kiitän tämän tutkimuksen painokuntoon saattamisesta.

Kiitän tasa-arvoprojekteja, joiden toimintaan olen saanut osallistua kuluneiden vuosien aikana. Kiitän Equal Kansallisen teematyön Segregaation purku työmarkkinoilla -projektia ja erityisesti Mervi Heikkistä yhteistyöstä, jota en unohda milloinkaan. Projektin tutkimusryhmän tutkijoita kiitän vuoria siirtäneestä yhteistyöstä, tuesta ja kriittisen tutkimuksen mahdollistamisesta EU-rahoitteisessa projektissa. Projektin johtoryhmää kiitän laaja-alaisen tutkimuksen puitteiden tarjoamisesta kahden vuoden ajan.

Muutakin elämää on onneksi ollut. Siitä kiitän kumppaniani Ari Kemppistä. Kiitän Ari sinua kärsivällisyydestä ja erityisesti kaikkien näiden vuosien ajan saamastani rakkaudesta, tuesta ja kannustuksesta. Kiitän myös niiden materiaalisista seurauksista, kuten kotitöiden tekemisestä, tuhansien paperien kopioimisesta ja kommentoinnista sekä hajamielisen tutkijan elämässä kiinni pitämisestä. Kiitän elämässä kiinni pitämisestä myös vanhempiani Eeva ja Juhani Brunilaa, kummejani Ulla ja Pauli Vierikkoa sekä nuoren polven feministiä kummityttöäni Anniina Välisalmea. Kaarina Kemppistä kiitän kallisarvoisesta tuesta, jonka sain mitä kiperimmässä tilanteessa. Kiitän viisaita ystäviäni Minna Huhtalaa, Annika Grofia, Anne ja Nikola Koivusaarta, Janika Kyttää, Pauliina Lampista ja Päivi ja Jukka Nortiota maailmaa parantavista keskusteluistamme niin oluttuopin ääressä kuin metsäpoluilla. Kiitän teitä ystävyydestä, joka on kestänyt niin iloissa kuin suruissakin.

Tasan 17 vuotta sitten samaisena helatorstain jälkeisenä perjantaina kun tämä väitöskirja julkisesti tarkastetaan, väitteli Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksella Elina Lahelma. Haluan kunnioittaa professori Elina Lahelman rohkeaa, periksiantamatonta ja ennakkoluuloja ylittävää vuosikymmenten pituista toimintaa tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden edistämisessä sekä feministisen kasvatustieteen tutkimuksen vahvistamisessa. Haluan omistaa tämän tutkimuksen Elina Lahelmalle ja hänen lukuisia ihmisiä yhdistäneelle toiminnalle ja samalla kaikelle sille tasa-arvotyölle, jota on tehty ja jota tullaan tekemään.

Porkkalanniemessä, Kirkkonummella 30.3.2009.

Kristiina Brunila

Sisällys

Prologi 1

1 Johdanto 5

2 Mistä puhutaan, kun puhutaan tasa-arvosta 9
2.1 Tasa-arvosta moneksi 9
2.2 Tasa-arvotyö 14
2.3 Tasa-arvotyö projektiyhteiskunnassa 24

3 Vallan muotojen tunnistaminen niihin lamaantumatta 35
3.1 Tiedon ja tietämisen valta 36
3.2 Teemme asioita sanoilla, ja sanat tekevät meitä 38
3.3 Yksilöstä luopuminen yksilöä menettämättä 41
3.4 Tutkimuskysymykset 46

4 Tutkimuksen tekeminen 49
4.1 Ja alussa oli projekti… 49
4.2 Tutkimusaineiston jäsentäminen 51
4.3 Lukutavan muotoutuminen 61

5 Tasa-arvotyön projektitapaistuminen ja sukupuolen innovaatio 71
5.1 Projektina tasa-arvo 71
5.2 Tasa-arvopolitiikan hahmottumista ja valtiojohtoisuutta 74
5.3 Uudenlainen hallintasuhde ja naistutkimuksen vahvistuminen 78
5.4 Euroopan unioni – yhteisöllisyyttä ja individualismia 87
5.6 Tarkasteluni päähuomioita 99

6 Tasa-arvotyön paradoksaalisuuksia 107
6.1 Joko/tai-ajattelusta siirtyminen sekä/että-ajatteluun 107
6.2 Erojen hierarkiaa ja moninaisuutta 109
6.3 Tasa-arvopolitiikkaa ja talouspolitiikkaa 119
6.4 Yhteisöllisyyttä ja yksilöllisyyttä 126
6.5 Tasavertaisuutta ja eriarvoisuutta 132
6.6 Tasa-arvo liikkeellä 139

7 Toimijuus tasa-arvotyössä 143
7.1 ”Yksin ois saattanu jäähä paikalleen” – kun liekki soihdussa syttyy 143
7.2 ”Oikein hallintaa” ja poliittista toimijuutta 147
7.3 Heteronormatiivisuus hallinnan tekniikkana tasa-arvotyössä 148
7.4 Tasa-arvotyö diskurssitaituruutena 155
7.5 Pyhä ja parjattu tasa-arvo 162
7.6 Ei mikään sankaritarina 166

8 Mitä tulikaan tehdyksi? 169

Epilogi 179

Lähteet 187

Liitteet 211

Prologi[1]

Olipa kerran maa nimeltä PRO, jota kutsuttiin tasa-arvon mallimaaksi. Tasa-arvon mallimaassa ajateltiin tasa-arvon etenevän jokseenkin automaattisesti, sopusointuisena naisiksi ja miehiksi nimettyjen yhteistaipaleena. Samalla maan menestymistä kansainvälisessä kilpailussa pidettiin tärkeänä. Siitä maata muistutteli kansainvälinen taloudellispoliittinen organisaatio JEK, joka jakoi jäsenmailleen taloudellisia resursseja projektirahoituksen muodossa ja suuntasi näin myös tasa-arvon edistämistä. Erityisesti miesvaltaisten toimialojen mahdollinen tulevaisuuden työvoimapula oli herättänyt huolta, eikä olisi pahitteeksi, että aloille saataisiin tarvittaessa lisätyövoimaa.

Samaan aikaan kuultiin toisenlaistakin puhetta, esimerkiksi väitteitä tasa-arvon mallimaasta myyttinä. Kuultiin väitteitä, että tasa-arvon mallimaassa esiintyi syrjintää, häirintää ja kiusaamista. Tilanteelle tulisi tehdä jotakin. Toimeenpanon osoituksena toteutettiin JEK-rahoitteinen projekti, niin kuin oli tehty kuluneiden vuosien aikana jo monta kymmentä kertaa aiemmin. Siitä tuli Segregaation purku TI-alalta -projekti.

Projektiin lähtivät mukaan YHT, joka oli TI-alan työnantajajärjestön edustaja, EI-ryhmä, joka koostui työntekijäliittojen edustajista, S-yliopiston tasa-arvotutkimusta tehneet tutkijat sekä TI-alalta isohko KUN-organisaatio, jossa projektin tasa-arvoon liittyvä kehittämistyö oli tarkoitus tehdä. Projektia hallinnoi TA-organisaation useissa vastaavissa projekteissa tasa-arvotyötä tehnyt projektipäällikkö. TA oli antanut hiljattain ymmärtää, että palkkakustannusten paikkaamiseen tarvittaisiin JEK-projektirahoitusta. Niin kävi, että projektipäällikkö kirjoitti projektihakemusta yötä päivää, muotoili yhteistyötahoja tyydyttävää ja uusia innovaatioita puhuvaa projektihakemusta ja vakuutteli itselleen kyseisen projektin olevan omalta osaltaan varmasti viimeinen.

Projekti sai rahoituksen ja käynnistyi. Ensimmäiset ongelmat kohdattiin projektin toimintatapojen määrittelyssä eikä projektin tiedotetta meinattu saada tehdyksi. YHT ja KUN halusivat tavoitteeksi naisten kannustamisen TI-alalle. S-yliopiston tutkijat esittivät aiemmissa vastaavissa projekteissa saatuja tutkimustuloksia siitä, että lähestymistapa jättää vastuun tasa-arvon edistymisestä naisille. He ehdottivat työyhteisön käytäntöjen tutkimista ja yhteistä kehittämistyötä. EI-edustajat vetosivat työehtosopimuksiin, joiden katsottiin peruslähtökohdiltaan turvaavan tasa-arvoiset käytännöt. Lisäksi huomautettiin, ettei miesvaltaisella TI-alalla ole aiemmin ollut tasa-arvo-ongelmia. YHT ei nähnyt käytäntöjen tutkimista tarpeellisena ja katsoi, että projektin tulisi keskittyä varsinaiseen ongelmaan eli naisten vähäiseen kiinnostukseen alaa kohtaan.

TA-organisaation projektipäällikkö halusi turvata projektin jatkuvuuden ja myöntyi YHT:n ja KUN:n tahtoon, mutta tutkimus päätettiin pitää mukana. Tutkijat aloittivat käytäntöjen tutkimisen. Projektipäällikkö toteutti esimiehille ja henkilöstön edustajille 5 päivän pituisen tasa-arvokoulutuksen.

---

[1] Tämä prologi on teksti, joka koostuu monista teksteistä ja viittaa moniin teksteihin. Prologi vihjaa jatkossa seuraaviin juonen käänteisiin.

Seuraavassa projektikokouksessa esitettiin alustavia tutkimustuloksia: KUN-organisaatiossa havaitun seksuaalisen häirinnän, naisten miehiä heikomman työnkierron ja esimerkiksi kahvitauoilla esitetyt rasistiset ja seksistiset vitsit. Kuultuaan tutkimustuloksista KUN-organisaation edustaja epäili tutkimuksen luotettavuutta toteamalla, että nyt oli kyllä tehty kärpäsestä härkänen. YHT epäili projektin jatkuvuuden mahdollisuutta, koska projekti ei selvästikään keskittynyt olennaiseen. Projektipäällikkö koetti rauhoitella tilannetta ja muistutti työryhmälle työyhteisöjä velvoittavasta tasa-arvolainsäädännöstä. Tasa-arvolaista keskusteltaessa tosin ihmeteltiin, miten laki huolehti muista kuin miehistä ja naisista, mutta projektipäällikkö muistutti, kuten oli muistuttanut kaikissa aiemmissakin projekteissa, että kaikilla työntekijöillä on sukupuoli.

Tasa-arvo herätti KUN-organisaatiossa keskustelua. Eräs työntekijä päätti siitä rohkaistuneena kertoa esimiehelleen organisaatiossa esiintyneestä seksuaalisesta häirinnästä. Prosessi jatkui. KUN-organisaatiossa opittiin tasa-arvolain velvoitteet, myös pornokalenterit otettiin kahvihuoneen seinältä pois, vaikka laki ei niistä erikseen maininnutkaan. Tutkijat aloittivat tutkimustuloksiin nojaavan projektin lopputuotteen, ”Hyviä käytäntöjä TI-työpaikkojen tasa-arvotyöhön”-oppaan kirjoittamisen.

Seuraavassa kokouksessa oppaan tekstiä käytiin läpi. EI-liiton edustaja ehdotti termien, kuten heteronormatiivisuuden poistamista huomauttaen, että eikö suurin osa meistä kuitenkin ole heteroja. Muutenkin oppaan kieltä tuli hioa. YHT ja Kun katsoivat, että tavalliset ihmiset eivät lue kieltä, jossa esiintyy vieraita käsitteitä. Tekstin tulisi olla selkeää, yksinkertaista ja konkreettisiin käytäntöihin keskittyvää. Siinä tulisi painottaa positiivisuutta ja tasa-arvon tuomia taloudellisia hyötyjä. YHT muistutti oleellisimmasta eli kansainvälisen kilpailukyvyn tärkeydestä. S-yliopiston tutkijat olivat pettyneitä, mutta aikaa ei ollut erilaisista tasa-arvon lähtökohdista keskusteluun. Rahoittajakin jo tiedusteli projektin lopputuotteen aikataulua. Projektipäällikkö oli tutussa tiukassa tilanteessa. Piti päättää, luopuako jälleen kerran itselle tärkeistä tasa-arvoa koskevista periaatteista, jotta projekti saataisiin kunniakkaasti päätökseen.

Projektin rahoituksen päättyessä lopeteltiin toimintaa. Tutkijoiden tekemissä KUN-organisaation työntekijöiden loppuhaastatteluissa ei todettu näkemyksien sukupuolesta juurikaan muuttuneen. Sukupuolella tai muilla eroilla ei nähty olevan enempää merkitystä käytäntöihin kuin ennenkään projektia. Jotkut haastateltavista kertoivat olevansa hyvillään, että seksuaalinen häirintä oli noussut keskusteluun.

Loppuseminaarista haluttiin näyttävä. Media toivottiin paikalle, mutta sen tiedettiin olevan jossain määrin innoton tasa-arvoasioiden uutisoinnissa. TI-ala nostettiin näkyvästi esille. Pääpuhujina olivat tasa-arvoministeri ja YHT:n johtaja. Tilaisuudesta huokui positiivisuus. Ministeri aloitti korostamalla, että tasa-arvo etenee, kun siihen on aitoa tahtoa. Projektin edustajat, YHT ja EI, kiittelivät projektia ja painottivat tasa-arvon imago-tekijöitä sekä tuottavuuden näkökulmaa. KUN korosti, että tasa-arvo-asiat ovat nyt kunnossa ja tasa-arvolain edellyttämä tasa-arvosuunnitelma yksissä kansissa. KUN sai samana vuonna Vuoden tasa-arvoinen työyhteisö -palkinnon. Organisaatioon oli tällä välin saatu ensimmäinen naistyöntekijä tekniselle osastolle ja hänet oli kutsuttu seminaariin. Hieman kiu-

saantuneen oloista naista onniteltiin positiivisena roolimallina toimimisesta. Toimittaja teki jutun otsikolla ”Naiset valtaavat TI-alaa”.

Loppuraporttiin kirjattiin, että projekti on onnistunut tavoitteidensa toteuttamisessa, osallistuminen on ollut aktiivista ja tasa-arvo koetaan tärkeäksi asiaksi. Projektissa kehitettyjen naisten TI-alalle kannustamiseen liittyvien hyvien käytäntöjen levittämiseen tarvittaisiin kuitenkin jatkoprojekti. S-yliopiston tutkijoiden kirjoittamaa opasta ei koskaan julkaistu. Projekti julkaisi oppaan, joka puhui positiivisessa hengessä tasa-arvon tuomista hyödyistä yrityksille.

Sen pituinen se tai oikeastaan ei, koska projekti sai jatkorahoituksen, kuten monet muutkin PRO-maan projektit tulivat saamaan. Projektipäällikkö vakuutteli jälleen itselleen tuttua väsymystä tuntien projektin olevan tällä kertaa viimeinen. Se, mistä projektin dokumentit eivät kertoneet, tapahtui projektin jälkeen. YHT:n johtaja Pekka oli alkanut tehdä kotitöitä. Martti kertoi EI-liiton kahvitauolla elämänkumppanistaan Joukosta. KUN:in Hilkka vaihtoi alaa, koska sai tarpeekseen lasikatosta. KUN:in insinöörin Teuvon lapsi Jasmin puolestaan ihmetteli lahjapaketista löytynyttä työkalupakkia. Amina nukkui yönsä, koska ahdistelu oli KUN:issa viimeinkin loppunut. S-yliopiston tutkija Marjo alkoi tehdä aiheesta tutkimusta.

1 Johdanto

Suomi on esitetty keskusteluissa tasa-arvon mallimaana. Tasa-arvon on sanottu olevan meille suomalaisille tärkeä, ellei jopa pyhä asia. Kukapa tasa-arvoa haluaisi vastustaa? Olemme toistaneet uskoa tasa-arvon etenemisestä, joka tapahtuisi ikään kuin automaattisesti, viimeistäänkin ajan tai ainakin nuorempien sukupolvien myötä. Tasa-arvon on ajateltu, jos ei kokonaan, niin ainakin miltei kokonaan toteutuneen.

Samaan aikaan tasa-arvoon on yhdistynyt pelkoja, uhkia ja pettymyksiä. Huoleen on yhdistynyt ajatus, että tasa-arvoasioissa on menty jo liian pitkälle. Tasa-arvon on pelätty heikentävän kilpailukykyä, vähentävän tuottavuutta ja aiheuttavan passiivisuutta. Huolet ja pelot ovat pitäneet sisällään ajatuksen tasa-arvosta eräänlaisena viruksena, joka levitessään tartuttaisi koko kansakunnan ja tasapäistäisi sen kansalaiset. Tasa-arvoon ollaan oltu myös pettyneitä, tasa-arvo on todettu vanhentuneeksi ja ajan ohi ajamaksi. Tasa-arvon tilalle on etsitty muita käsitteitä. Vaikka tasa-arvosta käyty keskustelu on ollut julkisuudessa melko niukkaa, on ollut tyypillistä, että puhujilla on siitä valmiita ja vankkojakin mielipiteitä.

Kun tasa-arvosta on julkisuudessa puhuttu, on korostunut eräänlainen kilpailu siitä, kenen tasa-arvo on tullut kulloinkin parhaiten kuulluksi. Puhetta ovat luonnehtineet vastakkainasettelut. Tasa-arvon osalta vertailussa ovat olleet pääsääntöisesti naisiksi ja miehiksi nimetyt. Toisaalta myös ikään, kulttuuriseen taustaan, alueellisuuteen, seksuaaliseen ja sukupuoliseen suuntautumiseen liittyvät tasa-arvot ovat kilpailleet keskenään kuulluksi tulemisesta. Harvoin on julkisuudessa mietitty, mitä tasa-arvo on kulloinkin tarkoittanut, mitä sillä on edistetty ja keiden vastuulla se on ollut. Samalla Suomessa yhteiskunnalliset erot, eriarvoisuus, häirintä, kiusaaminen ja syrjintä ovat olleet varsin pysyviä yhteiskunnallisia ilmiöitä.

Huolien, uhkien ja pettymysten lisäksi tasa-arvoon on yhdistynyt toivo. Samaan aikaan kun edellä mainittuja keskusteluja on julkisuudessa käyty, on tehty monenlaista tasa-arvotyötä. Eri puolilla Suomea on toiminut vuosikymmenten ajan henkilöitä, jotka ovat kokeilleet erilaisia tapoja edistää tasa-arvoa. He ovat olleet henkilöitä, jotka ovat ottaneet vastuun tasa-arvon edistämisestä kantaakseen. Toiminnan tuloksena on vuosikymmenten ajan tuotettu tasa-arvoa koskevia tutkimuksia, selvityksiä, oppaita, ohjeistuksia ja toimintamalleja. Tasa-arvotyötä on tehty kasvatuksen, koulutuksen ja tutkimuksen piirissä ja lukuisilla yksityisen ja julkisen sektorin työpaikoilla. Toiminta on tavoittanut ja yhdistänyt monia, mutta siihen on liittynyt myös ongelmia.

Tutkimukseni kohdistuu kyseiseen jännitteiseen tilanteeseen, jossa yhtäältä on toistettu tasa-arvon etenemiseen liittyvää uskoa, mutta toisaalta on todettu, että yhteiskuntamme ei ole tasa-arvoinen. Kun aloitin tutkimukseni 2000-luvun alkupuolella, oli julkinen sektori markkinoitumassa. Liiketaloudellinen ajattelu oli läpäisemässä sellaistakin toimintaa, joka ei ollut perinteisesti orientoitunut voiton tavoitteluun. Samalla julkisrahoitteiset ja erityisesti Euroopan unionin rahoittamat projektit olivat asettuneet julkiselle sektorille jäädäkseen. Luin uutisia, että jotkut julkishallinnon alat olivat tulleet jo riippuvaisiksi EU-rahoitteisista projekteista tavalla, jossa toiminta piti mukauttaa EU:n kulloisiinkin rahoituspäätöksiin.

Myös oma ”projektiurani” alkoi maisteriopintojen aikana, jolloin työllistyin ensimmäisiin tasa-arvoprojekteihini.

Suomessa tasa-arvotyön tärkeyttä on toistettu hallinnollisissa ja poliittisissa ohjelmissa, joissa on määritelty kulloinkin keskeisiksi nähtyjä tasa-arvoon liittyviä ongelmia ja niiden ratkaisupyrkimyksiä. Tasa-arvotyön tavoitteet ovat kytkeytyneet monenlaisiin intresseihin, niin naisten aseman edistämiseen, sukupuolistuneiden käytäntöjen näkyväksi tekemiseen kuin tuottavuuden ja tehokkuuden ylläpitämiseenkin. Osoituksena asioiden toimeenpanemisesta poliittisten ja hallinnollisten ohjelmien yhteydessä on lähes poikkeuksetta mainittu projekti. Esimerkiksi Suomen hallituksen toisessa tasa-arvo-ohjelmassa (1997–1999) projekti tai hanke mainitaan noin 150 kertaa. Myös tasa-arvoa koskevat tilaisuudet ovat olleet useimmiten olleet EU-rahoitteisten projektien järjestämiä.

Tutkimukseni kohteena on Suomessa tehty tasa-arvotyö yhteiskunnallisessa tilanteessa, jossa markkinoituminen ja projektit läpäisevät julkisen sektorin. Keskeistä työssäni on pohdinta siitä, miten kyseiseen tilanteeseen on tultu, mitä seurauksia sillä on ollut ja miten tilanteessa on pitänyt toimia, jotta on tullut kuulluksi. Tarkastelen, miten tasa-arvotyö ja siihen liittyvä sukupuoli ovat Suomessa muotoutuneet, minkälaisia jännitteitä tasa-arvotyöstä on ollut löydettävissä ja minkälainen toimijuus on ollut tasa-arvotyössä mahdollista.

Tutkimusaineistoni on laaja. Se koostuu tasa-arvoa ja projektityötä koskevista kansallisista ja EU:n poliittisista ja hallinnollisista dokumenteista. Lisäksi käytössäni on kymmenien eri vuosikymmeninä toimineiden julkisrahoitteisten tasa-arvoprojektien dokumentteja, kuten raportteja, tiedotteita ja muita projektien tuottamia lopputuotoksia. Merkittävän tutkimusaineiston muodostavat tutkimushaastattelut, joissa on haastateltu eri puolilla Suomea vuosikymmenten ajan tasa-arvotyötä tehneitä ja julkisrahoitteisissa tasa-arvoprojekteissa toimineita henkilöitä. Lähestymistavassani sovellan ja yhdistän foucault’laisen diskurssianalyysin ja genealogisen lähestymistavan periaatteita sekä dekonstruktiivista luentaa.

Tarkasteluni ulottuu hyvinvointivaltion rakentamisen aikana muotoutuneen valtiollisen tasa-arvopolitiikan syntyvaiheista 2000-luvun puoleen väliin asti, mutta erityisesti 1990-lukuun ja sen jälkeiseen aikaan. Kyseinen ajanjakso on tarkasteluni näkökulmasta keskeinen, koska tänä aikana tasa-arvotyön erityispiirteeksi on tullut toiminnan järjestyminen julkisrahoitteisiksi projekteiksi. Vaikka tasa-arvoa koskevissa poliittisissa ja hallinnollisissa teksteissä on puhuttu tasa-arvotyöstä projekteina, ei sen seurauksiin ole kiinnitetty riittävästi tutkimuksellista huomiota. Toiminnan tarkasteluun liittyy myös tutkijan oma paikantuminen tutkimuksen tekijänä ja tutkimuksen kohteena. Olen osallinen siihen, mitä tutkin. Tutkimuksessa kulkee mukana tavoite ottaa tutkijana vastuu osallisuudestani tutkimuskohteen muotoutumisessa.

Olen valinnut tutkimukseeni käsitteen tasa-arvotyö. Voisin puhua tasa-arvopolitiikasta, koska kaiken tasa-arvoon liittyvän toiminnan, jota tutkimuksessani tarkastelen, voi lukea poliittiseksi toiminnaksi. Valitsin tasa-arvotyön siksi, että sen avulla on mahdollista tarkastella tasa-arvoon liittyvää monenlaista toimintaa. Vaikka tasa-arvopolitiikan käsitteellä voidaan viitata virallisen tasa-arvopolitiikan ulkopuoliseen toimintaan, yhdistyy se helpommin valtiollisten tasa-arvoelinten toimintaan, minkä olen jättänyt tutkimuksessani vähemmälle huomiolle. Tasa-

arvotyön käsite tuntui luontevalta valinnalta myös sen takia, että tutkimusaineistoni dokumentit puhuvat tasa-arvotyöstä. Myös haastattelemani henkilöt puhuvat toiminnastaan tasa-arvotyönä. Käsitteen valinta oli siinä mielessä poliittinen, että luen tasa-arvotyön hyvinvointityönä. Tasa-arvotyö ei ole saanut vastaavaa viralista asemaa muiden hyvinvointitöiden rinnalla, vaikka sitä on peräänkuulutettu vuosikymmenten ajan vaihtelevien hyvinvointipoliittisten intressien ajamiseen.

Mielessäni on tutkimusta tehdessäni ollut Wendy Brownia (2006) mukaillen ajatus, että jos tutkijana on mahdollista pohtia tapoja puhua tästä hetkestä jollakin tavalla toisin, voisi sen ehkä ajatella avaavan mahdollisuuksia puhua ja ajatella tulevastakin toisin.

Väitöskirjan rakenne

Luvussa 2 käyn läpi, mistä puhutaan, kun puhutaan tasa-arvosta. Aloitan esittelemällä tasa-arvon ja siihen liittyvän sukupuolen lähestymistapoja ja niiden eroja ja yhtäläisyyksiä. Sitten tarkastelen tasa-arvotyötä, ja esittelen tasa-arvopolitiikkaa, tasa-arvoprojekteja, työelämän naistutkimusta sekä hyvinvointityötä ja hyvinvointityön ammatteja koskevaa tutkimusta. Uudenlaista hallintajärjestelmää koskevassa alaluvussa käyn läpi julkista sektoria ja tasa-arvotyötä koskeneita laajempia yhteiskunnallisia käänteitä, erityisesti projektiyhteiskunnallistumista. Sen jälkeen tarkastelen hallinnallistumista ja hallinnan tekniikoita sekä niiden tarjoamia mahdollisuuksia uutta hallintajärjestelmää koskevien seurausten tutkimisessa. Tuon tarkasteluun kontrolliyhteiskunnan ja kontrollin käsitteet, ja esitän, että niiden avulla päästään tarkastelemaan tilannetta, jossa kuri ei löysty, vaan yleistyy. Lopuksi esittelen väitöskirjassani kehittelemäni projektitapaistumisen käsitteen.

Luvun 3 aloitan tarkastelemalla tiedon ja tietämisen politiikkaan sekä tietovaltasuhteisiin liittyviä näkökulmia. Tarkastelen toiminnan diskursiivista muotoutumista esittelemällä kielen, diskurssin, sukupuolen, vallan ja toimijuuden käsitteitä. Luvun lopussa esitän tutkimuskysymykset. Luvussa 4 käyn läpi tutkimuksen metodologiaa ja lukutapani muotoutumista. Aloitan tarkastelemalla osallisuuttani ja positioimalla itseni tutkijana. Tämän jälkeen esittelen tutkimusaineistoni, johon kuuluvat tasa-arvoprojekteja koskevat dokumentit ja muut tasa-arvoa koskevat poliittiset ja hallinnolliset tekstit, tutkimushaastattelut ja tutkimuspäiväkirjan. Lopuksi kirjoitan auki analyysitapani, jossa yhdistän ja sovellan genealogisen lähestymistavan joitakin periaatteita, diskurssianalyyttistä lähestymistapaa sekä dekonstruktiivista luentaa.

Luvussa 5 käyn läpi tasa-arvotyön projektitapaistumista. Luvun ensisijainen tarkoitus on taustoittaa luvuissa 6 ja 7 tarkasteltuja asioita. Tarkastelen ajanjaksoa 1970-luvulta 2000-luvun puoleen väliin asti, mutta erityinen huomioni on 1990-luvussa ja sen jälkeisessä ajassa. Luvussa 6 analysoin tasa-arvotyön jännitteitä paradoksaalisuuden käsitteen avulla. Luvussa 7 siirryn analysoimaan, minkälainen toimijuus on tasa-arvotyössä tarjolla ja mahdollista.

Luvussa 8 esittelen tutkimukseni yhteenvedon, keskeiset tutkimustulokset ja tutkimusta koskevaa arviointia. Alaluku 8.1 toimii epilogina, jälkinäytöksenä ja katseena tulevaan kysyessäni, mihin projekteja tarvitaan.

2 Mistä puhutaan, kun puhutaan tasa-arvosta

Sukupuolten tasa-arvon tarkastelutavat ja määritykset ovat yhteiskunnallisesti ja historiallisesti vaihdelleet sekä linkittyneet laajempiin kysymyksenasetteluihin ja tilannekohtaisiin tarkasteluihin (esim. Squires 1999; Scott 2003; Raevaara 2005; Holli 2003). Rajaan tarkastelua pääsääntöisesti Suomessa viime vuosina käytyyn sukupuolten tasa-arvoa koskevaan keskusteluun.

2.1 Tasa-arvosta moneksi

Tasa-arvon käsite on vakiintunut Suomessa tarkoittamaan sukupuolten tasa-arvoa, mutta mitä tämä on kulloinkin tarkoittanut, on vaihdellut (esim. Holli 2003, 8; Raevaara 2005). Sukupuolten tasa-arvoa voi tarkastella monella tavalla. Tasa-arvoa voi lähestyä esimerkiksi normina, aatteena, myyttinä tai ihanteena, jonakin hankalasti määrittyvänä, tuloillaan olevana ja menetettynä tai jonakin, jota tehdään, korostetaan tai toistetaan väärin, puhujasta ja tilanteesta riippuen. Tutkimuksessani viittaan tasa-arvolla diskurssiin, jossa puhutaan sukupuolten tasa-arvosta.

Sukupuolten tasa-arvoa koskeva keskustelu on liikehtinyt kahden sukupuolen, mieheksi ja naiseksi nimetyn samanlaisuuden ja eron maastossa. Tällöin on voitu esittää kysymyksiä siitä, ovatko naiset ja miehet keskenään samanlaisia vai erilaisia, mistä mahdollinen ero johtuu, ja miten eroa häivytetään tai korostetaan. Samaan aikaan kahtiajakoja samanlaisuuden ja eron sekä tasa-arvon ja sukupuolieron välillä on pyritty purkamaan. Kyseisten kahtiajakojen on todettu sulkevan monenlaista keskustelua ulkopuolelle. Kahtiajakojen sijaan erot, kuten sukupuoli, on nähty moninaisina ja liikkeessä olevina. Naisten ja miesten erilaisuuden tai samanlaisuuden pohtimisen sijaan on korostettu ymmärrystä monenlaisista olemisen ja tekemisen tavoista. On ehkä kokeiltu puhua naisista ja miehistä vertaamatta heitä keskenään tai sukupuolesta toiminnan tuloksena. Tasa-arvon käsitettä on pidetty lukitsevana, ja sen tilalle on etsitty muita käsitteitä. Toisaalta tasa-arvon käsite on nähty joustavana ja liikkeessä olevana.

Tasa-arvoa koskevat puhetavat kytkeytyvät naisasialiikkeisiin ja feministisiin lähestymistapoihin. Clare Hemmings (2005) on kritisoinut länsimaista feinististä teoriaa siitä, millä tavalla se on kertonut oman menneisyytensä tarinan. Hemmings on todennut, että tarina on edennyt 1970-luvun samuudesta 1980-luvun identiteettiin ja sieltä 1990-luvun eroon. Näin tehdessään se on Hemmingsin mukaan poissulkenut monia keskusteluja. Myös Joan Scott on kritisoinut tällaisten jatkumoiden rakentamista (Scott 1990; myös Raevaara 2005). Samanlaisuus, johon Hemmings ja Scott viittaavat, on pitänyt sisällään ajatuksen miesten ja naisten samanlaisuudesta. Tällöin on esimerkiksi voitu katsoa tasa-arvon toteutuvan, kun miehiksi ja naisiksi puhutellut tekisivät samantyyppisiä asioita. Jaana Kuusipalo on todennut samanlaisuutta tavoittelevan lähestymistavan perustavan näkemykselle sukupuolineutraaliudesta, jossa sukupuolella ei tulisi olla

väliä (Kuusipalo 2002). Samanlaisuusajatteluun on yhdistetty yhtäläisiin mahdollisuuksiin ja yhtäläisiin tuloksiin liittyviä lähestymistapoja[2].

Samanlaisuutta korostavan ajattelun on todettu ylläpitävän ajatusta abstraktista yksilöstä, johon molemmat sukupuolet voisi sisällyttää. Kyseisen ideaalin yksilön olemisen ja tekemisen tavan suunnan on todettu kurkottavan kohti mieheyttä eli sitä, mitä miesten on kulttuurisesti ajateltu tekevän ja olevan (ks. Pateman 1988; Cavarero 1989, Koivusen 1996, 83 mukaan). Tällöin ei ole ollut niinkään kyse yrityksistä muuttaa rakenteita naisille sopiviksi, vaan ennemminkin sulauttaa naiset niihin niin hyvin kuin mahdollista (Koivunen & Liljeström 1996, 18).

Toisaalta on tavoiteltu naiseuden ja naisnäkökulmien korostamista (Kuusipalo 2002, 213; Holli & ym. 2002; Parvikko 1990). Eron huomioivaa lähestymistapaa on sanottu naiskeskeiseksi näkökulmaksi. Naiskeskeinen näkökulma ei ole tarkoittanut välttämättä eron häivyttämistä, vaan eron korostamista. Lea Rojola on todennut, että naiskeskeinen lähestymistapa on avannut maailman, josta ei ole aiemmin ollut tietoa. Naiskeskeinen näkökulma on Rojolan mukaan osoittanut, että pelkkä sukupuoliero on ollut riittämätön naisten välisten sosiaalisten erojen ja valtasuhteiden tarkastelussa. (Rojola 1996, 166.) Tasa-arvoa koskevasta ajattelusta etäisyyttä ottanut radikaalifeministinen lähestymistapa on korostanut eroja ja sanallistanut naisten elämänpiiriin kuuluvia asioita. Jaana Kuusipalon mukaan se on tuonut poliittiseen keskusteluun naisten elämää koskettavia asioita, kuten abortin, naisten esineellistämisen ja naisiin kohdistuvan väkivallan, seksuaalisen hyväksikäytön, raiskauksen, sukupuolisen häirinnän, pornografian ja prostituution. (Kuusipalo 2002.)

Eroja painottava näkökulma on tuonut uusia näkökulmia keskusteluun ja järjestänyt samalla poliittista keskustelua uusiksi. Sen on katsottu esimerkiksi bell hooksin mukaan vaikeuttavan naisten keskinäisen vallankäytön ja erojen tarkastelua (esim. Holli 2002, 18). bell hooks on lisäksi esittänyt naiseutta painottavan lähestymistavan korostavan keskiluokkaisuutta ja universaalia naiskäsitystä, naisten yhteisen sorron kokemusta ja toisaalta keskinäistä sisaruutta yli kansallisten ja etnisten rajojen. Sellaiset erot, kuten taloudellinen asema, seksuaalinen suuntautuminen, uskonto, kansallisuus ja ikä ovat tällöin voineet tulla hooksin mukaan sivuutetuiksi (hooks 2007). Jaana Kuusipalo on ehdottanut eroa koskevaksi lähestymistavaksi kulttuurisesti naisisen ja naisten arvostuksen poliittista strategiaa. (Kuusipalo 2002, 213, 214.)

---

[2] Yhtäläisten mahdollisuuksien osalta Anne Maria Holli on huomauttanut, että siinä vastuu on jäänyt yksilölle. Yksilöllisyyden ylistyksessä on ollut ikään kuin ihmisestä itsestään kiinni, miten hän käyttää hänelle annettuja mahdollisuuksia. Yhteiskunnan tehtäväksi on puolestaan jäänyt luoda sukupuolille yhtäläiset mahdollisuudet toteuttaa samaa inhimillistä potentiaaliaan. Esimerkiksi koulutus- tai oikeusjärjestelmä ei saisi perusteetta sulkea kumpaakaan sukupuolta ulkopuolelleen. (Holli 2002, 17.) Yhtäläisiä tuloksia painottavassa lähestymistavassa on katsottu yhteiskunnan rakenteellisten tekijöiden estävän naisia toteuttamasta heille suotuja oikeuksia täysimääräisesti. Rakenteellisia tekijöitä on haluttu muuttaa naisia suosivammiksi esimerkiksi positiivisin erityistoimin (Holli 2002, 17.)

Tasa-arvon käsitettä on kritisoitu yhdistymisestä kulttuurista mieheyttä ensisijaistavaan samanlaisuuden ajatukseen. Toisaalta samanlaisuuden ja eron välinen vastakkainasettelu on tullut haastetuksi tasa-arvoa koskevassa keskustelussa. Yksi vastakkainasetteluja ylittävä lähestymistapa on ollut Eeva Raevaaran mukaan huomion kiinnittäminen vastakkainasettelujen käytön seurauksiin (Raevaara 2005, 41; myös Scott 1990). Myös käsitteiden liikkuvuutta ja muuttuvuutta on korostettu. Tasa-arvon käsitettä on ollut mahdollista käyttää moninaisilla tavoilla, jotka ovat Anne Maria Hollin mukaan voineet tarjota tilaa uusille poliittisille avauksille ja erilaisille naistoimijuuksille (Holli 3003, 58–60).

Kahtiajakojen ylittämiseksi on ehdotettu ryhmäidentiteetin korostamista ja identiteettipolitiikka (Squires 1999, 133–135; Kuusipalo 2002, 218–219). Identiteettipolitiikka on Anu Koivusen mukaan viitannut poliittisen toiminnan perustamiseen tietoisuudelle omasta identiteetistä jostakin eroavana ja jonakin, joka löydetään tai tukahdutetaan. Tällöin sen, millaisena yksilöt ja ryhmät ovat käsittäneet ja tiedostaneet oman historiansa, on katsottu toimivan emansipatorisen toiminnan perustana. Uusien identiteettiliikkeiden, kuten kolmannen maailman naisten tai lesbonaisten, on nähty Koivusen mukaan samalla haastavan valkoista, heteroseksuaalista ja länsimaista naissubjektia. (Koivunen 1996, 96–100.)

Toisaalta Katriina Honkanen ja Salla Tuori ovat huomauttaneet, että identiteettipolitiikka voi olla toiseuttavaa, esimerkiksi tilanteissa, joissa toiminnasta ovat tulleet poissuljetuiksi seksuaaliset vähemmistöt ja maahanmuuttajat (Honkanen 2007; Tuori 2007; myös Ikävalko 2008). Naisten puolesta puhuminen ja naisen kategorian käyttäminen ovat ylläpitäneet valtasuhteita, joita on Johanna Kantolan mukaan samanaikaisesti koetettu purkaa (Kantola 2006, 29). Katriina Honkanen on todennut, että identiteettipolitiikka, joka on huomioinut ”naiset”, ”työväenluokkaiset”, lesbot” ynnä muut kategoriat, on saattanut kääntyä taloutta palvelevaksi hallinnaksi (Honkanen 2007). Myös Nancy Fraser on esittänyt vastaavan näkemyksen siitä, että identiteettipolitiikka voi olla tukahduttavaa ja yhteydessä kapitalismiin tavalla, jossa erot valjastuvat pääoman käyttöön (ks. Fraser 1997, 103–104; Kuusipalo 2002, 219).

Ryhmäidentiteettiä painottavaan lähestymistapaan ovat sisältyneet käsitteet empowerment ja emansipaatio. Käsitteillä on tarkoitettu valtaistumista ja naisten vaikutusvallan lisääntymistä. Käsitteiden on osoitettu voivan olla myös ongelmallisia siinä mielessä, että niiden on nähty uudelleenmäärittävän valtaa tahdon asiaksi (Phillips 2000, 101 Hollin 2002, 18–19 mukaan). Carol Bacchi (1996) on huomauttanut, että kielelliset kategorisoinnit ovat poliittisia ja kehottanut tutkijoita ottamaan vastuun kategorioiden poliittisesta käyttämisestä ja käsitteiden käytön seurauksista. Bacchi tutki itse kuuden eri länsimaan positiivisia erityistoimia (affirmative action), joilla tarkoitettiin naisten aseman parantamiseen liittyvää toimintaa, kuten kiintiöitä ja naisiin kohdistuvia tukitoimia. Hän osoitti, että kaikissa maissa toistui sama ilmiö, jossa naisten vaatimukset ja naisten asemaan liittyvät muutokset sovitettiin taloudellisiin tarpeisiin paremmin sopiviksi. (Bacchi 1996.)

Samanlaisuuden ja ja erilaisuuden ongelmina on nähty, että ne ovat toistaneet sukupuolihierarkiaa (Kuusipalo 2002, 214–215). Toisaalta Katriina Honkasen mukaan naiseuden erilaisia määrittelytapoja ei ole tarvinnut nähdä toisiaan poissulkevina, ja teorioiden voi sen sijaan ajatella tukevan toisiaan. Honkanen on tähän

liittyen ehdottanut, että naisten puhetta ”naisista” tarkasteltaisiin kontekstuaalisena, eri aikoihin ja paikkoihin sidottuna strategisena mytologisointina ja teoretisointina. (Honkanen 1996, 139.)

Naisten keskinäistä eroa korostavasta näkökulmasta on Judith Squiresin mukaan kehkeytynyt myös dekonstruktiivinen vaihe (Squires 1999, 135). Dekonstruktiivinen lähestymistapa on pitänyt vastakkainasetteluja hierarkkisuutta ylläpitävinä. Dekonstruktion avulla on kokeiltu vastakkainasettelujen, kuten mies/nainen-dikotomian, ylittäviä lukutapoja. Dikotomioita on tarkasteltu tilanteisesti muotoutuvina. Dikotomioiden ylittämiseen ovat olleet tarjolla esimerkiksi intersektionaalisuuden ja moninaisuuden käsitteet (esim. Squires 1999, 124; Kuusipalo 2002, 214). Intersektionaalisuus on ollut lähestymistapa, jossa on kiinnitetty huomiota yhteiskunnallisten erojen, kuten sukupuolen, luokan, kulttuurisen taustan, iän, maantieteellisen sijainnin sekä sukupuolisen ja seksuaalisen suuntautumisen samanaikaiseen tarkasteluun. Moninaisuudella on puolestaan tarkoitettu esimerkiksi kulttuurista, sukupuolista tai seksuaalista monimuotoisuutta.

Judith Squires on luonnehtinut dekonstruktiivista lähestymistapaa ”keskiöiden” purkamisena (Squires 1999, 115–139). Dekonstruktiivinen lähestymistapa on kohdannut myös kritiikkiä. Kritiikissä on kannettu huolta naisen subjektiviteetin, identiteetin ja kategorian hylkäämisen seurauksista. Lisäksi on esitetty huoli sukupuolen häviämisestä keskeisenä erottelijana. Tämä on voinut Johanna Kantolan mukaan heikentää naisten mahdollisuutta kamppailla sortoa vastaan. (Kantola 2006b, 13–14.)

Sukupuoli liikkeessä

Kun on puhuttu tasa-arvosta, on puhuttu sukupuolesta. Erilaisilla tavoilla mieltää sukupuoli on ollut erilaisia seurauksia sille, miten tasa-arvo ymmärretään ja mitä lähdetään tavoittelemaan (Brunila ym. 2005; Ylöstalo 2006). Sukupuolesta, sen saamista merkityksistä ja toimintaa ohjaavasta luonteesta ei kuitenkaan ole kehkeytynyt liiemmälti julkista keskustelua. Raija Julkunen on kirjoittanut, että kyseistä ilmiötä on kuvattu yhteiskunnassamme vallitsevana näennäisenä sukupuolineutraalisuutena (Julkunen 1999).

Tuula Gordon ja Elina Lahelma ovat esittäneet tästä esimerkkinä peruskoulun opetussuunnitelman, jossa tasa-arvon edistäminen on kasvatuksessa ymmärretty sukupuolineutraalisuutena, ja sukupuoli on häivytetty kaikista virallisista teksteistä (Gordon & Lahelma 1992; myös Lahelma 1992). Liisa Rantalaiho ja Tuula Heiskanen ovat käyttäneet ilmiön kuvaamiseen sukupuolimykkyyden, -kuurouden ja -sokeuden käsitteitä (Rantalaiho & Heiskanen 1997). Myös pro gradu -työssäni (Brunila 2002) tulin tutuksi saman ilmiön kanssa. Haastattelemani IT-alan henkilöstöjohtajat väistivät sukupuolesta keskustelun toteamalla, että heidän työpaikallaan ei ollut sukupuolia, vaan työntekijöitä.

Sukupuolta on käsitteellistetty eri tavoin. Tutkimuksissa on puhuttu sukupuoliroolеista, sukupuolesta sosiaalisena ja biologisena tai sukupuolesta suhteena, prosessina tai tekemisenä. Sukupuoliroolin käsitteellä on viitattu esimerkiksi naisten ja miesten yhdenvertaisuuteen ja erilaisuuteen (esim. Haavio-Mannila 1968). Sukupuoliroolin käsitteen rinnalla on käytetty sosiaalisen ja biologisen sukupuo-

len käsitteitä, joista edellinen on ajateltu muuntuvana ja jälkimmäinen annettuna, kuten Liisa Rantalaiho on todennut (Rantalaiho 1988, 36–38).

Sukupuolen mieltäminen kulttuurisesti tuotetuksi luokitukseksi, suhteeksi tai prosessiksi on sisältänyt ajatuksen siitä, että sukupuoli luo merkityksiä ja sosiaalisia käytäntöjä, kuten Elina Lahelma kirjoitti tilanteessa, jossa koulujen tasa-arvotilanteen kartoittaminen oli Suomessa alkanut (Lahelma 1987, 14, myös Rantalaiho 1988, 51). Kaikenlaiset luokittelut on ajateltu kasvatusta ja tasa-arvoa koskevassa tutkimuksessa ongelmallisina. Alison Jones on huomauttanut opettajuutta koskevassa tutkimuksessaan, että ihmisten ryhmittely tietyn yksittäisen tekijän perusteella on jättänyt ryhmään nimettyjen henkilöiden keskinäiset erot luokituksen varjoon (Jones 1999). Paradoksaalisen tilanteesta on tehnyt kuitenkin se, että kuulluksi tulemisen on katsottu edellyttävän kyseisistä luokituksista käsin toimimista (Davies ym. 2001).

Sukupuolen tuottaminen on tutkimuksissa yhdistetty valtaan, vallan tuotteeksi. Tuija Pulkkinen on poliittista filosofiaa koskevassa tutkimuksessaan ehdottanut, että jos ”luonnollinen” sukupuoli käsitettäisiin vallan tuotteeksi, olisi mahdollista epäillä poliittista ja normatiivista jakoa kahteen sukupuoleen (Pulkkinen 2003, 177).

Kyseinen normatiivinen jako kahteen sukupuoleen on tasa-arvosta puhuttaessa tehty näkyväksi heteronormatiivisuuden käsitteen avulla (esim. Lehtonen & Mustola 2004; Juvonen 2002; Kantola 2002; Brunila ym. 2005). Heteronormatiivinen valta jakaa ihmiset kahteen kategoriaan, miehiksi ja naisiksi, mistä seuraa maskuliinisen ja feminiinisen hierarkkinen vastakkainasettelu. Heteronormatiiviseen vallan muotoon sisältyy mieheyden/maskuliinisuuden arvostaminen suhteessa naiseuteen/feminiinisyyteen, ajatus ”luonnollisesta” sukupuolesta biologisperustaisena sekä normatiivinen oletus heteroseksuaalisuudesta (ks. Butler 1990; Lehtonen 2003, 2007; Juvonen 2002).

Heteronormatiivinen järjestys on kutsunut asettumaan etukäteen määriteltyihin kulttuurisiin paikkoihin, mieheksi ja naiseksi. Nimeäminen on tuottanut subjektiuden, ja kuulluksi tuleminen on tarkoittanut jommankumman sukupuolen tunnustamista, mikä on edelleen vahvistanut tulemista kohdelluksi joko naiseksi tai mieheksi nimettynä. Heteronormatiivisuuden on nähty rajaavan kaikkien ihmisten toimintaa, ja se on vallan muotona toiminut toistamalla ja poissulkemalla. Esimerkiksi Tuula Juvonen on kritisoinut tasa-arvon käsitteeseen liittyvää poissulkevaa heteronormatiivisuutta ja osoittanut, kuinka tasa-arvoa koskevassa lainsäädännössä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt ovat jääneet lain suojan ulkopuolelle (Juvonen 2002, 256, 262).

Tasa-arvon kriteerit eivät ole olleet sukupuolineutraaleja. Ne voi ajatella Jaana Kuusipalon mukaan diskursiivisina käytäntöinä, joissa sukupuolta tuotetaan. Näin ajateltuna niihin on voitu vaikuttaa. Eräs vaikuttamisen keino on ollut sukupuoleen liittyvän vastakkaisuuden ylittäminen ja sukupuolen moninaisuuden hyväksyminen. (Kuusipalo 2002, 220.) Judith Squires on ehdottanut, että tasa-arvoon liittyviä kriteerejä, kuten sukupuolta, voi kokeilla ajatella diskursiivisesti tuotettuina, jolloin niihin sisältyy muutoksen mahdollisuus. Diskursiivinen lähestymistapa ei Squiresin mukaan poissulje sukupuoleen perustuvien hierarkioiden olemassaoloa, mutta sen avulla on mahdollista ottaa paremmin huomioon, että

kaikki eriarvoisuudet eivät noudata sukupuolen mukaista jakoa. (Squires 1999, 124–125.)

Tuija Pulkkinen on hahmotellut poliittista lähestymistapaa tuomalla siihen Judith Butlerin ajatuksen sukupuolesta performatiivisena. Jos sukupuoli ajatellaan performatiivisena, tuloksena teoista, joiden alkuperänä sitä on pidetty, se voi Pulkkisen mukaan saada aikaan vaikuttavan genealogisen käänteen (Pulkkinen 2003, 184). Tapa, jolla ongelma muotoillaan, on yhteydessä siihen, minkälaisia ratkaisuja voidaan ylipäätään ajatella. Jos ongelma ajatellaan diskursiivisesti muotoutuvana, muuttuvat ongelman toisin esittämisellä myös ratkaisut. (Bacchi 1999.) Tällöin edellä esittämäni Katriina Honkasen (1996) esimerkki, jossa naisten puhe ”naisista” voidaan katsoa kontekstuaaliseksi, eri aikoihin ja paikkoihin sidotuksi strategiseksi mytologisoinniksi ja teoretisoinniksi, voidaan lukea myös tavalla, jossa naiset itse oppivat hyödyntämään järjestelmiä, joissa he joutuvat väistämättä olemaan mukana. Tällainen lähestymistapa ei lukitse tai uhriuta.

Edellä esitetyn tarkastelun perusteella totean, että tasa-arvon osalta on kokeiltu monenlaisia kansallisessa ja ylikansallisessa politiikassa sekä naisliikkeen piirissä liikkuvia puhetapoja. Tasa-arvo on Suomessa näyttänyt kelpaavan melko huonosti neuvottelun argumentiksi. Lähestymistapani tässä tutkimuksessa yhdistävät edellä esitettyjä näkökulmia. Kiinnostukseni on tasa-arvotyötä koskevien diskurssien tuottavuudessa, tehokkuudessa ja kilpailukyvyssä. Tarkastelen tasa-arvoa ja sukupuolta toimintana ja vallan tuotteena. Olen käyttänyt naiseuden kategoriaa tietoisesti, kuten puhuessani naisista ryhmänä, naisten välisestä yhteistyöstä tai tasa-arvotyöstä pääosin naisten tekemänä työnä.

2.2 Tasa-arvotyö

Puhun tutkimuksessani tasa-arvotyöstä. Liitän tässä alaluvussa tasa-arvotyön tarkastelun hyvinvointivaltion muotoutumisen tapaan, valtiollisen tasa-arvopolitiikan toimintaan ja sukupuolistuneisiin työmarkkinoihin sekä niiden muokkaamaan sukupuolittuneeseen olemisen ja tekemisen tapaan. Käyn läpi tasa-arvopolitiikan tutkimusta, työelämän naistutkimusta ja hyvinvointityön ammatteja koskevaa tutkimusta. Kyseiset tutkimusperinteet auttavat hahmottamaan tasa-arvotyön yhteiskunnallisten valtasuhteiden tuotoksena ja perinteisesti julkiseen sektoriin yhdistyvään tasa-arvotyöhön liittyvän sukupuolittuneen position historiallista muotoutumista.

Tasa-arvon ja hyvinvointivaltion liitto

Ymmärrän hyvinvointivaltion Raija Julkusen tapaan hajaantuneena lukuisiin toiminta-alueisiin, toimijoihin, organisaatioihin ja politiikkoihin, joilla on monenlaista autonomiaa, keskinäisiä konflikteja, erillisiä rahoituslähteitä ja vaihtelevia ohjaussuhteita (Julkunen 2001, 16; 2002, 45). Lisäksi katson, että hyvinvointivaltion muotoutumiselle on ollut ominaista aiemmin yksityisen piiriin, perheen sisälle ja etenkin naisten vastuulle kuuluvien asioiden siirtyminen julkiselle alueelle (esim. Allén 1993, 81; Anttonen ym.1994; Eräsaari, Julkunen & Silius 1995).

Hyvinvointivaltioon ja tasa-arvoon liittyvää tutkimusta on tehty Suomessa 1960-luvulta lähtien, jolloin hyvinvointivaltiollisen tasa-arvoideologian ja naisliikkeen on todettu Suomessa vahvistuneen (esim. Haavio-Mannila 1968; Jallinoja 1983; Lahelma 1987; Sulkunen 1991). Tasa-arvon edistäminen on saanut muotonsa hyvinvointivaltion muotoutumisen yhteydessä, mitä on pidetty naisystävällisenä ja naisten intressit tunnustavana järjestäytymisen tapana (esim. Anttonen ym. 1994; Kuusipalo 2002, 210; myös Kantola 2006b). Tosin Johanna Kantola on huomauttanut, että ”pohjoismainen naisystävällinen valtio” on ollut vain yksi feministinen valtiota koskeva lähestymistapa. Sen lisäksi on puhuttu esimerkiksi liberaalista, radikaalista, sosialistisesta ja jälkistrukturalistisesta feministisestä lähestymistavasta (Kantola 2006b, 4–15).

Erityisesti 1980-luku on nähty hyvinvointivaltion rakentamisen aikana. Tässä työssä naisten toiminnalla on osoitettu olleen merkittävä vaikutus (Rantalaiho 1994, 9; myös Julkunen 2002). Naisten osallistumista hyvinvointivaltion muodostumiseen ovat edesauttaneet naisasiayhdistykset, naisten poliittinen vaikuttaminen sekä naisten itsensä tuottama naiskansalaisuuden idea julkisena toimintatapana (Kuusipalo 1994). Jaana Kuusipalon mukaan naiset ovat itse vieneet kompensatorisen sukupuolikäsityksen julkisen sisään, mikä ei näin tehtynä ole uhannut vallalla olevia järjestyksiä (Kuusipalo 1999, 57). Poliittisesti aktiivisten naisten, jotka ovat työskennelleet hyvinvoinnin ja tasa-arvon puolesta, on nähty yhdistävän kaikkia Pohjoismaita. Ajattelutapaan on lisäksi yhdistynyt ajatus naisten korkeasta osuudesta työelämässä ja laaja julkinen hyvinvointisektori, joka on huolehtinut hoivasta ja palveluista. (Bergqvist 2001, 15.)

Hyvinvointivaltio on sekä mahdollistanut että rajannut naisille tarjolla olevia olemisen ja tekemisen tapoja. Hyvinvointipalvelut ovat osallistuneet sukupuolijärjestyksen ylläpitämiseen tuottamalla naisille suunnattuja palveluja, sosiaaliturvaa ja työpaikkoja. Näin on samalla tuotettu koulutukseen, ansiotyöhön, heteroseksuaaliseen parisuhteeseen ja heteroäitiyteen kiinnittynyttä naiseuden ihannetta (ks. Julkunen 2002, 34–37). Edellisten lisäksi myös ikä ja yhteiskuntaluokka ovat säädelleet hyvää äitiyttä (Kelhä tulossa).

Anneli Anttonen (1994) luonnehtii Naisten hyvinvointivaltio-teoksessa kuluneiden vuosikymmenten aikana tapahtunutta liikehdintää. Hän kuvailee 1970-lukua naisten ansiotyön kasvun edellytyksien luojana sosiaalipalveluvaltion kehityksen myötä. 1980-luku puolestaan näyttäytyi ilon vuosikymmenenä hyvinvointivaltion saavuttaessa vertailukelpoisuuden läntisiin naapurimaihin nähden. 1990-luvun Anttonen kuitenkin näkee julkisen sektorin budjettileikkauksien ja sosiaalipolitiikan uudelleen muotoutumisen myötä muutoksen aikana, jossa oikeudesta työhön voi tulla taistelukysymys. Samalla hyvinvointivaltiollisen sosiaalipolitiikan aikakausi uhkaa Anttosen mukaan päättyä. (1994, 223–224.)

Naisten saavuttaman poliittisen vallan on uskottu muokkaavan valtiota ja politiikkaa naisystävällisempään suuntaan (Julkunen 2002, 34). Naiset ovat käyttäneet hyväksi heille tarjottuja mahdollisuuksia, erityisesti tasa-arvopolitiikan kautta[3].

[3] Tasa-arvopolitiikalla on tarkoitettu muun muassa virallista valtiollista, mutta myös valtion ulkopuolella tapahtuvaa toiminnan ja toimenpiteiden kokonaisuutta, jota on käytetty toteuttamaan ja tavoittelemaan tasa-arvon ihannetilaa (Holli 2002).

Tasa-arvopolitiikan kautta on opittu hyödyntämään järjestelmiä, joissa on oltu pakotettuja toimimaan. Erityisesti naisille tarjolla ollut valtiofeministin positio on ollut tutkimusten mukaan eräänlainen vaikuttajan positio. Liisa Rantalaiho on todennut valtiofeminismin olleen naisille Suomessa välttämätön toimintamalli (Rantalaiho 1994, 20). Valtiofeminismillä on tarkoitettu muun muassa virallisten tasa-arvoelinten toimintaa ja politiikkaa silloin, kun ne ovat edistäneet naisten ja naisliikkeiden toimintaa. Valtiofeministeiksi ja kansainvälisessä tutkimuksessa femokraateiksi on kutsuttu julkishallinnossa toimivia henkilöitä, jotka ovat toiminnassaan pyrkineet huomioimaan naisten aseman edistämistä (Holli 2002, 129–133; Mazur 2001; Holli & Kantola 2007).

Valtiollisten tasa-arvoelinten, naisliikkeen ja naisten strategisen toiminnan on todettu olleen tasa-arvopolitiikan muotoutumisessa keskeistä (Holli 2003, 103–106). Tasa-arvopolitiikan tuottamisessa ovat olleet mukana monenlaiset tahot. Leila Räsänen on määritellyt tasa-arvopolitiikan toimijoiksi hallituksen ja valtioneuvoston instituutiot. Niitä ovat olleet naisten asemaa tutkiva komitea (1966–1970), tasa-arvoasiain neuvottelukunta TANE (1972–), tasa-arvovaltuutettu (1987–), hallituksen tasa-arvoyksikkö TASY (2001–), valtioneuvoston kanslia (1972–1987) sekä sosiaali- ja terveysministeriö (1987–). Lisäksi toimijoihin ovat lukeutuneet Räsäsen mukaan hallitusten ministerit, joiden tehtäväalaan tasa-arvoelimet ovat kuuluneet (Räsänen 2002, 100.) Myös erilaisten kansallisten ja kansainvälisten naisjärjestöjen ja organisaatioiden, kuten YK:n ja EU:n asettamien oikeudellisten tavoitteiden on todettu vaikuttaneen kansallisen tasa-arvopolitiikan määrittelyyn (ks. Pentikäinen 2002; Holli & Kantola 2007).

Tasa-arvopolitiikkaan on luettu puolueiden, ay-liikkeen, kansalaisjärjestöjen ja naisliikkeiden toiminta ja yksittäisillä työpaikoilla tehty tasa-arvotyö (Holli 2002, 20). Tasa-arvopolitiikkaan lukeutuvien toimijatahojen perusteella voisi tehdä johtopäätöksen siitä, että tasa-arvopolitiikan vaikuttamisen mahdollisuudet yhteiskunnassa ovat melko hyvät. On kuitenkin osoitettu, että tasa-arvopolitiikan institutionaalinen asema on ollut Suomessa heikosti organisoitu. Esimerkiksi Anne Maria Holli on todennut, tasa-arvopolitiikka on joutunut toimimaan muiden julkishallinnon toiminta-alueiden kautta ja toiminnan legitimiteetin puutteessa vaihtuvien yhteiskunnallisten intressien muotoilemana (Holli 1991).

Tasa-arvo projektina

Julkisrahoitteiset, erityisesti EU:n rahoittamat tasa-arvoprojektit, ovat tulleet läpäisemään valtiollista tasa-arvopolitiikkaa. Se on tapahtunut kuitenkin vaivihkaa, ainakin tutkimuksen vähäisyyden perusteella. Projektimuotoista tasa-arvotyötä alettiin Suomessa tutkia ensimmäisen kerran Oulun yliopiston koordinoimassa ja EU-rahoitteisessa Segregaation purku työmarkkinoilla -projektissa vuosina 2001–2005. Tutkimus fokusoitui 1970-luvulla alkaneeseen projektimuotoiseen tasa-arvotyöhön (ks. tutkimuksen toteutuksesta Brunila ym. 2005 ja luku 4.3[4]).

[4] (aakkosjärjestyksessä) Brunila, Kristiina, Heikkinen, Mervi ja Hynninen, Pirkko 2005. Monimutkaista mutta mahdollista. Hyviä käytäntöjä tasa-arvotyöhön, joka löytyy osoitteesta: http://www.womenit.info/kansallinen_teematyo.php.). Tutkimuksen suunnitteluun osallistuivat edellä mainittujen kirjoittajien lisäksi tutkimusryhmä,

Tutkimuksessa analysoitiin projektien kautta tehdyssä tasa-arvotyössä vuosikymmenten aikana kohdattuja ongelmia ja etsittiin tapoja ylittää niitä.

Lähtökohtana projektin tutkimuksessa oli havainto, jonka mukaan Suomessa oli 1970-luvulta lähtien tehty tasa-arvotyötä lukuisissa tasa-arvoprojekteissa, mutta siitä oli jäänyt vain vähän merkintöjä mihinkään. Projektin tutkimuksen viralliseksi tavoitteeksi oli asetettu sukupuolten mukaiseen segregaatioon ratkaisumallien hakeminen. Tätä varten analysoitiin sukupuolten tasa-arvoon liittyviä projekteja, joita löytyi puolen vuoden etsimisen jälkeen runsaasti. Tutkimustuloksissa katse kiinnitettiin sukupuoleen, jota koskevat näkemykset näyttivät vaikuttavan voimakkaasti tasa-arvon saamiin merkityksiin ja tasa-arvotyön ehtoihin ja muotoihin. Toisaalta kiinnitettiin huomiota organisaatioiden hierarkkisiin valtasuhteisiin, jotka tuottavat eriarvoisuutta. (Brunila ym. 2005.)

Tasa-arvoprojekteja koskeva tarkastelu on ollut pääosin esittelevää ja kartoittavaa (esim. Smeds ym. 2002; Nyyssölä 2003; Tasa-arvoiset työmarkkinat -raportti 2004). Ensimmäisessä suomenkielisessä tasa-arvopolitiikkaa koskevassa Tasa-arvopolitiikan haasteita -teoksessa Tuula Juvonen (2002) kritisoi tasa-arvopolitiikan heteronormatiivisuutta ja tarkastelee tasa-arvoprojekteja, jotka ovat koskeneet sukupuolen moninaisuutta ja heteronormatiivisuuden purkamista. Myös teknologian piiriin lukeutuvista tasa-arvoprojekteista on olemassa tutkimusta, esimerkiksi naisten tietotekniikkaryhmien toimintaan liittyen (Vehviläinen 2001).

Tasa-arvoprojekteissa toteutettua tutkimusta on sen sijaan kertynyt kuluneiden vuosikymmenten aikana huomattava määrä. Tutkimuksissa on tunnistettu sukupuolen merkitystä olemista ja tekemistä järjestävänä tekijänä niin kasvatuksen, koulutuksen kuin laajemminkin työelämän piirissä. Tutkimuksissa on kiinnitetty huomiota sukupuolen merkitykseen koulutuksen ja työelämän järjestäjänä, kuin myös sukupuolisensitiiviseen opetukseen ja ohjaukseen sekä oppimateriaaleihin (esim. Hynninen & Juutilainen 2006; Leinonen 2005; Räsänen 1996; Lahelma 1987; Hynninen 1987; Huttunen & Happonen 1974).

Huomiota on kiinnitetty myös seksualisoituneeseen ja sukupuolistuneeseen väkivaltaan kasvatuksessa ja koulutuksessa (Sunnari, Kangasvuo, Heikkinen & Kuorikoski 2003). Tarkastelussa ovat olleet työelämän sukupuolistuneet käytännöt ja tasa-arvon edistämistavat työorganisaatioissa (esim. Kinnunen & Korvajärvi 1996; Huhta, Kolehmainen, Lavikka, Leinonen, Rissanen & Uosukainen 2003). Myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemaa työelämässä on tutkittu projektien resursoimana (Lehtonen & Mustola 2004). Internetistä on tullut keskeinen tasa-arvoa koskevan tiedon lähde ja monet julkaisuista on suunnattu nimenomaan www-sivustoille (esim. Horelli & Saari 2001; Tasa-arvoklinikka.fi).

Kyseiset tutkimukset eivät ole kohdistuneet projektityöhön itseensä. Joitakin poikkeuksiakin on. Maahanmuuttajanaiset ovat olleet yksi merkittävä EU-projektien kohde (esim. Ruhanen & Martikainen 2005). Salla Tuori on tutkinut maahanmuuttajanaisiin toimintansa kohdistaneen EU-rahoitteisen tasa-arvoprojektin tasa-arvotyötä. Tuori osoitti tutkimuksessaan, että tasa-arvotyö yhdistyi projektin

---

johon kuuluivat (aakkosjärjestyksessä) Helena Karasti, Päivi Korvajärvi, Elina Lahelma, Vappu Sunnari, Leena Teräs ja Marja Vehviläinen.

toiminnassa toiseuden tuottamiseen ja valkoisen naissubjektiuden aseman ensisijaisuuden korostumiseen (Tuori 2007).

Jonkin verran tutkimusta on olemassa myös työelämän ja yritysten kehittämisprojekteista, joissa tavoitteena on ollut tasa-arvon edistäminen (Ylöstalo 2006; Huhta, Leinonen & Uosukainen 2008; Heiskanen 1996). Samoin kasvatusta ja koulutusta koskevista projekteista on olemassa tutkimusta (Heikkinen 2004; Räsänen 1996). Projektien toimintaa on myös arvioitu (Horelli & Roininen 1997; Horelli ym. 2003; Nousiainen, Pylkkänen, Holli, Kantola, Luhtakallio, Raevaara & Saari 2004). Kyseisissä tutkimuksissa ei kuitenkaan ole tarkasteltu projektin merkitystä toiminnan järjestäjänä. Projekteja koskevat tutkimukset kertovat, että erilaisista tasa-arvolle ja sukupuolelle annetuista merkityksistä on seurannut erilaisia tasa-arvon edistämistapoja. Toisin sanoen se, millä tavalla tasa-arvon ongelma on kulloinkin tullut määrittyneeksi, on vaikuttanut tapaan, jolla ongelmaa on lähdetty ylittämään.

Tasa-arvopolitiikan jännitteitä

Puhe miesten ja naisten tasa-arvosta on lähtökohtaisesti jakanut puhuttelun kohteet kahteen kategoriaan. Tasa-arvopolitiikan on kuulluksi tullakseen pitänyt kiinnittyä heteronormatiivisuuteen eli kaksinaiseen ja hierarkkiseen sukupuolijärjestykseen. Tähän valtasuhteeseen se on samanaikaisesti pyrkinyt vaikuttamaan (esim. Kantola 2006b). Pyrkimysten naisten ja miesten väliseen harmoniaan, sopusointuun ja yhteistyöhön sekä heteroseksuaalisen parisuhteen on nähty leimanneen sukupuolten välisiä suhteita. Niiden on todettu toimineen vakuutena tasa-arvon kansallisen projektin toteutumiselle (Raevaara 2005, 258; myös Korvajärvi 1996, 90, 1998). Puheella miehistä ja naisista on ollut argumentatiivinen voima tasa-arvosta käydyssä keskustelussa, kuten Eeva Raevaara on todennut. Kahtiajakojen on havaittu estävän kriittisten kysymysten esittämistä siitä, millä tavalla yhteiskunta ja sukupuolten väliset suhteet halutaan järjestää, ja miten muutosta voidaan ylipäätään viedä eteenpäin (Raevaara 2005, 41; Ikävalko & Brunila 2007).

Tasa-arvopolitiikkaa ovat legitimoineet ja muokanneet kysymykset tasa-arvon keinoista, politiikan muotoilusta, sisällöistä ja vaikutuksista naisiin ja miehiin (Holli 2002, 129). Myös lainsäädännöllä on nähty olleen merkitys tasa-arvopolitiikan muotoutumisessa ja sen legitimoitumisessa. Sen on todettu säädelleen sitä, mitä ja miten tasa-arvosta on kuulunut kulloinkin puhua ”oikein” (esim. Kuusipalo 2002). Tasa-arvopoliittisille keskusteluille on ollut tyypillistä yhdistää tasa-arvoon sukupuoli ja naiseus, kuten Anne Maria Holli on todennut (Holli 2002, 26). Tasa-arvopolitiikkaa on myös kritisoitu julkisuudessa keskittymisestä naisiin.

Myös miehiä on houkuteltu tasa-arvopolitiikkaan mukaan. Miehiä on vuosikymmenten ajan palkittu tasa-arvotyöstä tasa-arvopalkinnoin. Miesten asema on myös ollut tasa-arvopoliittisen tutkimuksen kohteena (esim. Jokinen 2002; Hearn & Niemi 2006). Miehet ovat olleet mukana tasa-arvotyössä ja tasa-arvoa koskevissa keskusteluissa. Holger Rotkirch on todennut, että erityisesti 1990-luvun lopulta lähtien miesnäkökulma on ollut yksi tasa-arvotyön osa-alueista. Miesnäkökulma on Rotkirchin mukaan tarkoittanut huomion kiinnittämistä muun muassa

miesten koulutustilanteeseen, elämäntapojen riskeihin, mahdollisuuksiin käyttää mielenterveyspalveluja ja isyyden tukemiseen (Rotkirch 2008, 78–79).

Tasa-arvovaltuutettuna toiminut Paavo Nikula on kirjoittanut, kuinka naisten ja miesten elämä Suomessa antaa niin erilaisia kokemuksia, että etenkin miesten on vaikea ymmärtää naisten asemaa. Nikulan mukaan tasa-arvopolitiikassa olisi tähdennettävä sitä, miten tärkeää on ymmärtää, miltä toisesta ihmisestä tuntuu (Nikula 1999, 131). Yhdistys 9:n toiminnassa mukana ollut Leif Sundström on puolestaan todennut nykytilanteesta, että taloudellisen tilanteen takia ei ole juurikaan käyty minkäänlaista tasa-arvokeskustelua, saati sitten sellaista, joka olisi yhtä syvällinen ja laaja kuin 1960-luvulla (Sundström 2008, 119).

Tasa-arvopolitiikan on osoitettu esimerkiksi Eeva Raevaaran ja Anne Maria Hollin tutkimuksissa muotoutuneen osaksi valtiollista kehittämispolitiikkaa, alati kehittyvänä ja lineaarisena kansallisena kehittämisprojektina, josta on hyötynyt koko poliittinen järjestelmä (esim. Raevaara 2005; Holli 2003). Tutkimuksissa on kiinnitetty huomiota tasa-arvokeskustelujen yhtenäisiin piirteisiin ja normatiivisiin, itsestään selviin oletuksiin (Raevaara 2005, 42). Tasa-arvo on ollut keino saada molempien sukupuolten asiantuntemus valjastetuksi yhteiskunnan käyttöön. Se on Raevaaran mukaan tarkoittanut naisten ja miesten välistä sopusointuista yhteistyötä tasa-arvon pikaista toteutumista korostavalla ajallisuuden ulottuvuudella (Raevaara 2005).

Tasa-arvopoliittiset toimenpiteet ovat kohdanneet kritiikkiä niiden poissulkevuudesta (esim. Koivunen 1996; Juvonen 2002). Tasa-arvopolitiikan on purkamisen sijaan nähty ylläpitävän heteronormatiivisuuden ohella etnosentrismiä ja tunnetta ”meistä” kansallisena yhteisönä (esim. Kantola 2002; Tuori 2007; Ikävalko 2008; Holli 2003; Honkanen 2007). Tasa-arvon on nähty valjastuneen taloudellisten intressien palvelemiseen. Anne Maria Holli on todennut, että tasa-arvo on 1960-luvulta lähtien kytkeytynyt talouden ideologiaan ja naisten siirtyminen työmarkkinoille on katsottu merkiksi tasa-arvon toteutumisesta (Holli 2003, 15).

Toisaalta tasa-arvopolitiikan ylläpitämää sukupuolten tasa-arvoa koskevaa puhetta on koetettu laajentaa. Tasa-arvopolitiikkaan on tarjottu muiden yhteiskunnallisten erojen huomioimista (Juvonen 2002; Holli 2003; Ikävalko 2008). Muiden kuin sukupuolta koskevien syrjintäperusteiden rajaamisen keskustelun ulkopuolelle on todettu poissulkevan merkittävän joukon ihmisiä (Pentikäinen 2002, 94). Tasa-arvon on todettu sisältävän muutoksen mahdollisuuksia ja monenlaiselle toimijuudelle mahdollisuuksia antavaksi (Holli 2003, 58–60; Raevaara 2005, 41). Kritiikkiä vastakkainasetteluista on kyseenalaistettu. Tasa-arvopolitiikan on todettu voivan olla eroja huomioivaa ja intersektionaalista. Kahtiajakoja koskevan kritiikin kautta huomiota on kiinnitetty käsitteiden muuttumiseen ja joustavuuteen sekä vastakkainasettelujen käytön seurauksiin (Raevaara 2005, 41).

Tasa-arvopolitiikka on jäänyt joko muulle poliittiselle toiminnalla alisteiseksi tai muusta poliittisesta toiminnasta erilliseksi toiminta-alueeksi. Tilanteen ymmärtämiseen sopii Judith Squiresin (1999) esittämä paradoksi sukupuolen merkityksestä politiikassa. Squiresin mukaan naiset ovat historiallisesti tulleet poissuljetuiksi poliittisesta toiminnasta eikä naisten toimintaa ole välttämättä nähty poliittisena. Myöskään sukupuoli ei ole saanut relevanttia asemaa politiikassa ja sitä on pidetty synonyymina naiseudelle. Tästä on Squiresin mukaan päätelty, että

naisten poissaolo politiikasta kertoo siitä, etteivät sukupuoleen liittyvät näkökulmat ole relevantteja politiikassa. (Squires 1999, 1–2.)

Anne Maria Holli on esittänyt, että tasa-arvoistuminen olisi kääntymässä mielen sisäiseksi asiaksi eli kysymykseksi yksilön tahdosta ja valinnoista. Samalla Hollin mukaan tasa-arvo olisi asettumassa palvelemaan talouselämää ja muutenkin pärjäävien etuja. Holli on listannut näkökulmia, jotka hänen mukaansa tulisi paremmin huomioida tasa-arvopolitiikan tutkimuksessa tulevaisuudessa. Euroopan unioni on Hollin mukaan tarjonnut tasa-arvopolitiikalle uusia mahdollisuuksia, mutta myös ongelmia rakennerahastojen ja kumppanuusperiaatteen osalta. Hollin mukaan EU:n mukanaan tuomien vaikutusten tutkiminen olisi yhteiskunnallisten erontekojen huomioimisen ja new public managementin (uusi julkishallintoajattelu) lisäksi yksi tasa-arvopolitiikan tulevaisuuden tärkeimpiä haasteita (2002, 29, 144, myös Julkunen 2002, 45).

Tasa-arvotyö hyvinvointityönä

Tutkin tasa-arvotyötä, joka on osa sukupuolittunutta työelämän toimintaa ja hyvinvointipolitiikan muovaamaa hyvinvointityötä. Työelämän naistutkimuksessa on pitkään tarkasteltu sitä, millä tavalla sukupuoli on järjestänyt olemista ja tekemistä työmarkkinoilla ja työyhteisöissä. Hyvinvointityön tutkimuksessa on puolestaan tarkasteltu naisten tekemää, mutta näkymättömäksi jäänyttä toimintaa erityisesti julkisella sektorilla ja hyvinvointivaltion kontekstissa.

Työelämän naistutkimus[5] on havainnollistanut työelämän sukupuolittumisen pitkää perinnettä. Elina Haavio-Mannila (1968) tutki 1960-luvulla naisten ja miesten töitä ja teki näkyväksi miesten ja naisten asemaan liittyviä eroja. Esimerkiksi segregaatioon, sukupuolen mukaiseen koulutukseen ja työnjakoon, liittyvää tutkimusta on tehty vuosikymmenten ajan. Marja-Liisa Anttalainen (1980, myös Anttalainen ym. 2006) osoitti 1980-luvulla, että työmarkkinat ovat Suomessa sukupuolen mukaan kahtiajakautuneet. Sirpa Kolehmainen (1999) analysoi työmarkkinoiden segregoitumista 1970–1990-luvuilla. Hän osoitti, kuinka työmarkkinoilla ja varsinkin yksittäisten ammattien sisällä, riippumatta ammatin sukupuolesta tai sen muutoksesta, miehet ja naiset ovat sijoittuneet eri asemiin, tehtäviin, ammatteihin, toimialoille ja eri sektoreille.

Toisaalta Anu Suoranta (2009) on naisvaltaista suomalaista tekstiiliteollisuutta koskevassa tutkimuksessaan todennut, että suomalaisessa työelämässä pitkään jatkuneen voimakkaan sukupuolen mukaan jakautuneen ammatillisen ja palkallisen segregaation voi katsoa rakennetun jo teollistumisen ja markkinayhteiskunnan syntyessä. Suoranta on kritisoinut tutkimuksellaan segregaatiotutkimuksen keskittymistä pitkälti ammatillisen segregaation uusintamisen selitysmalleihin, jossa pitkällä ajallisella jänteellä ei ole ollut sijaa (Suoranta 2009, 260).

---

[5] Merja Kinnunen ja Päivi Korvajärvi (1996) ovat määritelleet suomalaisen työelämän naistutkimuksessa kolme pääsuuntaa; 1) tasa-arvotutkimuksen, 2) naisten oman toiminnan tutkimuksen sekä 3) sukupuolen tekemisen tutkimuksen. Näen Kinnusen ja Korvajärven tapaan pääsuunnat lomittaisina ja toisiinsa kietoutuvina lähestymistapoina ja sijoitan tasa-arvotyön tutkimukseni kaikkiin kolmeen työelämän naistutkimuksen pääsuuntaan.

Myös koulutuksessa on osoitettu sukupuolen organisoiva voima, esimerkiksi oppiaineiden sisällä sekä koulutuksen käytännöissä ja kulttuurissa (esim. Gordon, Holland & Lahelma 2000a/b; Naumanen 1994, 2002; Koski 1999; Palmu 2003; Berg 2007). Tutkimuksin on osoitettu, että sukupuoli ja sukupuoleen kietoutuvat muut erot, kuten sukupuolinen ja seksuaalinen suuntautuminen (Lehtonen 2003), kulttuurinen tausta (Lappalainen 2006), yhteiskuntaluokka (Käyhkö 2003, Tolonen 2008) ja esimerkiksi eron ja erilaisuuden käyttäminen poissulkevina kategorioina (Mietola 2001) ovat järjestäneet koulutuspolitiikkaa, koulutusvalintoja, koulutuksen käytäntöjä, oppimateriaaleja ja kulttuuria.

Sukupuolen on tutkimuksin todettu eriyttävän olemista ja tekemistä sukupuolittuneisiin alueisiin, läpäisevän yhteiskuntaa ja koskeneen koulutuksen ja ammattien lisäksi toimialoja, työnantajasektoreita, sosioekonomisia asemia, palkkarakenteita ja yksittäisiä työorganisaatioita (esim. Haataja 2006; Lahelma 2004a/b; Kinnunen 2001; Korvajärvi 1998; Vehviläinen 1997; Kolehmainen 1995; Nurmi 1998; Rantalaiho & Heiskanen 1995; Kinnunen 2001). Ammattien, koulutuksen ja työn sukupuolittumisesta on Sirpa Kolehmainen osoittanut, että vaikka liikkuvuutta ammateissa on esiintynyt, sukupuoliero ja hierarkia ovat säilyneet erityisesti naisvaltaisten ammattien kohdalla (Kolehmainen 1999).

Naisten tekemä hyvinvointityö

Tasa-arvotyö on ollut naisten tekemää ja pääosin naisiin kohdistuvaa. Naisten tekemään työhön liittyvää tutkimusta on tehty jonkin verran Suomessa (esim. Suoranta 2009, Anttonen ym. 1994; Rantalaiho & Heiskanen 1997; Henriksson & Wrede 2004; Tedre 1999; Käyhkö 2003; Simonen 1986). Merja Kinnunen ja Päivi Korvajärvi ovat todenneet naisten tekemistä töistä, että ne ovat vaatineet taitoja, jotka ovat jääneet vaille dokumentointia (Kinnunen & Korvajärvi 1996, 17–18, myös Kinnunen 2001). Naisten tekemän työn tutkimus on tehnyt aiemmin näkymättömäksi jäänyttä toimintaa näkyväksi.

Myös tasa-arvotyö on ollut jokseenkin näkymättömäksi jäänyttä, vapaaehtoistyönä toteutettua, mutta myös palkallisesti tehtyä työtä. Naisten työtä koskevissa tutkimuksissa on kiinnitetty huomiota esimerkiksi niin kutsuttuihin kätkettyihin markkinoihin, joilla on tarkoitettu näkymättömiin jääviä huolenpidon[6] muotoja, joita naiset ovat sukupolvien ajan organisoineet ja toteuttaneet. Tällaisia ovat olleet Leila Simosen mukaan esimerkiksi arkipäivän huolenpito ympäristöstä, lapsista sekä monisukupolvinen huolehtiminen. Kyseistä huolenpitoa ei ole välttämättä nähty tekemisenä, vaan se on Simosen mukaan palautunut naiseuteen yhdistettyyn olemiseen. (Simonen 1986, 225–226.)

Naisia on tarvittu kansakunnan rakentamiseen. Liisa Rantalaiho on todennut, että naisten työvoima on ollut halpaa, joten sitä on kannattanut hyödyntää, kulloisiinkin työmarkkinatilanteisiin sopivaksi muokkaamalla. Lisäksi markkinatalouden levittäytyminen uusille tuotannon ja palvelujen alueille, joilla ennestään on

[6] Tutkija tarkoittaa tässä huolenpitotyöllä huolehtimista, vaalimista, hoitoa ja huoltoa.

Rantalaihon mukaan vallinnut sukupuolijärjestelmä[7], on luonut naisille erityisiä valmiuksia. Samalla kun yhteinen osallistuminen yhteiskunnalliseen tuotantoon on integroinut sukupuolia samoihin palkkatyöasemiin, erillään pitämisen periaate on löytänyt uuden ilmenemismuodon työmarkkinasegregaatiossa. Rantalaiho onkin todennut, että demokratian ihanne vapaudesta ja tasa-arvosta on ollut sukupuolisokea. (Rantalaiho 1994, 13.)

Hyvinvointivaltio on ollut keskeisenä yhteistyökumppanina resurssien allokoimisessa naisten tekemälle työlle. Hyvinvointivaltio on tarjonnut ja auktorisoinut koulutusta, määritellyt tutkintoja ja lisenssejä, ostanut professionaalista ja muuta ammatillista koulutusta sekä perustanut omia jakelukanaviaan, kuten sairaalan tai sosiaalitoimiston. Näin se on samalla antanut siinä työskenteleville yksinoikeuden palvelun tuottamiseen, kuten Raija Julkunen on todennut. (Julkunen 2004, 168.)

Hyvinvointipoliittinen säätely on nähty keskeisenä vallan muotona ammattien muotoutumisen kannalta, ja tässä yhteydessä tutkijat ovat puhuneet hyvinvointityön ammateista. (ks. Henriksson & Wrede 2004.) Hyvinvointityötä on luonnehdittu naisten sitoutumisena tekemäänsä työhön, naisleimaisena ja kovat vaatimukset omaavana työnä. Sukupuolen mukaiset rajat ovat olleet havaittavissa hyvinvointityön rakenteista ja kulttuurisista merkityksistä (Rantalaiho 2004, 236). Myös tasa-arvotyön voi lukea tällaiseksi hyvinvointityöksi. Se on toteutettu, kuten hyvinvointityön on todettu yleisemminkin toteutuvan, yhteiskunnallisena sopimuksena ja sopimuksenvaraisena toimintana, mikä on puolestaan järjestänyt tekemisen tapoja, joita yhteiskunnalliset muutosvoimat ovat muokanneet (vrt. Henriksson & Wrede 2004).

Hyvinvointityön näkökulma korostaa ajatusta hyvinvointipolitiikan erityisestä merkityksestä niille ammateille, jotka ovat toteuttaneet sen tavoitteita. Tutkijat ovat puhuneet ammattikunnista intressiryhminä, jotka pyrkivät valvomaan etujaan oman ammattinsa muotoutumisessa. Toisaalta he ovat korostaneet hyvinvointityön ja ammattien muotoutumista monitasoisena kehityskulkuna (Henriksson ym. 2004, 13–14).

Tasa-arvotyö tuo kuitenkin ihan oman ulottuvuutensa hyvinvointityön tutkimusperinteeseen. Vaikka tasa-arvotyölle on allokoitu resursseja ja sitä on voinut tarkastella ammatillisena toimintana, jota on tarvittu vuosikymmenten ajan erilaisiin hyvinvointipoliittisiin intresseihin, ei se ole saanut muihin hyvinvointitöihin verrattavaa legitimiteettiä toiminnalleen. Sen sijaan sen on todettu asettuvan alisteiseksi kulloisten yhteiskunnallisten intressien palvelemiseen (Holli 1991, 2003). Myös hyvinvointityössä havaitut käänteet kohti professionaalistumista ovat koskeneet tasa-arvotyötä.

1990-lukua on pidetty merkittävänä hyvinvointipolitiikan käännekohtana kohti markkinoitumista, jossa kansalaisten oman vastuun on nähty korostuvan

[7] Sukupuolijärjestelmän käsite viittaa metodologiseen ymmärrykseen, että sukupuoli järjestyy yhteiskunnassa monitasoisesti ja vuorostaan järjestää maailmaa. Rantalaiho kirjoittaa, että naiset ja miehet, yhdessä ja erikseen, tuottavat ja uusintavat ihmiselämän kokonaisuutta, ja samalla myös sosiaalisia ja kulttuurisia rakenteita sekä omaa itseään ja toinen toistaan sukupuoliolentoina (Rantalaiho 1994, 10).

ja valtion puolestaan heikentyvän (esim. Julkunen 2001). Tähän liittyen Karin Filander on tutkinut 1990-luvulla julkisella sektorilla tapahtunutta käännettä, jota hän kutsui tutkimuksessaan julkisen sektorin murrokseksi. Filander osoitti, että julkisen sektorin työntekijät yhtäältä puolustivat sosiaalista vastuunkantoa, mutta toisaalta joutuivat kuulluksi tullakseen lainaamaan puhetapoja yksityiseltä sektorilta ja yrittäjyydestä. (Filander 2001.)

Anne Kovalainen on tutkinut hyvinvointipalvelujen muutosten merkitystä naisten työn uudelleenjärjestymiselle. Hän on todennut, että naisten hyvinvointityön ehdoissa tapahtuneet muutokset (lyhytaikaiset työsuhteet ja yrittäjyys) ovat siirtäneet hyvinvointipalveluihin liittyvää ”riskiä” naisten harteille. Riski on Kovalaisen mukaan ollut ennen kaikkea lyhyissä, epäjatkuvissa ja epävarmoissa palvelusopimuksissa. Uudenlaisessa tilaaja-tuottajamallissa esimerkiksi kunnan ei ole tarvinnut välttämättä lainkaan investoida palvelun tuottamisen infrastruktuuriin ja sen ylläpitoon. (Kovalainen 2004, 204–205.)

Kyseisen havaitun käännekohdan yhteydessä on puhuttu julkisjohtamisen muodonmuutoksesta, jota Raija Julkunen on kuvannut ammatillisuuden näkökulmasta uusina professionaalisina ideologioina, jotka korostavat ammatinharjoittamisen refleksiivisyyttä. Refleksiivinen ammatillisuus viittaa Julkusen mukaan itseään korjaavaan ja tarkkailevaan, kokemuksesta ja tunteista oppivaan ammattilaisuuteen. (Julkunen 2004.) Lea Henriksson ja Sirpa Wrede ovat hyvinvointitöiden osalta todenneet, että professionalismi eli ammatillisuuden korostaminen ja professioasemaan pyrkiminen eivät ole ideologiana ja ihanteena kadonneet (Henriksson & Wrede 2004, 11). Myös tasa-arvotyön kohdalla voidaan puhua professionaalistumisesta, koska tasa-arvotyön tavoitteena on ollut vakiinnuttaa sen asemaa ja arvostusta eri alueilla.

Professionaalistumisen on katsottu julkisella sektorilla tarkoittavan erikoistumista ja hierarkkisoitumista (esim. Rantalaiho 2004). On myös nähty, että traditionaalinen professionaalistuminen kääntyy kaupalliseksi tilanteessa, jossa julkisen sektorin ulkoistamisprosessista seuraa syvällisiä muutoksia työntekijöiden suhteessa työhön (Ball 2001, 36). Tutkimuksissa on nostettu esiin hyvinvointityötä koskevia ongelmia erityisesti markkinoitumisen osalta. Ongelmiksi ovat luettu työsuhteissa tapahtuneet nopeat muutokset, epävarmuuden lisääntyminen sekä kiireen ja vaatimusten kiristyminen (esim. Julkunen 2001; Lehto & Sutela 1998). Julkisen sektorin uusien hallintamekanismien (ks. seuraava alaluku) ja markkinaehtoisten palvelujen tuottamisen mallit on nähty ilmentyminä hyvinvointityötä koskevista muutoksista (Kovalainen 2004, 188).

Hyvinvointitehtävien osalta ammatillisten käytäntöjen, kohteiden määrittelyn ja asiantuntijatoimijoiden on nähty muodostavan eräänlaisen muuttuvan ”kolmiyhteyden”, jonka Liisa Rantalaiho on todennut pätevän hyvinvointityön uusien kehityslinjojen hahmottamisessa. Kysymys ei ole Rantalaihon mukaan yksistään uusista managerialistisista puhetavoista, vaan yhtäaikaisesti uusista toimija-asemista, uusista työkäytännöistä ja kohteiden määrittelystä uudella tavalla, jossa suhde työn kohteisiin nousee ajankohtaiseksi myös tutkimukselle. (Rantalaiho 2004, 241.)

Tasa-arvotyö tuo myös hyvinvointityössä tapahtuneiden käänteiden osalta oman ulottuvuutensa hyvinvointityön tutkimukseen. Hyvinvointityössä havaitut muutokset näkyvät jossain mielessä selkeimmin nimenomaan tasa-arvotyössä,

jonka on pitänyt legitimoiduksi tullakseen muita hyvinvointitöitä ehkä vielä herkemmin vastata vaihteleviin yhteiskunnallisiin intresseihin.

2.3 Tasa-arvotyö projektiyhteiskunnassa

Olen tarvinnut tasa-arvotyön tarkasteluun uuden hallinnan ja hallinnallistumisen näkökulmia tilanteessa, jossa taloustalkoohenkisyys on läpitunkeutunut julkiselle sektorille ja yhä laajemmalle kaikkeen elämänpiiriin. Kiinnostukseni on paikantunut julkiseen sektoriin, jota hallintasuhteiden muuttuminen on koskenut tavalla, jossa toiminta on alkanut muodostua julkisrahoitteisissa projekteissa. Kyseessä on tilanne, jossa liiketaloudesta ja yrityselämästä kumpuavat uudet taloustalkoohenkiset hallinnan tavat ja muodot ovat alkaneet muotoutua toistetuiksi itsestäänselvyyksiksi ja ikään kuin itsestä lähteviksi tavoiksi toimia.

Käyn seuraavaksi läpi uutta hallintaa (governance) koskevaa tutkimusta, minkä jälkeen siirryn hallinnallistumista (governmentality) koskevaan tutkimukseen. Käsitteet yhdistyvät analyysissäni, joten lähestymistapoja on hieman hankalaa tarkastella erikseen. Tämän alaluvun lopussa esittelen väitöskirjassani hahmottelemani projektitapaistumisen käsitteen.

Raija Julkunen (2006) on kuvannut julkisen sektorin muutosta siirtymisenä hyvinvointivaltiollisesta hallinnasta uusliberaaliin hallintaan. Kyseisessä käänteessä Julkusen mukaan poliittiset järjestelmät hajautuvat ylhäältä alaspäin -ohjauksesta toimijoiden keskinäisten suhteiden säätelyyn. Samanaikaisesti valtion ja kansalaisten välinen sopimus, oikeudet, velvollisuudet ja vastuut pistetään Julkusen mukaan uusiksi. (Julkunen 2006.) Liikun tutkimusaineistojeni kanssa käänteessä, jota on kutsuttu uusliberalismiksi (Olssen & Peters 2005; Filander 2007; Julkunen 2006), uudeksi kapitalismiksi (Sennett 2007), uudeksi kapitalismin mutaatioksi (Virtanen 2006), uudeksi taloudeksi (esim. Komulainen 2005; Vähämäki 2004, 2005) ja kapitalismin uudeksi hengeksi (Sulkunen 2006, 19–20).

Vaikka kyseisissä käsitteissä on joitakin eroja, on niistä luettavissa yhdenmukaisuutta yhteiskunnallisten suuntaviivojen muotoutumisessa. Kaikissa OECD-maissa suunta on todettu samantapaiseksi. Siihen ovat liittyneet byrokratiasta aiheutuvan tehottomuuden vähentäminen, hierarkkisen johtamisen korvaaminen tulosjohtamisella ja palvelujen kilpailuttamisella sekä palvelutarjonnan, päätöksenteon ja vastuun hajauttaminen siten, että julkiset ja yksityiset ”toimijat” (yritykset, julkisyhteisöt, hallinnon yksiköt ja yhdistykset) asettuvat rinnasteiseen asemaan. (Rantala & Sulkunen 2006, 9–10; Clarke, Gewirtz & McLaughlin 2000; Lindblad & Popkewitz 2003.)

Valtiollisia instituutioita on viimeisten vuosikymmenten aikana muokattu ylikansallisten ja kansallisten vaatimusten mukaan. Valtion on katsottu menettäneen monopoli-asemaansa ylikansallisille taloudellispoliittisille järjestelmille. Valta on ikään kuin hajautunut kaikkialle ja toisaalta ei mihinkään. (Sulkunen 2006, 17–18.) Valtion ei kuitenkaan ole nähty kyseisessä tilanteessa passivoituvan, vaan organisoituvan uudelleen kontrolloivaksi osapuoleksi ja markkinoiden välittäjäksi sekä yrityksen kaltaiseksi toimijaksi (Ball 2007; Julkunen 2006).

Tässä yhteydessä on puhuttu hallintajärjestelmän muutoksesta, siirtymisestä hallitsemisesta hallintaan (Sjöblom 2006, 72; Rose 1999a). Sillä on tarkoitettu pois

siirtymistä edustuksellista demokratiaa painottavasta hallinnosta (government) kohti sopimuksia ja verkostoja korostavaa hallintaa (governance) (Rose 1999a, 16–17). Stefan Sjöblom on luonnehtinut hallintaa poliittisten, hallinnollisten ja kansalaisyhteiskunnallisten toimijoiden työskentelemisenä vahvistuvassa riippuvuussuhteessa, josta valtiolliset instituutiot, huolimatta niiden toimintakyvyn heikkenemisestä, ovat edelleen vastuussa (Sjöblom 2006, 72).

Hallinnan hengessä valtion position heikentyminen ja julkisen hallinnon pienentyminen ovat hyvää hallintoa (Rose 1999a, 16). Samalla kansainvälisten taloudellispoliittisten järjestelmien vaikutusmahdollisuudet kansalliseen päätöksentekoon ovat kasvaneet. Koulutuspolitiikan tutkijat Risto Rinne ja Hannu Simola ovat luonnehtineet esimerkiksi OECD:n valtaa epäsuorana, mutta samalla kaikkialle talous-, yhteiskunta-, koulutus- ja kulttuuripolitiikkaan tunkeutuvana (Rinne & Simola 2005, 16, myös Alasuutari 2006). Koulutuspolitiikkaa on järjestänyt esimerkiksi Janne Varjon mukaan palveluiden kuluttajien valinnanvapauden ja tarjoajien yksilöllisyyden korostamisen seurauksena kilpailun merkityksen kasvu (Varjo 2007, 241).

Stefan Sjöblom on todennut, että kyseisessä tilanteessa on kasvanut tarve poikkihallinnollisille, sektoreita ylittäville ja hallintotasoja leikkaaville koordinointimekanismeille. Samalla on kasvanut tilapäis- tai projektiorganisaatioiden merkitys yhteen sovittavina mekanismeina. Projektiorganisaatioiden lisääntyminen julkisessa hallinnossa on Sjöblomin mukaan liittynyt ohjaus- ja hallintajärjestelmien yleiseen muutokseen. (Sjöblom 2006, 72.)

Pekka Sulkusen (2006) projektiyhteiskunnan käsite on ollut tässä tutkimuksessa ja julkishallinnon valtajärjestelmien muutoksien tarkastelussa keskeinen. Projektiyhteiskunnan käsite on Sulkusen mukaan tarkoittanut yhteiskunnallista muutosta, joka yhdistyy byrokratiasta aiheutuvan tehottomuuden vähentämiseen ja vastaavasti päätöksenteon ja vastuun hajauttamiseen. Kyseisessä käänteessä nimenomaan projektista on tullut Sulkusen mukaan uusi valtajärjestelmän ydin. Sulkunen on lisäksi todennut, että ohjelman, rahaston, kumppanuuden, sopimuksen, projektin ja arvioinnin muodostama kuusikko on syntynyt korvaamaan moraalista ja sosiaalista järjestystä ylläpitävää valtaa. (Sulkunen 2006.)

Projektiyhteiskunta on Sulkusen mukaan tarkoittanut valtaa ilman keskusta, joka on tarkoittanut monien toimijoiden hajautettua itsehallintaa (Sulkunen 2006, 17–18). Projektiyhteiskuntaan liittyvän uuden hallintatavan on nähty syntyneen liikkeenjohdossa, josta se on Sulkusen mukaan siirtynyt julkiseen hallintoon ja moraalikysymysten hoitoon. Projektiyhteiskunnan ilmiö kuvaa Sulkusen mukaan uuden ajattelu- ja hallintatavan logiikan tunkeutumista kaikkialle politiikkaan, suuryrityksistä työllistämisohjelmiin, nuorisotyöhön, jopa perheiden sisälle, lasten kasvatukseen ja ihmissuhteisiin (mt. 18; myös Lähteenmaa 2006; Määttä & Kalliomaa-Puha 2006).

Projektien määrän kasvu on tarkoittanut uudenlaisia hallintamekanismeja, minkä yhdistän Raija Julkusen tavoin uuteen julkishallintoajatteluun (new public management, myös Eräsaari 2007). Uudesta julkishallintoajattelusta on tullut tapa tuottaa hallintaa, myös hyvinvoinnin ja hyvinvointipolitiikan osalta (Julkunen 2006, 254). Uutta tapaa tuottaa hallintaa on kutsuttu managerialismiksi (Clarke & Newman 1997; Lindblad & Popkewitz 2003). Anu Kantola (2002) on luonnehtinut

managerialismia siteeraamalla Christopher Pollittia (1990): ”Managerialismi on joukko uskomuksia ja käytäntöjä, joiden sydämessä polttaa harvoin testattu ajatus siitä, että asioiden parempi hoitaminen (management) on tehokas ratkaisu laajoihin taloudellisiin ja sosiaalisiin ongelmiin.”

Projektien määrän kasvu ja sen mukanaan tuoma liiketaloudellinen ajattelu on havaittu useissa tutkimuksissa Suomessa. Projektien on todettu järjestävän toimintaa julkishallinnossa ja työllisyyspolitiikassa (Sulkunen 2006; Sjöblom 2006; Kivelä, Kolehmainen & Siisiäinen 2007). Projektien kasvava määrä on todettu myös koulutuspolitiikassa, kuten esimerkiksi ammattikoulutuksessa (Filander & Jokinen 2008). Se on tunnistettu myös nuorisotyössä ja nuorten aikuisten koulutusta koskevien valintojen järjestäjänä (Lähteenmaa 2006; Vehviläinen & Paju 2001; Brunila, Kurki, Lahelma, Lehtonen, Mietola & Palmu tulossa), yliopiston toiminnassa (Hakala, Kaukonen, Nieminen & Ylijoki 2003) ja järjestöissä (Werde 2006).

Esimerkiksi yliopistojen toiminnan projektimuotoistumisen ja sen mukanaan tuoman voiton maksimoinnin tavoittelun seurauksena tutkijoiden institutionaalisen taustan on katsottu menettävän merkityksensä. Tieteenrajojen on nähty hämärtyvän prosessin muokatessa kunkin alan perinteisiä toimintatapoja niiden lähentyessä toisiaan. (Hakala ym. 2003, 12–13.) Ammatillisessa koulutuksessa projektityön määrän kasvun on havaittu suuntaavan opettajien palkitsemista ennemmin projektien rakentelusta kuin opetustyöstä (Filander & Jokinen 2008).

Vastaavasti järjestötyössä projektien jatkuvasti kasvava määrä on herättänyt kysymyksen projektin omistusoikeudesta ja vastuunkannosta. Esimerkiksi Georg Werde on kysynyt, kenen ääni tämäntyyppisessä toiminnassa kuuluu. Projektien on nähty tuoneen järjestötyön perinteisesti ei-kaupalliseen toimintaan markkinahenkisen puheen tuotteista. Samalla yhdistysten aatteellisen perustan on katsottu hämärtyvän liike-elämän sääntöihin tukeutuvissa projekteissa, joissa koko projektihenkilöstö on voitu ulkoistaa. (Werde 2006, 87.)

Myös kunnallista nuorisotyötä on projektien määrän kasvun myötä ajettu alas. Kunnallisen toiminnan resurssien vähetessä on määrältään lisääntyvissä projekteissa oltu pakotettuja kilpailemaan työpaikoista, rahasta ja saavutetuista asemista ”kentällä”. Tuloksena on Jaana Lähteenmaan mukaan ollut sosiaalisten innovaatioiden sijaan lojaaliuden murentuminen. (Lähteenmaa 2006, 114–116.) Päihdetyössä projektityön on nähty synnyttäneen informaatiokuiluja, toiminnan pirstaloitumista ja intressiristiriitoja valtiollisen ohjauksen ja käytännön sosiaalipolitiikkaa toteuttavien tahojen välillä (Törrönen 2004b, 196).

Raija Julkunen (2004) on yhdistänyt projektien kasvavan määrän tilanteeseen, jossa julkisia resursseja on jaettu uudelleen yksityisille toimijoille, mikä on puolestaan pakottanut luomaan uusia valvonnan mekanismeja. Kyseisessä tilanteessa myös luottamussuhteet ovat voineet alkaa horjua. Raija Julkunen on kysynyt, keitä ovat ne toimijat, jotka takaavat avun jatkuvuuden eri tilanteissa. (Julkunen 2004, 178–179.) Stefan Sjöblom (2006) on todennut, että kuntien ja alueviranomaisten keskuudessa projektiorganisaatioiden määrän kasvu on ollut seurausta ainakin osittain alibudjetoinnista. Projekteilla on täydennytty ja korvattu muita mekanismeja. Sjöblom on kuitenkin nähnyt ilmiöllä monenlaisia seurauksia. Resurssivajeesta on voinut seurata julkisten ohjelmien vaikuttavuuden heikkenemistä, mutta

julkinen vastuunpako on voinut Sjöblomin mukaan myös lisätä ei-valtiollisten toimijoiden vaikutusvaltaa. (mt. 79.)

Kun hallinta sisäistyy

Puhun tutkimuksessani hallinnasta. Tämä tarkoittaa, että en etsi valtaa käyttävää instituutiota tai valtaa hallussaan pitävää toimijaa. Hallinnan käsite viittaa tutkimuksessani käytäntöön ja se on peräisin Foucault'n ja hallinnan koulukunnan tutkijoiden ajattelusta (Foucault 2000; Rose 1996, 1999a/b; Dean 1999; myös Hänninen & Karjalainen 1997; Jauho 2004). Hallinnalla Foucault tarkoitti esimerkiksi instituutioita, toimintatapoja, analyyseja ja taktiikoita, jotka tarjosivat mahdollisuuden käyttää väestöön kohdistuvaa valtaa (Foucault 2000; myös Kantola 2002, 26). Hallinnan käsitteellä on viitattu vallitsevaksi ja tavaksi tulleeseen vallankäytön tapaan ja itsestään selvästi otettuun hallinnan muotoon (esim. Kantola 2002; Simola 1995; Simola & Rinne 2006). Hallinnan näkökulma on kiinnittänyt huomion vallan tuottavuuteen eli siihen, miten valta tuottaa toimijoita ja mahdollisuuksia toimia (esim. Dean 1999).

Hallinnan avulla on tarkasteltu modernin yhteiskunnan vallan muotoja, kuten yrityksiä muokata, ohjata ja suunnata ihmisten käyttäytymistä. Käsitettä on hyödynnetty politiikkaan liittyvien ajattelutapojen, ohjelmien ja tekojen tarkastelussa. (ks. Kantola 2002, 26.) Vallan muotoon on liittynyt ajatus, että samalla kun subjektit määrittelevät itsensä poliittisia vapauksia ja oikeuksia käyttävinä kansalaisina, kohdistuu heihin entistä hienovaraisempia kurinpidon ja yksilön sisäistämiä itsekurin muotoja (Foucault 2000/1975).

Hallinnan käsitteen keskeisenä ajatuksena onkin ollut, että hallinnan subjektit sisäistävät hallinnan käsitemaailman ja alkavat siten itse tuottaa hallintaa (Kantola 2002, 76). Tässä tutkimuksessa erityisesti käsitteillä kuri, kontrolli ja (itse)tarkkailu on päästy tarkastelemaan Anu Kantolan kuvaamaa sisäistämisen prosessia (ks. käsitteistä myös Simola 1995, 26–29). On kuitenkin hyvä tarkentaa, että kyse on toimintamahdollisuuksiin vaikuttamisesta, ei toiminnan täydellisestä ohjaamisesta. Valta on suhde, joka muovaa yhtä aikaa molempia osapuolia. (Jauho 2004, 85–86.)

Hallinta on foucault'laisittain mahdollista määritellä käytäntöjen synnyttämäksi vakiintuneeksi vallankäytöksi, jossa vallankäyttöä eivät ohjaa subjektien tavoitteet, vaan käytäntöihin sisältyvät päämäärät (Alhanen 2007, 195). Hallinta on valtaa, joka toimii parhaiten silloin, kun se jää näkymättömiin. Jotta hallinnallinen valta voi toimia, sen puhutteleman kohteen on tultava esille, luokiteltavaksi, näkyväksi, katsottavaksi ja arvioitavaksi. Kyseinen näkyväksi tuleminen ja näkyvillä oleminen mahdollistavat tapauskohtaisen yksilön syntymisen (Foucault 2000/1975). Hallinnasta tulee olemisen ja tekemisen tapa, tapa ymmärtää itsensä ja maailmansa (ks. Kantola 2002).

Esimerkki hallinnan sisäistymisen prosessista on julkisuudessa toistettu myytti vahvasta suomalaisesta naisesta, joka ei pienistä vastoinkäymisistä lannistu. Kyseinen myytti on foucault'laisittain tarkasteltuna hallinnan tekniikka, jossa yksilö on velvoitettu omaksumaan itseä suuntaava olemisen ja tekemisen tapa (Foucault 1988; ks. myös Riska & Wrede 2004). Samantapainen esimerkki

on kutsumustyön käsite, joka on ollut tapana yhdistää nimenomaan naisten tekemään työhön.

Hallinnan tekniikat ulottuvat kaikkeen elämänpiiriin ja yksittäiseen kansalaiseen asti. Hallinnan tekniikoiden puhuttelema kansalainen tarkkailee ja kontrolloi omaa toimintaansa kulloistenkin usein vielä ristiriitaisina näyttäytyvien intressien mukaisesti. Pertti Alasuutari on kirjoittanut alati kasvavasta ja kaikkialla yhteiskuntaan levittäytyvästä tarkkailukoneistosta, jossa tarkkailun kohteeksi asetettu ja asettuva omaksuu itseensä kohdistuvat vallan pakotteet. Näin kohteesta tulee oman vallanalaisuutensa perusta (Alasuutari 2007, 104). Projekteina toteutetussa nuorisotyössä erilaisista terapeuttisista ja pedagogisista hallinnan tekniikoista on tullut tapoja ohjata, kasvattaa ja valmentaa ”oikeanlaista” subjektiviteettia (esim. Lähteenmaa 2006; Vehviläinen & Paju 2001).

Markkinalähtöisen ajattelun on osoitettu turvautuvan yhä pidemmälle meneviin hallinnan tekniikoihin, joilla elämä ja kaikki toiminta alistetaan rahalla mitattavaan muotoon (Rose 1999a). Bronwyn Davies (2005) on käyttänyt vallan muodon kuvaamiseen uusliberalistisen managerialismin käsitettä. Termiin on sisältynyt ajatus yksilölähtöisestä sisäistetystä itsetarkkailusta ja asettumisesta muokattavaksi ja arvioitavaksi kulloistenkin tilanteiden ja tarpeiden mukaisesti sekä (taloudellisen) vastuun kantaminen itsestä. (Davies 2005, 2003.)

Mikä tässä ajattelukehikossa jää yksilön vastuulle, on itsekuria edellyttävä selviytyminen, mistä keskinäinen sosiaalinen riippuvuus sulkeutuu pois. Kyseinen subjektiviteetti on omasta helposta korvattavuudestaan tietoinen toiminnan tapa. Markkinalähtöisen toiminnan on arvioitu suuntaavan tilanteeseen, jossa elämästä ylipäätään tulee selviytymistä ja kilpailua sekä haavoittuvuuden ja kilpailuvalmiuden kanssa tasapainoilua, kuten Richard Sennett on todennut (Sennett 2004, 2007; myös Davies 2005).

Managerialistisessa orientaatiossa sosiaaliset suhteet muotoutuvat uudelleen. Sosiaaliset suhteet eivät enää ole jotakin, joka tapahtuu luontevasti tai joilla olisi jonkinlaista historiallisuutta. Managerialismin vaikutuksia koulutuspolitiikassa tutkinut Stephen Ball muotoilee tällaiset uudet sosiaaliset suhteet joksikin, joita suoritetaan, kulutetaan, niitä hallitaan ja niihin sijoitetaan (Ball 2007). Managerialistisessa hengessä managerista tulee uudenlainen johtajasankari, jonka työhön kuuluvat uusien asenteiden ja kulttuurin juurruttaminen työntekijöihin, jotta työntekijät oppisivat samanaikaisesti tuntemaan itsensä tilivelvollisiksi ja henkilökohtaisesti sitoutuneiksi (Ball 2001, 33). Bronwyn Davies on luonnehtinut managerialismiksi ja uusliberalismiksi kutsuttua sisäistetylle itsetarkkailulle nojaavaa hallinnoinnin järjestelmää keskeiseksi työtä, ammattitaitoa ja asiantuntijuutta määrittäväksi tekijäksi (Davies 2003, 91).

Kyseistä markkinaorientoitunutta koko persoonan peliin sitovaa vallan muotoa voi tarkastella fordismin ja postfordismin käsitteiden avulla (esim. Julkunen 2008; Jakonen, Peltokoski & Virtanen 2006). Postfordismi eroaa Jukka Peltokosken mukaan fordismista uudenlaisina käsityksinä siitä, mitä työvoima on ja mikä on tehokas tapa järjestää työvoimaa pääoman arvonlisäyksen tarpeisiin. Postfordismi kertoo hallinnan tavasta, jolla yritykset panevat työvoiman töihin, irrottavat siitä työsuorituksia, pistävät sitä aloilleen ja sitovat sitä käyttöönsä. Työvoimasta tulee Peltokosken mukaan yritykselle resurssi muiden joukossa, jolloin tuotannon reaa-

liaikaisuuden, hukkakäynnin ja virheiden minimoinnin tavoitteet ulottuvat myös siihen. Näin työvoima kohtaa postfordismin joustovaatimuksina sekä erilaisina tilapäisinä, kausiluontoisina sekä osa- ja määräaikaisina työsuhteina. Voidaan puhua projektityön aikakaudesta. (Peltokoski 2006, 115–116.)

Postfordistisessa työssä ideaalin työntekijän odotetaan samaistuvan työhön, luopuvan vastakohtaisuudesta, mutta samalla suostuvan työehtojen epävakaistumiseen ja suojelun purkuun (Julkunen 2008, 39). Tällaisessa orientaatiossa työtä tehdään ”persoonalla” mihinkään tiettyyn paikkaan kiinnittymättä (vrt. Komulainen & Sinisalo 2006). Ideaali työntekijä on joustava, tuloskuntoinen ja markkinakelpoinen itseään tarkkaileva yleisosaaja, joka helpottaa työnjohtoa vapautumaan yksittäisten työntekijöiden kontrolloinnista. Toisaalta postfordistisen käänteen tarkastelu ei tarkoita, että tayloristinen ”tieteellisen liikkeenjohdon malli”, työn organisointi ja toistuvaluonteisuus olisivat kadonneet (mt. 41–42).

Kyseistä käännettä on vauhdittanut jatkuvan muutoksen toistaminen, mikä on tullut legitimoiduksi vetoamalla taloudellispoliittisiin järjestelmiin (OECD, EU:n kilpailulainsäädäntö, WTO), jotka ovat Leena Eräsaaren mukaan vaatineet kilpailuttamista, harmonisointia ja standardisointia (Eräsaari 2007). John Clarke ja Janet Newman (1997) ovat listanneet uuteen julkishallintoajatteluun liittyviä puhetapoja. Puhetavassa toistuu epäjatkuvuus, jossa se kuvataan matkana, jostakin johonkin, lähinnä huonosta hyvään. Samalla esimerkiksi monopolistisuudesta siirrytään markkinajohtoisuuteen, pakosta valintaan, yhdenmukaisuudesta monipuolisuuteen sekä riippuvuuden kulttuurista itsenäisyyden korostamiseen (Clarke & Newman 1997; Eräsaari 2007). Richard Sennett on todennut, että kyseinen suunta on korostanut menestymisen pakkoa, mikä on perustanut ennen kaikkea sille, että tarvitaan myös häviäjiä. Vastaavasti häviäjiä ja yhteiskunnan vähäosaisempia kohtaan on Sennetin mukaan kohdistunut kunnioituksen ja arvostuksen puute (Sennett 2004).

Leena Eräsaari on tarkastellut managerialismin seurauksia Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa terveydenhoidossa havaitun käänteen osalta. Uuden julkishallintoajattelun myötä hallinnollinen henkilökunta on Eräsaaren mukaan kasvattanut määräänsä ja ammattihenkilökunta on puolestaan vähentynyt. Seurauksena on ollut palvelujen sisältöjen määrittyminen tulosten mittaamisella ja laskentatoimella. (Eräsaari 2007.) Anu Kantola (2002) on lisäksi todennut, että markkinoitumisen myötä nousee talouskurin sisään rakennetun moraalisen itsekurin vaatimus, jolloin esimerkiksi köyhyys ja kyvyttömyys elättää itsensä taloudellisen liberalismin voimistuessa kääntyvätkin moraalittomuudeksi (myös Julkunen 2006, 141).

Kun kuri ei löysty, vaan yleistyy

Tasa-arvotyön projektitapaistumisen tarkastelussa on tukenut foucault'lainen biovallan käsite (Foucault 1998, 2000; Hänninen & Karjalainen 1997). Se viittaa työvoiman organisointiin, kontrollointiin, suojeluun ja hallintaan. Biovalta muodostuu kahdenlaisesta vallasta, ruumiin elämään keskittyvästä kurista sekä laji-ihmiseen kohdistuvasta biopolitiikasta. Vallan muotojen on ajateltu olevan kapitalismille ja ihmisen sovittamiselle pääoman kasvattamiseen välttämättömiä

tapoja panostaa elämään ”oikealla” tavalla (ks. Foucault 2000, 1998; Virtanen 2006, 251–253). Kurinpidollinen valta on tarkoittanut normaalistamista erilaisin luvuin, tilastoin, säädöksin sekä kategorioin. Normaalistaminen on tarkoittanut myös poikkeavan määrittymistä.

Toisaalta biovalta ei ole riittävä käsite nykytilannetta tarkasteltaessa. Kuriyhteiskunnan ja kurivallan ohella liitänkin tasa-arvotyön projektitapaistumiseen kontrolliyhteiskunnan ja siihen liittyvän uudenlaisen vallan muodon. Jälkimmäisen kohdalla olen tukeutunut Gilles Deleuzen (2005) teoretisointiin sekä käsitettä Suomessa soveltaneiden tutkijoiden (Vähämäki 2007; Peltokoski 2006; Virtanen 2006) ajatuksiin. Havainnollistan vallan muotoja tarkastelemalla koulutuksessa ja työelämässä todettuja muutoksia, joihin myös tasa-arvotyö paikantuu.

Työelämän tarkastelussa kuri- ja kontrolliyhteiskunnan samanaikaisuuden tavoittaa esimerkiksi fordismiin ja postfordismiin liittyvillä eroilla. Kuriyhteiskunta on paikantunut Jukka Peltokosken (2006) mukaan foucault'laisittain ajateltuna fordismiin. Fordismilla on tarkoitettu massatuotantoa ja massatyöläisyyttä, jossa massat on yksilöity. Yksilöt ovat puolesteen järjestetty peräkkäisiksi sarjoiksi osaksi hierarkkisia komentosuhteita. Fordismi on tässä mielessä ajateltuna ollut Peltokosken mukaan kuriyhteiskunnan tuotantomuoto, joka kiteytyy esimerkiksi tehtaissa, mutta ulottuu lopulta koko sosiaalisen elämän alueelle. Fordismiin liittyvä hallinta on toiminut ulkoistamalla työntekijän persoonallisuuden työtapahtumasta muokatakseen työvoimasta teknisesti hallinnoitavia yhteiskuntatehtaan rattaita. Tällöin Taylorismi eli oppi työvoiman tieteellisestä organisoinnista, jolla minimoitiin työntekijän persoonalliset oikut, kiteyttää Peltokosken mukaan fordistisen rationaliteetin. (Peltokoski 2006, 114.)

Kontrolliyhteiskuntaa kyllästää rahan kieli, mutta fordistinen hallinta ei ole myöskään kadonnut. Havaittavissa on kuitenkin ollut siirtymistä, jonka Peltokoski muotoilee muotista modulaatioon siirtymiseksi. (Peltokoski, 113–115.) Kontrolliyhteiskunta toimii jatkuvan kontrollin ja välittömän rahan läpäisemän kommunikoinnin perustalta. Kontrolliyhteiskunnassa sisä- ja ulkopuolen välinen raja hämärtyy, kuten esimerkiksi instituution ja sen ulkopuolisen välillä. Se tarkoittaa tilannetta, jossa kontrollin ja ohjauksen järjestelmät levittäytyvät koko elämän aikaan (Vähämäki, 2007, 31, 2003; Deleuze 2004, 2005).

Siinä missä fordismi paikantuu kuriyhteiskunnan hallinnan tavaksi, paikantuu postfordismi kontrolliyhteiskunnan hallinnaksi. Postfordismi viittaa työvoiman hallinnointiin jälkiteollisessa yhteiskunnassa, jossa hajautetut ja autonomiset yksikköjen järjestykset vastaavat globaalien markkinoiden alati eläviin kilpailutilanteisiin tehokkaammin kuin fordistisen massatuotannon. Postfordistinen hallinta on Peltokosken mukaan eräänlaista yhteiskuntatehtaan rasvaamista ja virittämistä, inhimillisten aloite-, palaute- ja oppimiskykyjen organisointia eli koko persoonallisuuden valjastamista tuotantoon. Siinä uusi työvoima tulee näkyville liikkuvana ja kommunikoivana eikä sen voima ole kyvyssä kuuliaiseen kurinalaisuuteen, vaan kieleen. (Peltokoski 2006, 113–115.)

Työn näkökulmasta muutos on Jussi Vähämäen mukaan merkinnyt sitä, ettei valvonta kohdistu enää sopimuksin määriteltyyn erityiseen elämän alueeseen. Työntekijä ei enää myöskään ole työnantajan välittömän valvonnan alaisena tietyssä työpaikassa. Keskeiseksi kontrolliyhteiskunnassa asettuu Jussi Vähämäen

mukaan ennemminkin epäsuora ja epämääräinen kontrolli eli tunne siitä, että joku valvoo, mikä kohdistuu koko elämään. Tällöin ulkoinen kontrolli ja itsekontrolli, moraali ja etiikka sekoittuvat toisiinsa. (Vähämäki 2004, 22.) Gilles Deleuze teki itse eron kuri- ja kontrolliyhteiskunnan välille. Hänen mukaansa kuriyhteiskunnassa aloitettiin koko ajan alusta (koulusta kasarmiin, kasarmista tehtaaseen), kun taas kontrolliyhteiskunnassa ei ikinä lopeteta mitään (Deleuze 2005).

Työ kontrolliyhteiskunnassa muuttuu. Työstä tulee subjektiviteetti, itsen ilmaisemisen alue ja elämänalue, jossa voi panna koko persoonallisuuden peliin (Vähämäki 2004, 17; myös Ball 2007). Työpäivän ajallinen organisaatio ei tapahdu enää niinkään tilan kautta eli siirtymisenä tilasta toiseen, vaan pikemminkin tapahtumina, joita ei yhdistä mikään erityinen päämäärä tai lopputulos, koska on periaatteessa samantekevää milloin ja missä työntekijä työnsä tekee (Vähämäki 2004, 21).

Kontrolliyhteiskunta järjestää työelämän ohella koulutusta uudelleen. Koulutuksen tehtävänä on ollut perinteisesti työmarkkinoiden muutoksiin sopeutuvan ja joustavasti liikkuvan työvoiman muokkaaminen (esim. Rinne ym. 1991). Kontrolliyhteiskunnassa koulutus kohdistuukin koko elämään ja persoonallisuuden kehittämiseen, yleisten ”valmiuksien” kasvattamiseen eikä niinkään esimerkiksi ammatin opiskeluun. (Vähämäki 2004, 17.) Koulu ja yliopisto alkavat siirtyä jatkuvaan koulutukseen ja elinikäiseen oppimiseen, jossa työ, oppiminen ja tiedon tuotanto sekoittuvat toisiinsa. (Vähämäki 2005, 11.)

Elinikäinen oppiminen on kontrolliyhteiskunnan näkökulmasta eräänlaista jatkuvan keskeneräisyyden ja velan suorittamista. Jukka Tuomisto on kutsunut koulutuspoliittiseksi silmänkääntötempuksi käännettä, jossa elinikäisen oppimisen diskurssiin on tuotu aikuisten omaehtoisuus samalla kun keskitetty koulutuksen suunnittelu ja valvonta ovat heikentyneet. Yksilön näkyviin tuleminen on tarkoittanut Tuomiston mukaan yhteiskunnallista pakkoa sopeutua työmarkkinoiden vaatimuksiin, ei siis yksilöllisenä oppijana, vaan erilaisille arvioinneille alistuvana koulutettavana. (Tuomisto 1997, 4–5.)

Tilanteessa, jossa yhteiskunnassa perinteisesti suljettujen instituutioiden on nähty leviävän yhteiskuntaan, joudutaan koulutuksenkin osalta vastaamaan yhteiskunnasta tuleviin uusiin haasteisiin, jotka muuttavat koulutuslaitosten toiminnan rakennetta (vrt. Vähämäki 2005). Hallinnosta hallintaan siirtymisen, oppilaitosten toiminnan tehostamisen vaatimusten, määrärahojen pienenemisen sekä markkinoitumisen ja tuloskeskeisyyden myötä koulutus on pakotettu hakemaan uutta suuntaa ja perustelemaan uudella tavalla olemassaoloaan (esim. Heiskala & Luhtakallio 2006; Rinne & Simola 2005; Varjo 2007; Vähämäki 2005). Tilanteessa, jossa tiedosta tulee markkinoiden tärkein investoinnin kohde, tarvitaan enemmän siihen kohdistuvaa kontrollia. Koulutuksen tarjoajien oletetaan kilpailevan keskenään, ja jotta syntyisi aito kilpailutilanne, tulee tarjonnan sisältää sekä laatu- että hintaeroja. Niitä saadaan aikaiseksi testeillä, ranking-listoilla, opettajien asiantuntemuksen vertailuilla ja mielikuvilla. (Hilpelä 2001, 151.)

Kyseistä käännettä kontrolliyhteiskuntaan on vahvistanut tilanne, jossa julkisin budjettivaroin säädelty koulutus on ollut pakotettu hakemaan ulkopuolista rahoitusta esimerkiksi EU:lta, josta on tullut kansallisen koulutuspolitiikan keskeinen

suuntaaja (esim. Rinne 2000, Virtanen 2002). Valtion position koulutuspalvelujen tuottajana on nähty heikkenevän ja muuttuvan markkinoita palvelevaksi. Samalla koulutuspolitiikkaan on tullut mukaan uusia intressitahoja. Tämä on tarkoittanut, että julkiset ja yksityiset tahot (yritykset, julkisyhteisöt, hallinnon yksiköt ja yhdistykset) asettuvat rinnasteiseen asemaan (vrt. Rantala & Sulkunen 2006; Clarke & al. 2000; Lindblad & Popkewitz 2003). Ideaalein paikka kyseiselle intressitahojen yhteen saattamiselle on tietenkin projekti.

Halusin tässä luvussa tarkentaa, että vallan hajautumisen myötä on peräänkuulutettu uudenlaisia vallan muotoja niin koulutuksen kuin työnkin tekemisen osalta. Valta on siirtynyt ylhäältä alaspäin ohjauksen sijaan/ohella ihmisten keskinäisten suhteiden säätelyyn ja keskinäiseen kontrolliin (Deleuze 2005). Tämä on tarkoittanut keskinäisten suhteiden säätelyn ja kontrollin tunkeutumista yhä laajemmalle yhteiskunnan ja ihmisten välisen kanssakäymisen käytäntöihin. Kuri ei ole löystynyt, se on yleistynyt (Peltokoski 2006, 121).

Projektitapaistuminen

Käsitteiden luominen on vastarintaa. (Gilles Deleuze)

Projektiin näyttää ihan konkreettisesti, mutta myös symbolisella tavalla kulminoituvan, mitä yhteiskunnassa ja sen myötä olemisessamme ja tekemisessämme on tapahtumassa. Kohdistan huomioni projektiin ja näin tekemällä hahmottelen erityisesti 1990-luvulta lähtien kehkeytynyttä vallan muotoa, joka on alkanut ulottua yhä laajemmalle kaikkeen ihmisen elämänpiiriin.

Tasa-arvotyötä, kuten muutakin julkisen sektorin toimintaa, on tehty projektein. Projekti on ollut osoitus toimeenpanosta. Ajatuskulku on mennyt suurin piirtein seuraavasti: Asia on tärkeä, siihen on puututtava, perustetaan projekti. Ajatuskulku on toiminut myös toisinpäin: Asialle ei voi tehdä mitään ellei ensin perusteta projektia.

Projektityöstä on kirjoitettu paljon, sitä on tutkittu, kehitetty, arvioitu ja opetettu vuosikymmenten ajan. En kuitenkaan onnistunut löytämään analyyttistä käsitettä, jonka avulla voisin tarkastella tasa-arvotyön projektimuotoistumista vallan muotona ja samalla väistää liikkeenjohdollisia, instrumentaalisia puhetapoja sekä niihin implisiittisesti kirjoittautuvia taloudellispoliittisia lähtöoletuksia ja valtasuhteita. Esimerkiksi Svetlana Cicmil ja Damian Hodgson (2006) ovat todenneet projekteja tutkiessaan, että 1990-luvulta lähtien projektien toteutuksessa on seurannut teknisempiä ratkaisuja, positivistista ja määrällistä metodologiaa ja voimakkaampaa tukeutumista instrumentaaliseen rationaalisuuteen (ks. myös Middler 1995).

Lisäksi projektimuotoisen työn on todettu olevan sukupuolittunutta. Monica Lindgren ja Johann Packendorff ovat havainneet, että projektityö on yrityksissä uusintanut kulttuuriseen maskuliinisuuteen liittyvää rationaalisuutta, tehokkuutta ja kontrollia. Projektien toiminta on ollut siinä määrin rajattua työtä, että se on tutkijoiden mukaan uusintanut ja vahvistanut perinteistä maskuliinisuutta (Lindgren & Packendorff 2006).

Etsin lukutapaa, jolla väistää haltuun ottamista ja liiketaloudellisia määrittelyjä, joista projekteja koskeva kirjallisuus on koostunut. Projektityön leviäminen

kaikkialle on ollut laajemminkin tunnistettu ilmiö, jota ilmaisee esimerkiksi projektifikaation käsite (ks. Middler 1995; myös Cicmil & Hodgson 2006). Christophe Middler on käyttänyt projektifikaation käsitettä tarkastellessaan yrityksissä projektimuotoistumisen ja siihen liittyvien rationaliteettien, kuten projektien periaatteiden, sääntöjen, tekniikoiden ja toimintatapojen laajenemista koskemaan kaikkea yrityksen toimintaa. Projektifikaatiota jossain mielessä vastaava käsite on Pekka Sulkusen erityisesti julkisen sektorin tarkasteluun muotoilema projektiyhteiskunnan käsite (Sulkunen 2006). Projektifikaatio ja projektiyhteiskunta ovat projektien määrän kasvun ilmiötä osoittavia käsitteitä, mutta ne eivät kuitenkaan yksinään riitä tasa-arvotyön projektimuotoistumisen ja sen seurausten tarkasteluun. Niistä ei myöskään ole löydettävissä riittävästi toimijuuden näkökulmaa.

Kehittelin tutkimukseeni projektitapaistumisen käsitteen. Luen tutkimuksessani tasa-arvotyön diskursiivista muutosta projektitapaistumisena, jolla tarkoitan uudenlaista kulttuurista vallan muotoa, jonka kanssa on tasa-arvotyössä asetuttu ja asetettu neuvottelemaan. Projektitapaistuminen tulee vallan muotona ymmärrettäväksi projektiyhteiskunnan, kuri- ja kontrolliyhteiskunnan sekä uuden hallinnan ja hallinnallistumisen käsitteiden avulla.

Projektitapaistuminen on vallan muotona pakottava, mutta toisaalta tapaistumisen käsite tarjoaa siihen liikkeen ja neuvottelun mahdollisuuden. Projektitapaistuminen ylittää tasa-arvoprojektien dokumenttien tyypillisen vastakkainasettelun valistajiin, jotka valistavat, kehittävät, valmentavat, rohkaisevat ja opettavat ”oikeanlaista” tasa-arvoa ja vastaavasti kehittämisen kohteisiin, jotka ovat tietämättömiä, pelkääviä, muutosvastarintaisia, profiloituja, diagnosoituja, patologisoituja, asennevammaisia tai muulla tavalla väärin ajattelevia ja edellisten seurauksena ”toisiksi” puhuteltuja. Projektitapaistuminen tarkoittaa, että kyse on monimutkaisemmasta ilmiöstä, kuin vain siitä, että alistutaan yksisuuntaisesti erilaisiin valtasuhteisiin, joissa ei ole vastustamisen tai muutoksen mahdollisuutta.

Soile Veijola ja Eeva Jokinen (2001) kirjoittavat mies- ja naistapaisuuksista, jotka kuvaavat tapoja olla ja toimia, tahtoa ja tietää tai tapoja olla toimimatta, tahtomatta ja tietämättä. Tapaisuus liittyy kirjoittajilla siihen, mitä naisilla ja miehillä on historiallisesti ymmärretty. Tapaisuus kumpuaa siitä, mitä on ollut ja on edelleen tapana tehdä, omasta tahdosta tai pakon edessä. Veijolan ja Jokisen ajattelun hengessä tapaisuus tarkoittaa toiminnan yhteiskunnallista ja sosiaalista tarkastelua, jota projektitapaistuminen on järjestänyt. Sillä voi välttää myös tarkastelun yksilöstä tai persoonasta käsin, pään sisälle menemisen ja tilanteen tarkastelun yksittäisestä projektista käsin. Projektitapaistumisella korostan vallan tuottavuutta, liikettä, neuvottelua, jatkuvaa tulemisen tilaa erilaisissa projektitapaistumiseen liittyvissä vallan risteyskohdissa.

Tapaisuuden käsite ei ole umpioiva tai lukitseva. Sitä voi ajatella, kuten Veijolan ja Jokisen (2001) naistapaisuutta, käsitteenä, joka liittyy sosiaalisiin ja yhteiskunnallisiin instituutioihin ja käytäntöihin, siihen, kuinka jokin puhuttelun muoto on historiallisesti ymmärretty. Projektitapaisuus ei vallan muotona asetu määrittämään kaikkea toimintaa, mutta projektitapaistumisen kanssa joudutaan neuvottelemaan.

Luen kyseistä neuvottelua kaksinaisuutena, subjektifikaation prosessina, josta kirjoitan luvussa 3. Subjektifikaatiolla viittaan siihen, että projektiin asettumalla

omaksutaan projektitapaistuminen ikään kuin omana tapana toimia, tullen samalla sekä puhuvaksi subjektiksi että alistuneeksi samojen diskurssien perustavalla pakottavuudelle (ks. subjektifikaatiosta Davies ym. 2001, 1993; Hakala 2007). Projektitapaistumisen ”oikein” hallinnasta voi seurata myös mielihyvää ja se voi tarjota kuulluksi tulemisen mahdollisuuksia – tiettyjen rajojen ja ehtojen sisällä.

3 Vallan muotojen tunnistaminen niihin lamaantumatta

Tasa-arvotyö on Suomessa muotoutunut pitkälti kasvatukseen ja koulutukseen liittyvästä toiminnasta. Projekteissa on vuosikymmenten ajan valistettu, kasvatettu, opetettu ja koulutettu tasa-arvosta ja tasa-arvoisesta toiminnasta. Voisi jopa väittää, että kaikki tasa-arvotyö on ollut jossain mielessä kasvatuksellista ja koulutuksellista. Sekä tasa-arvotyötä että kasvatusta ovat yhdistäneet samantyyppiset orientaatiot[8].

Taustani on (aikuis)kasvatustieteessä, jota on hankala tieteenalana määritellä, mutta jonka opiskelusta 2000-luvun vaihteessa osaltaan kehkeytyi tässä luvussa tarkastelemani toiminnan diskursiivinen lukutapa. Aikuiskasvatus on tieteenalana näyttänyt saavan legitimitaatiota toiminnalleen vuoroin markkinaorientoituneeseen käänteeseen kiinnittymisestä ja vuoroin sen kritisoimisesta. Aikuiskasvatuksen on tutkimuksissa osoitettu asettuneen palvelemaan vaihtuvia yhteiskunnallisia intressejä esimerkiksi työttömyyden ja työmarkkinoiden rakennemuutosten seurauksena (Manninen & Heinonen 1998). Aikuiskasvatuksen lisäämistä on joskus perusteltu myös tasa-arvon argumentilla, mutta toisaalta on tunnistettu, että tasa-arvon ideologia ja jälkimoderniin koulutukseen kohdistuvat vaatimukset eivät välttämättä ole sopineet yhteen (Rinne ym. 1998; Tuomisto 1997).

Se, mikä jossain yhteydessä on valistuksen hengessä puhuttu kansan sivistyksen vaalimisena, on kääntynyt kehittämisen ja kehittymisen kielelle, oppimisen maastoon, jossa oppiminen on valjastettu erilaisin hallinnan tekniikoin palvelemaan itseään suurempia tarkoituksia, kuten markkinoita (esim. Tuomisto 1991, 1997; Filander 2000, 2001; Rinne ym. 1991; Rinne & Vanttaja 1999). Näin ajateltuna aikuiskasvatuksesta on ajan hengessä tullut eräänlainen markkinoiden ratas, jota on voideltu siten, ettei se ole kysellyt moraalisten tai eettisten lähtökohtien perään. Se on alkanut, kuten kasvatustieteellinen tutkimus jossain määrin, virittyä erilaisista rahoittajan tahtotilasta kehkeytyvistä arviointi- ja tilaustutkimuksista sekä lähtökohdiltaan kyseenalaistamatta jääneistä työelämän ja markkinoiden intresseistä kumpuavista kehittämisprojekteista. On päädytty kehään, jossa aikuiskasvatus on ollut mukana tuottamassa ongelmaa, johon se on koettanut löytää ratkaisua.

Aikuiskasvatus on lähtenyt teorioissaan liikkeelle yksilöllisyydestä ja olemuksellisuudesta, kuten humanistiseen psykologiaan perustavasta itseohjautuvuuden käsitteestä. Itseohjautuvuus on liitetty autonomiseen subjektiin ja sellaisiin käsitteisiin, kuten itsetuntemus ja itseluottamus. (Pasanen 1998, 12–20). Toiminta on ollut yksilöstä lähtevää.

---

[8] Leena Koski on kirjoittanut, että koko Suomen itsenäisyyden ajan kasvatus on nähty toimivan kansan, joka ainoan yksilön johdattajana ”oikealle tielle”, menestykseen, viisauteen, onneen ja hyödyllisyyteen. Hyvä kasvatus on tähdännyt hyvien ihmisten ja yhteisöjen syntyyn (Koski 1999, 21).

Koulutuspolitiikan tutkijat Leena Koski ja Erja Moore (2001) ovat tutkineet ilmiötä, johon kiteytyy tämän tutkimuksen toiminnan lukutapaan liittyvä ongelma. Tutkijat kirjoittavat aikuiskasvatuksen ja -koulutuksen elinikäisen oppimisen ideologialle rakentuvasta oppimisyhteiskunnasta, joka on heidän näkemyksensä mukaan perinteisen kansansivistystyön ideaalien jälkimoderni versio, jossa oletetaan yksilöllisyyden korostamisen tuottavan yhteisöllisesti vastuullisesti toimivia yksilöitä, jotka kykenevät sekä sopeutumaan muutokseen, että tuntevat voivansa vaikuttaa sen ehtoihin (ks. elinikäisen oppimisen kritiikistä myös Rinne & Salmi 1998).

Ihanteena on Kosken ja Mooren mukaan yksilöllisen oppimisuran rakentuminen, mutta toisaalta kykyjen sitominen pakkoon varautua ja sopeutua muutoksiin. Näin tutkijoiden mukaan globalisoituvan talouspolitiikan vastapainoksi asettuu länsimaisen humanistisen kasvatusideaalin jatkumo uusliberalistisen (talous)politiikan puristuksessa. (Koski & Moore 2001, 380–381, myös Davies 1990[9]) Kyseinen uusi oppimisyhteiskunta, johon tutkijat viittaavat, on verrattavissa projektiyhteiskuntaan (Sulkunen 2006), joka suuntaa olemista ja tekemistä samanaikaisesti yksilöllisyyttä ja taloustalkoohenkisyyttä painottavin tavoittein.

Vaikka aikuiskasvatustieteessä ovat kilpailleet keskenään jännitteiset koulutuspolitiikan lukemisen ja tekemisen tavat, on aikuiskasvatus pääsääntöisesti tarkoittanut humanistista ja yksilölähtöistä (Koski & Moore 2001) sekä sukupuoletonta (Vuorikoski & Ojala 2006; Vuorikoski 2005) tieteen perinnettä, jossa olemuksellisuutta on vuoroin emansipoitu valistamalla ja sivistämällä ja vuoroin puhuteltu taloustalkoohenkiseen omakustanteiseen odotustilaan kulloistenkin yhteiskunnallisten intressien mukaisesti. Halusta löytää lukutapa Kosken ja Mooren jäsentämän humanistisen yksilöllisiä valintoja tekevän ja toisaalta talouden puristukseen asettuneen subjektin väliseen jännitteeseen, olen etsinyt yksilölähtöisyyttä väistävää lukutapaa, jossa tunnistetaan toimintaa suuntaavat vallan muodot niihin lamaantumatta.

3.1 Tiedon ja tietämisen valta

> *The knowing self is partial in all its guises, never finished, whole, simply there and original; it is always constructed and stiched together imperfectly, and therefore able to join with another, to see together without claiming to be another.* (Donna Haraway 1991, 396)

Tutkimukseni perustaa feministisen tutkimuksen tietoon ja tietämiseen liittyviin kriittisiin ja vallan tunnistaviin lukutapoihin. Feministisessä tutkimuksessa on ehdotettu, että tiede on diskurssi ja näin poliittisen ja valtasuhteiden lävistämä (esim.

[9] Bronwyn Davies on kuvannut jännitettä sosiaalistamisen ja toisaalta yksilöllistävän suunnan keskinäisenä jännitteenä, jossa yksilön tulee ikään kuin asettua kyseisen sosiaalistamisen yläpuolelle tekemään yksilöllisiä valintoja ja ottamaan vastuu valintojen seurauksista (Davies 1990).

Koivunen & Liljeström 1996, 272). Tiedon ja tietämisen intressisidonnaisuuden ja ongelmallisuuden tunnustava lukutapa tarkoittaa, että tietoon, sen sisältöihin ja tiedon tuottamisen tapoihin suhtaudutaan kriittisesti, eikä vähiten vallan ja sukupuolen kannalta (Ronkainen 1999, 17; myös Lappalainen ym. 2007; Liljeström 2004; Haraway 1991).

Kriittisyys pätee myös tutkijan positioon, mikä feministisessä koulutussosiologian tutkimuksessa on tunnistettu historiallisesti positioiduksi, lokaalisesti paikantuvaksi ja inhimilliseksi havainnoimiseksi (Gordon, Lahelma & Holland 2004, 175). Tietoa on feministisessä tutkimuksessa tarkasteltu paikantuneena, tietämisen mahdollistuessa vain tietystä episteemisestä paikasta, positiosta, käsin (Ronkainen 1999, 23; Haraway 1991). Tutkijan paikantunut ääni on osa kulttuurista järjestystä, jolloin tutkijan tietäjäksi paikantuminen on hankalasti vältettävissä. Kysymykset tutkijan sisällä/ulkona olemisesta suhteessa tutkimuksen kohteeseen, kuten kysymykset, miten pitkälle sisällä oleva voi nähdä tai kuinka tutkijana lukee, tulkitsee, tekee valintoja ja asettuu tietäjäksi oman kompetenssinsa kautta, kuuluvat feministisen epistemologian kysymyksiin. Näin ajateltuna tutkijalle hänen etuoikeutensa tietoon ja tietämiseen ovat samalla hänen menetyksensä. Tällöin huomio kohdistuu tiedon tuottamisen ulottuvuuksiin, jotka tekevät tutkijan osalliseksi kritisoimiinsa tiedon ja vallan kytköksiin (Spivak 1996, Rojola ym. 2000, 307).

Jacques Derrida (2003) on kirjoittanut yliviivaamisesta (under erasure), jota voi hyödyntää tutkijan tietäjyyden osalta siinä, mikä yliviivataan. Näin tekemällä tarkoitetaan yliviivatun osalta horjuttamista ja häirintää (myös Tuori 2007; Hakala 2007). Voidaan puhua kaksoisliikkeestä, jossa puhuja/toimija on sidottu käyttämään diskursiivisesti rakentunutta konventionaalista kieltä, mutta samanaikaisesti hänelle voi avautua mahdollisuus horjuttaa kyseisiä diskursseja, kyseenalaistaa diskurssien pakottavuutta (ks. Hakala 2007, 20 viitaten St. Pierreen 2000, 493 ja Derridaan 1988, 23).

Tietäminen tai paikantuminen näin tarkasteltuna ei ole pysyvä tai lukittu epämukavuuden tila (esim. Liljeström 2004). Donna Harawayn (1991) näkökulma tietämisestä osittaisuutena, osallisuutena ja liikkeellä olevana on kiteyttänyt feministisessä tutkimuksessa tutkijuuden vaihtelevaa paikantumista. Marja Vehviläinen on kirjoittanut tutkijuuden samanaikaisesti paikallisena, tilanteisena, ruumiillisena, yhteiskunnallisena ja tekstuaalisena (Vehviläinen 2004, 264–265). Paikka ja paikantuminen ovat nähty osana tutkimuksen politiikkaa, jolloin poliittiselle tilan avaaminen voi mahdollistua esimerkiksi genealogisella lähestymistavalla tietoon ja tietämisen tapaan tutkijana (Braidotti 2005; St. Pierre 2001).

Alison Jones (1999) on todennut, että länsimaista rationaalisen tiedon myyttiä on vaikeaa purkaa huolimatta pyrkimyksistä tehdä niin. Etuoikeutetun positiossa on vaikea tunnistaa etuoikeutettuna toimimista ja sen seurauksia. Feministinen tutkimus on pyrkinyt tähän, tunnistamalla ja tunnustamalla tutkimuksen ja tutkijuuden rajallista paikantumista sekä tutkimuksen ”totuuksien” ja diskurssien rajoittuneisuutta (esim. Mohanty 1999; Airaksinen & Ripatti 1999; Spivak 1996, 1988).

Feministisessä tutkimuksessa on puhuttu refleksiivisyydestä, joka diskurssina suuntaa tutkijaa osallisuuden, omien näkemysten, yhteiskunnallisen sijoit-

tuneisuuden ja tutkimukseen kirjoittautuvan vallan tunnistamiseen. Kyseisessä diskurssissa tutkija tavoittelee erojen, emootioiden, kuten epäonnistumisen kokemusten, moraalisten kannanottojen huomioimisen ja näkyväksi tekemisen kautta tietoon omasta tietämisestään ja kontekstista, jossa tutkimustuloksistaan puhuu (Ikonen & Ojala 2005,17; myös Saastamoinen 2003; Oinas 2004; Lappalainen 2006; Palmu 2003). Refleksiivisyyden diskurssissa omien lähtökohtien tunnistaminen voi auttaa tutkijaa tunnistamaan dualistista tietäjän ja tiedon kohteen suhdetta.

Kuitenkaan pelkkä tutkijan position kuvailu tai loputon itsen tutkiskelu ei kerro sen enempää tutkijalle kuin lukijallekaan, kuinka tutkija tekee tulkintoja lähtökohdistaan käsin (esim. Ahmed 2000a; Ikonen & Ojala 2005). Foucault'laisittain position kuvaamista voi tarkastella tutkimuksen tekemiseen liittyvänä tunnustuksellisuuden ja subjektivoinnin tekniikkana (Saastamoinen 2003). Wanda Pillow (2003) on käyttänyt epämukavan refleksiivisyyden käsitettä, jossa hylätään tunnustuksellisuus tai jonkinlainen puhdistautumisen pyrkimys. Sen sijaan ajatuksena on epämukavuuden jättäminen esiin tutkijan epävarmuutena ja epäilynä omien tulkintojen oikeutuksesta (Pillow 2003; myös Hakala 2007, 42). Genealogisesta näkökulmasta se tarkoittaa osallisuuden tunnistamista ja sen myöntämistä, ettei vallan ulkopuolisia paikkoja ole.

3.2 Teemme asioita sanoilla, ja sanat tekevät meitä

Tarkennan seuraavaksi feminististä jälkistrukturalistista lähestymistapaa, joka haastaa valistusajan "Minä tiedän mikä sinulle on parasta"-henkistä epistemologista perustaa, olemuksellisuutta ja ydintä (vrt. Ellsworth 1997, 8). Siihen liittyvät käsitteet, kuten kieli, valta, diskurssi, toimijuus, sukupuoli ja dekonstruktio ovat olleet tässä tutkimuksessa teoreettisen ajattelun kannalta keskeisiä. Avaan käsitteitä dekonstruktiota lukuun ottamatta. Dekonstruktion käsitteeseen palaan metodologia-osiossa.

Kieli on todellisuutta tuottavaa ja muokkaavaa, mutta se on samalla haavoittuvaa ja epätarkkaa. Kieli ei ole kaikki. Kieli on vihje siitä, missä itse menettää rajojaan (Spivak 1993, 180 St. Pierren 2001 mukaan). Tarkastelen tietoa yhden todellisuuden ja yhden totuuden tavoittelun sijaan diskursiivisena ja kielen avulla muotoutuvana (esim. Davies 1989, 1993; St. Pierre 2001; Weedon 1997). Mikko Lehtonen (2004) on tarkastellut kielen merkitystä seuraavasti: "Maailmassa on tietenkin muutakin kuin kieltä. Koska me ihmiset olemme ruumiillisia olentoja, kokemuksiimme kuuluu tärkeitä kielen ulkopuolelle jääviä puolia. Tästä huolimatta tietomme todellisuudesta on luonteeltaan kielellistä ja tekstuaalista. Ja siksi myös kielen merkitykset ovat maailmallisia merkityksiä." (Lehtonen 2004, 20).

Tasa-arvotyökin on tasa-arvotyötä, koska se on sellaiseksi nimetty. Kielen voi ajatella kuvaavan todellisuutta, mutta se myös tuottaa, järjestää, rakentaa, uusintaa ja muuttaa sitä (ks. Jokila, Juhila & Suoninen 2004). Me teemme asioita sanoilla, ja sanat puolestaan tekevät meitä. Anu Kantola on kirjoittanut: "Kielemme rajat ovat maailmamme rajat; voimme puhua siitä, mihin meillä on sanoja. Puhe tuottaa vaikutuksia, joilla on merkitystä vallankäytön kannalta. Puhe rajaa ulos ja valikoi toisia, arvottaa ja järjestää todellisuutta." (Kantola 2002, 64.)

Näkemykseni diskursseista noudattelee foucault'laista tulkintaa, joka ylittää kielen (myös Jokinen 2004, 192). Tarkastelen diskursseja historiallisesti, sosiaalisesti ja institutionaalisesti muuttuvina ja vaihtelevina tapoina määritellä tietoa ja totuuksia (Carabine 2001, 275; Scott 2003; Foucault 2005/1972). Diskurssi on tuottava, ja diskurssilla on materiaalisia seurauksia. Materiaalisista seurauksista voi esittää esimerkin tilanteesta, jossa ulkoisista merkeistä ei suoraan voida määrittää yksilön sukupuolta ja tämä pyritään niin sanotusti korjaamaan kirurgisesti (ks. Hakala 2007, 15). Esimerkiksi sukupuoli ja luokka ovat siinä mielessä strategisia fiktioita, että ne eivät ole jotakin diskursiivisen ulkopuolella annettua, esidiskursiivisia. Tämä ei kuitenkaan kiellä Johanna Kantolan mukaan seksismin, rasismin tai kapitalismin läsnäoloa ja vaikutuksia (Kantola 2006b). Se, että voimme tehdä seksismille, rasismille tai kapitalismille jotakin, tarkoittaa niitä koskevien diskurssien tunnistamista ja niiden kanssa neuvottelua.

Nimeämisen teko on subjektin rakentaja. Tällöin ”kohteen”, kuten tasa-arvotyön nimeäminen tasa-arvotyöksi tarkoittaa diskurssin kohteeksi asettuvan puhumista tietystä näkökulmasta (Alasuutari 2007, 108). Sanat ovat analyyttisiä työkaluja, joiden kyky saada meidät näkemään uusia asioita kirkkaammin johtuu siitä, että ne sulkevat pois muita mahdollisia näkökulmia tai tapoja nähdä asioita (Alasuutari 2007, 103). Tämä pätee esimerkiksi toimijuuden ja rakenteiden suhteeseen. Ne ovat olemassa suhteessa toisiinsa, ja niiden välille tehty ero on analyyttinen, kuten Johanna Kantola on huomauttanut. (Kantola 2006b, 31.)

Merkityksistä ja niiden keskinäisestä järjestymisestä kamppaillaan. Tätä kamppailua ylläpitää diskurssien samanaikainen houkuttelevuus ja vaara. Diskurssit saavat asiat ja ilmiöt näyttämään luonnollisina, annettuina, tuttuina ja yksilöstä itsestä lähtevinä (ks. Aapola 1999, 68). Tasa-arvotyötä koskevat diskurssit tuottavat ja haastavat tasa-arvoon liittyviä ”totuuksia” ja samalla normatiivista ja ”oikeaa” olemisen ja tekemisen tapaa, tietynlaista toimijuutta ja tietäjyyttä. Tasa-arvotyö sekä ylläpitää että haastaa tasa-arvoon liittyvää tietoa ja totuuksia sekä toiminnan ehtoja, kuten tasa-arvotyössä toimivien välisiä suhteita ja tasa-arvoon liittyvien instituutioiden toimintaa.

Diskurssimme luomat kohteet sisältävät myös itsemme inhimillisessä todellisuudessa toimivina subjekteina (Alasuutari 2007, 103). Opimme tietämään, mitä voimme missäkin tilanteessa sanoa ja mistä taas on tai olisi syytä vaieta. Tasa-arvotyötä tekevän kuin myös tutkijan positiossa toimiminen tarkoittavat tietynlaiseen diskursiiviseen todellisuuteen asettumista, käyttämään kieltä, merkityksiä, eleitä ja kertomisen genrejä tiettyjen sääntöjen rajaamissa ehdoissa (Hakala 2007, 15; Alasuutari 2007). Näin osallistutaan neuvotteluun. Kyseinen vallan ulottuvuus voi kuitenkin helposti jäädä vallankäytön muotona sekä puhujalle itselleen että ajatelluille kuulijoille näkymättömiin.

Toiminnan tarkasteleminen diskursiivisesti muotoutuvana on toiminnan lukemista liikkeessä olevana ja tilanteisena. Käynnissä ovat neuvottelut, joissa diskurssit valikoituvat ja samalla tuottavat kohteensa ja totuutensa (Foucault 2005/1972; Carabine 2001). Jotkut diskursseista ovat tilanteisesti vaikutusvaltaisempia ja lukitsevampia kuin toiset, jolloin ne asettuvat määrittelemään sosiaalisia ilmiöitä (Jokinen 2004, 195; Carabine 2001, 269, 275; Vuori 2001). Diskurssit aktualisoituvat ja niitä säätelevät ajallisesti ja paikallisesti määräytyneet diskursiiviset käy-

tännöt. Diskursiiviset käytännöt määrittävät, millä oikeutuksella joku voi ”sanoa” jotain (ks. diskursiivisista käytännöistä Husa 1995; Alhanen 2007[10]).

Foucault’n diskursiivista lähestymistapaa ja feminististä jälkistrukturalistista tutkimusta kohtaan esitetyn kritiikin kanssa keskustelu on ollut tärkeää tutkimuksen teoreettisten ja metodologisten näkökulmien jäsentymisessä (ks. kritiikistä esim. Delamont 2003, 144–146; Jenkins 2002, 9; Sawicki 1996, 161–164; Squires 1999; Hekman 1990, 1–9, 152–188). Kritiikkiin perehtyminen on myös vahvistanut ajatusta diskursiivisen lähestymistavan sopimisesta tasa-arvotyön tutkimukseen. Diskursiivisella tarkastelulla on mahdollista ylittää tasa-arvotyössä ylläpidettyjä dikotomioita, kuten tasa-arvo/ero, mies/nainen, kehittäjä/kohderyhmä, rakenne/toimija tai teoria/käytäntö. Erojen tarkastelulla diskursiivisesti muotoutuvina on mahdollista ajatella erot samalla tavalla tuotettuna kuin muutkin ajattelun kategoriat (esim. Vuori 2001, 62–64).

Miellän diskurssit poliittisina eli ne tuottavat ja muokkaavat diskurssin kohteeksi puhuteltuja (Carabine 2001, 268). Asia voidaan puhua eri tavoin, jolloin se, miten jokin asia puhutaan, ei ole yhdentekevää. Tapa, jolla tästä hetkestä puhutaan, on yhteydessä siihen, kuinka tulevaa voi ylipäätään kuvitella (Brown ym. 2006). Myöskään tasa-arvoa koskevat diskurssit eivät ole merkityksiltään muuttumattomia, vaan ne muotoutuvat olemalla yhteydessä muihin diskursseihin (Scott 2003, 380). Kyseinen muokkautuminen tuottaa jälleen uusia merkityksiä ja käsitteellistämisen tapoja.

Näkemykseni vallasta perustaa Michel Foucaul’n teoretisointiin, joka on kohdistunut tarkastelemaan, miten valta toimii ja minkälaisia seurauksia sillä on. Valta on samanaikaisesti sekä rajoittavaa että mahdollistavaa, tuottavaa ja uudistavaa. Valta on koko ajan läsnä, mutta kenelläkään ei ole siihen yksinoikeutta tai ensisijaista pääsyä. Foucalt’n oma kiinnostus oli ennen kaikkea subjektissa, siinä miten ihmiset objektivoidaan subjekteiksi (esim. Foucault 1982, 778). Valta toimii parhaiten piiloutumalla. Esimerkiksi Foucault’n Tarkkailla ja rangaista -teoksessa valta liittyy samanaikaisiin objektivoinnin ja subjektivoinnin muotoihin. Vangit objektivoituivat lainrikkojiksi, ja samassa prosessissa heidät muokattiin tottelevaisiksi, kuuliaisiksi ja omasta rikollisuudestaan tietoisiksi subjekteiksi. Vallan muodon kohteeksi asettuminen mahdollisti samalla subjektiuden (Foucault 2000/1975; myös Alhanen 2007, 107–109).

---

[10] Kai Alhanen näkee Foucault’n teoretisoinnissa diskursiiviset käytännöt käytäntöjen joukkona, jotka ohjaavat ihmisten toimintaa diskurssissa eli toisin sanoen mitä diskursseissa voidaan sanoa ja mitä ei (Alhanen 2007, 30).

Foucault’n teoretisoinnissa hieman epäselväksi jääneen jaon diskursiivisen ja ei-diskursiivisen suhteeseen ymmärrän Pertti Alasuutarin (2007) tavoin käytännöissämme olevina diskursiivisina ja toisaalta ei-diskursiivisina elementteinä, jotka jäävät rutiininomaisesti huomaamatta. Kohteesta puhuminen tarkoittaa sen nimetyksi tulemista, diskurssin kohteeksi selostumista ja jostakin näkökulmasta tarkastelua, jolloin diskurssi samalla muotoilee kohteita, joista se puhuu (Alasuutari 2007, 108).

Kai Alhanen on erotellut Foucault'n valtafilosofian ja vallan lukutavat valtasuhteeseen ja hallintaan. Hallinta on Alhasen mukaan käytäntöjen synnyttämää vakiintunutta vallankäyttöä, joka on luonteeltaan intentionaalista ja ei-subjektiivista. Vallankäyttöä ohjaavat käytäntöihin sisältyvät päämäärät. Tämä ei kuitenkaan Alhasen mukaan hävitä subjektien vapautta, vaan vallankäytön kohteet voivat aina yrittää muuttaa valtasuhteita. (Alhanen 2007, 195–196.)

3.3 Yksilöstä luopuminen yksilöä menettämättä

Toimijuuden tarkastelun kohteena on perinteisesti ollut joko vallan alaiseksi asettuminen tai vapautta ja vastuuta harjoittava olemuksellisuus. Toimijuus on kasvatustieteellisessä tutkimuksessa yhdistynyt humanistiseen ja yksilölähtöiseen toimijaan, kuten oppijaan. Sukupuoli ja muut yhteiskunnalliset erot ovat jääneet taustamuuttujiksi ja valtaan liittyvät näkökulmat puolestaan tarkastelun ulkopuolelle. Vastaavasti erojen huomioimiseen pyrkivä, mutta toimijuuden näkökulmasta uhristava on saattanut olla lähestymistapa, jossa tutkija on itse nimennyt eron, mutta ei ole problematisoinut kyseistä nimeämisen tekoa valtakysymyksenä. Toimijuuden yksilölähtöinen ja vallan ulkopuolelle jättävä tarkastelu on ylläpitänyt mielikuvaa rationaalisesta, itseriittoisesta, vapaita valintoja tekevästä kartesiolaisesta[11] subjektista, jota feministinen tutkimus on kritisoinut (esim. Kosonen 1996; Hekman 1990, 30–39, 79; Davies 1999, 60).

Ajatus vapaita valintoja tekevästä yksilöstä on paradoksaalinen. Saul Newmanin (2002) inspiroimana otan esimerkiksi lain, joka neuvoo ja ohjeistaa ihmisiä toimimaan "oikein" ja sanktioi tottelemattomuudesta. Ihmisten oletetaan toimivan lain edellyttämällä tavalla. Tällöin lakiin kirjoittautuu hyvän ja "oikeanlaisen" elämäntavan ideologian lisäksi näkemys rationaalisesta ja vapaita valintoja tekevästä, mutta samanaikaisesti universaaleja moraalisia periaatteita tunnustavasta subjektikäsityksestä. Vapauden ja valintojen harjoittamisesta tuleekin Newmanin mukaan rationaliteetti, jossa yksilö asettuu tunnollisesti tottelemaan tiettyjä rationaalisesti perusteltuja moraalisia lakeja. Alistamisen ja alistumisen suhde mahdollistuu sillä, että vapauden ja vallan suhde tulee piilotetuksi. (ks. Newman 2002.)

Käytän toimijuuden käsitettä ja lähden samalla liikkeelle siitä, että vallan ulkopuolelle ei voi asettua. Vallan ulkopuolelle tai yläpuolelle asettuvan yksilölähtöisyyden väistäminen tarkoittaa, että valtaa ei lueta asemana, auktoriteettina tai

---

[11] Viittaan tällä René Descartesin mukaan nimettyyn kartesiolaiseen dualismiin, jossa mieli ja ruumis, mentaalinen ja materiaalinen, aine ja henki ajatellaan erillisinä, mutta toistensa kanssa samalla vuorovaikutuksessa olevina. Descartes halusi säilyttää Jumalan ensikätisenä liikuttajana ja muun aineellisen maailman hän selitti mekaanisin ja matemaattisin käsittein. Kahtiajako tulee ymmärretyksi tarkastelemalla valistusajan subjektia, joka muodostui ihmisen identiteettinä ajatellusta keskuksesta, jonka ytimessä ovat järki, tietoisuus ja toimintakyky. Traditioista ja myyteistä vapautetuksi ajatellulla valistusajan subjektilla oli syntymän myötä muotoutunut ydin, joka yhtäältä kehittyi iän myötä, mutta toisaalta säilyi olemukseltaan samantapaisena ihmisen elämän ajan. (Hall 1999, 21–31.)

omistusoikeutena. Kun valta tulkitaan suhteeksi ja tuottavaksi, kasvaa vallasta osalliseksi pääsevien määrä, ja ulkopuolisuus vallasta tulee mahdottomaksi (ks. Ronkainen 1999, 26; Pulkkinen 2003). ”Itseä” ei kuitenkaan tarvitse menettää. Toimijuutta voi pohtia kysymyksillä, miten ja millä ehdoilla yksilöstä tulee subjekti. Tällöin puhutaan diskurssissa tuotetusta toimijuudesta biologisen kohtalon tai muuttumattoman rakenteen sijaan (Jokinen 2004, 203; Foucault 1998, 2000).

Sukupuolesta ja toimijuudesta

Feministisessä tutkimuksessa on ollut vakavia pyrkimyksiä kyseenalaistaa kartesiolainen rationaalinen ja vapaita valintoja tekevä yksilö ja säilyttää yksilöstä lähtevä toimijuus (esim. Harding 1986, 1987; Haraway 1991; myös Matero 1996; Koivunen & Liljeström 1996; Ronkainen 1999). Susan Hekman (1990) on todennut, että neuvottelu toimijuudesta on feministisessä tutkimuksessa käyty kiinnittymisestä jossain määrin kartesiolaiseen subjektiin ja toisaalta siitä irrottautumisen välillä. Hekman on ehdottanut keskustelun siirtämistä poliittisesta huolesta epistemologisiin eroihin (Hekman 1990, 81). Epistemologisia eroja huomioivalla lähestymistavalla päästään tarkastelemaan sitä, että erilaisista toimijuuden teoreettisista lukutavoista seuraa erilaista toimijuutta.

Feministisessä tutkimuksessa on kysytty, mitä jää jäljelle, jos yksilölähtöisen toimijuuden tai naisen kategoriaa puretaan, mutta yhtä lailla, keitä ovat ne naiset, joiden intressejä kulloinkin ajetaan. Feministinen, erityisesti jälkistrukturalistinen, postkoloniaalinen ja queer-tutkimus ovat osoittaneet valkoisen keskiluokkaisen heteroseksuaalisen naiseuden valta-aseman feminismeissä (esim. hooks 2007; Tuori 2007; Nyman & Roivas 2003; Koivunen 1996; Spivak 1996; Lappalainen 2005).

Chandra Mohanty (1999) on muotoillut feministisen tutkimuksen keskeiseksi kysymykseksi ”naisen” ja ”naisten” välisen suhteen. Siinä ”nainen” ymmärretään kulttuuriseksi ja ideologiseksi tuotokseksi eli toiseksi, kun taas ”naiset” ymmärretään todellisina, materiaalisina ja kollektiivisten historioittensa subjekteina (Mohanty 1999, 232). Olen käyttänyt naiseuden/mieheyden käsitteitä harkiten. Tasaarvotyön lukeminen naisten tekemänä ja ”naisleimaisena” työnä on ollut naiseuden kategorian strategista ja poliittista hyödyntämistä (vrt. Butler 1990, 2006). Sen voi ajatella myös spivakilaisittain strategisena essentialismina (Spivak 1996; Rojola ym. 2000). Strategista essentialismia on esimerkiksi, että omaksutaan jokin kollektiivinen olemuksellinen identiteetti tiettyjen poliittisten päämäärien saavuttamiseksi. Samalla unohdetaan hetkeksi todelliset eroavaisuudet. (Kuortti 2007, 18.)

Sukupuolen huomioiva luentatapani tukeutuu Judith Butlerin (2006) lähestymistapaan, jossa ei oleteta valmiina olevan identiteetin, kuten naiseuden olemassa oloa, jotta poliittinen toiminta olisi mahdollista. Feministisessä tutkimuksessa on myös pohdittu kyseisen lähestymistavan mahdollisia ongelmia ja esitetty huoli ”subjektin kuolemasta”, feministisen kollektiivisen projektin säilymisestä sekä naisten välisten erojen huomioimisesta (esim. Hekman 1990, 79–81; Nyman & Roivas 2003; Koivunen 1996; Kosonen 1996; Jenkins 2002; Ronkainen 1999). Huoli on otettava vakavasti tilanteessa, jossa talous on tunkeutumassa kaikkeen elämänpiiriin.

Koetan osaltani väistää kategorioiden uudelleen tuottumista puhumalla naiseksi/mieheksi nimetyistä Katariina Hakalan ja Pirkko Hynnisen tavoin, viittaamalla kulttuurisiin ja lukitseviin puhetapoihin, joilla ihminen jaetaan kahteen ryhmään naiseksi ja mieheksi nimeämällä (Hakala & Hynninen 2007). Käsitteen käyttö viittaa ylläpitämisen käytäntöön. ”Naiseksi nimetty” on kuitenkin keskeneräinen käsite, joka ei aina välttämättä luonnistunut ilmaisuna tekstissä tarkastelemani asian yhteyteen.

Toimijuutta ja sukupuolta tarkastelevaan lukutapaan yhdistyvät näkökulmat vallasta hallintana ja valtasuhteena (Alhanen 2007, 195). Opimme itse haluamaan, mitä meidän kulloinkin halutaan oppivan haluamaan. Tämä ei kuitenkaan hävitä subjektien vapautta. Kuten Foucault’n esimerkissä edellä, esittämällä tilanteisesti kuuliaista tai performoimalla ”oikeanlaista” naiseutta, voi tuottua myös mielihyvää. Tällaiset olemisen ja tekemisen tavat eivät välttämättä uhkaa vallalla olevia järjestyksiä, mutta kuuliaisuus ja ”oikein” taitaminen ovat myös vapautta. Toisaalta vallankäytön kohteilla on samaan aikaan mahdollisuus arvioida toimintaansa ja koettaa muuttaa valtasuhteita.

Vallan lukeminen intentionaalisena on näkökulma, jossa toimijuus jää helposti vallalle alisteiseksi itsekurin harjoittamiseksi tai sitä ei vain ole. Hallinnallistuminen ja hallinnan tekniikat näyttäytyvät kaikkivoipina eli sisäistettynä kurina, josta autonomisuus on sulkeutunut pois (Sawicki 1996, 161–162; Armstrong 2006). Foucault’n valtafilosofiaa kohtaan on esitetty kritiikkiä, ettei siinä tehdä riittävän eksplisiittistä eroa sen osalta, milloin itsekurin tai tarkkailun muodot voidaan nähdä vapauden ja itsen määrittelyn käytäntöinä ja milloin taas kurin muotoina (esim. Sawicki 1996, 162; Armstrong 2006). Kysymys on tärkeä tarkasteltaessa tasa-arvotyötä, josta voi yhtäältä tunnistaa tasa-arvoa koskevien yhteiskunnallisten ongelmien pysyvyyden ja toisaalta tasa-arvotyön tilanteisen vaikuttavuuden, valtajärjestelmien uusintumisen ja toisaalta niiden haastetuksi tulemisen.

Subjektifikaatio ja poliittinen toimijuus

Välttääkseni yksilölähtöisyyttä ja toisaalta vapautumisen ja alistumisen dikotomian sisälle jäämistä, olen hyödyntänyt toimijuuden tarkastelussa subjektifikaation käsitettä (Davies 1993; Davies ym. 2001) ja poliittisen toimijuuden käsitettä (Pulkkinen 2003). Olen myös joiltain osin tukeutunut vapauden käytännön käsitteeseen (Alhanen 2007; Sawicki 1996; Armstrong 2006). Tasa-arvotyötä ei olisi olemassa ilman valtasuhteita, joissa se on muotoutunut kyseisiin valtasuhteisiin vaikuttamalla. Näin tarkasteltuna valta on suunnanvaihtokykyistä, ohjaavaa, helpottavaa ja houkuttelevaa. Se on voima, joka on samanaikaisesti sekä rajoittavaa että mahdollistavaa (ks. Jenkins 2002, 4, 10).

Myös subjektiviteetin ja subjektiposition käsitteet ovat hahmottaneet toimijuutta koskevaa lukutapaani. Subjektiviteettiin on sisältynyt ajatus muutoksesta, säröistä ja jatkuvasta tulemisen tilasta. Sillä ei ole tarkoitettu eheää ja koherenttia kokonaisuutta, vaan subjektiviteettiin liittyviä erilaisia puolia ja vastakkaisuuksia. Esitämme itseämme eri tilanteissa eri tavoin. (Davies 1993, 9–10.) Subjektiviteettia voi ajatella myös subjektille muodostuneena minuutena ja samaan aikaan yhteiskunnallisista rajoituksista tietoisena toimijuutena. Subjektiviteetti on ristiriitai-

nen, jännitteinen ja samaan aikaan neuvoteltavissa oleva eli jatkuva prosessi, kuten Suvi Ronkainen on todennut. (Ronkainen 1999, 37.) Elisabeth Adams St. Pierre on yhdistänyt subjektiviteetin yksilön toimijuuteen, jolloin toimijuus on tarkoittanut kykyä muokata subjektiviteettia erilaisissa kulttuurisissa käytännöissä (Adams St. Pierre 2000).

Subjektipositio on käsite, jolla on haluttu väistää humanistisen diskurssin käsitteitä ”yksilö” ja ”identiteetti”. Subjektipositiot voi ajatella resurssina ja neuvottelun kohteina, esimerkiksi osana subjektiviteettia. Sukupuolta on ehdotettu kaikkein keskeisimmäksi subjektipositioksi (ks. Hakala & Hynninen 2007). Subjektipositio on samaan aikaan mahdollistava ja rajoittava, jolloin siihen asettuminen ja asettaminen määrittävät kuulluksi tulevia olemisen ja tekemisen tapoja (Davies 1990). Totutun ja tavaksi tulleen tunnistamista on voinut kuitenkin helpottanut ajatus, että subjektipositiot ovat tuotettuja (Parker 1992, 96 Jokisen, Juhilan & Suonisen 2004 mukaan).

Feministisessä jälkistrukturalistisessa kasvatustieteen tutkimuksessa on Michel Foucault’n teoretisointia hyödyntämällä tutkittu, millä tavalla erojen kategorioiden merkitykset rakentuvat ja miten toimijat kategorioihin asettuvat. Prosessin tarkasteluun on käytetty subjektifikaation käsitettä. Esimerkiksi Katariina Hakala on opettajuutta ja paremmin tietäjän positiota koskevassa tutkimuksessaan luonnehtinut subjektifikaation käsitteen kuvaavan prosessia, jossa me asetumme kulttuurisiin diskursseihin ja samanaikaisesti omaksumme ne omiksemme. Käsite on Hakalan mukaan kuvannut tapaa, jolla jokainen yksilö aktiivisesti hyväksyy ne diskurssit, joiden kautta he ja muut puhuvat/kirjoittavat maailmaa olemassa olevaksi ikään kuin ne olisivat heidän omiaan (Hakala 2007, 16; myös Hakala & Hynninen 2007).

Subjektifikaation käsitettä voi jäljittää Michel Foucault’n seksuaalisuutta koskevaan tutkimukseen (Foucault 1998), jossa hän on soveltanut Nietzschen genealogian ideaa (ks. myös Foucault 2003). Genealogisessa lähestymistavassa on alkuperän kysymisen sijaan tarkasteltu vallankäytön seurauksia (ks. myös luku 4). Judith Butler on hyödyntänyt genealogista lähestymistapaa sukupuolta tekemisenä tarkastelevissa tutkimuksissaan, joissa hän on kyseenalaistanut sukupuolen, naiseuden ja mieheyden yksiselitteisinä ja kokemukseen palautuvina peruskategorioina (ks. Butler 1990, 1996; Pulkkinen 2000).

Tukeudun tässä tutkimuksessa Bronwyn Daviesin tutkimuksiin, joissa hän on soveltanut Michel Foucault’n ja Judith Butlerin teoretisointia subjektifikaatiosta (Davies 2006). Davies on tehnyt subjektifikaation käsitettä tunnetuksi kasvatusta ja koulutusta koskevissa tutkimuksissaan. Daviesin tutkimuksen inspiroimana huomio on kohdistunut tasa-arvotyötä raamittaviin diskursseihin ja vallan muotoihin, jotka järjestävät, mitä ja miten ylipäätään on mahdollista puhua tasa-arvosta, jotta tulee kuulluksi (vrt. Davies 1993, 13; Davies ym. 2001). Fokuksessa on ollut ilmiö, jossa diskurssien kautta on tultu puhuviksi subjekteiksi samanaikaisesti, kun on alistuttu kyseisten diskurssien pakottavuudelle (Davies 1993, 13; Hakala 2007, 16).

Subjektifikaation prosessissa alistuminen ja hallinta tapahtuvat samanaikaisesti. Opimme itse valitsemaan ”meille oikeaksi määritellyn” tavan olla ja tehdä. Samanaikaisuus voi kuitenkin olla vaikeasti ajateltavissa länsimaisessa ja dikotomioita (uudelleen) tuottavassa kielessä, jossa ajatellaan joko/tai helpommin kuin

sekä/että (Davies ym. 2001; Davies 1993). Subjektifikaation käsitteen voi myös nähdä yhdistävän materiaaliset elementit ja rakenteet keskusteluun osallistuvina (Hakala 2007, 15). Subjektifikaatio ei myöskään uhriuta. Tasa-arvoprojektirahoituksen saamisesta tai heteronormatiiviseen järjestykseen ”oikein” asettumisesta voi tuottua mielihyvää ja tarjoutua kuulluksi tulemisen mahdollisuuksia. ”Oikein” hallinta voi kuitenkin implikoida mielihyvän lisäksi epämukavuutta (ks. Hakala & Hynninen 2007).

Seuraavassa pohtimani asia liittyy vapauden ja vallan kysymyksiin. Tasa-arvotyön eksplikoiduista tavoitteista on ollut luettavissa emansipaation ja valtautumisen pyrkimyksiä. Emansipoiduttuaan eli riittävästi tietoa häntä aiemmin riistäneistä valtasuhteista saatuaan ihmisen on ajateltu ottavan oman elämänsä haltuun. Feministinen tutkimus on kuitenkin Foucault'n ohella kritisoinut emansipaation pyrkimystä sen toiseuttavuudesta (esim. Tuori 2007; Hakala 2007).

Tuija Pulkkisen muotoilema ja Foucault'n ajattelulle perustava poliittisen toimijuuden käsite on auttanut ajattelemaan vapauden ja vallan kysymystä tässä tutkimuksessa hiukan toisin. Foucault'laisittain ajateltuna (esim. 2000/1975), totuutta ei ajatella vapaana valtasuhteista, vaan sen sijaan totuuden ajatellaan kiinnittyvän niihin. Ihmistä ei voi vapauttaa vallasta, koska myöskään minkäänlaista ydintä, perustaa tai autenttista ei ole. Tuija Pulkkisen muotoilema poliittisen toimijuuden käsite on vallan tuote, ilman alkuperää ja ydintä oleva diskursiivinen tuotos ja diskursiivinen positio (Pulkkinen 2003). Tällainen toimijuus asettuu jännitteeseen edellä esitetyn vapautumisen käsitteen kanssa, jossa oletetaan lähtökohdaksi yksilö, joka vapautuu emansipoivaa tietoa omaksuttuaan.

Poliittinen toimijuus ei tarkoita vallasta vapautunutta toimijuutta. Tuija Pulkkinen määrittelee poliittisen toimijuuden samanaikaisena vallan alaisena toimimisena, mutta ei determinoituneessa mielessä, vaan arvostelukyvyn omaavana politiikan harjoittamisena (Pulkkinen 2003). Poliittisen toimijuuden voi ajatella myös foucault'laisen genealogian avulla subjektiutena, joka muotoutuu jatkuvasti ja performatiivisesti valtojen risteyskohdissa, mutta joka samalla säilyttää arvostelukykynsä (mt. 219). Pulkkinen yhdistää poliittiseen toimijuuteen myös moraalikyvyn, joka rakentuu kulttuurisessa toistossa eikä esimerkiksi ankkuroituna jonkinlaiseen ytimelliseen minään (mt. 213).

Vaikka poliittinen toimijuus on vallan tuote, jatkuvassa tulemisen tilassa ja ilman pysyvää ydintä toimimista, ei se tarkoita vähempiarvoista toimintaa. Nainen voi olla tasa-arvotyössä dekonstruoinnin kohteena samanaikaisesti, kun naiseus toimii perustana muuttuvassa politiikassa (vrt. Pulkkinen 2003, 157). Poliittista toimijuutta voikin tasa-arvotyössä ajatella tavoitteiden muuttamisena, valtasuhteena, josta ei tavoitella pois pääsemistä, vaan sen sijaan tavoitteena on aikaansaada muutoksia nimenomaan vallassa.

Myös Foucault'n vapauden käytännön voi lukea alistamisen ja alistetuksi tulemisen dikotomian minimoinnin pyrkimykseksi (Armstrong 2006). Vapauden käytäntö on esimerkiksi Kai Alhasen mukaan etiikkaa, jossa vapaus ei muodostu yksioikoisesti vallan vastustamisesta tai itsen vapautumisen pyrkimyksistä, vaan se kysyy aktiivista ja tietoista itsen määrittelyä (Alhanen 2007). Näin ajateltuna toimijuus, joka valtasuhteissa operoi ja operoituu on samalla osallistumista itsen määrittelyn prosessiin (Alhanen 2007; Sawicki 1996).

Kyseisellä luentatavalla on mahdollista ylittää identiteettipolitiikan ongelmia huomioimalla identiteetit konstruoituina. Se voi kasvattaa vastustamisen mahdollisuuksia, koska se sallii kyseisten kategorioiden tuottamien alistavien vallan muotojen näkyväksi tulemisen (Jenkins 2002). Poliittinen toimijuus perustuu oletukseen kaikille kuuluvasta poliittisen arvioinnin kyvystä, ja poliittisia arviointeja ihmiset tekevät lakkaamatta (Pulkkinen 2003, 208).

Lopuksi painotan, että diskurssi on moniääninen konfliktien ja kamppailujen kohde. Se tarkoittaa, että kenelläkään ei ole ensisijaista oikeutta hallita diskurssia (ks. Sawicki 1996). Toimijuuden lähestymistapani kiteytettynä tarkoittaa, että näkemys toimijuudesta muodostuu vallan, ”oikein” hallinnan ja moniulotteisen vastustamisen suhteelle. Toisaalta mahdollisuudet vastustamiseen ovat tilanteisesti rajattuja, mutta sen kanssa, mikä milloinkin määrittyy rajaksi, on mahdollista myös neuvotella.

3.4 Tutkimuskysymykset

Olen edellä tarkastellut tutkimukseni teoreettisia näkökulmia ja käsitteitä, joiden avulla tutkimukseni tutkimuskysymykset ovat muotoutuneet. Kiinnostuksesta teknologian ja sukupuolen välisen suhteen tarkasteluun muotoutui kiinnostus tasa-arvotyöhön, jonka yksi osa teknologiaan liittyvä tasa-arvotyö on ollut. Kiinnostuin samalla ilmiöstä, jossa tasa-arvotyö näytti enenevissä määrin suuntaavan julkisrahoitteisiin projekteihin.

Tasa-arvotyön tarkastelua on vaikea rajata jonkin tietyn alueen, tieteen tai politiikan piiriin. Myös tasa-arvoon liitetyt ongelmat ovat tutkimusten mukaan samantyyppisiä, olivatpa kyseessä koulun käytännöt, yritysten toiminta tai esimerkiksi julkishallinnon piirissä toteutettu tasa-arvopolitiikka. Samantyyppisinä näyttäytyvät ongelmat kertovat, että sukupuoli ja sukupuolelle annetut merkitykset järjestävät läpäisevällä tavalla yhteiskunnallista toimintaa.

Tarkastelemani ajanjakso on ylettynyt 1970-luvulta valtiollisen hyvinvointi- ja tasa-arvopolitiikan syntyvaiheista 2000-luvun puoleen väliin asti, mutta erityisesti 1990-lukuun ja sen jälkeiseen aikaan. Tänä aikana julkinen sektori on ollut markkinoitumassa ja liiketaloudellinen ajattelu läpäisemässä toimintaa, joka ei ole perinteisesti orientoitunut voiton tavoitteluun. Samalla julkisrahoitteisten, erityisesti Euroopan unionin rahoittamien projektien määrä on kasvanut niin, että projektien tarkkaa lukumäärää on lähes mahdotonta osoittaa.

Tutkimukseni keskiössä on ollut tasa-arvotyön ja projektimuotoistumisen samanaikainen tarkastelu. Tällöin ensimmäiseksi tutkimuskysymykseksi muodostui kysymys, millä tavalla tasa-arvotyö ja siihen liittyvä sukupuoli ovat Suomessa muotoutuneet. Kysymyksen avulla halusin tavoittaa projektitapaistumisen vallan muotona, vallan muodon muotoutumisen ja sen seuraukset. Kysymyksen tarkastelussa olen hyödyntänyt erityisesti julkisrahoitteisiin projekteihin liittyviä, mutta myös muita tasa-arvoa koskevia poliittisia ja hallinnollisia dokumentteja.

Lisäulottuvuuden tutkimukseeni toivat vuosien 2003 ja 2004 välisenä aikana toteutetut tutkimushaastattelut, joissa keskusteltiin haastateltavien kanssa tasa-arvotyöhön liittyvistä ongelmista, kuten tasa-arvotyötä tekeviin vuosikymmenten ajan kohdistuneesta eriarvoistamisesta, marginalisoinnista, mitätöinnistä, kiusaa-

misesta ja häirinnän tavoista. Toinen tutkimuskysymykseni muotoutui jatkokysymykseksi ensimmäiseen tutkimuskysymykseen liittyen. Lähdin tarkastelemaan, minkälaisia jännitteitä tasa-arvotyöstä on ollut löydettävissä dokumenttiaineistojen ja tutkimushaastattelujen perusteella.

Tasa-arvotyö on jatkunut vuosikymmenten ajan. Tasa-arvoon liittyviä ongelmia on tunnistettu, nimetty, haastettu ja ylitetty. Samanaikaisesti tasa-arvotyötä on säädelty, arvioitu, ohjeistettu ja tarkkailtu sekä kritisoitu. Toimijuuteen liittyvän lukutavan muotoutumisesta ja toimijuuden tarkastelusta tuli eräänlainen tutkimukseni läpäisevä juonne, johon liittyen kokeilin erilaisia lukutapoja. Kolmas tutkimuskysymykseni muotoutui kysymykseksi, minkälainen toimijuus on ollut tasa-arvotyössä tarjolla ja mahdollista.

Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

1. Millä tavalla tasa-arvotyö ja siihen liittyvä sukupuoli ovat Suomessa muotoutuneet?
2. Minkälaisia jännitteitä tasa-arvotyöstä on löydettävissä?
3. Minkälainen toimijuus on ollut tasa-arvotyössä tarjolla ja mahdollista?

Tarkastelen ensimmäistä tutkimuskysymystä pääsääntöisesti tulosluvussa 5 tasa-arvo-projekteja ja tasa-arvoa koskevien dokumenttiaineistojen avulla. Keskityn erityisesti 1990-lukuun ja sen jälkeiseen aikaan. Luvun lopussa kirjoitan yhteenvedon, johon otan mukaan otteita tutkimushaastatteluista. Luvussa 6 tarkastelen tasa-arvotyöhön liittyviä jännitteitä dokumenttien ja tutkimushaastattelujen avulla. Tasa-arvotyöhön liittyvää toimijuutta tarkastelen luvussa 7 tutkimushaastattelujen avulla. Toisaalta en ole voinut täysin rajata tutkimuskysymyksiin vastaamista tiettyjen yksittäisten lukujen sisälle. Esimerkiksi kirjoittaessani lukuihin 5 ja 6 tasa-arvotyössä tapahtuneista käänteistä ja niiden seurauksista, pohjustan tulosluvussa 7 tarkastelemaani toimijuutta. Luvussa 8 teen tutkimustuloksista yhteenvedon.

4 Tutkimuksen tekeminen

Tässä luvussa käyn läpi metodologista lähestymistapaani. Tutkimukseni poliittiseksi agendaksi olen muotoillut tavoitteen, etten tutkimuksellani pyri niinkään kurkottamaan nykyisyyden menneisyyteen, vaan sen tuottamiseen ja muutokseen jo tuotetun ehdollistamana ja mahdollistamana, jolloin pohdin Suvi Ronkaisen (1999) tapaan sitä, miten voisi toimia toisin nyt.

4.1 Ja alussa oli projekti…

2000-luvun vaihteessa yliopistoharjoittelijana ja tasa-arvoprojekteissa projektiurani aloittaessani en voinut aavistella, että siitä tuottuisi kahdessa yliopistossa ja yhdessä yrityksessä tehty kuuden vuoden pituinen projektijatkumo, jonka jälkeen olisin tarkastelemassa, mitä tulikaan tehdyksi. Kokemus edellyttää teoretisointia (esim. Ronkainen 1999; Flax 1987; Liljeström 1996; de Lauretis 2004). Teoriaa ja kokemusta voi ajatella vastavuoroisena suhteena, jossa kokeminen ja teoretisointi tuottavat toinen toisensa. Ihmiset tuottavat teorioita, ja teoriat tuottavat ihmiset, kuten tietävä subjekti muodostaa tietoa ja muodostuu kulloisenkin tietämisen kautta (Hakala & Hynninen 2007; St. Pierre 2001, 142).

Jonkinlaisena itseironisena muistutuksena työpöydälläni on lehdestä leikattu Kamut-sarjakuva. Sarjakuvassa sankarihahmo herää aamulla ja katsoo työlistaansa, jonka 1. kohdassa lukee ”Pelasta maailma”. Työlistaa katsoessaan hahmo kommentoi ”Vau, onneksi nousin aikaisin aamulla ylös”.

Tasa-arvotyöhön ja sen tutkijaksi asettuminen on ollut neuvottelua tietämisen ja tietäjyyden kanssa, jolloin houkuttelevien ja turvallisten asiantuntijan, kouluttajan ja kehittäjän positioista on voinut ainakin hapuilla siirtymistä tilanteisempaan, osittaiseen tietämisen tapaan (esim. Haraway 1991, 395; Hakala 2007). Toisaalta omasta etuoikeutetusta asemasta tietoisemmaksi tuleminen, omista lähtökohdista seuraavien luentatapojen tunnistaminen ja tunnustaminen on ollut menemistä sinne, minne juuri ja juuri kestää ja uskaltaa mennä (Britzman 1995 Hakalan & Hynnisen 2007 mukaan).

Olen läsnä tutkimuksessa osallisena tutkijana, naiseksi nimettynä, kirjoittajana, tasa-arvotyön tekijänä ja feministinä, tutkimuksen tekijänä ja sen kohteena. Lähestymistapaani on vaikuttanut tasa-arvotyössä ja tasa-arvoprojekteissa mukana oleminen. Tutkimuksessa sovellettuja genealogisia linssejä on täytynyt ulottaa tutkijaan itseensä (ks. St. Pierre 2001). Kun vallan ajattelee genealogisesti, ymmärtää, ettei vallan ulkopuolelle voi asettua. Esimerkiksi julkisuudessa kuultu lausuma, että tasa-arvo kehittyy parempaan suuntaan, sallii lausujan asettumisen etuoikeutetulle paikalle ja vallan ulkopuolelle (vrt. Pulkkinen 2003, 109), mitä genealogisessa lähestymistavassa ei voi tehdä.

Erilaisten apurahojen turvin on ollut mahdollista palata projekteissa ja projekteista kirjoittamiini teksteihin, tulla tietoisemmaksi tilanteisesta ja osittaisesta tietämisestäni, tarkastella tietäjyyden liikkeitä sekä projekteissa tehtyyn tasa-arvotyöhön liittyvää subjektifikaation prosessia (esim. Brunila 2003, 2005a, 2005b; Brunila & Lampinen 2004; Brunila ym. 2005; Ikävalko ym. 2007). Se on haasta-

nut tarkastelemaan tietäjyyttä ja tutkijuutta kriittisemmin. Palaaminen teksteihin tämän tutkimuksen teoreettisten lähestymistapojen kanssa on auttanut tunnistamaan, kuinka yhtäältä pakottavaa ja toisaalta houkuttelevaa ja palkitsevaa hallinnallisten, dikotomisten ja rahan läpäisemien diskurssien ”oikein” tuottaminen on. Lukutapa on mahdollistanut aiemmin näkymättömän, vaikenemisen, ”oikein” opitun hienovaraisten sääntöjen performoinnin ja siitä seuranneen mielihyvän tulemisen paremmin näkyviin.

Projektiurani pyöri etukäteen nimetyissä subjektipositioissa, kuten projektiavustajana, projektisuunnittelijana, projektikouluttajana, projektikehittäjänä, projektiohjaajana ja projektitutkijana. Projektiuran alussa projektien toimintaa ohjaavat säädökset tulivat otetuiksi annettuina. Projektityö näyttäytyi mahdollistajana, ei niinkään rajoittajana. Hieman enemmän puhujan paikkoja tarjoavalla projektisuunnittelijan paikalla tilanne monimutkaistui. Pohdittavaksi nousi valta ja projektien hallinnolliset, toimintaa ja sen jatkuvuutta legitimoivat puhetavat, joille ei aina näyttänyt löytyvän yhteyttä tasa-arvoon, mutta joita kuitenkin tarvittiin toiminnan jatkamiseksi.

Sukupuoleen ja ääneen liittyvät näkökulmat, joita pohdittiin nuorten ja naisryhmien ohjaamisen yhteydessä (Brunila ym. 2004; Brunila 2003) vaikuttivat siihen, että aloin kirjata ajatuksiani päiväkirjaan. Muistan ensimmäisen tuntuman tutkimuksessani tarkastelemiini paradoksaalisuuksiin (ks. käsitteestä luku 6) asettumisesta tilanteessa, jossa projektin kohderyhmien kanssa harjoitettiin tunnustuksellisia itsearviointeja ja samaan aikaan keskusteltiin sukupuolistuneista valtasuhteista työelämässä.

Tulin tietoisemmaksi siitä, että lauseen ”keskustelimme yhdessä tasa-arvosta ja sukupuolesta” kirjaaminen projektiraporttiin saatettiin lukea tehottomaksi työskentelyksi tai asiantuntemuksen puutteeksi raporttidiskurssissa, joka puhuu tuotoksia ja tuloksia. Toisaalta projekti näyttäytyi tasa-arvotyön mahdollistajana. Projektityö avasi tilanteisia tasa-arvosta ja sukupuolesta keskustelun paikkoja ja mahdollisti erilaisten feminististen ja poliittisten lähtökohtien ja käsitteiden yhdessä tarkastelua sekä keskenään erilaisten intressiryhmien kokoontumisen, mitä ei olisi välttämättä tapahtunut ilman projektia.

Projektiura oli myös siinä mielessä mahdollistaja, että se tarjosi tilaisuuden väitöskirjan aloittamiseen tilanteessa, jossa pääsin osaksi tutkimusryhmää tutkimaan Suomessa toteutettuja tasa-arvoprojekteja (Brunila, Heikkinen & Hynninen 2005). Segregaation purku työmarkkinoilla -projektissa käydyt keskustelut, tutkijoiden välinen yhteistyö, jossa konsensukseen pyrkimisen sijaan mahdollistuivat eriävät äänet ja erilaiset feminismit sekä ennen kaikkea tasa-arvotyön tekijöiden kanssa tehdyt tutkimushaastattelut, vaikuttivat tutkimuksen muotoutumiseen ja tutkimusongelmien hahmottumiseen.

Lisäksi feministiseen jälkistrukturalistiseen orientaatioon tukeutuminen, johon aloin perehtyä pro gradu -työn vaiheessa (Brunila 2002), kehkeytyi osallistuessani kulttuurisen ja feministisen kasvatustutkimuksen tutkimusryhmän, tieteenalani tutkimusseminaarien sekä valtio-opin tutkijaverkostojen (Kitka-seminaarin,

TEET-seminaarin, Koukero-verkoston ja Sukupuoli ja politiikka -lukupiirin[12]) keskusteluihin.

4.2 Tutkimusaineiston jäsentäminen

Tutkimusaineistoni sisältää tasa-arvoa koskevia poliittisia ja hallinnollisia dokumentteja 1970-luvulta aina vuoteen 2008 asti. Niihin sisältyvät myös tasa-arvoprojekteja koskevat monenlaiset dokumentit. Toiseksi tutkimusaineistoni koostuu 30 tutkimushaastattelusta, jotka on tehty tasa-arvotyötä eri puolilla Suomea tehneiden henkilöiden kanssa. Kolmas, lähinnä tuki- ja taustamateriaalina toimiva tutkimusaineisto, muodostuu noin 4 vuoden ajan kirjoittamastani tutkimuspäiväkirjasta.

Tasa-arvotyötä koskevat dokumentit

Tasa-arvotyötä ja tasa-arvoprojekteja koskevien dokumenttien kerääminen sijoittui pääsääntöisesti vuosien 2003 ja 2004 välille Kansallisen teematyön Segregaation purku työmarkkinoilla -projektiin (Brunila ym. 2005). Projektin jälkeen jatkoin dokumenttien keräämistä vuoteen 2008 asti. Käytän tekstissä jonkin verran me-muotoa, jolla viittaan tutkimusyhteistyöhön vastaavan tutkijan ja väitöskirjani ohjaajan Pirkko Hynnisen sekä projektitutkijoiden Mervi Heikkisen ja Kristiina Brunilan välillä. Myös projektin laajempi tutkimusryhmä, johon kuuluivat Helena Karasti, Päivi Korvajärvi, Leena Teräs, Vappu Sunnari sekä väitöskirjani ohjaajat Elina Lahelma ja Marja Vehviläinen, oli tiiviisti mukana tutkimusprosessissa. Tutkimusryhmä oli merkittävällä tavalla vaikuttamassa siihen, että tutkimuksen tekeminen mahdollistui EU-rahoitteisessa projektissa nimenomaan tieteellisistä, kriittisistä ja feministisen tutkimuksen lähtökohdista käsin.

Kokosimme tutkimusaineistoa Suomessa toteutetuista tasa-arvoprojekteista 1970–2000-luvuilta. Tasa-arvoprojekteiksi luimme projektit, jotka olivat saaneet julkista rahoitusta sukupuolten tasa-arvon edistämiseen. Luimme niihin myös julkista rahoitusta saaneet projektit, joiden dokumenteissa tai järjestetyissä tilaisuuksissa puhuttiin tasa-arvon edistämisestä. Keräsimme hankekartoituksen aikana dokumentteja projekteista, jotka olimme nimenneet kasvatuksen, koulutuksen ja työelämän tasa-arvoprojekteiksi (ks. Brunila ym. 2005, 12–19, 20–25). Kasvatuksen ja koulutuksen projektien tavoitteissa työelämän segregaation purkaminen ja teknologia-alojen ennustettuun työvoimapulaan vastaaminen toistuivat. Tasa-arvon ongelmakohdiksi olivat määrittyneet naisten aliedustus luonnontieteiden, teknologian ja teollisuuden aloilla ja teknologiaan painottuvat sisällöt olivat niissä tyypillisiä (mt. 12–19).

---

[12] Kitka-seminaari on toiminut Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksella ja sitä ovat johtaneet professorit Elina Lahelma ja Tuula Gordon. TEET-seminaari toimi myös kasvatustieteen laitoksella ja sitä johti dosentti Katri Komulainen. Monitieteinen Koukero-tutkijaverkosto on toiminut yli kaksikymmentä vuotta kiinnostuksen kohteenaan mm. yhteiskunnalliset eronteot koulutuksessa ja kasvatuksessa. Sukupuoli ja politiikka-lukupiiriä on vetänyt dosentti Johanna Kantola Helsingin yliopiston valtio-opin laitoksella.

Vastaavasti työelämän tasa-arvoprojektien toiminta kohdistui analyysimme perusteella työyhteisöjen sukupuolijärjestelmän ja sukupuolistuneiden käytäntöjen tutkimiseen, työn ja perheen yhteensovittamiseen, tasa-arvosuunnitteluun, samapalkkaisuuteen, johdon ja työntekijöiden koulutukseen tasa-arvosta, moninaisuuden edistämiseen ja sukupuolen valtavirtaistamiseen. Koulutusta, ohjausta ja valmennusta koskevia projekteja löytyi kartoituksessamme useita kymmeniä. Niissä tavoiteltiin tasa-arvon edistämistä ennemminkin yksittäisiin henkilöihin tai etukäteen nimettyihin ryhmiin, erityisesti tyttöihin ja naisiin vaikuttamalla. Itseäni kiinnostivat myös projektiryppäät, joilla tarkoitan projektien ketjuuntumista joidenkin yksittäisten henkilöiden toiminnan ympärille (mt. 20–25).

Projektin jälkeen jatkoin projektidokumenttien keräämistä. Tutkimusaineistona käytttämäni julkisrahoitteiset projektit ovat olleet sellaisia, että niiden toiminnan tavoite on koskenut sukupuolten tasa-arvon edistämistä, mutta myös moninaisuutta ja naisten aseman edistämistä. Muutamissa projekteissa ovat kohderyhminä myös pojat ja miehet. Kestoltaan projektit ovat olleet pääsääntöisesti 1-3 vuotta pitkiä ja niitä on toteutettu eri puolilla Suomea.

Pääasiallisena rahoitusmuotona oli EU (ESR- ja Equal-ohjelmat, Adapt, Employment Now, Kansallinen teematyö ja Leonardo da Vinci). Rahoittajien joukossa olivat mukana ministeriöt (erityisesti työ-, sosiaali- ja terveys- sekä opetusministeriö), Pohjoismaiden ministerineuvosto, Työsuojelurahasto, Työterveyslaitos, Taloudellinen tiedotustoimisto ja Kansallinen työelämän kehittämisohjelma, jonka toteutuksesta ovat vastanneet työministeriön ohella työmarkkina- ja yrittäjäjärjestöt.

Projektien tavoitteet ja toimintatavat olivat dokumenteissa samantapaisia. Toimintatavat olivat pääsääntöisesti kehittämistä, kouluttamista ja tutkimusta. Projektien toimijaverkostoihin kuuluivat kaupungit ja kunnat, työvoima- ja elinkeinokeskukset, työvoimatoimistot, ministeriöt, etujärjestöt, yksittäiset työpaikat (erityisesti julkinen ja kolmas sektori) ja niistä muun muassa luottamushenkilöt, työsuojeluvaltuutetut ja henkilöstöjohdon edustus. Lisäksi mukana on ollut aikuisoppilaitoksia, kouluja, opistoja, yliopistoja ja niiden täydennyskoulutuslaitoksia, tutkimuslaitoksia ja yksittäisiä tutkijoita, kouluttajia, ohjaajia, valmentajia ja konsultteja.

Näkyvimmin tasa-arvoprojektien yhteistyöverkostoista ovat puuttuneet liikeelämä ja yritykset, mutta tässäkin on tapahtunut jonkinlaista muutosta 2000-luvulla toteutettujen projektien myötä[13]. Julkista rahoitusta oli tullut erilaisista läh-

[13] Suomessa on alettu tukea yritysten toimintaa julkisin tasa-arvotyöhön tarkoitetuin varoin. Käytännössä yritykset voivat koordinoida julkisrahoitteisia tasa-arvoprojekteja. EU-rahoitteiset projektit solmivat rahoittajan kanssa kehittämiskumppanuussopimuksia, joissa sitoudutaan levittämään projektin tasa-arvotyötä koskevia tuloksia. Sopimuksella on pyritty varmistamaan, että toiminnasta hyötyvät myös muut kuin rahoitusta saanut yritys. Projekteja koordinoivat yritykset voivat kuitenkin vedota omistusoikeuteen projektissa kerättyihin tietoihin ja saatuihin tutkimustuloksiin. Näin yritykset voivat itse säädellä, mitä ja miten projektissa kerättyjä ja saatuja tutkimustuloksia julkistetaan ja levitetään. Kyse on toimista, joiden avulla tutkimus yksityistetään ja otetaan pois yhteisestä käytöstä.

teistä, mutta 1990-luvulta lähtien korostuneimpana rahoitusmuotona ovat olleet Euroopan unionin rakennerahastot ja erityisesti Euroopan sosiaalirahasto, jonka rahoittamat projektit muodostavat valtaosan tutkimusaineistostani 1990-luvulta eteenpäin.

Projekteja koskevien dokumenttien kokoamisessa toimivat apuna kirjastojen tietokannat, naistutkimus- ja tasa-arvojulkaisut, olemassa olevat projektitietokannat, kuten Euroopan sosiaalirahaston nettisivut, valtioneuvoston hankerekisteri ja internet-haku. Varhaisimmat dokumentit sijoittuvat valtiollisen tasa-arvopolitiikan syntyvaiheisiin 1970-luvulle. Niitä ovat Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan julkaisemat raportit ja muistiot. Saimme myös tutkimushaastateltaviltamme dokumentteja EU:n jäsenyyttä edeltäneistä projekteista. Niiden ohella saimme heiltä projektien julkaisuja, jäljennöksiä projektihakemuksista, väli- ja loppuraporteista sekä vanhoja lehtijuttuja ja kirjoja.

Opetushallituksen kirjasto- ja tietopalvelusta saimme muistion (Nyyssölä 2003), jossa tasa-arvoprojektit oli jaoteltu neljään eri kategoriaan. Tavoitteina olivat olleet tyttöjen ja naisten edistäminen miesvaltaisten alojen koulutukseen ja ammatteihin, miesvaltaisten alojen koulutuksen kehittäminen naisnäkökulmasta, naisten rohkaiseminen yrittäjyyteen ja työmahdollisuuksien luominen perinteisille miesaloilla sekä segregaation purkaminen tavoittelemalla työelämän yleisiä tasa-arvoperiaatteita ja kehittäen pelisääntöjä. Myös joissakin aiemmissa tasa-arvoprojekteissa oli tehty vastaavaa kartoitusta (esim. Tasavertaiset työmarkkinat -työryhmän muistio 2004).

Osallistuin vuosien 2003–2007 aikana noin 15 tasa-arvoprojektien järjestämään tilaisuuteen, joista keräsin materiaalia tutkimusaineistoksi. Dokumentoin tutkimuspäiväkirjaani tilaisuuksissa käytyjä keskusteluja. Ennen EU-jäsenyyttä toimineita projekteja kertyi aineistooni vajaa kaksikymmentä, kun taas EU-jäsenyyden jälkeen toimineita projekteja on aineistossani noin kolmekymmentä. 2000-luku on tässä aivan omaa luokkaansa. Löysin suhteellisen helposti dokumentteja useista kymmenistä projekteista[14].

Laadin tutkimusaineistoa kerätessäni tasa-arvoprojekteista tietokannan, josta järjestin projektien nimet vuosikymmenten mukaan liitteeseen 8. Projektien määrä on listassa melko suuri eli kaiken kaikkiaan 99 projektia. Toisaalta puhetapa on ollut samaan aikaan toteutettujen projektien osalta samantyyppinen, etenkin EU-rahoitteisten projektien osalta. Keskityin tarkemmin 63 projektiin, jotka olen merkinnyt liitteeseen 8 projektin kohdalle tähdellä (*). Keskityin erityisesti 1990-lukuun ja sen jälkeiseen aikaan, johon tutkimusongelmani kannalta keskeinen käänne sijoittuu. Dokumenttiaineiston suurempi osuus ja tarkastelu tältä ajalta ovat näin perusteltuja. Koetin valita tarkempaan tarkasteluun tavoitteiltaan ja toimintatavoiltaan erilaisia projekteja, niin että tarkasteluni ei keskittyisi pelkästään esimerkiksi naisia yrittäjyyteen tai tyttöjä tekniikkaan ohjaaviin projekteihin, joita on ollut runsaasti.

---

[14] Tässä yhteydessä todettakoon, että varsinkin EU-rahoitteisissa projekteissa, projektien tuottamat materiaalit laitetaan usein www-sivuille. Projektin rahoituksen loppuessa, loppuu myös www-sivujen ylläpito, jos muuta rahoitusta ei tähän löydy.

Lisäksi valitsin tarkasteluun projekteja, jotka mainittiin haastatteluissa toistuvasti. Ne olivat pääsääntöisesti 1980-luvulla toimineita kasvatukseen ja koulutukseen liittyviä projekteja. Yhtenä valintaperusteena oli myös alueellisuus, mutta suurempi osa tarkastelemastani toiminnasta on kuitenkin sijoittunut pääkaupunkiseudulle. Valitsin projekteja, joissa puhuttiin tasa-arvon tavoitteen yhteydessä naisista tai naisista ja miehistä, tytöistä tai tytöistä ja pojista, sukupuolesta, sukupuolirooleista, sukupuolistumisesta, sukupuolen moninaisuudesta tai moninaisuudesta.

Kirjasin tietokantaan listaamistani projekteista projektien julkilausuttuja tavoitteita, toimintatapoja, projektin positioita ja niissä toimivien henkilöiden nimiä, rahoittajia, toteutuksen ajankohtia, yhteistyötahoja, lopputuotoksia ja erilaisia lisälähteitä. Havaitsin, kuinka siellä täällä toimineet projektit muodostivat eräänlaisia projektiketjuja. Yksittäisen henkilön toiminta saattoi olla vaikuttamassa jopa 6–8 tasa-arvoprojektin toteutumiseen. Olen laatinut listauksen lähteistä, joiden kautta olen hakenut tietoa tasa-arvoprojekteista liitteeseen 1.

Projektidokumenteilla tarkoitan moninaista kokoelmaa tutkimusaineistoja. Niitä ovat erilaiset raportit, kuten väli- ja loppuraportit, rahoittajalle kohdistetut projektihakemukset, projektien ja EU:n rahoitusmuotoja koskevat www-sivut, projektien julkaisut, kuten oppaat, artikkelikokoelmat, tiedotteet, nettisivut, esitteet ja muu markkinointimateriaali. Päädyin noudattamaan niiden osalta anonymiteetin periaatetta, ja olen merkinnyt tekstiin projekteja koskevat otteet pääsääntöisesti projektien raportteina niiden ilmestymisvuoden mukaan. Tämän valinnan tein tiedostamalla, että työ ja sen tekijä ansaitsevat tulla nimetyiksi, ja varsinkin naisten työ jää edelleen helposti näkymättömiin. Lisäksi tunnistan, että projektin nimen ja siihen liittyvän dokumentin tekijän nimeämättä jättäminen voi hankaloittaa lisätietoa kaipaavan lukijan tiedonhakua.

Perustelen valintaani sillä, etten halua kriittisellä lukutavallani suunnata huomiota yksittäiseen henkilöön tai yksittäiseen projektiin eli siihen kuka puhuu. Huomion kohdistuminen yksittäiseen henkilöön tai projektiin olisi kohtuutonta. Kiinnitän huomion puhujan sijaan projektitapaistumisen vallan muotoon, ja toivon mielenkiinnon suuntaavan siihen, miten tasa-arvosta on puhuttava, jotta tulee kuulluksi. Tutkimukseni ei ole projektikartoitus eli se ei keskity esittelemään tasa-arvoprojekteja. Sellainen tutkimus olisi tarpeellista, mutta tämän tutkimuksen kiinnostus on toisaalla. On selkeä epäkohta, että näin laajassa mittakaavassa tapahtunut toiminta ei ole herättänyt sen enempää tutkimuksellista kiinnostusta. Olen kuitenkin listannut liitteeseen 8 vuosikymmenten mukaan ne 99 julkisrahoitteista tasa-arvoprojektia, jotka ovat sisältyneet tutkimusaineistooni ja ne 63 projektia tähdellä (*), joita olen tarkastellut tarkemmin. Lisäksi viittaan projekteissa tuotettuihin ja projekteista tuotettuihin tutkimuksiin ja muihin raportteihin luvussa 2 sekä luvuissa 5 ja 6.

Dokumenttiaineistona ovat toimineet myös tasa-arvoa ja tasa-arvotyötä koskevat muut poliittiset ja hallinnolliset tekstit. Niitä ovat olleet Euroopan unionin tasa-arvoa koskevat ja ESR- ja EQUAL-www-sivustot sekä ESR-teemabulletinit, EU:n tasa-arvoa koskevat puitestrategiat ja tasa-arvo-ohjelmat. Olen hyödyntänyt myös hallitusten tasa-arvo-ohjelmia ja Sosiaali- ja terveysministeriön alaisuudessa toimivan Tasa-arvoyksikön nettisivuja. Myös ministeriöiden asettamien

toimikuntien muistiot ja komiteamietinnöt, TANE:n tasa-arvojulkaisut, toimintakertomukset ja toimintakatsaukset, työraportit ja jaostojen julkaisut ovat olleet dokumenttiaineistoina.

Tutkimushaastattelut

Haastatteluaineistoni koostuu vuosina 2003–2004 tehdyistä 30 tutkimushaastattelusta, joiden tekemistä edelsi Segregaation purku työmarkkinoilla -projektissa tasa-arvotyöhön liittyviin aikalaisteksteihin perehtyminen. Laadimme listaa henkilöistä, jotka esiintyivät tekstien yhteydessä erilaisissa tasa-arvotyöhön liittyvissä positioissa. Valintakriteereinä kyseisessä projektissa painotettiin alueellisuutta ja haastateltavien välisten erojen ja vaihtelevuuksien huomioimista, mikä käytännössä tarkoitti, että haastatteluun valitut ja myöntyneet henkilöt ovat kotoisin ja tehneet/tekevät tasa-arvotyötä eri puolilla Suomea. Kysyimme myös haastateltavilta haastattelujen lopuksi, keitä voisimme tutkimukseemme haastatella, ja otimme ehdotukset huomioon.

Segregaation purku työmarkkinoilla -projektissa työskentely mahdollisti haastattelujen tekemisen eri puolilla Suomea. Matkustimme Mervi Heikkisen kanssa ympäri Suomea, pääkaupunkiseudulla, Pohjois-Suomessa ja Keski-Suomessa tekemässä haastatteluja, välillä yhdessä, välillä yksinämme. Myöhästelimme junista ja lentokoneista, koska haastattelut muodostuivat joskus paljon pidemmiksi kuin olimme suunnitelleet. Alueellisen vaihtelun lisäksi haastateltavat edustivat erilaisia elämäntilanteita, eri sukupolvia, perhetilanteita, ikäryhmiä ja koulutustaustaa. Keskimäärin henkilöt olivat korkeasti koulutettuja, ja haastatelluista useimmilla (25/30) on korkeakoulututkinto. Akateemisista koulutusaloista kauppa-, oikeus-, yhteiskunta-, kasvatus-, insinööri- ja humanistiset tieteet olivat edustettuina. Kaikki haastatellut olivat syntyperäisiä suomalaisia. Tutkimuksessa käyttämieni tutkimushaastattelujen haastateltavista 28 on naiseksi ja 2 mieheksi nimettyjä.

Haastatellut henkilöt muodostivat koulutuksensa ja työtehtäviensä perusteella kulttuurisen etujoukon, jolla on tämän perusteella vaikutusvaltaa. Tai ainakin äkkiseltään näin voisi ajatella. Kun kyseessä on tasa-arvotyö, on tilanne monimutkaisempi. Useat haastateltavista olivat aloittaneet tasa-arvotyön 1970-luvulla tai 1980-luvulla. Joukossa oli myös henkilöitä, jotka olivat tasa-arvotyössä aktiivisia 1960-luvulla ja jotka ovat aloittaneet tasa-arvotyön 2000-luvulla. Myös poliittiset intressit vaihtelivat. Vanhimmat haastateltavistani olivat 60–70-vuotiaita, nuorimmat 30–40-vuotiaita.

Haastatteluun osallistuneita henkilöitä yhdisti projektityö. Kaikki haastatellut tasa-arvotyötä tehneet henkilöt olivat olleet tekemisissä julkisrahoitteisten tasa-arvoprojektien kanssa. Jotkut haastateltavista olivat olleet mukana useissa tasa-arvoprojekteissa. Nämä henkilöt kykenivät luettelemaan haastattelussa useita projekteja ja kertomaan niiden toiminnasta. Jotkut henkilöistä ilmaisivat, että he olivat ottaneet tietoisesti etäisyyttä projektityöhön. Joukossa oli myös henkilöitä, jotka olivat toimineet vain yhdessä tai muutamassa projektissa ja henkilöitä, jotka olivat palanneet projektityöhön pitkän tauon jälkeen. Projektityökokemusta oli kertynyt projektien suunnittelusta ja toteuttamisesta, esimerkiksi tutkimuksen tekemisestä, kehittämistyöstä, koulutuksesta, projektien hallinnoinnista ja niiden

arvioinnista. Tein myös yhden haastattelun tasa-arvoprojektin kohderyhmään kuuluvan henkilön kanssa.

Haastatellut henkilöt olivat tehneet tasa-arvotyötä yrityksissä, kunnissa, kaupungilla, yliopistoissa, korkeakouluissa, muissa oppilaitoksissa, etujärjestöissä ja julkishallinnossa. Haastattelun ajankohtana he toimivat kouluttajina, opettajina, konsultteina, tutkijoina, professoreina, yrittäjinä, toimitusjohtajina, toiminnan johtajina, virkahenkilöinä, henkilöstönkehittäjinä ja projektityöntekijöinä. Yksi haastateltava oli äitiyslomalla. Yllätykseksemme ongelmaksi projektissa muodostui, kuka korvaa lapsenhoitajan palkan tutkimushaastattelun ajaksi. Vaikka kyse oli muutamasta kymmenestä eurosta, näyttäytyi kustannuserä projektiin hankalasti sovitettavana. Haastatelluista henkilöistä suurin osa toimi haastatteluhetkellä julkisella sektorilla, kuten koulutusorganisaatioissa, kunnissa ja julkishallinnossa. Yksityisellä sektorilla oli toimittu yhdistämällä tasa-arvotyö omiin tehtäviin. Myös järjestötehtävissä toimi muutama haastatelluista henkilöistä.

Keräsimme haastattelun yhteydessä taustatietolomakkeella (ks. liite 3) tietoa haastateltavien koulutustaustasta, asemasta työyhteisössä, tasa-arvotyön kansallisesta ja kansainvälisestä kokemuksesta sekä naistutkimuksen opinnoista. Lisäksi lomakkeessa pyydettiin lyhyt kuvaus tehdystä tasa-arvotyöstä. Vaikka tasa-arvotyön koulutusta on vaikeasti saatavissa, oli siihen liittyvää osaamista vastausten perusteella karttunut monin tavoin. Lomakkeessa mainittiin useasti naistutkimuksen opinnot tai naistutkimukseen muuten perehtymisen. Asiantuntemus oli kertynyt myös tasa-arvoon liittyvien projektimuotoisten koulutusten (esim. tasa-arvokonsulttikoulutus) ja muiden kurssien ja konferenssien avulla, kansainvälisiin tilaisuuksiin osallistumalla, erilaisista yhteistyöverkostoissa ja tasa-arvoprojekteissa toimimisen kautta.

Laadimme haastattelujen tueksi temaattisen haastattelurungon, johon muodostui kolme väljempää teema-aluetta, joihin tutkittava ilmiö jäsentyi. Teema-alueet olivat: A) elämänhistoriallinen näkökulma haastateltujen omaan tasa-arvotyöhön, B) tasa-arvotyön laajemmat historialliset ja yhteiskunnalliset ulottuvuudet ja C) toiminta tasa-arvoprojekteissa ja projektien tarkastelu (ks. liitteet 5 ja 6 haastattelurungot).

Teimme haastattelut melko näkyvän EU-rahoitteisen ja segregaation purkamista tavoittelevan projektin projektitutkijoina. Institutionaalinen asemamme tutkijoina oli erilainen, kuin jos olisimme esittäneet pyynnön pelkästään väitöskirjaa tekevinä jatko-opiskelijoina. Arvelisin tällä olleen vaikutusta siihen, että kaikki henkilöt, joille haastattelupyyntö oli lähetetty, vastasivat pyyntöön myönteisesti. Jotkut haastateltavista lisäksi tunsin jo etukäteen ja osan heistä tiesin nimeltä, mutta joukossa oli myös täysin uusia tuttavuuksia. Tutuimpien haastateltavien kohdalla jännitin enemmän sitä, suostuvatko he haastateltaviksi. Yhden henkilön kanssa emme saaneet aikatauluja sovitetuiksi yhteen. Haastatteluista muodostui keskimäärin kahdesta tunnista neljään tuntiin kestäviä, ja kahta henkilöä haastattelimme kahteen kertaan.

Teimme Mervi Heikkisen kanssa 30 tutkimushaastattelusta 7 haastattelua yhdessä. Yhdessä tehdyt haastattelut olivat antoisia sen takia, että haastatteluista yhdessä keskusteleminen heti haastattelun jälkeen oli mahdollista. Toteutin itse 12 ja Mervi Heikkinen 11 haastattelua. Haastattelutilanteesta ja litteroiduista haastatteluteksteistä tehdyistä tulkinnoista vastaan itse.

Haastattelun kestoa rajoittivat joskus lento- ja juna-aikataulut sekä haastateltavien työpaikalla tai kotona tapahtuvat keskeytykset. Haastateltavien kotona käydyistä keskusteluista muodostui pidempiä. Tein yhden haastattelun työhuoneessani. Haastattelut, lukuun ottamatta kahta ensimmäistä, litteroi sana sanalta projektiin palkattu litteroija. Litteroitua haastattelutekstiä kertyi noin 30–60 sivua/haastattelu eli yhteensä 1094 sivua (times new roman, fonttikoko 14).

Kun haastattelut oli tehty, käytiin jonkin verran neuvottelua siitä, kuka haastatteluaineiston EU-rahoitteisessa projektissa omistaa ja saa projektin aikana ja jälkeen käyttöönsä. Sopimuksella sovittuun anonymiteettisuojaan vedoten (ks. liite 4 tutkimussopimus) ja projektin tutkimusryhmän merkittävällä panoksella, tutkijat saivat pitää keräämänsä aineiston tutkimustarkoitusta varten eikä sitä myöskään jaettu ulkopuolisille[15]. Sovimme myös projektissa, että tutkijat voivat käyttää toistensa keräämiä haastatteluaineistoja.

Tasa-arvotyöstä elämänhistoriallisesta näkökulmasta puhuminen oli monelle haastatellulle ensimmäinen kerta, ja haastatteluun oli valmistauduttu. Haastattelutilanteeseen tuotiin kaikenlaista tasa-arvotyötä koskevaa aineistoa, kuten lehtileikkeitä, tutkimuksia, kirjoja, oppaita, projektihakemuksia, ansioluetteloita ja muuta materiaalia, joita sain halutessani mukaani tutkimusaineistona käyttöä varten. Aiempi tasa-arvoprojekteissa toimiminen tarkoitti, etten ollut välttämättä noviisi tasa-arvosta tai projektityöstä keskusteltaessa. Haastatteluja voisi siis ainakin jossain määrin ajatella kollegojen välisenä keskusteluna, jossa jätetään jotakin sanomatta tai vastaavasti puhutaan sellaista, mistä ei muuten puhuttaisi (esim. Saarinen 2003; Husu 2001). Voisi myös ajatella, että tutkija oli ainakin joltain osin perehtynyt aiheeseen, toisin sanoen vakavasti kiinnostunut (ks. Mykkänen 1999, 20).

”Sisällä” haastattelun teemoissa olemisesta on nähty voivan seurata, että etäisyyttä tutkimuskohteeseen voi olla vaikea ottaa. Tuttuudesta voi seurata tarkennusten, tarttumisten ja haastamisten tekemättä jääminen, kuten Sirpa Lappalainen on todennut (Lappalainen 2006, 32). Toisaalta se, että tutkija on ”sisällä” voi mahdollistaa sellaisista teemoista keskustelun, joita ei haastateltava välttämättä ottaisi itse esille (vrt. Kantola 2002, 74–75). Jaoin haastateltavien kanssa kokemuksia tasa-arvotyöstä. Tältä osin haastattelun voisi ajatella jaettuun valtaan pyrkivänä keskusteluna, johon Ikosen ja Ojalan (2005) mukaan tarvitaan tarttumapintoja, joille rakentaa yhteisyyttä. Osallisuus on tällöin jotakin muuta kuin jonkinlainen vaarallinen vääristymä (Saarinen 2003, 23).

Voisi kuvitella, että taustani tasa-arvoprojekteissa olisi helpottanut haastattelutilanteessa samantapaisen kielen löytymistä ja keskinäistä ymmärrystä. Käytännössä näin ei kuitenkaan tapahtunut. Segregaation purkaminen oli projektin julkilausuttu tavoite (ks. liite 2), joka joiltain osin suuntasi puhetta työmarkkinoiden intresseihin, kuten työvoiman saatavuuteen. Tällaisessa tilanteessa etsin tapaa, jolla

[15] Selvitin asiaa vielä myöhemmin mm. TE-keskuksen ja Tieteentekijöiden liiton juristien kanssa törmätessäni samaan aineiston omistusoikeutta koskevaan ongelmaan. Tällöin selvisi, ettei tekijänoikeuksista tai siitä kuka tutkimusaineiston saa EU-projektin jälkeen käyttöönsä ole olemassa yksiselitteistä ohjesäännöstöä. Työministeriöstä lisäksi arvioitiin, että tulevaisuudessa painopiste tulee olemaan vielä enemmän siinä, mitä työntekijä ja työnantaja projektin alkuvaiheessa keskenään kulloinkin sopivat.

ilmaista tavoitteita toisin, kuten haluna pohtia tasa-arvoa ja segregaatiota muista kuin työelämän tarpeista lähtien.

Myöskään käytetyt käsitteet eivät aina toimineet, emmekä tavoittaneet toisiamme. Haastatteluissa toistui, että mietimme ääneen, etsimme ja muotoilimme kysymyksiä ja vastauksia uudelleen. Tunnistin kyseleväni kömpelösti ja hapuillen ”henkilökohtaisista näkemyksistä tasa-arvoon”, mikä saatettiin mieltää vaikeasti ymmärrettäväksi kysymykseksi. Olin haastattelujen alkuvaiheessa tyytymätön siihen, kuinka vähän tasa-arvosta ”itsestään” ja sen merkityksistä puhuttiin. Toisaalta haastateltava saattoi puhua erilaisista tasa-arvon tasoista, joita en tavoittanut. Yllätys oli sekin, kuinka osa haastateltavista kieltäytyi tasa-arvon käsitteen käyttämisestä tai etsi tasa-arvon tilalle jotakin muuta käsitettä.

Tutkimushaastattelussa tieto muotoutuu yhdessä, ja haastateltavat henkilöt vaikuttivat puhuvan mielellään. Olin joskus enemmän äänessä ja hyödynsin haastattelurunkoon laatimiamme apukysymyksiä, toisinaan tein kysymyksiä vähemmän, koska haastateltavat olivat tottuneita puhujia. Välillä haastattelurunko unohtui, kuten ajankin seuraaminen.

Tekemämme haastattelut paikansivat haastatellut henkilöt tasa-arvotyön tekijöiksi. He olivat myös kyseisestä positiosta käsin puhumaan tottuneita eivätkä haastateltavat myöskään kieltäytyneet puhumasta kyseisestä positiosta käsin. Tutkijan ohella haastateltavilla on mahdollisuus kontrolloida, mistä puhutaan ja mistä ei. Joskus tilanne voitiin mieltää oman osaamisen markkinoimistilaisuutena. Muutamat haastateltavat antoivat ohjeita siitä, miten heidän osaamisensa tulisi ilmaista, joku haastattelu muistutti eetteriin menossa olevaa radiolähetystä. Nämä ovat esimerkkejä siitä, että myös haastateltavilla on oma tiedonintressinsä tuottaa itsestään ja myös heille itselleen tietty versio haastattelun aihepiiristä (Oinas 2004, 224).

Toisaalta tarkkojen selontekojen tai määrittelyjen antamista saatettiin väistää, minkä voi ajatella haastatteluyhteiskuntaa koskevana vastarinnan muotona (ks. Saastamoinen 2003, 11). Haastateltavat olivat myös tietoisia siitä, minkälaista puhetta tai asiantuntijuutta haastattelutilanne heiltä edellyttää (vrt. Ikonen & Ojala 2005), josta segregaatiota koskeva puhe edellä on yksi esimerkki. Jotkut haastatelluista henkilöistä myös nimesivät meille asioita, joita meidän olisi tärkeää tutkia.

Tasa-arvotyötä koskeva puhe muotoutui limittäisiksi henkilöityneiden polkujen verkostoksi, joissa yksittäisistä tapaamisista oli voinut seurata vuosia tai vuosikymmeniä jatkunut yhteistyö. Yhteen kietoutuvista poluista huolimatta puhe ei haastattelutilanteessa näyttäytynyt yhdenmukaisena, ja haastattelujen välillä oli suuriakin eroja (esim. Mietola 2007, 153). Haastateltavien keskinäiset erot sekä erot tutkijan ja haastateltavien tavoissa puhua tasa-arvosta ja yhteiskunnallisista eroista, kuten sukupuolesta, vaihtelivat.

Haastattelutilanteessa kerronta on tilanteista, hetkellistä ja paikallista, jollekin yleisölle kohdistettua, kuten Elina Oinas on todennut (Oinas 2004, 221). Tästä esimerkkinä oli, että kun nauhuri laitettiin kiinni, puhe jatkui vuolaampana, kriittisempänä tai sitten se ei enää jatkunut. Haastattelut eivät ole millään muotoa aitoa tai puhdasta kokemuksen kertomista, vaan kerrontaa vuorovaikutustilanteessa (ks. Oinas 2004, 220). Kerronta on tilanteista ja vuorovaikutuksellista: tietyt puhunnat ja itsen esittämisen tavat ovat etusijalla tietyllä hetkellä tietyssä paikassa (Oinas 2004; Davies ym. 2002).

Nainen ja ääni – haastattelujen jälkeen

Feministisessä tutkimuksessa on totuttu käyttämään tutkimusmetodina haastattelua. Elina Oinaksen luonnehtimat feministisen haastattelukirjallisuuden pääteemat, kuten tieteen poliittisuus, poliittinen vastuu, tutkimuksen etiikka ja naisten arjen merkittävyys ovat edelleen relevantteja, joskin ”nainen” ja ”kokemus” ovat samanaikaisesti dekonstruoinnin kohteena (Oinas 2004, 210). Feministisessä tutkimuksessa on haastattelujen osalta käyty keskustelua siitä, kuinka haastattelijan ja haastateltavan välillä tulisi pyrkiä tasa-arvoiseen suhteeseen. Toisaalta on korostettu, ettei haastattelu ole koskaan tasavertainen suhde (Oinas 2004; Lappalainen 2006).

Feministiseen tutkimukseen liittyy lähtökohtana haastateltavien kunnioittaminen, mutta mitä tämä käytännössä tarkoittaa, voi toki vaihdella. Haastatellut henkilöt saattoivat kertoa minulle intiimejä asioita, mutta halusin väistää henkilökohtaisia ja yksilölähtöisiä tarkastelunäkökulmia, koska keskityin diskursseihin, kerronnan ehtoihin ja ristiriitaisuuksiin (myös Oinas 2004, 220, 2001). Miellän kyseisen lähestymistavan haastateltujen henkilöiden kunnioittamiseen pyrkimisenä ja kunnioittavan etäisyyden ylläpitämisenä (esim. Hakala 2007).

Tutkija vaikuttaa tutkimuksella saavutettuun tietoon (Ikonen & Ojala 2005). Sen tunnistamiseksi luin projektissa kirjoittamieni tekstien lisäksi tutkimuspäiväkirjaani itsen esittämisen tapana, kuten tasa-arvotyön tekijänä, feministinä ja tutkijana. Teksteistä tekemäni havainnot toimivat tulkintojen kiinnittymiskohtana, tilana, jossa voi puhua itselleen (vrt. Jokinen 1996, 23), haastaa ja koetella. Päiväkirja on ollut näiden vuosien aikana tila, jossa puhumista on voinut kokeilla myös sellaisesta, jolle ei ole löytynyt sanoja. Se on toiminut analyysia tukevana ja jännitteeseen asettavana aineistona omien tilanteisten paikantumisien ja puhetapojen tarkastelussa.

Haastatellut henkilöt kertoivat toistuvasti tilanteista, joissa he olivat tulleet tasa-arvotyössä ja tasa-arvoprojekteissa eriarvoistetuiksi ja heidän toimintansa marginalisoiduksi. Ne olivat tuttuja tilanteita myös tutkijalle, ja analyysiin liittyi aluksi ongelmia. Analyysi takkuili tutkimukseen sisältyvien valtasuhteiden havaitsemisen hankaluuden takia. Yhdistin kyvyttömyyden elää kyseisten kertomusten kanssa tuottaneen jonkinlaisen pyrkimyksen pelastustyöhön, minkä voi lukea osaksi länsimaisen rationaalisen tiedon ja tietämisen myyttiä (esim. Jones 1999). Se oli tutkijan pyrkimystä positioitua sankaripelastajaksi eli puhumaan toisen puolesta ja antamaan ääniä vaiennetuille. Tunnistin tämän sitten, kun olin riittävän kauan kirjoittanut kaikenlaisesta mahdollisesta tasa-arvotyöhön liittyvästä enkä enää tavoittanut, mitä olin tekemässä.

Feministisessä tutkimuksessa on puhuttu äänen antamisen ongelmasta. Tällöin kyseisen sankaripelastajatutkijuuden voi mieltää kolonialisoivana ”haluan paljastaa, tietää sinut”- henkisenä pyrkimyksenä ”antaa naisille/sorretuille ääni”. Kun tutkija antaa äänen, asettuu hän ylemmäksi ja suojanneeksi omaa asemaansa, mikä voi entisestään vahvistaa tutkijan ”paremmin tietämistä”, vallan piiloutumista ja piilottamista (ks. Naskali 2001; Jones 2004; Ahmed 2000a, Rojola ym. 2000; Spivak 1996; Hakala & Hynninen 2007). Samalla kyseinen kolonialisoiva katse voi toiseuttaa kohteensa (Hakala 2007, 41; Tuori 2007). Toimivampi lähestymistapa

on, että tutkija hyväksyy, ettei voi tietää, miltä toisesta tuntuu tai mikä toisen näkökulma asiaan on. Sen sijaan voi ainakin pyrkiä asettumaan avoimeksi sille, mitä ei tiedä eikä ymmärrä (ks. Ahmed 2000b).

Tilan raivaaminen äänelle voi olla tarpeellista tilanteessa, jossa yhteiskunnassa tarjolla olevat kuulluksi tulevat puhujan paikat ovat riittämättömiä. Siitä voi seurata, että tutkija ikään kuin hyvää tahtoen alkaa jaella ääniä vaiennetuille. Siinä piilee kuitenkin Katariina Hakalan & Pirkko Hynnisen (2007) esiin nostama ongelma. Tutkija ei voi astua ulos vallitsevista valtajärjestyksistä; tutkijan esittämät kysymykset muodostuvat aina jossakin diskurssissa, joka voikin olla toinen kuin hänen tutkimuksessaan mukana olevien diskurssi. Jotta tutkija tulisi itse kuulluksi eli saisi äänen, hänen voi olla pakko puhua tavalla, joka äänettömille puhetilan raivaamisen sijaan tulee mykistäneeksi heidät. (Hakala & Hynninen 2007, 224.) Kysymykset siitä, kenen ääni tutkimuksessa kuuluu ja mistä näkökulmasta tieto legitimoidaan, ovat feministisen tutkimuksen piiriin keskeisesti lukeutuvia kysymyksiä. Tähän kiinnitettiin huomiota myös haastattelujen aikana. Esimerkiksi Aleksandran kanssa pohdimme jonkinlaista yhteiskirjoittamisen tapaa:

> Jos niinku jonkinlainen yhteistyö löytyy, missä niinku mun ajatukset ei mee sitte ihan kokonaan teiän piikkiin, vaan (…) et mullakin on niinku joku ääni tavallaan niinku, niin, niin semmonen vois olla kiva. (Aleksandra.)

Ongelmia herätti myös tutkimushaastattelujen osalta anonymiteettisuojan politiikka. Anonymiteettisuojan käyttämistä on perinteisesti ajateltu haastateltavien suojelemisena, mutta se voi suojella myös tutkijaa. Haastateltavia olisi voinut pyytää esiintymään omilla nimillään, kuten itsekin ja muut tässä tutkimuksessa puhuvat tutkijat esiintyvät. Nimeäminen on myös poliittista. Koin pseudonyymien keksimisen teennäisenä ja samalla huomasin, kuinka paljon kiinnostusta haastateltavien henkilöllisyyden arvailu eri tilanteissa herätti.

Nimeämisen jonkinlaisesta samanaikaisesta pakosta ja halusta seurasi, että päädyin nimeämään haastatellut henkilöt Suomessa 1800–1900-luvuilla toimineiden naisasianaisten etunimillä. Listasin paperille tiedossani olevia naisasianaisten nimiä ja liitin ne arpomalla haastattelemieni henkilöiden pseudonyymeiksi. Pseudonyymeillä ei siis ole haluttu tuottaa analogioita naisasianaisten ja haastateltujen henkilöiden yhteiskunnallisten taustojen, tasa-arvoon liittyvien näkökulmien tai muutenkaan poliittisten ideologioiden välille. Ratkaisu oli epämukavuutta tuottanut kompromissi.

Perustelen valintaani kuitenkin siten, että halusin kyseisen henkilöihin kohdistuvan kiinnostuksen uudelleen kohdistamisen lisäksi tuoda esiin tasa-arvotyön historiallisuuden, tilanteisuuden, yhteiskunnallisen jatkuvuuden ja (nais)kollektiivisuuden ja samalla jossain määrin kritisoida sen kehitysuskoisuutta. Anonymiteetin käyttämisellä voi myös väistää tasa-arvotyön tekijöiden yksilöimistä erilleen asettamisella. Tällöin ehkä mahdollistuu leikittely ajatuksella, että tasa-arvotyön tekijä voi olla kuka tahansa, milloin ja miten tahansa. Näin ajateltuna tasa-arvotyön voi nähdä liikkeessä olevana (vrt. Hakala 2007, 45–48).

Toisaalta haastateltujen esiintyminen tutkimuksessa pseudonyymeillä tai haastattelusta kauniisti puhuminen haastattelijan ja haastatellun yhteisenä tiedon

tuottamisprosessina ei poista tutkimukseen kirjoittautuvaa valtasuhdetta. Tutkimuksessa puhuu tutkijan ääni ja tutkijan toimesta valitut haastatteluotteet eli valikoituneet äänet. Väitöskirja valmistuu tutkijan nimellä, minkä oikeudenmukaisuutta tulisi kriittisesti pohtia, jos halutaan ottaa vakavasti tiedon muodostuminen yhteisöllisesti tapahtuvana.

Suhde haastattelijan ja haastateltavan välillä ei ole tasavertainen. Tutkijalla on joka tapauksessa viimekätinen valta koostaa julkaistava tutkimus omalla nimellään ja oman kiinnostuksensa mukaan valituilla aiheilla (ks. Ahmed 2000a, 60–67; Hakala 2007, 48; Tolonen & Palmu 2007, 109; Ikonen ja Ojala 2005; Oinas 2005). Pyrkimyksenäni kirjoittaessa on ollut pitää näkyvissä, että tutkija on haastattelussa läsnä nimenomaan tutkijana, ei pelastamassa, terapoimassa, sankaroimassa tai paremmin tietämässä (ks. Hakala & Hynninen 2007). Toivon, että tämä voi mahdollistaa lukijalle tilaa keskustella tekstin ja esitettyjen tulkintojen kanssa sekä olla myös eri mieltä.

Tietämisestä ja tietovaltasuhteista vastuun ottamisessa voi auttaa myös tutkimuksen poliittisen agendan eksplikoiminen. Poliittinen kirjoittautuu väistämättä tutkimukseen, joskin se voi jäädä usein eksplikoimatta (Brunila 2008). Se voi olla myös liikekannalla, minkä tarkastelu voi auttaa tutkimukseen kirjoittautuvien tietovaltasuhteiden näkyväksi tulemista myös tutkijalle itselleen.

4.3 Lukutavan muotoutuminen

Tutkimusaineisto ei yksinään puhu mitään. Analyysi lähtee liikkeelle siitä, että tutkija esittää aineistolle kysymyksiä, jolloin ollaan tekemisissä myös valtaa ja vastuuta koskevissa kysymyksissä. Tutkijan aineistolle esittämät kysymykset muokkaavat tutkimusta eli sitä, mitkä äänet, näkökulmat ja intressit tutkimuksessa keskustelevat. Sandra Harding (1987) on kirjoittanut, että epistemologisten lähtökohtien lisäksi metodologiset lähtökohdat voivat muotoutua tutkimuksen radikaaliksi ja innovatiiviseksi potentiaaliksi.

Vallan tunnistaminen

Segregaation purku työmarkkinoilla -projektissa tutkimusaineistojen lukemisen orientaationa olivat tutkimuskysymykset siitä, minkälaiset tekijät asettuvat tasa-arvon ja tasa-arvotyön ongelmakohdiksi, miten kyseisiä ongelmakohtia voidaan ylittää ja mitä vuosikymmenten ajan tehdystä tasa-arvotyöstä voisi oppia. Aloitimme tutkimuksen kartoittamalla tasa-arvotyöhön liittyviä poliittisia, hallinnollisia ja historiallisia dokumentteja.

Projektin aikana aloitin dokumentaalisen aineiston jäsentämisen ja teemoittelun. Tasa-arvoa koskevat aikalaiskirjoitukset, kuten lehtijutut, joissa puhuttiin tasa-arvoprojekteista, järjestin vuosikymmenten mukaan aloittaen 1970-luvusta ja päätyen 2000-luvulle. Havaitsin, että samat puhetavat toistuivat eikä tasa-arvotyöstä muodostunut lineaarista kehitystarinaa. Projekteja koskevat dokumentit, kuten väli- ja loppuraportit, muut lopputuotokset, tiedotteet, nettisivut ja muut julkaisut järjestelin puolestaan projektien mukaan. Havaitsin, että projektien puhetavat olivat samantyyppisiä etenkin EU-jäsenyyden jälkeisissä projekteissa. Jäsennellessäni

aineistoa tarkastelin tasa-arvotyön, tasa-arvon, sukupuolen ja subjektiuden dokumenteissa saamia merkityksiä. Pohdimme tutkimusryhmässä samalla valtaa, josta esimerkkinä oli heti alkuun ryhmän pohdinta, minkä takia olemme kokoontuneet pohtimaan huomattavia taloudellisia resursseja saaneessa projektissa nimenomaan sukupuolen mukaan jakautuneita koulutus- ja työmarkkinoita.

Projektin loppuraportti kiinnosti monia tahoja. Monimutkaista mutta mahdollista -kirjaa (Brunila ym. 2005) kirjoittaessamme etsimme tutkimustuloksille kirjoitustapaa, jossa vältettäisiin vastakkainasettelujen, kuten mies/nainen tai tietäjä/tiedon kohde uudelleen tuottumista ja jossa samanaikaisesti tunnistettaisiin tasa-arvoa ja tasa-arvotyötä muokkaavat yhteiskunnalliset valtasuhteet ja tasa-arvon monimutkaisuus. Päänvaivaa aiheutti EU:n lanseeraama hyvien käytäntöjen puhetapa, johon meidänkin tuli asettua. Tunnistimme, kuinka hyvien käytäntöjen kieli puhui teknisrationaalista, yksinkertaistettua kieltä, mihin hankalasti kykenimme. Esimerkiksi sukupuoleen liittyvien monimutkaisten valtasuhteiden tunnistaminen ja tunnustaminen oli lähestulkoon mahdotonta pukea kehottavaksi, jämäkäksi, yksinkertaiseksi ja tilanteesta toiseen helposti sellaisenaan siirrettäväksi käytännöksi. Sopivan, kaikkia osapuolia tyydyttävän kirjoitustavan etsiminen ei ollut helppoa.

Diskurssin tuottavuus, tehokkuus ja kilpailukyky

Paikannan metodologisen lähestymistapani tasa-arvotyötä suuntaavien vallan muotojen ja niiden seurausten lukemiseksi eli siihen, mitä on mahdollista sanoa ja mitä puolestaan ei. Yhdistin näkökulmia foucault'laisesta diskurssianalyysistä ja periaatteita foucault'laisesta genealogisesta lähestymistavasta, jota kutsun tutkimuksessani genealogisiksi linsseiksi. Lisäksi hyödynsin dekonstruktiivista luentaa. Kyseiset metodologiset lähestymistavat tukevat sekä teoreettisia näkökulmiani että toisiaan. Edellisten lisäksi tarkastelutapani on joiltain osin myös kuvailevaa.

Kyseiset lähestymistavat ovat tukeneet toisiaan niiden perustuessa samantyyppisille lähtökohdille tiedosta, vallasta ja "totuudesta". Soveltamani lähestymistavat eivät ole tiukkarajaisia metodeja, joten niiden avaaminen on paikallaan. En miellä kyseisiä lähestymistapoja erillisinä lähestymistapoina, vaan ajattelen ne toisiinsa kietoutuvina. Lähestymistapoja soveltamalla olen voinut kysyä myös itseltäni kysymyksiä, joita en ole aiemmin juurikaan pohtinut. Tällaisia ovat olleet esimerkiksi kysymykset siitä, minkä takia sukupuolten välinen tasa-arvo ja tasa-arvotyö ovat kannatettavia asioita, mihin tasa-arvoa tai sukupuolta tarvitaan sekä voiko tasa-arvotyö itsessään olla esteenä tasa-arvon edistymiselle (vrt. Holli 2003).

Luen tasa-arvotyötä diskursiivisesti. Sukupuolten tasa-arvo on ollut teema, jota on tutkittu diskursiivisesti sekä Suomessa että pohjoismaissa erityisesti 1990-luvulta lähtien (esim. Holli ym. 2007, 2005; Holli 2002; Kantola 2006b; Raevaara 2005; Magnusson 2000; Honkanen 1997; Nora 3/2005). Tutkimuksien yhteydessä on puhuttu feministisestä diskurssianalyysistä, jolla on tarkoitettu sukupuolen käsitettä haastavaa tai dekonstruoivaa lähestymistapaa (Kantola 2006b, 27).

Australialainen politiikan tutkija Carol Bacchi on rohkaissut tutkijoita hyödyntämään tasa-arvon tutkimuksessa diskurssin kaksinaisuutta eli tapaa, jolla dis-

kurssi puhuu meitä ja miten me puhumme diskurssia (Bacchi 2005; myös Holli ym. 2005). Tasa-arvon tutkimusperinne, jossa tasa-arvoa on lähestytty yhteiskunnallisena ja toimeenpanevana diskurssina on auttanut aineistolle esitettyjen kysymysten muotoutumisessa.

Olen lainannut ajatuksia foucault'laisesta diskurssianalyyttisestä lähestymistavasta (ks. soveltamisesta esim. Carabine 2001; Kantola 2006a; Vuori 2001; Jokinen 2004). Kyseisessä lähestymistavassa diskursiivisen on ajateltu sisältävän kaiken, mitä on ylipäätään mahdollista sanoa jostakin sekä sen, mitä ei ole mahdollista sanoa (Foucault 2005; myös Holli 2003, 22). En ole ollut kiinnostunut siitä, kuinka tasa-arvoa koskeva diskurssi on rakentunut tai ylipäätään diskurssin lingvistisestä lähestymistavasta. En myöskään ole ensisijaisesti pyrkinyt nimeämään tasa-arvotyötä määrittäviä diskursseja. Huomioni on kiinnittynyt diskurssin seurauksiin ja siihen, mikä tekee diskurssien käytöstä tarpeellista (Kantola 2006a, 25). Foucault mielsi diskurssin nimenomaan tuottavana, asioita aikaansaavana (Foucault 2005).

Kiinnostukseni on tasa-arvotyötä koskevien diskurssien tuottavuudessa, tehokkuudessa ja kilpailukyvyssä. Nimitän tutkimustapaani feministiseksi, koska huomioin sukupuolta ja sukupuoleen liittyviä yhteiskunnallisia eroja. Tarkastelussani on mukana poliittinen ulottuvuus, koska diskurssit ovat poliittisia. Diskurssi muotoilee sekä kohteen (sukupuolten tasa-arvo) että subjektin (vrt. Holli 2003, 22 Foucault'seen viitaten). Jos tutkimuksen poliittisuus otetaan vakavasti, ei tutkija tällöin pelkästään analysoi tapaa, jolla sosiaaliset todellisuudet ovat kielellistetty ja rakennettu. Tutkija pohtii myös, miten todellisuudet voisi rakentaa toisin (Jokinen 2004, 193; Fairclough 1992).

Tutkimusaineistoni on vaihtelevaa, rikasta ja moniäänistä. Se on sisällöllisesti ristiriitaista ja jännitteistä, mihin on mahdollista kiinnittää huomio diskurssianalyyttistä lähestymistapaa soveltamalla (Suoninen 2004, 48). Jaana Vuori on ehdottanut diskurssianalyysin määrittelyksi tutun tekemisen uudelleen tunnistettavaksi ja siten muutettavaksi (Vuori 2001, 83). Arto Jokinen (2004) on puolestaan määritellyt foucault'laisen diskurssianalyyttisen lähestymistavan tavoitteiksi muun muassa itsestäänselvyyksien kyseenalaistamisen ja niiden diskursiivisuuden osoittamisen. Lisäksi Jokinen on muotoillut tavoitteiksi hegemonisten diskurssien ontologisina esitettyjen totuuksien purkamisen, vastadiskurssien ja positioiden mahdollisuuksien rakentamisen sekä vallan, totuuden ja hierarkian diskursiivisuuden tarkastelemisen (Jokinen 2004, 193). Vuoren ja Jokisen esittämät diskurssianalyyttistä lähestymistapaa koskevat näkemykset yhdistyvät analyysissäni.

Segregaation purku työmarkkinoilla -projektin jälkeen jatkoin aineiston lukemista ja kysymyksien esittämistä aineistoille. Samalla teoreettisen käsitteistön jäsentyminen jatkui. Pohdin projektidokumentteja lukemalla, minkälaista on (tai tulisi olla) se tasa-arvo, josta dokumenteissa puhutaan. Tarkastelin, miten tavoitteet ja toiminta tasa-arvotyössä määrittyvät ja mitä merkityksiä ne saivat. Pohdin, minkälaisilla käsitteillä dokumenteissa puhutaan, ja miten sukupuolta tuottavat diskurssit suhteutuvat muihin erojen diskursseihin. Tällä tavalla alkoi pikkuhiljaa hahmottua, mitä lopulta oli kiinnostavinta tutkia.

Diskurssit ja genealogiset linssit

Tasa-arvotyö, siihen liittyvä sukupuoli ja projektityö muodostavat yhdessä vallan muodon, jota kutsun projektitapaistumiseksi. Olen diskurssin ohella näin ollen kiinnostunut siitä, minkälainen vallan muoto tasa-arvotyön projektitapaistuminen on ollut ja mitä se on saanut aikaan. Foucault'laisittain ajateltuna tasa-arvotyön projektitapaistuminen on diskursiivinen kehys, joka kokoaa ja ryhmittelee erilaisia tasa-arvotyötä rajaavia tietorakennelmia kokonaisuudeksi.

Projektitapaistuminen ei ole suoraviivainen edistyksen saatikka tasa-arvon etenemisen tapa, vaan ennemminkin vyyhde historiallisesti paikantuvia jännitteitä, ristiriitoja, neuvottelua, ”oikein” hallintaa ja vastarintaa. Tällaisen vallan muodon tarkastelu ja näkyväksi tuominen on edellyttänyt genealogisia linssejä. Projektitapaistuminen on pysynyt vallan muotona ja toiminnan säätelijänä näkymättömänä ja tällä tavalla tuottavana ja tehokkaana. Genealogisilla linsseillä viittaan erityisesti lähestymistavan soveltamiseen, jota Michel Foucault käytti Tarkkailla ja Rangaista -teoksessaan (Foucault 2005).

Olen tarkastellut projektien määrän kasvun ja tasa-arvotyön yhteenkietoutumista, mikä on samalla muodostanut ehdot sille, mitä ylipäätään on voitu tasa-arvosta sanoa. Mitä enemmän valta piiloutuu, sitä paremmin se toimii, ja piiloutuessaan vallan mekanismit näyttäytyvät viattomina ja normaaleina, jopa houkuttelevina. Foucault otti esimerkeiksi tehokkaasti toimivista instituutioista sairaalan, vankilan ja koulun. Tutkimukseni sijoittuu kuitenkin tilanteeseen, jossa talous tunkeutuu kaikkialle elämään, jolloin tarvitaan entistä tehokkaampia tapoja valjastaa ihmisen koko elämänpiiri ja persoona talouden palvelemiseen. Tuon analyysissäni projektitapaistumiseen liittyvän vallan muodon ja sen seuraukset esille ja ehdotan samalla sairaalan, vankilan ja koulun jatkeeksi projektia uudenlaisena taloustalkoohenkisenä, instituutioista irtautumaisillaan olevana kaikkialle leviävänä vallan muotona.

Genealogia on tapa orientoitua nykyhetkeen. Tässä tutkimuksessa nykyhetki edustaa tilannetta, joka järjestyy alkavien, meneillään olevien ja päättymässä olevien projektien historian katkaisevaan virtaan, pätkä-, silppu-, osa-aika-, ja määräaikaisten työsuhteiden verkostoksi, jossa kilpaillaan projektirahoituksesta ja ollaan joka hetki valmiita uusiin projekteihin. Genealogisin linssein tarkasteltuna projektitapaistunut tasa-arvotyö ja siihen kirjoittautuvat ”totuudet” ovat tilanteisia valtaan pyrkiviä tulkintoja. Tällöin on mahdollista kysyä, kuinka projektitapaistunutta tasa-arvotyötä koskevat diskurssit ovat rakentuneet näyttämään itsestään selviltä (vrt. Pulkkinen 2003).

Nykyhetken historian kirjoittaminen ei tarkoita historian kirjoittamista nykyhetkestä taaksepäin nykyhetken näkökulmasta ja nykyhetken tietoon ja arvoihin tukeutuen. Foucault itse teki eron alkuperän ja syntytavan välillä, josta edellinen näyttäytyi pyrkimyksenä vangita asioiden täsmällinen olemus. Jälkimmäinen taas mahdollisti selvittää eri menneisyyden polkuja tutkimalla tutkimuskohteen tulemista olemassa olevaksi. (Pulkkinen 2003, 95.) Genealogia keskittyy yhden tapausjakson syntytapaan, määrittelyyn ja ymmärtämiseen sen omassa yksilöllisyydessä (Dean 1997, 66). Tässä tutkimuksessa se on tasa-arvotyön projektitapaistumisen syntytapa, määrittely ja ymmärtäminen.

Lähestymistapa mahdollistaa diskurssien ja tiedon tuotannossa mukana olevien käytäntöjen, järjestysten ja instituutioiden sekä niiden valtaan liittyvien seurausten tarkastelun yhdessä. Tämä ei tarkoita pelkästään diskurssien tuottamisen prosessien analysointia, vaan myös niiden tapojen osoittamista, joissa diskursseja harjoitetaan, operationalisoidaan ja tuetaan institutionaalisesti, sosiaalisesti, lain kautta ja taloudellisesti (esim. Carabine 2001, 276; myös Sorainen 2005).

Lähtökohtana analyysissäni on foucault'lainen ajatus modernista vallasta, joka toimii tuottamalla ilmiön, johon se toimintansa kohdistaa. Otan tällaisesta vallan muodosta esimerkin. Keskeiseksi tasa-arvon esteeksi on lukuisissa tutkimuksissa osoitettu sukupuolen kulttuurisesti kahteen ryhmään jakaminen eli miehiksi ja naisiksi, mistä on seurannut oletuksia naisten ja miesten perustavasta erilaisuudesta. Oletus erilaisista ominaisuuksista on johtanut erilaiseen kohteluun. Se on puolestaan tuottanut erilaisuutta, mikä on edelleen vahvistanut oletusta sukupuoleen sidotuista ominaisuuksista. Olemme päätyneet kiertämään kehää. (Brunila ym. 2005, 26.) Ongelmat, joita tasa-arvotyön projektitapaistumisesta on seurannut, ovat ongelmia, joita tasa-arvotyön projektitapaistuminen on itsessään tuottanut. Kehästä on kuitenkin mahdollista päästä pois, jolloin oleellinen kysymys vallan näkökulmasta on, minkä takia näin ei ole tapahtunut.

Olen etsinyt tasa-arvotyön projektitapaistumiselle useita alkuja, mikä on Foucaul'tn mukaan genealogiselle lähestymistavalle tyypillistä (Foucault 2003, 73–74, 1984). Genealogialla ei näin ollen tavoitella kausaalisuhteiden löytymistä tai tapahtumien tarkkaa tallentamista. Nykyhetken kirjoittaminen ei ole kulminaatiopiste tai maali, vaan ennemminkin vaihe tai jakso.

Muotoilemani projektitapaistumisen käsite mahdollisti kysyä aineistolta, minkälainen vallan muoto projektitapaistuminen on ollut, minkälaisia teemoja, käsitteitä ja kategorisointien tapoja projektien dokumenttien yhteydessä on esiintynyt, ja mihin projektimuotoista tasa-arvotyötä on tarvittu. Uuden hallinnan ja hallinnallistumisen käsitteet ovat tukeneet analysointia. Olen vertaillut projektidokumentteja keskenään ja etsinyt niiden hallinnan tapojen samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia. Olen kiinnittänyt huomiota myös hiljaisuuksiin ja poissaoloihin, siihen mikä ei ole ollut tekstissä läsnä tai tullut sanotuksi (esim. Mazzei 2004; Carabine 2001, 285).

Haastatteluaineistojen lukutapaa pohdin kuitenkin pisimpään. Ne oli litteroinut ulkopuolinen litteroija sana sanalta ja aineistoa oli paljon. Kuuntelin haastatteluja, luin haastatteluja, puhuin haastatteluista, näin unia niistä ja kirjoitin haastatteluista jonkinlaisia teemallisia tiivistelmiä. Lukutapaani voisi kutsua temaattiseksi lukemiseksi (Palmu 2003). Lisäksi haastattelurunko oli jo alustavasti valmiiksi teemoiteltu kolmeen alueeseen.

Merkitsin haastatteluun kohtia, jotka koskivat tasa-arvotyön tekemisen tapoja. Merkitsin ylös, millä tavalla tasa-arvosta ja sukupuolesta puhuttiin sekä miten haastateltavat henkilöt puhuivat tasa-arvotyöstä ja itsestään tasa-arvotyön tekijöinä. Merkitsin kohtia, millä tavalla omaa toimintaa ja tasa-arvotyötä perusteltiin. Jäljitin tapoja, joilla henkilöt kuvasivat tasa-arvotyöhön liittyviä antoisia tilanteita ja vastaavasti ongelmia. Merkitsin kohtia, joissa puhuttiin, kuinka tasa-arvotyöhön oli lähdetty ja mikä piti toiminnan jatkuvuutta yllä. Pohdin valtaan liittyviä kysymyksiä, kuten mitä kyseiset puhetavat kertovat tasa-arvotyöstä, tasa-arvosta

ja yhteiskunnastamme, keiden ääni tulee kuuluviin ja mistä haastatteluissa mahdollisesti vaietaan.

Teoreettinen viitekehys on suunnannut aineistolle esitettyjä kysymyksiä, mutta toisaalta teoreettinen viitekehys on myös muuttunut aineistojen kautta. Esimerkiksi hallinnallistumisen näkökulma auttoi esittämään valtaan liittyviä kysymyksiä ja tarkastelemaan haastatteluja sisäistettynä hallintana ja samalla hallinnan tuottajina. Sisäistetyllä hallinnalla ja hallinnan tuottamisella tarkoitan, että hallinnan subjektit sisäistävät hallinnan ja tuottavat sitä itse. Tarkastelin, minkälaisia hallinnan tekniikoita puheeseen liittyi, mitkä puolestaan jäsensivät tasa-arvotyön mahdollisuuksia ja rajoja (vrt. Kantola 2002, 76). Toisaalta hallinnan käsite suuntasi lukutapaa liikaa yksisuuntaiseen vallan lukutapaan, joten pelkkä hallinnallistumisen näkökulmaan tukeutuminen olisi kapeuttanut analyysia. Subjektifikaation ja poliittisen toimijuuden käsitteet auttoivat purkamaan yksisuuntaista vallan lukutapaa. Siirryin tarkastelemaan, miten asioista puhutaan kyseisellä hetkellä (Kortteinen 1992, 317–318; Kantola 2002).

Tekstien lukeminen ja kysymysten muotoileminen ovat tapahtuneet kierroksittain ja vaihtelevin kysymyksin sekä teoreettisten orientaatioiden ja käsitteiden toimivuutta tunnustellen. Aineiston käsittelyssä on painottunut lukeminen ja uudelleen lukeminen (vrt. Palmu 2003, 37). Kierroksittain lukemisesta on seurannut näkökulmien tarkentuminen ja käsitteiden vaihtuminen.

Olen työskennellyt tutkimusryhmässä, jonka jäsenistä useat tutkivat valtaa ja tekevät etnografista tutkimusta. Lukutavan muotoutumista on edesauttanut feministinen kasvatuksen ja koulutuksen tutkimus, jossa on tarkasteltu yhteiskunnallisia eron tekoja jälkistrukturalistisen feministisen lähestymistavan ja erityisesti etnografisen tutkimusorientaation avulla (esim. Lappalainen ym. 2007; Hakala 2007; Berg 2007; Palmu 2003; Mietola ym. 2005). Tutkimusryhmällä on ollut merkitystä tapaani analysoida tutkimusaineistoa, minkä seurauksena tutkimustani voi ehkä joiltain osin pitää etnografisena. Etnografiseen tutkimukseen sisältyvät ajatukset siitä, että tutkija hyödyntää tutkimuksessa erilaisia tutkimusaineistoja ja ”kentältä” tekemiään havaintoja. Lisäksi tutkija tuo esiin oman toimintatapansa tulosten tulkinnassa ja opettelee suodattamaan kokemuksiaan paikantamalla niitä analyyttisesti.

Tutkimushaastattelut, dokumenttiaineistot, kuuden vuoden projektityörupeama ja usean vuoden ajan kirjoittamani tutkimuspäiväkirja voisivat toimia myös etnografisena tutkimusaineistona. Etnografisessa tutkimuksessa tutkija tutustuu itse tutkimuskohteeseensa, opettelee toimimaan sen sosiaalisissa ja kulttuurisissa järjestyksissä sekä suodattaa kokemuksiaan paikantamalla niitä analyyttisesti. Tulosten tulkinnassa etnografi tuo esiin myös omaa toimintaansa (Lappalainen ym. 2007, 10). Etnografinen tutkija tarkastelee oman tilansa paikantumista ja erilaisiin hierarkioihin asettumista (Palmu 2003, 36). Etnografisessa metodologiassa tutkijan käsitteellistykset ja lähestymistapa tulevat tarkastelluiksi suhteessa valtaan, ja tutkijan vastuu korostuu (Skeggs 1997, 23).

Lopuksi vielä todettakoon, että tarkoituksenani ei ole ollut tehdä historian tutkimusta, vaikka varhaisimmat tutkimusaineistot ovat 1970-luvulta. Tarkan ja seikkaperäisen historian tutkimuksen sijaan tavoittelen jotakin merkityksellistä tasa-arvotyöstä tällä hetkellä. Tietoisemmaksi tuleminen kirjoittamani tekstin to-

dellisuutta tuottavasta vaikutuksesta on tarkoittanut vastuun ottamista kirjoittamisen tavasta eli siitä, miten kirjoittaa sen lisäksi mitä kirjoittaa. Toisaalta tekstin voi ajatella lukutavoiltaan äärettömänä, monenlaisten maailmojen tuottajina ja mahdollistajina (ks. Davies 1993), jolloin todellisuus tulee joka tapauksessa tuotetuksi monista kilpailevista merkityksistä.

Tasa-arvotyön paradoksaalisuuksia – dekonstruktiivinen lukeminen

> *Deconstruction is not about tearing down but about rebuilding; it is not about pointing out an error but about looking at how structure has been constructed, what holds it together, and what it produces.* (Adams St. Pierre 2000.)

Tasa-arvotyöhön sisältyy hankalia dikotomioita, keskenään jännitteisiä vastakkainasetteluja, jotka kilpailevat kuulluksi tulemisesta. Tällaisia keskenään kilpailevia tasa-arvoja ovat esimerkiksi eri-ikäisten, miesten, naisten, vammaisten, kulttuuristen vähemmistöjen, seksuaalisten ja sukupuolisten vähemmistöjen ja eri alueilla asuvien tasa-arvot. Dikotomiat ja eri tasa-arvojen keskinäinen kilpailu kuulluksi tulemisesta kertovat tasa-arvotyössä läsnä olevasta joko/tai-ajattelusta, kuten esimerkiksi sellaisista olettamuksista, että jos kannatat naisten tasa-arvoa, et kannata miesten tasa-arvoa tai toisin päin. Kyseisten joko/tai-ajatteluun perustuvien jännitteiden ylittämistä tavoittelevat lähestymistavat ovat näin ollen tarpeellisia.

Tässä tutkimuksessa dekonstruktiivisen luentatavan soveltaminen perustaa Jacques Derridan (esim. Derrida 1988, 2003) ajattelulle. Dekonstruktiivista luentaa on jatkokehitetty feministisessä jälkistrukturalistisessa tutkimuksessa (esim. Hekman 1990; Holli 2003; Rojola ym. 2000), johon on lukeutunut kasvatustieteen tutkimus (esim. Naskali 2003, 1998; Lather 2003; St. Pierre 2000; Hakala 2007; Davies 1993; Hynninen 2006, 2007[16]).

Dekonstruktiivisessa lähestymistavassa on tarkasteltu länsimaisessa ajattelussa ja kielen rakenteissa toistuvien dikotomioiden diskursiivista rakentumista, ja purettu dikotomioihin liittyviä hierarkkisia vastakkainasetteluita ja näiden kautta rakentuvia subjektipositioita (Hakala 2007, 15).

Koko länsimaisen ajattelun on todettu perustavan vastakohtapareille, binaarisille oppositioille, joita ovat olleet esimerkiksi mies/nainen, maskuliininen/feminiininen, valo/pimeä, valkoinen/musta, julkinen/yksityinen, keskusta/marginaali, kulttuuri/luonto ja tieto/tunne (esim. Davies 1993). Aitoa, todellista ja merkitsevää on ollut binaarisen opposition ensimmäinen termi, ja jälkimmäinen on puolestaan määrittynyt suhteessa ensimmäiseen tai sitten se on ollut vain sen kääntöpuoli (esim. Holli 1995).

Jacques Derrida kutsui kyseistä vastinparin ensimmäistä termiä korostavaa ajattelua logosentrismiksi. Logosentrismiin liittyy pyrkimys löytää jonkinlainen

[16] Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksella on pidetty vuosina 2006 ja 2007 dekonstruktiivisen luennan kursseja, joiden opettajana on toiminut Pirkko Hynninen.

alkupiste, keskipiste tai ydin. Feministisessä tutkimuksessa on puolestaan puhuttu fallogosentrismistä, jolla on viitattu mieskeskeiseen, objektiiviseen ja systemaattiseen tiedon ja tietämisen illusorisiin ihanteisiin (Naskali 2001; Hakala & Hynninen 2007). Myös Derridalla itsellään on katsottu olleen feministiseksi luettava näkökulma binaarisista oppositioista, joiden hän katsoi rakentuvan maskuliinisen ja feminiinisen hierarkkiselle vastakkainasettelulle (Hekman 1990, 26).

Dekonstruktiivinen luentatapa on suunnannut yksilölähtöisestä kirjoittamisesta luopumiseen. Dekonstruktiivinen luenta on tarkoittanut myös perustahakuisesta pohjasta, keskiöistä ja oikeanlaisesta tietämisen tavoittelusta luopumista, mikä ei aina ole ollut tieteen konventioiden mukaista. Esitellessäni tutkimusta tutkimusseminaareissa, minua on saatettu pyytää antamaan ratkaisuja erilaisiin tasa-arvo-ongelmiin, jotka ovat ulottuneet lasten päivähoidosta samapalkkaisuuskysymyksiin ja tasa-arvon valtavirtaistamiseen sekä sukupuolivaikutusten tarkasteluun liitetyistä ongelmista seksuaalikasvatukseen liittyviin näkökulmiin. Yrityksistä väistää ratkaisujen antamista ja paradoksaalisuuksiin ja jännitteisiin siirtymisestä on voinut seurata tyytymättömyyttä tai kommentti keskeneräisestä teoretisoinnista.

Bronwyn Davies on muotoillut dekonstruktiivisen luennan analyyttiseksi luentatavaksi ja monenlaisten tulkintatapojen korostajaksi (ks. Davies 1993; Hynninen 2006, 2007). Dekonstruktio asettuu kuitenkin hankalasti tiukkarajaiseksi metodiksi, jonka esimerkiksi Susan Hekman on todennut (Hekman 1990, 22). Lähtökohtana on kuitenkin periaate, että kaikki teksteistä luettavissa olevat autoritaariset viestit ovat kulttuurisesti ja historiallisesti muotoutuneita. Se tarkoittaa, että teksteissä on aina jonkinlainen lähtö- tai taustaoletus, jonkinlainen vallalla oleva ideologia, joka samalla häivyttää toisenlaisia tietämisen tapoja ja luo harmonian ja yhteisymmärryksen myyttiä.

Elisabeth Adams St. Pierre (2000) puhuu dekonstruktiivisesta luennasta kirjoittaessaan merkityksellisistä hiljaisuuksista ja poissaoloista, jotka ovat teksteissä niitä kohtia, joissa kyseisen ideologian läsnäolon tuntee selkeimmin. Juuri nämä hiljaisuudet on saatava tutkimuksessa puhumaan (esim. Mazzei 2004; Carabine 2001). Tämä tarkoittaa sensitiivisyyttä alistetulle tiedolle ja marginaalisuudelle, sille mikä jää kuulematta ja mistä ei puhuta (Hynninen 2006, 2007).

Gayatri Chakravorty Spivak näkee dekonstruktion hyödyllisyytenä mahdollisuuden nostaa esiin strategioita ja retoriikkaa, joihin tietty narratiivi (esim. poliittinen, historiallinen tai teoreettinen) perustuu ja joilla sitä välitetään (Spivak 1996; myös Rojola ym. 2000). Pyrkimys harmoniaan häivyttää eri intressien välisiä jännitteitä ja valtasuhteita, joiden huomioimisesta olisi ehkä saattanut seurata jotain aivan muuta.

Diskursseilla on houkutus tulla omaksutuiksi ikään kuin itsestä lähtevinä tapoina ajatella, mikä ei välttämättä tule näkyväksi diskurssiin asettuvalle/asetetulle. Ongelma piilee siinä, että diskurssi tulee luetuksi todellista ja havaittavissa olevaa maailmaa kuvailevana. (Davies 1993, 153.) Tällöin lukeminen tarkoittaa ”oikean” lukutavan tavoittelemista eli jonkinlaisen ytimen, alkuperän ja syy-seuraussuhteen jäljittämistä (ks. Lather 2003). Myös kirjoittaminen on käytäntö, jossa kirjoittaja asettuu helposti merkitsijäksi, minkä kirjoittajasta itsestään ajateltua ”oikeaa” tulkintaa lukijat pyrkivät tavoittelemaan.

Olen halunnut häiritä auktoriteettiani kirjoittajana tarkastelemalla prosessia, jonka kautta opin näkemään tietyllä tavalla, en pelkästään tiedon kautta, vaan omien kokemusten linssien läpi. Dekonstruktion hyöty onkin Spivakin mukaan siinä, että se pystyy kyseenalaistamaan tutkivan subjektin auktoriteettia subjektia halvaannuttamatta (Spivak 1996; myös Rojola ym. 2000, 307). Tämän tekeminen ajatelluille lukijoille näkyväksi mahdollistaa tekstin kanssa keskustelun, eri mieltä olemisen ja ehkä myös erilaisten lukutapojen kokeilemisen. Samalla tutkijalle voi tarjoutua mahdollisuus tulla tietoisemmaksi omista lähtökohdista ja niistä seuraavista tekstin lukutavoista.

Jos ajatellaan eroja tuotettuina vaikutuksina (Derrida 2003, 256), voidaan dekonstruktiivisella luennalla tarkastella, millä tavalla ero on syntynyt, mikä sitä ylläpitää ja mitä se tuottaa. Jos lisäksi hyväksytään lähtökohdaksi, että erot ovat keinotekoisia, luotuja palvelemaan jotakin tarkoitusta ja lopputulemia vallankäytöstä, voi lukemisen sanoa olevan dikotomista ajattelua, lineaarisuutta, keskiöitä ja kausaalisuutta purkavaa (esim. Scott 2003, 381; Derrida 1988, 2003; St. Pierre 2000; Hekman 1990).

Vastakkainasettelut, kuten mies/nainen, kehittäjä/kohderyhmä tai työnantaja/työntekijä, ovat riippuvaisia toisistaan. Riippuvaisuuden tavoittaa, kun havaitsee, että vastinparin ensimmäistä ei voi olla ilman toista. Keskinäinen riippuvuus paljastuu sillä, että kokeilee vastinparin kääntämistä toisin päin. Samalla oivaltaa, että vastinparit saavat merkityksensä eron tekemisen kautta. Tätä voi kokeilla ajattelemalla miehiä ja naisia ja havaita, kuinka vaikeaa tarkastelu on ilman keskinäistä vertailua (Brunila ym. 2005).

Dikotomiat eivät ole viattomia, koska ne oikeuttavat ja poissulkevat. Esimerkiksi kehittämistoimintaan sisältyvä vastinpari hierarkkinen kehittäjä/kehittämisen kohde legitimoi työelämän kehittämistoimintaa, jossa kehittäjä on aktiivinen osapuoli ja kehittämisen kohde passiivinen vastaanottaja. Dikotomioilla on seurauksia. Jos vastinparin toiseksi puhuteltu ei suostu tai kykene asettumaan kyseiseen hänelle tarjottuun positioon, seuraa siitä yleensä sanktioita.

Paradoksaalisuus dikotomioiden ylittäjänä

Dekonstruktiivinen luenta ei jää dikotomioiden, kuten tekstistä havaitun maskuliinisuuden ja feminiinisen jaottelulle perustavan lähtökohdan löytymiseen. Se ei myöskään tarkoita jaottelun toisin päin kääntämistä, kuten naiseuden ja feminiinisyyden painottamista mieheyden ja maskuliinisuuden sijaan. Dekonstruoidun järjestelmän ylittäminen tarvitsee uuden käsitteen, jolla väistetään hierarkkisuutta ylläpitävä joko/tai-ajattelu.

Tässä tutkimuksessa dikotomian ylittävä käsite on paradoksaalisuus. Paradoksaalisuus tarkoittaa tutkijalle sekä/että-ajattelua joko/tai-ajattelun sijaan. Se tarkoittaa myös samanaikaisten jännitteiden, epävarmuuksien, sekavuuksien, sattumien ja monimuotoisuuksien kanssa elämään opettelemista (ks. Lather 2003). Se on samalla tutkijalle sen sietämistä, ettei ongelmaan välttämättä ole löydettävissä ratkaisua käytettävissämme olevien ajattelutapojen ja käsitteiden sisällä eli jossain tapahtuu jotakin, josta emme oikein saa kiinni (ks. Vähämäki 2004).

Tasa-arvotyön paradoksaalisuuksista kirjoittaminen on ollut keino välttää hierarkkisten vastakkainasettelujen sisälle jääminen, keskiöitä tai jommankumman vastinparin korkeammalle nostaminen (vrt. Naskali 2003; Lather 2003). Tasa-arvotyöstä luettavissa olevilla paradoksaalisuuksilla, joista kirjoitan tulosluvussa 6, tarkoitan tasa-arvotyössä samaan aikaan läsnä olevia, keskenään vastakkain asettuvia ja toisistaan riippuvaisia vastinpareja. Paradoksaalisuuden käsite on auttanut välttämään dikotomioiden sisälle jäämisen ja vaikutusten lukemisen joko hyvinä tai pahoina. Vastakkainasetteluihin juuttumisen sijaan olen tarkastellut, millä tavalla paradoksaalisuudet toimivat.

Dekonstruktiivinen luenta on mahdollistanut luentatavan, jossa ei puututa siihen, mitä tasa-arvo on tai mitä sen tulisi olla. Mielenkiintoisempaa on, minkälaisia seurauksia erilaisilla puhetavoilla ja käsitteiden käytöllä on. Tutkija ei asetu sanomaan viimeistä sanaa, jolla hän pyrkisi astumaan vallan ulkopuolelle ikään kuin toimimaan ilman valtaa. Sellaista vallatonta paikkaa ei ole, kuten Tuija Pulkkinen on huomauttanut (Pulkkinen 2003, 109). Tilanne jää samalla avoimeksi uusille tulkinnoille.

Tutkijan totuus on riittämätön, mutta tutkija ei kuitenkaan pakene vastuuta, jolloin hän tunnistaa ja tunnustaa vaikeat asiat ja jännitteet eikä lähde etsimään niille yksinkertaisia ratkaisuja (Naskali 2003; Lather 2003; Hynninen 2006, 2007). Dekonstruktiivinen luenta mahdollistaa myös teorian ja politiikan dikotomian ylittymisen, minkä ylläpito voisi estää tutkijaa ottamasta eettistä vastuuta toiminnastaan ja näkemästä omaa tutkimustaan ja toimintaansa poliittisena (Honkanen 2007). Teoreettisen ja poliittisen pitäminen erillään implikoi ajatusta, että politiikka ei toteudu teorian avulla. Erillään pitäminen luo lisäksi illuusion, jossa tutkijana olisi ikään kuin mahdollista tulla neutraaliksi ekspertiksi, joka tarjoaa sopivia ja kulutuskelpoisia hyviä käytäntöjä kulloisiinkin yhteiskunnallisiin intresseihin (vrt. Honkanen 2007; Brunila 2008).

Siirryn seuraavaksi tutkimustuloksiin ja aloitan tarkastelemalla, miten tasa-arvotyö ja siihen liittyvä sukupuoli ovat Suomessa muotoutuneet, millä tarkoitan tasa-arvotyön projektitapaistumista. Aloitan tarkastelun 1970-luvusta, mutta tarkasteluni keskipisteessä on ajanjakso 1990-luvusta eteenpäin 2000-luvun loppupuolelle asti. Olen kokeillut kolmessa seuraavassa tulosluvussa diskurssianalyyttisen, genealogisen ja dekonstruktiivisen lähestymistavan yhdistämistä ja soveltamista. Olen lisäksi tunnustellut Foucaul'tn kaksinaisen vallan lähestymistavan toimivuutta feministisen jälkistrukturalistisen lähestymistavan kanssa. Tulosluvuissa 5 ja 6 tukeudun pääsääntöisesti intentionaaliseen, mutta ei-subjektiiviseen hallinnan näkökulmaan, luvussa 6 hyödynnän myös subjektifikaation käsitettä. Luvussa 7 tukeudun enemmän valtasuhteen näkökulmaan, johon kirjoittautuu toimijuus. Luvut 5 ja 6 verrattuina lukuun 7 olivatkin melko erilaisia kirjoittaa.

5 Tasa-arvotyön projektitapaistuminen ja sukupuolen innovaatio

Tarkastelen tässä luvussa tasa-arvotyön projektitapaistumista. Vastaan dokumenttiaineistoja tarkastelemalla tutkimuskysymykseen, millä tavalla tasa-arvotyö ja siihen liittyvä sukupuoli ovat Suomessa muotoutuneet. Luvun yhteenvedossa otan mukaan myös otteita tutkimushaastatteluista. Tulen tässä luvussa tarkastelemaan, minkälaisia seurauksia projektityön määrän kasvulla on ollut tasa-arvotyön muotoutumisessa, mutta myös julkisen sektorin toiminnassa laajemmin. Keskeisin tavoitteeni on tuoda esille projektitapaistuminen vallan muotona ja kuinka se on määrittänyt ehdot sille, mitä tasa-arvosta on voinut sanoa ja mitä ei.

Toiseksi tässä luvussa tuon esille, että sukupuolen keksiminen on ollut projektitapaistumisen vallan rituaaleista kaikkein keskeisin. Vaikka sukupuolen merkitykset ovat tilanteisesti joiltain osin vaihdelleet, ovat ne haastamisen sijaan pysytelleet heteronormatiivisessa järjestyksessä ja tulleet uusintaneiksi sitä. Kolmanneksi esitän, että projektitapaistuminen on muotoutunut taloutta palvelevaksi vallan muodoksi, joka on saattanut tasa-arvotyön, kuten myös laajemmin julkisen sektorin markkinoille alisteiseksi.

Luvun ensisijainen tarkoitus on toimia taustoittavana tarkasteluna luvuille 6 ja 7, joissa tarkastelen tasa-arvotyössä samaan aikaan läsnä olevia jännitteitä ja tasa-arvotyön toimijuutta. Tässä luvussa käytän pääasiallisena tutkimusaineistonani projektidokumentteja eli otteita projektien tuottamista raporteista 1970–2000-lukujen väliseltä ajalta. Hyödynnän myös otteita poliittisista ja hallinnollisista tasa-arvoa koskevista kansallisista ja EU:n tuottamista ohjelmista ja säädöksistä. Tarkastelussani tuon esille tasa-arvotyön projektitapaistumisen yhteyden laajempiin käänteisiin, jotka ovat koskeneet koko yhteiskuntaa. Vaikka projektityön määrän kasvu on tutkimuksin tunnistettu, ei sen kehkeytymistä saatikka vaikutuksia ole riittävästi varsinkaan julkisella sektorilla tutkittu (ks. kuitenkin Rantala ym. 2006).

5.1 Projektina tasa-arvo

2000-luvulla tasa-arvotyöstä puhutaan tasa-arvoa koskevissa ministeriöiden tuottamissa poliittisissa ja hallinnollisissa dokumenteissa, kuten hallituksen tasa-arvo-ohjelmissa. Yleensä tasa-arvotyön yhteydessä esiintyy toimeenpanon osoituksena projekti. Tasa-arvoa koskevat julkiset tilaisuudet ovat EU-rahoitteisten tasa-arvoprojektien järjestämiä. Tilaisuuksissa puhutaan projektin tavoitteista ja määritellyistä ongelmista, joihin on haettu toimintatapa. Lopuksi esitellään projektin tuottama ratkaisu. Tilaisuuksiin osallistujat saavat mukaansa projektin tuotteen, kuten oppaan. Tuote voi olla muutakin, se voi olla esimerkiksi pinssi, ilmapallo, dvd tai penaali.

Projektien tuottamat oppaat ohjeistavat, kuinka toimia tasa-arvoisesti. Ohjeistukset ovat suoria kehotuksia, kuten ”kaikkien on saatava osallistua keskusteluun” tai ”otetaan pornokalenterit pois seiniltä”. Jotkut ovat väittämiä, kuten

”oikeudenmukainen ja tasa-arvoinen kohtelu lisää työntekijöiden luottamusta ja turvallisuudentunnetta ja vaikuttaa siten myönteisesti työilmapiiriin”. Niistä opitaan esimerkiksi, että tasa-arvoinen työyhteisö tarkoittaa ihmisten maksimaalista osaamisresurssien hyötykäyttöä.

Projektien ohjeistukset opettavat myös sukupuolesta eli siitä, millä tavalla sukupuoli tulisi huomioida. Ohjeistukset kertovat, että sukupuoli tarkoittaa monenlaisia asioita. Se voi tarkoittaa miehiä ja naisia, toimintaa, valtasuhdetta, symbolista järjestystä tai lopputulosta erilaisista puhuttelun tavoista. Sukupuoli voi olla myös menestystekijä. Ohjeistukset voivat olla asenneharjoituksia ja testejä tai erilaisia itsen testaamisen tapoja, kuten ”Testaa, kuinka tasa-arvoinen olet”. Ne voivat olla esimerkkejä elävästä elämästä tai hyviksi todetuista tasa-arvoisista toimenpiteistä. Lisäksi oppaissa jaetaan tilastoja ja tutkimustuloksia tasa-arvoon ja sukupuoleen liitetyistä asioista.

Julkisrahoitteisten tasa-arvoprojektien toiminta puhutaan dokumenttien perusteella menestystarinoina, joissa ei ilmaannu suuria ongelmia, ainakaan sellaisia, joihin projektista itsestään ei löydy ratkaisua. Menestystarinan juoneen kuuluu liittää mainintoja projektien toiminnassa ilmenneistä haasteista, mutta ne eivät riko projektin menestystarinaa kyseenalaistamalla projektin toiminnan merkityksen. Esitettyjen ongelmien tarkoitus on ylläpitää menestystarinaa, jossa haasteiden tunnistamisen ja ylittämisen kautta projekti saavuttaa tavoitteensa ja tulee näin legitimoituneeksi ja ehkä myös jatkoprojektin mahdollisuudeksi.

> Loppukyselyssä kaikki osallistujat olivat erittäin tyytyväisiä saamanssa koulutukseen sekä sanallisesti että numeerisesti tarkasteltuna. (…) Ryhmän osallistujien keskiarvo koulutuksien arvionneissa oli 4,4 asteikolla 1–5. (Tasa-arvoprojektin raportti 2005.)

> Myönteiset roolimallit, keskustelut, vertaistuki ja uratarinat kannustavat naisia urallaan. Naisten tietous mahdollisista uravaihtoehdoista ja -poluista sekä rohkeus tehdä erilaisia uraan liittyviä ratkaisuja kasvavat. Tasa-arvo lisääntyy ja segregaatio vähenee. (Tasa-arvoprojektin raportti projektin yhteiskunnallisista vaikutuksista 2007.)

Menestystarina toimii sulkemalla tarkastelun ulkopuolelle projektiin liittyvät tietovaltasuhteet. Projekti itsessään jää tarkastelun ulkopuolelle ja näyttäytyy tämän seurauksena neutraalina. Projekti ei ole ongelma, se on ratkaisu. Menestystarinassa projektin kohderyhmien osallistuminen projektin toimintaan on aktiivista ja innostunutta. Tasa-arvosta keskustelu koetaan tärkeänä, arvokkaana ja vilkkaana, yhteistyötä tasa-arvon osalta tehdään paljon, tasa-arvoon liittyviä ongelmia tunnistetaan ja niille on haettu ja löytynyt erilaisia ratkaisuja. Projektin päättyessä ollaan tyytyväisiä projektin aikaansaannoksiin. Dokumenttien perusteella voidaan esittää johtopäätös, että elämme tasa-arvon mallimaassa, ja tasa-arvon ylläpitämisessä nimenomaan projektin merkitys on keskeinen.

Lähempi tarkastelu osoittaa, että yksittäisessä projektissa puhutaan monella tavalla tasa-arvosta, millä tarkoitan keskenään jännitteisiä tasa-arvotyön tapoja. Menestystarinan tuottamisen pakottavuudesta huolimatta projekteissa ei välttä-

mättä uskota yksittäisen projektin tosiasiallisiin mahdollisuuksiin vaikuttaa esimerkiksi sukupuolen mukaisesti järjestyviin koulutus- ja työmarkkinoihin. Myös EU-projektien toimintaa arvioivissa raporteissa tilanne tunnistetaan. Toimintaa kuitenkin jatketaan. Flirttailu menestystarinan kanssa ei ole viatonta, vaan sillä on seurauksia, mihin palaan tässä luvussa. Kyseiset havainnot herättävät pohtimaan, että jos yksittäisten projektien heikot vaikuttamismahdollisuudet ovat tunnistettu, minkä takia projekteja tehdään.

Tasa-arvotyö on dokumenttiaineistojen perusteella sijoittunut politiikkaan ja puolueisiin, kouluun ja koulutusorganisaatioihin, kansalaisjärjestöihin, etujärjestöihin, kaduille, naisliikkeeseen, kuin myös yksittäisille työpaikoille (myös Husu 2002, 1998; Lahelma 2004a, ks. myös 1960-luvun tasa-arvotyöstä Mickwitz, von Essen & Nordgren 2008). Tasa-arvotyötä on tehty monin tavoin, sitä on kehitetty, arvioitu, opetettu ja sen tuloksia on levitetty. Tasa-arvotyön on osoitettu edelleen kytkeytyvän virallisten tasa-arvoelinten ja julkishallinnon toimintaan (ks. Holli ym. 2002; Moring 2006; Kantola 2006b; Raevaara 2005). Mutta mitä lähemmäs tätä päivää on tultu, sitä projektikeskeisemmäksi tasa-arvotyö on muuttunut. Tasa-arvotyöhön ei ole tarkastelemanani ajanjaksona kohdistunut kansallisesti mittavia taloudellisia tai poliittisia resursseja, mutta poikkeuksen tästä ovat muodostaneet Euroopan unionin rahoittamat tasa-arvoprojektit. Käänteellä on ollut seurauksia, joita tässä ja seuraavassa luvussa tarkastelen.

Tasa-arvotyöstä on dokumenttien perusteella ollut löydettävissä erilaisia subjektipositioita. Tällaisia ovat tasa-arvovalmentajat, tasa-arvokouluttajat, tasa-arvosihteerit, tasa-arvokonsultit, tasa-arvotutkijat, tasa-arvoneuvokset ja tasa-arvovaltuutetut, pitkän linjan tasa-arvotyöntekijät ja tasa-arvoaktiivit. Tasa-arvotyöstä on pystynyt tunnistamaan sille tyypillisiä eriytymisreittejä, kuten suuntautumisen akateemiseen tutkimustyöhön, valtion, yrityksen tai järjestön palvelukseen tai esimerkiksi yrittäjäksi ryhtymisen[17]. Eriytymisreittejä ovat läpäisseet samalla julkisrahoitteiset projektit ja niihin sisältyvät subjektipositiot. Tällaisia ovat olleet esimerkiksi projektijohtaja, projektipäällikkö, projektikoordinaattori, projektisuunnittelija, projektitutkija, projektivalmentaja, projektiohjaaja, projektikouluttaja, projektisihteeri ja projektiavustaja.

Tasa-arvotyön projektitapaistuminen on yhdistynyt koko yhteiskuntaa koskeviin käänteisiin, joita Raija Julkunen on kuvannut siirtymisenä hyvinvointivaltiota laajentavasta ja uusia oikeuksia pystyttävästä politiikasta ”uuteen politiikkaan” ja taloudelliseen niukkuuteen. Tavoitteina on Julkusen mukaan ollut kutistaa julkista sektoria, raivata tilaa markkinoille ja soveltaa markkinaperiaatetta julkisessa taloudessa. (Julkunen 2004, 171–172.)

Aloitan projektitapaistumisen tarkastelun 1970-luvulta, jolloin ensimmäiset julkisrahoitteiset tasa-arvoprojektit aloittivat toimintansa. Kirjoittamistapani on tältä ajalta kuvailevampaa, koska en ole tavoittanut kyseisen ajanjakson vielä harvalukuisten tasa-arvoprojektien dokumenteista projektitapaistumisen vallan muotoa samalla tavalla kun hahmotan sen 1990-lukua koskevista projektien dokumenteista. Jatkan 1970-luvulta 1980-luvulle, jolloin sekä naistutkimus että

[17] Kiitän Milja Saarta kommentista tähän liittyen.

uudenlainen hallinnan suhde suuntasivat tasa-arvotyötä ja sukupuolen saamia merkityksiä. Sitten siirryn 1990-luvulle, jolloin tapahtui merkittävä käänne tasa-arvotyön muotoutumisessa ja jonka seuraukset ulottuvat 2000-luvun loppupuolelle asti, mitä tarkastelen luvun lopuksi.

5.2 Tasa-arvopolitiikan hahmottumista ja valtiojohtoisuutta

1970-luvulla hyvinvointipolitiikkaa olivat suuntaamassa valtio ja kunnat. Hallinnon kehittämispolitiikan institutionalisoituminen tarkoitti valtion komiteatasolla laadittuja esityksiä hallinnon uudistamiseksi, minkä yhteydessä alkoi valtiollisen tasa-arvopolitiikan muotoutuminen. Valtiollinen tasa-arvopolitiikka muodostikin pian julkishallinnollisten toimenpiteiden kokonaisuuden tasa-arvon ihannetilan toteuttamiseksi ja tavoittelemiseksi (ks. Holli 2002, 20).

Virallinen tasa-arvopolitiikka legitimoitui kohdistamalla huomionsa naisiin, mistä esimerkiksi kertoo hallituksen nimittämä naisten asemaa tutkiva komitea. Komitean toiminta palveli valtiokoneistoa ja tietynlaisen sukupuolijärjestyksen ylläpitämistä (Julkunen 1994, 190). Komitean perustamiseen, kuten valtiollisen tasa-arvopolitiikan syntyvaiheisiin yleisemminkin, vaikutti Yhdistys 9, jonka on nähty toiminnallaan haastaneen vallitsevia näkemyksiä sukupuolesta, sukupuolirooleista ja yhteiskunnallisista valtasuhteista.[18] Erityinen intressi oli vapauttaa nainen pakkotilanteesta, jossa täytyisi valita joko ansiotyö tai perhe (ks. Jallinoja 1983, 139–163; Husu 1998; Kuusipalo 1999). Komitean tavoite siirtyi naisten aseman edistämisestä vähän myöhemmin 1970-luvulla sukupuolten tasa-arvon edistämiseen (ks. Naisten asemaa tutkivan komitean mietintö 1970; myös Holli 2002, 130).

Kyseisen komitean tekemästä ehdotuksesta perustettiin vuonna 1972 Valtioneuvoston kanslian yhteyteen Tasa-arvoasiain neuvottelukunta TANE (ks. toiminnasta esim. Räsänen 1996; Husu 1998; Holli 1992). TANE:n perustaminen on ollut projektitapaistumisen kehkeytymiselle merkittävä tapahtuma, koska sen toiminnan seurauksena ensimmäiset julkisrahoitteiset tasa-arvoprojektit aloittivat toimintansa. Projektit puhuttiin yleensä hankkeina. TANE:n harjoittamat toimenpiteet kohdistuivat pääsääntöisesti työvoima-, koulutus- ja sosiaalipolitiikkaan, joiden alueilla myös ensimmäiset projektit toimivat. Ensimmäiset projektit olivat lähinnä erilaisia selvityksiä (esim. Vehviläinen 1974).

Varhaisimmissa työelämää koskevissa projekteissa keskityttiin työelämässä tapahtuvaan syrjintään. Syrjinnän käsitteelle haluttiin antaa konkreettinen muoto, mikä tarkoitti esimerkiksi avoimista työpaikoista ilmoittamisen ja työhönoton yhteydessä tapahtuvan sukupuoleen kohdistuvan erottelun näkyväksi tekemistä. Kerätyn tiedon perusteella tehtiin ehdotuksia hallinnollisiksi ohjeiksi ja syrjinnän kieltävän säädöksen soveltamiseksi (esim. Räsänen 1997).

---

[18] Yhdistys 9 vaikutti aktiivisesti jo 1960-luvulla, jolloin se esimerkiksi painotti, että jokaisen ihmisen tulisi voida päättää, kuinka järjestää ja rakentaa elämäänsä. Tämä tarkoitti Yhdistys 9 mukaan sukupuolirooleista luopumista, sitä, että kumpikin sukupuoli saisi vapaasti kehittää niitä ominaisuuksia, jotka perinteisten määritelmien mukaan yhdistetään toiseen sukupuoleen. (ks. Yhdistys 9:n toiminnasta Mickwitz, von Essen & Nordgren 2008).

Myös samapalkkaisuuden tavoite esiintyi 1970-luvun tasa-arvoprojektien tavoitteissa, kuten se on esiintynyt 2000-luvun projektien tavoitteissa niin sanottuna ”ikuisuusprojektina” (Brunila ym. 2005[19]). 1970-luvun lopulla TANE kehotti kuntia perustamaan omia tasa-arvotoimikuntia, mikä kuului YK:n naisten vuosikymmen toimintasuunnitelmaan. Kunnallisten tasa-arvotoimikuntien määrä nousikin 1980-luvulla. (Holli 1991.)

Segretaation purkamisen talkoot alkavat

> ”On totta, että tietyille hoitoalan sektoreille (esim. sairaanhoitajiksi) on viime vuosina hakeutunut jossain määrin myös miehiä, mutta olennaisesta muutoksesta ei ole ollut kysymys. Samoin on asianlaita tyttöjen kohdalla teknisten alojen osalta. (Tasa-arvoprojektin raportti 1974.)

TANE:n ehdotuksesta perustettiin vuonna 1972 koulutuspoliittinen jaosto. Sen toteuttamissa ensimmäisissä projekteissa oli tavoitteena sukupuolen mukaan jakautuneiden koulutuksen ja työelämän purkaminen. Jaoston lähtökohtana oli näkemys, että nimenomaan koulutusalalla voitaisiin suhteellisen lyhyessä ajassa saada aikaan tasa-arvoa lisääviä ja tukevia uudistuksia, mikä käytännössä tarkoitti sukupuolen mukaisen jaon purkamista (ks. TANE:n koulutuspoliittisen jaoston mietintö 1975; Huttunen & Happonen 1974). Jaoston tehtävänä oli kerätä tietoa kohteestaan ja kerätyn tiedon avulla tutkia, millä tavalla kouluopetuksessa ja koululaitoksen toiminnassa voitaisiin parhaiten edistää sukupuolten välisen tasa-arvon toteutumista eli käytännössä purkaa sukupuolenmukaista jakoa.

> Tutkittavien kirjojen tekstilausumat, jotka vetoavat sukupuolten stereotyyppisiin ominaisuuksiin, piiloisesti ohjaavat oppilaita roolinmukaiseen ammatinvalintaan ja ovat siten ammatinvalinnan opetuksen yleistavoitteissa ilmaistujen itsetuntemusta koskevien tavoitteiden vastaisia. (…) Sukupuoliroolit ovat aina jossain määrin keinotekoisia (…). Näin rajataan monella tavoin ihmisyyttä perusteettomasti vaatimalla mieheltä ja naiselta erilaista käyttäytymistä tilanteissa, joissa sukupuolella ei pitäisi olla merkitystä. (Tasa-arvoprojektin raportti 1974.)

Jaoston ensimmäisissä koulutusta koskevissa projekteissa, kuten yllä, kartoitettiin ammatinvalintaopin opetuksessa käytettävien oppikirjojen sisältöjä sukupuoli-informaation suhteen. Naistutkimus tarjosi projekteille sukupuoliroolin käsit-

[19] Katso samapalkkaisuuteen liittyvistä kysymyksistä esimerkiksi Petäjäniemi 2004; Rantanen & Sareskorpi 2005; Heiskanen 1996; Lehto 1999.

teen[20]. Koulutuspoliittinen jaosto laati selvityksiä oppimateriaalien sukupuolirooleista, ja koulutusta koskevien projektien tasa-arvotyön tavoitteeksi muotoutui sukupuoliroolien murtaminen koulutuksessa ja työnvälityksessä. Perinteisen roolijaon todettiin näkyvän opetussuunnitelmissa, oppikirjojen sisällöissä, opettajien koulutuksessa sekä opettajien ja oppilaiden asenteissa (TANE:n koulutuspoliittisen jaoston mietintö 1974, 1975).

Valtiojohtoisen tasa-arvotyön projektitapaistumista kehkeyttävät varhaisimmat toimenpiteet operoivat koulutuksen alueella. Koulutus on myös historiallisesta tarkasteltuna nähty pisimpään sekä feministisen tutkimuksen että tasa-arvopolitiikan agendalla, kuin myös yhteiskunnallisen tasa-arvon osa-alueena taloudellisen tasa-arvon rinnalla, kuten Elina Lahelma koulutuksen tasa-arvoa koskevan tutkimuskartoituksen yhteydessä totesi (Lahelma 1987,4). 1970-luvulla koululaitoksen ohjaus- ja suunnittelujärjestelmä oli valtiojohtoista ja keskitettyä. Yrityksiä siirtää tasa-arvon tavoitetta koulua koskevaan lainsäädäntöön esiintyi runsaasti ja niiden seurauksena hieman myöhemmin koululainsäädäntöön, opetussuunnitelmiin ja muihin säännöksiin tuli lauselmia, joissa puhuttiin sukupuolten välisestä tasa-arvosta (Salonen 1988, 4).

Myös pohjoismainen tasa-arvotyö nimettiin alkavaksi kulttuuri- ja opetusministereiden yhteistyöstä ja nimenomaan koulutuksen alueella 1970-luvulla. Koulutuksen alueella aloittaneesta pohjoismaisesta yhteistyöstä muodostui tasa-arvovaliokunta, josta puolestaan 1980-luvulle tultaessa muotoutui laajahkoja projekteja toteuttanut ministerineuvosto (ks. seuraava alaluku).

Anne Maria Holli on tutkinut TANE:n toimintaa 1970-luvulla ja todennut, että TANE:n toiminnassa tasa-arvo käsitteellistyi miesten ja naisten ja tyttöjen ja poikien samanlaisuudeksi. Samanlaisuus tarkoitti Hollin mukaan naisten muuttumista miesten kaltaiseksi. 1970-luvun puolivälissä TANE:n dokumenteissa pidettiin ongelmallisena, että tytöt jatkoivat peruskoulun jälkeen lukioon, kun taas pojat siirtyivät ammattikoulutukseen. Tasa-arvon nimissä TANE esitti, että tilanne olisi tasoitettava niin, että tytötkin jatkaisivat useammin ammattikoulutuksessa. (Holli 1995, 23.)

Ensimmäisten valtiollisen tasa-arvopolitiikan osana toimineiden projektien puhe legitimoitui ylläpitämällä ajatusta kahdesta sukupuolesta, naisesta ja miehestä sekä naisten ja miesten yhtäläisistä oikeuksista ja mahdollisuuksista työelämässä, koulutuksessa ja (hetero)perhe-elämässä. Toimenpiteet muokkasivat naiseuteen liittyvää ideaalia elämänpiiriä, jossa yhdistyivät perhe, ammatti ja työ. Ideaali nai-

[20] Käsite sukupuolirooli kytkeytyi pohjoismaissa sosiologian piirissä käytyyn sukupuoliroolikeskusteluun (Parvikko 1991, 38; Jallinoja 1983, 140; Bergman 2001) ja Suomessa 1960-luvulla alkaneeseen sukupuolirooli- tai tasa-arvotutkimukseen (esim. Eskola, Haavio-Mannila & Jallinoja 1979; myös Mickwitz ym. 2008). Liisa Husu on paikantanut sekä suomalaisen naistutkimuksen että tasa-arvopolitiikan juuret 1960-luvun sukupuoliroolikeskusteluun, jonka käynnistäjänä toimi Yhdistys 9 (Husu 1998, 46). Riitta Jallinoja on tähän liittyen huomauttanut, että yleisempi keskustelu tasa-arvosta ei rajautunut pelkästään naisten ja miesten rooleihin tai suhteisiin, vaan siihen sisältyi keskustelua esimerkiksi luokkaeroista (Jallinoja 1983, 39).

seus tarkoitti heteroutta, kouluttamiskelpoisuutta ja aktiivista työmarkkinakansalaisuutta. Tiedonkeruun tavoilla, kuten selvityksillä ja tutkimuksilla, kiinnitettiin huomiota sukupuoleen. Sukupuolen mukaista jakoa opetuksessa ehdotettiin poistettavaksi. Tällöin muotoutuvan teknologian merkitys tuli samalla nimetyksi keskeiseksi projektitapaistuneen tasa-arvotyön kohteeksi sukupuolia erottavana tekijänä (ks. Salonen 1988, 4–5, ks. seuraava alaluku).

Tasa-arvotyössä suuntana oli naisten ja miesten perinteisten roolien muutostyö, mutta järjestyksessä siten, että toimenpiteet kohdistetaan ensin miehiä heikommassa asemassa olevien naisten aseman parantamiseen. Projektit toimivat keskitetysti valtiollisen tasa-arvopolitiikan ja tasa-arvoelinten toiminnan täydentäjinä ja tukena. Toiminta oli valtiojohtoista eikä projektien puheesta ollut löydettävissä esimerkiksi markkinoiden kieltä, kuten tuottavuuden ja kilpailukyvyn kielellä puhumista. Orientaatio oli ennemminkin ”kansakunnan etu”. Sukupuoliroolin käsite oli apuväline, jonka avulla sukupuolen merkitystä tehtiin näkyväksi ja ”vapautettiin” tyttöjä helpommin liikuteltavaksi työvoimaksi, mikä kertoo työmarkkinoiden orientaatiosta varhaisempien julkisrahoitteisten projektien toiminnassa.

Hyvinvointivaltion syntyvaiheiden kanssa oli muotoutunut valtiojohtoinen suunnittelujärjestelmä, jonka suunnitteluideologia painotti rationaalista analyysiä ja metodeja (ks. Alasuutari 1996; Seppänen-Järvelä 2004, 251). Hallitsemismalli oli keskittynyttä ja valtiojohtoista, mikä puolestaan leimasi hallitsemista ja päätöksentekoa julkisella sektorilla (Tiihonen 2006, 87).

> Projektityöskentely on yksi kokeilluista uusista työmuodoista, jolla toimintoja voidaan tehostaa ja ajanmukaistaa. (…) On rakennettu toiminnan suunnittelun ja sitä koskevan päätöksenteon apuneuvoja, kehitetty menetelmiä ja työmuotoja, luotu uusia sisäisen hallinnon järjestelmiä. Useimmiten se edellyttää suurta työpanosta ja monenlaisen asiantuntemuksen yhdistämistä. Siksi se on usein parhaiten toteutettavissa projektiksi organisoituna. (Stenlund 1977.)

1970-luvulla kirjoitettu projektityön opas kertoo, että projektitapaistuminen alkoi läpäistä julkista sektoria. Projektityöskentelyä tarjoiltiin uutena työn organisoinnin muotona, joka tehostaisi toimintaa. Projektien nähtiin toiminnan tehostumisen lisäksi helpottavan toiminnan suunnittelua ja asiantuntemuksen yhdistämistä.

Samaan aikaan projektien voittokulun on nähty alkaneen kansainvälisissä yrityksissä. Christophe Middler on tarkastellut kansainvälisen yrityksen näkökulmasta projektifikaatiota eli projektiin liittyvien toimintatapojen leviämistä yrityksen käytäntöihin. Middlerin mukaan yrityksiin alettiin 1970-luvulla palkata projektien vetäjiksi henkilöitä, joiden arvostusta ja kompetenssin muotoja ei kuitenkaan arvioitu vielä kovin korkeina yrityksen näkökulmasta. Kyseisten henkilöiden tehtävänä oli ennen kaikkea kerätä tietoa yritykselle, mutta ei niinkään osallistua varsinaiseen päätöksentekoon. Samoihin aikoihin alkoivat Middlerin mukaan kehittyä erilaiset projektikontrollin menetelmät. (Middler 1995, 4.)

5.3 Uudenlainen hallintasuhde ja naistutkimuksen vahvistuminen

Usko suunnitelmalliseen ja byrokraattiseen hallintajärjestelmään alkoi Suomessa horjua ja arvostelu valtiota kohtaan voimistui, minkä Riitta Jallinoja on tulkinnut hyvinvointivaltioon kohdistuneeksi yleisemmäksi länsimaissa alkaneeksi aikalaiskritiikiksi. Keskeistä muutoksessa oli Jallinojan mukaan yksilöllistyminen ja asetelma, jossa valtio ja yksilö asettuivat toistensa vastakohdiksi tai jopa vihollisiksi. (Jallinoja 1993, 49.)

Julkisen sektorin markkinoitumisen keinoksi on tutkimuksissa todettu hallintopolitiikka, joka puhui yksityistämisestä, liikelaitostamisesta ja yhtiöittämisestä. Keskeinen läpäisemisen muoto oli tulosohjaus (Julkunen 2001, 12; Heiskala & Luhtakallio 2006). Julkinen sektori alkoi valjastua kilpailukyvyn ylläpitämiseen. Sen osoituksena oli esimerkiksi, että julkisen sektorin tehtäväksi määrittyi teollisuuden toimintaedellytyksien ja teollisuustuotteiden viennin tukeminen (Sipilä 2006). Risto Heiskala ja Eeva Luhtakallio ovat todenneet, että sääntelystä ja keskitetystä valtiojohtoisesta suunnittelusta luopuminen tarkoitti kilpailukyvyn idean leviämistä koko yhteiskuntapolitiikan alueelle (Heiskala ym. 2006, 10–11).

Tutkimuksissa on todettu julkisen sektorin alkaneen tällöin muotoutua markkinoiden ja yksityisen liikkeenjohdon johtamismallien ja pelisääntöjen mukaisesti (ks. Sulkunen ym. 2006; Seppänen-Järvelä 2004; Filander 2001). Hyvinvointivaltiota kohtaan kohdistui arvioita sen kalleudesta ja raskaudesta, kun vielä 1960-luvun päätöksentekojärjestelmässä julkisia menoja tarkasteltiin osana kansantalouden kasvua (ks. Tiihonen 2006, 87). Tutkijat ovat luonnehtineet 1980-lukua taloudellisena nousuna ja poliittisen heikkenemisenä, siirtymänä kasvusta karsinnan, rajoittamisen ja sopeuttamisen aikaan, jossa tavoite- ja tulostietoisuus, tehokkuus, kilpailuttaminen ja desentralisaation vaatimukset voimistuivat (vrt. Kantola 2002; Sulkunen 2006; Julkunen 2006). Ajanjaksoa on kutsuttu ”jälkiekspansiiviseksi”, uudelleenjakovaltiosta ja hoivavaltiosta transformoivaan valtioon siirtymiseksi (Julkunen 2001, 12).

Pertti Alasuutari on todennut, että kilpailukeskeinen puhetapa siirtyi lainsäädäntöön, jota valmistelleilla virkahenkilöillä oli yhteistyöverkostot OECD- ja EU-maihin (Alasuutari 2006a, 49). Hyvinvointipalvelujen käyttäjäksi määrittyi yksilö, asiakas, jolla tarkoitettiin kuluttajaa, palveluja ostavaa asiakasta (customer). Ajatuksena oli antaa asiakkaille valinnan tai ”kilpailuttamisen” mahdollisuus ja sen mukana päätösvalta eri asioissa. (Alasuutari & Lampinen 2006, 57.) 1970-luvulla syntyneet hallinnan tavat, kuten komiteat, säädökset ja normit väistyivät vähitellen julkisen sektorin reformin myötä.

Tarvittiin hallinnan tapoja, jotka palvelisivat taloutta tehokkaammin. Tämä legitimoi ja vahvisti julkisen sektorin projektitapaistumista. Valtionosuusuudistuksella vuonna 1984 oli merkitystä siinä, että projektimuotoinen työ alkoi syrjäyttää suunnittelukulttuuria. Esimerkiksi Riitta Seppänen-Järvelä on todennut, että valtionosuusuudistuksen yhteydessä alettiin toteuttaa lukuisia kokeiluhankkeita, jotka perusteltiin leikkaus-, tehokkuus- ja muutosvaatimuksin (ks. Seppänen-Järvelä 2004, 251–252).

Lisää taloustalkoohenkisyyttä lupaili Yhdysvalloista ja Englannista julkiselle sektorille levinnyt uusi julkishallintoajattelu (new public management, ks. Clarke, Gewirtz & McLaughlin 2000). Pekka Sulkunen on todennut kyseisen uuden julkishallintoajattelun erityispiirteiksi tehtävien ulkoistamisen ja sisäisen markkinoitumisen lisäksi kaikenlaisen toiminnan tulos- ja kustannusvastuun korostumisen (Sulkunen 2006, 17). Uutta julkishallintoajattelua vahvisti Seppo Tiihosen mukaan myös poliittinen vallanvaihto ja punamultahallitusten kauden päättyminen (Tiihonen 2006, 88).

Yrityksissä projektimuotoinen työ levisi (vrt. Cicmil & Hodgson 2006). Christophe Middler on todennut projektijohtajien aseman ja autonomian vahvistuneen nimenomaan 1980-luvulla. Yrityksissä projektin ympärille rakennettu tiimi ja organisaatio saivat Middlerin mukaan yrityksen toiminnassa keskeisemmän aseman. Projektipäälliköt osallistuivat yrityksen päätöksentekoon, toisin kuin vielä 1970-luvulla (Middler 1995, 5). Liike-elämässä uudeksi teknologiaksi kutsuttu väline- ja toimintakokoelman läpimurto oli Kari Vähätalon mukaan se tekijä, joka muutti investointien ja työllisyyden suhdetta tavalla, jossa pienehköjä, hajautettuja ja joustavia organisaatioita alettiin suosia perinteisten yhteen paikkaan sidottujen hierarkkisten fordilaisten organisaatioiden asemasta (Vähätalo 1998, 29). Projektista ja projektimetodiikasta alkoi muotoutua tavallinen kehittämistoiminnan järjestäjä julkisellakin sektorilla:

> Laitosten toiminnan kehittämisen (…) tehtävät organisoidaan nykyisin tavallisimmin projekteiksi. Työn ohjaukseen sovelletaan projektinohjausmetodiikkaa ja itse työssä noudatetaan projektityöskentelyn menetelmiä ja käytäntöjä. Projektin määritelmässä korostetaan kohteena olevan työsuorituksen kertaluonteisuutta ja selvärakenteisuutta. (…) Selvärakenteisuus liittyy tavoitteen selkeään määriteltävyyteen sekä tulosvaatimusten riittävään yksilöitävyyteen. (Stenlund 1986.)

Projektitapaistumisen hallinnan tekniikat, kuten projektinohjausmetodiikka ja siihen liittyvä liiketalouden kieli ja käsitteet tunnistettiin julkisella sektorilla. Yllä olevassa Ammattikasvatushallituksen raportissa vuodelta 1986 puhutaan projektin yhteydessä tulosvaatimuksista ja niiden yksilöitävyydestä.

Naistutkimuksen aseman vahvistuminen

1980-luvulla naistutkimus jatkoi sukupuolen luentatapojen kehittelyä. Naistutkimus nähtiin kuitenkin vielä hajanaisena ja mahdollisuus opiskella naistutkimusta suomalaisissa yliopistoissa utopistisena haaveena, kuten Liisa Husu on todennut (Husu 1998). Vuosikymmenen alussa naistutkijat järjestyivät yhdistyksiksi, tutkimusryhmiksi ja kontaktiverkostoiksi. Suomen Akatemia käynnisti uuden toimintamuodon: samalla tutkimusalueella toimivien tutkijoiden keskinäisen valtakunnallisen yhteydenpidon ja tieteellisen keskustelun tukemisen. (Rantalaiho 1986.)

Naistutkimus alkoi ottaa jonkinlaista etäisyyttä naisliikkeen nousulle perustavaan ja naisten ja miesten välistä yhteiskunnallista eriarvoisuutta näkyväksi tehneeseen tasa-arvotutkimukseen. Esimerkiksi vuonna 1980 Suomen akatemia

järjesti yhdessä Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan kanssa naistutkimusseminaarin. Sen yhteydessä määriteltiin käsitettä naistutkimus ja pohdittiin sen eroa tasa-arvotutkimukseen (Parvikko 1991, 45). Myös tasa-arvotyön ja naistutkimuksen välinen yhteistyö jatkui. Vuonna 1981 TANE asetti tutkimusjaoston, joka on toiminut asiantuntijaelimenä nais- ja tasa-arvotutkimukseen sekä tiedepolitiikkaan liittyvissä kysymyksissä (ks. tutkimusjaoston toiminnasta Stenfors 2006). Esimerkiksi TANE:n perustaman naistutkimuksen koordinaatiohankkeen tavoitteena katsottiin olevan naisten asemaa koskevan tutkimuksen edistäminen ja tutkimuksen ja hallinnon välisten yhteyksien kehittäminen (Sosiaali- ja terveysministeriön selonteko 1987, 173). Neuvottelukunnan toimiminen yhdessä Suomen Akatemian kanssa tuli puhutuksi selonteossa naistutkimuksen tukitoimintana (mt. 1987).

Tasa-arvopolitiikan ja naistutkimuksen institutionaalista yhteistyötä tarkasteltiin myös kriittisesti. Esimerkiksi Irma Sulkunen näki naistutkimuksen koordinoinnin keskittämisen Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan yhteyteen tasa-arvoperiaatteiden ja naistutkimuksen yhteen kietoutumisena, jossa kummankaan olemusta ei välttämättä päästä riittävästi purkamaan (Sulkunen 1991, 115).

1980-luvulla perustettiin naistutkimuskoordinaattorin viran ohella tasa-arvovaltuutetun virka. Tutkimusjaoston ja tasa-arvovaltuutetun yhteistyön seurauksena tasa-arvotyö yliopistojen kanssa alkoi. TANE:n tutkimusjaoston toimesta järjestettiin naistutkimukseen liittyviä ja osallistujamääriltään suuria seminaareja, kuten ”Nainen ja lääketiede” sekä ”Naiset, tekniikka ja luonnontieteet”. Tutkimusjaosto oli mahdollistamassa kansallisesti ja kansainvälisesti naistutkijoiden välisen yhteistyön muotoutumista ja yhteistyötä esimerkiksi Tilastokeskuksen, STAKES:in ja Suomen Akatemian kanssa. Yhteistyötä Opetusministeriön kanssa tehtiin muun muassa järjestämällä valtakunnallisia opetuksen kehittämisseminaareja.

Naistutkimuksen ja tasa-arvopolitiikan limittymisestä toisiinsa kertoo myös vuonna 1987 alkanut Suomen Akatemian tukema Koulutus ja sukupuoli -tutkimusverkoston toiminta. Sen perustamisen taustalla oli Tasa-arvokokeilutoimikunnan järjestämä seminaari, jossa yhteistyöryhmä syntyi. Toiminnassa yhdistyivät monitieteinen feministinen tutkimus, tasa-arvoprojekteihin osallistuminen sekä teoreettisen ja metodologisen keskustelun kehittäminen. Tutkimusverkosto on jatkanut toimintaansa 2000-luvulle asti ja se toimii nykyään KOUKERO-tutkimusverkostona[21] (ks. verkoston toiminnasta Lahelma 2004a; Gordon & Lahelma 1991).

Segregaation purkamisen talkoot jatkuvat

Tasa-arvopolitiikan ja naistutkimuksen toisiinsa kietoutuva suhde näkyi edelleen 1980-luvuilla toteutetuissa tasa-arvoprojekteissa ja koulutusta koskevassa tasa-arvotyössä. Tasa-arvoprojektien puheeseen siirtyivät tasa-arvo- ja naistutkimuksesta sukupuoliroolin käsitteen lisäksi sukupuolijärjestelmän ja sukupuolisopimuksen käsitteet. Naistutkimus oli käsitteiden, kuten yhteiskunnallisten erojen kanssa projektien lähestymistavoissa mukana.

[21] http://www.helsinki.fi/koukero/

Segregaation purkamisen talkoot jatkuivat, ja talkoissa oli mukana Ammattikasvatushallitus. Se määritteli kaikessa ammatillisessa koulutuksessa läpäisyvaiheeksi sukupuolten välisen tasa-arvon. Läpäisy tarkoitti keskiasteen koulutuksen kehittämisohjelmassa, että tasa-arvon tavoitteeksi tuli kirjatuksi sukupuolten tasaisempi jakautuminen eri koulutus- ja ammattialoille. Tavoite sisälsi ajatuksen siitä, että sukupuolten välinen tasa-arvo huomioitaisiin koulutuksen rakennetta, oppilasvalintaa, opetuksen sisältöä ja opetusjärjestelyjä koskevissa ratkaisuissa (Ammattikasvatushallitus 1983, 7–11; myös Anttalainen ym. 1985).

Vuonna 1978 oli perustettu eri ministeriöiden tasa-arvotyöryhmiä, joiden tuli laatia lyhyen ja pitkän tähtäyksen tasa-arvo-ohjelmia. Eri ministeriöiden pitkän tähtäyksen ohjelmat yhdistettiin koko valtionhallintoa velvoittavaksi hallituksen tasa-arvo-ohjelmaksi, joka hyväksyttiin vuonna 1980 (ks. Opetusministeriön työryhmien muistioita 1986). Hallituksen tasa-arvo-ohjelman ensimmäinen osa käsitteli koulutusta ja kulttuuria, mutta se sisälsi myös tavoitteita naisten oikeudesta työhön, toimeentuloon ja työsuhdeturvaan, palkkaerojen pienentämiseen, sosiaalivakuutuksen ja syrjinnän kieltävän lainsäädännön kehittämiseen. Tähän kohtaan sijoittuu myös monien kamppailujen ja neuvottelujen tuloksena tasa-arvolain syntyminen[22].

Segregaation purkamisen talkoisiin antoi panoksen pohjoismainen yhteistyö. Lisäksi 1960-luvun lopulla alkaneen pohjoismaiden yhteistyön myötä naistutkimuksen aseman katsottiin pohjoismaissa lujittuvan[23]. Pohjoismainen yhteistyö lujitti myös julkisrahoitteisten projektien legitimiteettiä tasa-arvotyön tekemisen tapana. Vuonna 1980 perustettiin pohjoismaiden tasa-arvoasioita hoitavista ministereistä koostuva ministerineuvosto, jonka tehtäviin kuului tasa-arvoprojektien toteuttaminen (esim. Salonen 1988, 5; Räsänen 2002, 120–121). Pohjoismaiden yhteistyö jatkui projektien muodossa, ja tasa-arvon tavoitetta vietiin projektimuotoisena opettajankoulutukseen. Pohjoismaisen yhteistyön seurauksena syntyneiden projektien tavoitteena oli muun muassa sekä turvata naisten työllisyyttä että saada naiset helpommin liikuteltavaksi työvoimaksi työmarkkinoille:

> Projektin tavoitteena on kehittää ja kokeilla keinoja työmarkkinoilla vallitsevan sukupuolijaon murtamiseksi. Tavoitteena on laajentaa ja parantaa naisten koulutusmahdollisuuksia ja turvata naisten työllisyys vaikuttamalla sekä koulutusjärjestelmään että työelämään. (Tasa-arvoprojektin raportti 1989.)

Pohjoismaiden ministerineuvoston alaisuudessa toimiva tasa-arvovaliokunta oli käynnistämässä Suomen mittakaavassa varsin mittavia tasa-arvoprojekteja, jotka jatkoivat tavoitteissaan segregaation purkamista. Esimerkiksi 1980-luvun loppu-

---

[22] ks. tasa-arvolain synty- ja uudistusprosesseista Räsänen 2002, 2004; Holli 2003; Raevaara 2005; Raevaara & Saarikoski 2002; Ikävalko 2008; myös Tasa-arvolaki 20 vuotta.

[23] Esimerkiksi NIC nordiska institutet för Kvinno- och Könsforskning perustettiin koordinoimaan pohjoismaista naistutkimusta. Vuonna 1995 Pohjoismaiden ministerineuvosto puolestaan perusti Pohjoismaisen naistutkimusinstituutin (NIKK).

puolella toimineen projektin paperitehtaassa tekemän muutaman vuoden pituisen tasa-arvotyön nähtiin tuottaneen tulosta siinä mielessä, että naisten katsottiin sopivan kaikkiin töihin:

> Paperitehtaassa tehtiin selvitys miesten ja naisten töistä ja huomattiin, että he tekevät täysin eri töitä. Naiset tekevät yleensä raskaampia töitä kuin miehet. Miehillä on liikkumavaraa, väljempi työtahti ja parempi palkka. Parin vuoden projektityön jälkeen todettiin, että naiset sopivat kaikkiin töihin. (Tasa-arvoprojektista julkaistu lehtijuttu, Suomen Kunnat-lehti 1990.)

Sama lähestymistapa jatkui 2000-luvun loppupuolella toteutettuihin tasa-arvoprojekteihin:

> Onkin aika muuttaa vanhentuneet ennakkoluulot likaisista ja raskaista metallin työpaikoista, jotka eivät sovellu naisille: nykyajan teknologiateollisuuden työpaikat sopivat yhtä hyvin sekä naisille että miehille. (Tasa-arvoprojektin raportti 2007.)

Samaan aikaan, kun segregaation purkamisen talkoot projekteissa jatkuivat, herätti segregaation purkaminen myös tutkimuksellista kiinnostusta (esim. Anttalainen 1980; Anttalainen ym. 1985).

Kokeiluprojektit

Eräs käänne projektitapaistumisen muotoutumisessa ennen markkinoitumista olivat kokeiluprojektit. Niitä pohjusti tasa-arvolain voimaan tulemisen vuonna järjestetty seminaari, jossa pohdittiin keinoja koululainsäädännön tasa-arvotavoitteen huomioimiseksi opettajankoulutuksessa. Seminaarissa etsittiin keinoja esimerkiksi tasa-arvokasvatuksen käynnistämiseen (ks. Opetusministeriön työryhmien muistioita 1988).

> Toimikunta esittää: koulutyö on järjestettävä siten, että tytöille ja pojille annetaan tosiasialliset mahdollisuudet valintoihin ja toimintoihin, jotka murtavat perinteisiä sukupuoliroolimalleja. (Tasa-arvokokeilutoimikunnan mietintö 1988.)

Opetusministeriön vuonna 1983 asettama Tasa-arvokokeilutoimikunta järjesti sukupuolten välistä tasa-arvotyötä koulutuksen alueella. Toimikunnalle oli asetettu velvoite, jonka mukaan sen tuli esittää toimenpide-ehdotuksia siitä, millä tavalla peruskoulun, lukion ja ammatillisten oppilaitosten opetussuunnitelmia, kasvatusta, työtapoja, opettajankoulutusta ja opinto-ohjaajan koulutusta tulisi kehittää, jotta sukupuolten tasa-arvotavoite toteutuisi eri koulumuodoissa (Salonen 1988, 8; myös Komiteanmietintö 1988; Lautamatti 1987; Lahelma 1987; Anttalainen ym. 1985).

Toimikunta kokosi tasa-arvotyötä tekeviä ihmisiä yhteistyöhön, jossa suunniteltiin ja järjestettiin kokeiluprojekteiksi nimettyä toimintaa kouluhallituksen, ammattikasvatushallituksen ja koulujen kanssa. Toimikunnan esittämien toimen-

piteiden seurauksena järjestettiin kokeiluja, joiden tavoitteissa oli mukana segregaation purkaminen. Toimenpiteet legitimoituivat kaksinaisella sukupuolijärjestyksellä:

> Yksi tärkeimmistä kokeilun aloittamisen lähtökohdista oli selvittää, miten tasa-arvokasvatusta voidaan edistää päiväkodissa päivähoidon kasvatustavoitteiden mukaisesti (…). Päivähoidon henkilökunnan tulee suhtautua tasa-arvoisesti ja hyväksyvästi kumpaakin sukupuolta kohtaan niin, että lapsi hyväksyy itsensä tyttönä/poikana eikä koe, että hänen toimintamahdollisuuksiaan rajataan hänen sukupuolensa takia. (Tasa-arvokokeilua koskeva raportti 1988.)

Kerätyn tiedon avulla analysoitiin muutoksen tarpeellisuutta päiväkotien toiminnassa. Lisäksi kiinnitettiin huomiota ryhmien muodostumiseen. Tasa-arvokokeiluja toteutettiin Kajaanissa, Vaasassa, Vammalassa ja Mikkelissä. Muutostyö kohdistui päiväkotien lisäksi koulujen sisäiseen kehittämiseen ja opettajien täydennyskoulutukseen.

Kaikki kokeiluksi nimetty toiminta ei kohdistunut pelkästään tyttöihin, vaan osa kokeiluista kohdistui myös poikiin. Poikiin kohdistuvan toiminnan tavoitteissa haluttiin kehittää poikien kielitaitoa ja vastuuntuntoa kotia kohtaan (ks. kokeiluista Salonen 1988, 13; Ruotonen 1989). Poikiin kohdistuva toiminta on poikkeuksellinen esimerkki julkisrahoitteisten tasa-arvoprojektien toiminnan historiassa.

Koulutusta koskevissa projekteissa tarkasteltiin eroja ja yhtäläisyyksiä tyttöjen ja poikien koulunkäynnissä ja koulun merkitystä erojen tuottajana ja tasoittajana. Samoja tavoitteita oli nähtävissä myös muissa maissa toteutettujen projektien tavoitteissa (Lahelma 1987, 45; Salonen 1988). Myös Ruotsissa ja Norjassa projekti- ja kokeilutoiminta oli käytetty julkishallinnon muutos- ja kehitysstrategia, ja kokeilutoiminta lisääntyi nimenomaan nais- ja tasa-arvopolitiikan alueella. Esimerkiksi Norjassa palkattiin naispoliittisista kysymyksistä vastaavia konsultteja ja neuvonantajia 3–5 vuoden mittaisiin läänintason projekteihin. (Pincus & van der Ros 2001.)

Teknologian tasa-arvotyö

1980-luvulla työmarkkinoiden intressit, kuten työvoiman saatavuus, alkoivat näkyä tasa-arvoprojektien tavoitteissa useammin. Tämä oli yhteneväisessä linjassa 1980-luvun koulutuspoliittisten julkilausumien kanssa. Niissä esitettiin vaatimusta koulutuksen paremmin mukautumisesta työelämän tarpeisiin (Rinne, Kivinen & Naumanen 1991, 21).

Myös uuden teknologian käyttöönotolla nähtiin olevan merkittäviä vaikutuksia koulutuksessa ja työelämässä (Rinne ym. 1991, 22). Suomessa teknologiaan on ollut ikään kuin sisäänkirjattuna ajatus, että sen nähdään muuttavan yhteiskuntaamme vääjäämättä. Teknologiaan liittyvä asiantuntijuus on saanut erityisen merkityksen yhteiskunnassa. Tutkijat ovat puhuneet teknologisesta determinismistä, joka esittää tekniikan välttämättömänä kaikessa mahdollisessa toiminnassa (Eriksson & Vehviläinen 1999, 8, 115). Vaikka teknologia on ollut aina osa ihmisen

elämää, merkittävimmiksi määriteltyjen teknologioiden alkuperää on haluttu mytologisoida esimerkiksi profiloimalla teknologian kehitys yksittäisten henkilöiden kautta tapahtuneeksi (Green 2001).

Teknologialla on sukupuoli. Feministisessä tutkimuksessa on tarkasteltu teknologian sukupuolta, joka on osoittautunut kulttuurista mieheyttä suosivaksi (Green 2001; Wajcman 1999; Vehviläinen 1997, 2002). Marja Vehviläinen on todennut, että Suomessa teknologian voittokulkua on kuvattu sankaritarinoina, joissa sankarit ovat olleet valkoihoisia syntyperäisiä suomalaisia miehiä (Vehviläinen 2002). Kyseiset mielikuvat teknologiasta ovat muokanneet myös tasa-arvoprojektien toimintatapoja. Voidaan puhua tietyntyyppisestä projektigenrestä, koska keskeinen 2000-luvulle asti jatkunut tasa-arvotyön projektigenre ovat olleet teknologian alueella toimivat projektit. 1980-luvulta lähtien huomattava määrä, useita kymmeniä, julkisrahotteisista tasa-arvoprojekteista toimi nimenomaan teknologian alueella (myös Brunila ym. 2005; Brunila 2005).

Teknologian alueella toimivien projektien toimenpiteet ovat kohdistuneet pääsääntöisesti tyttöihin ja naisiin. Toimenpiteet ovat puettu kehittämistoimenpiteiksi, kuten koulutukseksi, ohjaukseksi ja valistukseksi (ks. projekteista esim. Putila & Pihlajamaa 2002; Smeds ym. 2002; Brunila ym. 2005). Toimenpiteet ovat luvanneet tytöille ja naisille uusia mahdollisuuksia koulutuksessa ja työelämässä. Oheisista tasa-arvoprojektien tuottamien raporttien otteista käy ilmi, että tytöt ja naiset ovat olleet motivoituneita oppimaan teknologiaan liittyviä asioita kun heihin on kiinnitetty huomiota. Otteista käy ilmi myös, että tavoitteet ja toimintatavat ovat olleet kuluneiden vuosikymmenten aikana samantapaisia, vaikka tulokset ovatkin esitetty aina ”uusina”:

1970-luvulla
Tytöt suhtautuvat myönteisemmin roolijaon vähentämiseen kuin pojat. (…) Kun tarkasteltiin asenne-eroja sukupuolittain ja niiden kehittymistä kokeiluopetuksen aikana, huomattiin että tyttöjen asenteet olivat yleensä kehittyneet myönteisemmiksi ja poikien asenteet kielteisemmiksi roolijaon vähentämistä kohtaan. Tämän seurauksena tytöt näyttivät valitsevan huomattavasti innokkaammin teknisen käsityön kuin pojat tekstiilikäsityön. (Tasa-arvoprojektin raportti 1974.)

1980-luvulla
”Tavoitteena oli perehdyttää oppilaat metallialan koulutukseen ja ammatteihin sekä teknologian kehitykseen (…). Kaikki tytöt kokivat molemmissa haastatteluissa työorientaatiojakson mielenkiintoisena ja omalle ammatinvalinnalleen merkittävänä kokemuksena”. (Tasa-arvoprojektin raportti 1988.)

Kurssit oli tarkoitettu ensi sijassa naisille, joilla ei ollut teknistä koulutusta. Kurssin tavoitteena oli suunnata ja herättää kiinnostusta teknisen alan töihin ja/tai koulutukseen. Kurssi oli kiinnostanut oppilaita ja motivoinut heitä hakeutumaan tekniseen koulutukseen tai teknisen sektorin työhön. (Tasa-arvoprojektin raportti 1989.)

1990-luvulla
Kokeilun tavoitteena oli kehittää työmenetelmiä, joilla tyttöjen ja tekniikan vuorovaikutusta lisäämällä voidaan parantaa tyttöjen itseluottamusta tekniikan suhteen. Kokeilun tulokset olivat yleisesti ottaen hyviä. (…) Metallilyhdyn kokoaminen viikossa oli varsinainen saavutus. Tytöistä lähes 80 % ilmoitti viikon (tekninen TET) lisänneen itseluottamusta tekniikan suhteen. (Tasa-arvoprojektin raportti 1993.)

2000-luvulla
Olemme todenneet, että naisten on helpompi opiskella tietotekniikan perusteita omassa ryhmässään kuin sekaryhmässä. (…) Hyvä yhdistelmä: tietotekniikan opiskelu ja naiset, joilla ei ole suuntaa työelämässä! (Tasa-arvoprojektin raportti 2004.)

Tehdyn kyselyn mukaan tyttöjen itsetunto teknisissä taidoissa selvästi vahvistui. Tytöt ovat huomanneet pystyvänsä sahaamaan, poraamaan, juottamaan ja ruuvaamaan ruuveja siinä missä pojatkin. Suurimmalla osalla tytöistä käsitys teknologiasta ja tekniikan opiskelusta muuttui, ja monet voisivat ajatella lähtevänsä opiskelemaan tekniikkaa. (Tasa-arvoprojektin raportti 2005.)

Projektien tuloksina on vuosikymmenten ajan tuotu esille tyttöjen ja naisten kyky ja innostus oppia tekniikkaan liittyviä asioita ja etenkin sellaisessa tilanteessa, jossa opetukseen ja ohjaukseen on kiinnitetty huomiota. Teknologian piiriin lukeutuva tasa-arvotyö on ollut keskeisin tasa-arvotyötä koskeva taloudellisten resurssien kohde. Mitä lähemmäs tätä päivää tullaan, sitä teknologiapainotteisemmiksi tasa-arvoprojektit ovat tulleet (myös Brunila ym. 2005). Havainnosta on kirjoitettu lukuisia oppaita, raportteja ja tutkimuksia, joissa samaa tulosta on toistettu.

Projektien hallinnan tekniikat ovat tyttöjen ja naisten lisäksi kohdistuneet tekniikan markkinointiin opettajille sekä opetukseen ja koulutukseen. Teknologian piirissä toimineissa projekteissa on tuotettu toimintamalliehdotuksia ja opaskirjoja opetuksen ja koulutuksen kehittämiseen ja pohdittu, kuinka herättää tyttöjen ja naisten kiinnostus teknologiaa kohtaan. Naisille on suunnattu työvoimakoulutuksia, joissa naiset ovat työskennelleet teknologia-alan yrityksissä lyhyissä ja palkattomissa työharjoittelujaksoissa. Joissakin tasa-arvoprojekteissa on lähdetty toteuttamaan teknologiaa naisten omista intresseistä käsin. Yksi tapa on ollut naisryhmissä työskentely. Naisryhmissä on samalla tehty teknologian mieskeskeisyyttä näkyväksi (esim. Vehviläinen 2001).

Vastaavasti poikiin ja miehiin tai teknologian kulttuuriin ja käytäntöihin kohdistuvien muutostoimenpiteiden määrä on ollut tutkittavalla ajanjaksolla vähäinen (myös Brunila ym. 2005; Brunila 2005).

ATK-alalla (…) hyvin palkatuissa tehtävissä, dominoivat miehet kun taas reikäkortti-lävistäjinä sekä hallinnon rutiinitehtävissä, eli heikoimmin palkatuissa tehtävissä, on naisvalta. (…) Huolimatta siitä, että nainen koulu-

> tukseltaan olisi yhtä pätevä kuin mies, on tilanne yleensä se (…), että mies toimii vaikutusvaltaisemmassa asemassa ja siten myös nauttii suurempaa palkkaa kuin nainen (…) yleensä mies pääsee johtavaan asemaan, huolimatta siitä, että naisen koulutustaso on yhtä korkea – tai jopa korkeampi. (Tasa-arvoprojektin raportti 1974.)

Toisaalta projekteissa on samaan aikaan tunnistettu, että naisten kouluttautuminen ei yksistään tuo tilanteeseen muutosta, kuten yllä. Samantyyppisiä havaintoja on toistettu myös teknologian piiriin lukeutuvissa tutkimuksissa vuosikymmenten ajan (esim. Hynninen 1987; Vehviläinen 1996; Smeds ym. 2001). 2000-luvun puolivälissä segregaation purkamiseen liittyneitä tasa-arvoprojekteja tarkastellut tutkimusryhmämme totesi, että tasa-arvoprojektien tavoitteissa on ollut 1980-luvulta lähtien samankaltaisuutta eli pyrkimystä vaikuttaa nimenomaan tyttöjen ja naisten koulutus- ja uravalintoihin etenkin teknologian piirissä. Totesimme, että kyseinen lähestymistapa ei ole tuonut tilanteeseen muutosta. (Brunila ym. 2005, 31.) Tämä ei kuitenkaan ole hidastanut tyttöihin ja naisiin kohdistuvien tasa-arvoprojektien määrää.

Tasa-arvotyön resursoiminen teknologian piirissä jatkui 1980-luvulta 1990-luvulle. Samalla voimistui uusi julkishallintoajattelu, joka tarkoitti managerialististen periaatteiden, markkinaehtoisuuden, liikelaitostamisen, yhtiöittämisen sekä tulospohjaisten ohjausjärjestelmien kasvua (Sjöblom 2006, 75). Käänne tunnistettiin julkishallinnossa. Karin Filander on todennut, että tulosohjaus suuntasi julkisen sektorin puhetta markkinaorientoituneemmaksi. Erilaisilla hallinnon tuottavuus- ja laatuohjelmilla tavoiteltiin nimenomaan toiminnan tehostamista ja henkilöstösäästöjä (Filander 2001, 25).

Rahan kieli, kuten rahasuoritteet, kustannukset, mittaaminen, arviointi ja numeraalisina mitattavissa olevat tulokset alkoivat määritellä tasa-arvosta puhumisen tapoja. Hallinnon kehittämistyö siirtyi julkishallintoajattelun myötä yksittäisten ministeriöiden alaisuuteen. Tulosohjaus näkyi Opetushallinnon toiminnallisessa tasa-arvosuunnitelmassa (1994–1995), jossa tulosohjauksesta oli tehty tasa-arvosuunnitelman ensimmäinen luku:

> Opetustoimessa on otettu käyttöön tulosohjausjärjestelmä, jossa toimintayksiköt päättävät entistä itsenäisemmin toiminnastaan. Tämän suunnitelman täydennykseksi opetushallinnon virastojen, oppilaitosten ja muiden toimintayksiköiden tulee laatia omat tasa-arvon edistämiseen tähtäävät suunnitelmansa tai suuntaviivansa. (…). Erityistä huomiota on syytä kiinnittää toteuttamisvastuun osoittamiseen, erilaisten yhteistyömahdollisuuksien hyödyntämiseen, tiedottamisen organisointiin ja tehokkaan seurantajärjestelmän luomiseen. (Opetushallinnon toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma 1994–1995.)

Tulosohjausjärjestelmä suuntasi hallinnon kehittämistyötä ja tasa-arvoon liittyvää vastuuta yksittäisille toimintayksiköille. Yllä olevassa tasa-arvosuunnitelmassa tasa-arvotyön toimeenpanon muoto oli projekti. Siinä esitettiin määrärahoja erilaisiin tutkimus-, kehittämis- ja kokeiluprojektien rahoittamiseen.

Tasa-arvoa koskevat määrittelyt liikehtivät. Esimerkiksi Anne Maria Holli on todennut TANE:n sukupuolen käsitteellistymisen vaihtuneen samuudesta ja miesnormista 1980-luvulle tultaessa naisiin ja eron tunnistamiseen (Holli 2003, 58–59, 1995). Holli totesi, että näkemykseen tasa-arvosta sisältyi tänä aikana pyrkimys tuoda näkyviin naisten kokemuksia (mt. 58–60). Naiserityisyys sai muotonsa myös naisprojekteissa. Projekteiksi kutsuttiin tietoisuutta kohottavia pienryhmiä, joiden työskentelyn nähtiin kasvattavan tahtoa työskennellä itseorganisoidusti naisprojekteissa. Naisprojektit olivat sisällöiltään informaation levitystä, sosiaalista kanssakäymistä, sosiaalisia palveluja ja esimerkiksi kulttuuriin, opetukseen ja tutkimukseen liittyviä aktiviteetteja. (esim. Bergman 2001, 124.) Yhtä lailla samaan aikaan tasa-arvoprojekti tarkoitti työelämähengessä tapahtuvaa tyttöjen ja naisten koulutusvalintojen muuttamiseen suuntaavaa toimintaa. Yksittäinen projekti saattoi sisältää sekä tiedostamistoimintaa että koulutusta ja työuraa koskeviin valintoihin kohdistuvaa muutostyötä.

Euroopan unionin jäsenyyden myötä tasa-arvotyö suuntautui EU-rahoitteisiin projekteihin. Pelkästään Euroopan unionin ensimmäisellä ohjelmakaudella toteutettiin satoja tasa-arvoprojekteja[24]. Samalla kyseistä ajankohtaa ja koko 1990-lukua on luonnehdittu tasa-arvon osalta ”takaiskuna”. Sen aikaisen poliittisen konservatismin nähtiin Pohjoismaissa vähentävän vastaanottavaisuutta tasa-arvopolitiikkaa ja feminismiä kohtaan (Bergman 2001, 130). 1990-luvun mittaan sektoraalisen ja paikallisen tasa-arvopolitiikan todettiin hiipuvan, ja osa kunnista, joissa oli ollut kunnallinen tasa-arvotoimikunta, luopui niistä 1990-luvun alussa (Holli 2002, 131, 1992).

Naisten keskinäinen toiminta ei kuitenkaan 1990-luvun aikana loppunut. EU:n myötä ”naiserityisyys” ja ”naisprojekti” saivat uuden merkityksen, kun projekteissa tehtävä tasa-arvotyö kiinnittyi tiiviimmin markkinoihin. Naistutkimuksen asema alkoi institutionalisoitua 1980-luvun lopussa. Naistutkimuksen (määräaikaisia) professuureja perustettiin, naistutkimukselle saatiin oma valtakunnallinen tohtorikoulu ja alan tutkimusten määrä kasvoi (Husu 1998).

5.4 Euroopan unioni – yhteisöllisyyttä ja individualismia

1990-luvulle tultaessa puhuttiin jo hyvinvointivaltion kriisiytymisestä (Andersson ym. 1993) ja poikkeuksellisen syvästä murroskaudesta (Julkunen 2002, 38). Raija Julkunen on todennut, että taloudellinen lama, työttömyys, uusliberalismi, globalisaatio ja Euroopan unioni vaikuttivat käännekohdan syntymiseen. Pohjoismainen hyvinvointivaltio tuli haastetuksi yksityistä vastuuta korostavalla hyvinvointipolitiikalla. (Julkunen 2002.) Karin Filanderin mukaan markkinoituminen julkisella sektorilla vahvistui, ja julkisen sektorin työntekijöiden odotettiin perustelevan toimintaansa tuloksellisuuden sanastoilla (Filander 2001).

Työelämän muutoksilla oli sukupuolen mukaan jakautuneilla työmarkkinoilla sukupuolittuneita vaikutuksia. Talouslaman aikana työt, työn muutokset ja työttömyys järjestyivät sukupuolen mukaisesti ja ylläpitivät hierarkkista sukupuolijär-

[24] ks. esim. Euroopan sosiaalirahaston www-sivut, www.esr.fi.

jestystä. Siinä missä miesvaltaisten alojen työttömyyden nopea kasvu ja toipuminen rajoittuivat lamavuosiin, naisvaltaisen julkisen sektorin muutosten osoitettiin jatkuvan lamavuosien jälkeen. Kyseisestä käänteestä on osoitettu seuranneen työuupumusta ja sukupuolistuneita pätkätöitä (Kovalainen 2004, 193; Julkunen 2001; Lehto & Sutela 1998).

Anu Kantola on luonnehtinut kyseisen ajan talouseliitin puhetta lamasta välttämättömänä puhdistajana, mikä siirsi Suomea vanhasta ”sairaasta”, valtiojohtoisesta, suljetusta ja säännellystä ajasta ”terveeseen”, avoimeen ja markkinaehtoiseen aikaan (Kantola 2006a; myös Julkunen 2002). Hyvinvointipolitiikkaakin alettiin tarkastella kilpailukyvyn näkökulmasta (Sipilä 2006, 411). Risto Heiskala ja Eeva Luhtakallio (2006) ovat kirjoittaneet kilpailukyky-yhteiskuntaan ja Pertti Alasuutari (1996) kilpailutalouteen siirtymisestä. Käänteeseen yhdistyi markkinaohjaukseen siirtyminen. Pertti Alasuutarin ja Marjaana Lampisen mukaan se tarkoitti ohjausjärjestelmää, jossa todellisilla tai näennäismarkkinoilla ja niiden toimintaa tehostamaan pyrkivällä kilpailulainsäädännöllä oli merkittävä asema. Tutkijat totesivat kilpailuttamisen asettuneen hallinnon rakenteisiin ja toimintaperiaatteisiin projektiyhteiskunnan mallin mukaisesti. (Alasuutari & Lampinen 2006, 58.)

Projektitapaistumiseen liittyvän yksilöllistymisen ja individualismin ajanjakso alkoi. Koulutuspolitiikassa aiemmin keskeisenä ollut tasa-arvo (Kivirauma (2001) vaihtui valinnan ja kilpailun korostumiseksi. Koulutusta koskevat uudistukset kumpusivat individualistisista ja yksilöllisyyttä korostavista lähtökohdista. Uudistukset puhuivat muun muassa vastuuttamisesta, tehokkuudesta, arvioinnista ja standardisoinnista (esim. Gordon, Holland & Lahelma 2000; Lappalainen & Rajander 2005; Varjo 2007). Samalla OECD:n merkityksen todettiin vahvistuvan koulutuspoliittisten ratkaisujen suuntaajana nimenomaan projektiluontoisten mekanismien, kuten arviointitutkimusten kautta (Alasuutari & Lampinen 2006, 66; myös Ball 2001).

Aikuiskoulutuksen odotettiin vastaavan työvoiman laadulle asetettuihin vaatimuksiin ja edesauttavan kilpailukyvyn turvaamista (Rinne, Kivinen & Naumanen 1991, 17). Uusilla rahoitus- ja hallintomenettelyillä lisättiin Rinteen ym. (1991) mukaan koulutusjärjestelmän joustavuutta siten, että se vastaisi yhteiskunnan ja työelämän koulutuskysyntään ja siinä tapahtuviin muutoksiin herkemmin (Rinne ym. 1991, 132). Kyseisessä tilanteessa vastuun julkisista interventioista katsottiin olevan edelleen valtiolla, jonka piti legitimoida toimintaansa uudenlaisin ohjaus- ja hallintajärjestelmin. Tästä on nähty Stefan Sjöblomin mukaan seuranneen uudistuspolitiikan kaksinainen luonne, synenergiaetujen ja tehokkuuden ja toisaalta oikeutuksen tavoittelu (Sjöblom 2006, 76).

Uusi hallintojärjestelmä suuntasi kuntien ja muiden palveluntuottajien toimintaa yhteiskehittämiseen. Näin toteutetut sopimusyhteisöt olivat pakotettuja hakemaan ulkopuolista rahoitusta, ja rahoitusta tarjosivat nimenomaan Euroopan unionin rakennerahastot. Kyseisellä ratkaisulla tuli Mika Alavaikon mukaan luoduksi tilanne, jossa kansainväliset talouspoliittiset intressit pääsivät vaikuttamaan aiempaa helpommin päätöksentekoon. Kansallisella tasolla talous- ja tehokkuuspuheiden voimistuminen lisäsi tarvetta koordinoiviin hallintamekanismeihin. Ministeriöiden asema korostui valmistelevina ja tulosohjauksen toteutuksesta vastaavina yksikköinä. (Alavaikko 2006, 49–50, 77.)

Valtionapua saavien koulutusorganisaatioiden piti muuttaa koulutustuotantoaan tulosvastuullisesti siten, että ne kykenisivät Rinteen ym. (1991) mukaan tarjoamaan julkisille ja yksityisille työnantajille niiden haluamia maksullisia koulutuspalveluja joustavasti ja kysynnän mukaan (Rinne ym. 1991, 132). Uusi hallintojärjestelmä loi vankempaa maaperää projektien kasvulle. Samaan aikaan keskusvirastoja lakkautettiin ja ne muutettiin Karin Filanderin mukaan asiantuntijapalveluja myyviksi ja asiantuntijaohjausta harjoittaviksi yksiköiksi (Filander 2000, 23). Tulosjohtamiskäytännöt suuntasivat puhetta laatuun ja arviointiin, tehokkuuteen ja vaikuttavuuteen (vrt. Seppänen-Järvelä 2004, 252). Kyseinen käänne vei Risto Heiskalan mukaan tilaa sosiaaliselta oikeudenmukaisuudelta ja tasaarvolta (Heiskala 2006, 36).

Vallan hajautuminen näkyi koulutuksen projektitapaistumisena. 1990-luvun alkupuolella käynnistyi useita opetustoimen tulosohjausjärjestelmään siirtymistä tukevia valtakunnallisia hankkeita (Rinne ym. 1991, 135). Projektitapaistumiseen liittyvä tulosohjausjärjestelmä teki oppilaitoksista tulosyksiköitä. Projektitapaistumisen valta oli jo hyvin tunnistettavissa. Se pakotti ja houkutteli kohteensa näkyviin taloudellisten resurssien uudelleen jakamisen kautta ja yksilöi vallan muodon kohteet. Esimerkiksi oppilaitoksille muotoutui oma tehtäväalueensa, asiakkaat, tulostavoitteet ja tulosbudjetti (ks. Oravakangas 2005; Nikki 1993, 10–11). Projektitapaistuminen toimi kurivallan ohella kontrollin vallan muotona. Päätösvalta ja velvollisuus tietää, laskea ja ohjata hajautuivat ei-valtiollisille toimijoille. Katariina Warpeniuksen mukaan suuntana oli omia toimintojaan tarkkailevan arviointiyhteiskunnan voimistuminen (Warpenius 2006, 144).

Projektitapaistuminen henki taloustalkoohenkisyyden kaikkialle leviämistä. Siihen sisältyi itsekurin muotona yrittäjämäinen oleminen ja tekeminen:

> Yrittäjyys julkisissa organisaatioissa on noussut ajankohtaiseksi aiheeksi muun muassa siitä syystä, että laajaksi paisuneen julkisen sektorin on tunnistettu tarvitsevan luovuutta, joustavuutta ja uusia ratkaisuja taloudellisen niukkuuden ja tehokkuuden ongelmiin. Yrittäjyyteen liitettäviä piirteitä, kuten omatoimisuutta, luovuutta, innovatiivisuutta ja joustavuutta, on alettu pitää tavoiteltavina piirteinä myös julkisissa organisaatioissa. (Anttiroiko & Tiura 1997.)

Julkiselle sektorille esiteltiin yrittäjämäinen asenne, joka tarjoiltiin ratkaisuna julkisen sektorin paisumiseen ja tehottomuuteen, kuten yllä olevasta raportista käy ilmi. Houkuttimena toimi sisäisen yrittäjyyden käsitteen lanseeraaminen. Sisäinen yrittäjyys oli uusi asenne eli piristysruiske, joka toisi julkiselle sektorille sen tarvitseman tehokkuuden ja parantaisi vaikuttavuutta (myös Brunila & Mononen tulossa; Naumanen & Silvennoinen 1996, 12). Sisäisen yrittäjyyden asenteella ratkaistaisiin virkamiesmäisyys, nurkkakuntainen valtapeli ja byrokraattiseen toimintatapaan yhdistetyt ongelmat. Näiden uudistusten ohella sisäinen yrittäjyys toisi raportin mukaan julkiselle sektorille sen kaipaaman luovuuden, kannustavammat järjestelmät ja yhteen hiileen puhaltamisen (ks. Anttiroiko ym. 1997, 35–36).

Projektitapaistumiseen liittyvä valta toimi tasa-arvotyössä. Projektien määrän kasvaessa valtiollisessa tasa-arvopolitiikassa tapahtui udelleenorganisoituminen, jossa poliittisten tasa-arvoelinten vastuualueet hajautettiin hallinnollisesti samaan aikaan, kun tasa-arvoasiat koordinoitiin yhdelle ministeriölle. Päätösvallan hajautuminen ja julkisrahoitteisten projektien määrän kasvu tarkoittivat vastuun siirtymistä valtiollisen tasa-arvopolitiikan tavoitteista enenevissä määrin yksittäisille toimijoille. Tämä tarkoitti toiminnan siirtymistä projekteihin.

Projekteista tuli tänä aikana viimeistäänkin itsestään selvä tasa-arvotyön tekemisen muoto. Hallituksen toinen tasa-arvo-ohjelma (vv.1997–1999) puhui toimeenpanon osoituksena eksplisiittisesti projekteista. Pelkästään valtionhallinnossa käynnistyi kymmeniä tasa-arvohankkeita ja ohjelman loppuraporttiin sisältyi kaikkiaan 96 hanketta. Hallituksen tasa-arvo-ohjelmassa esiintyi käsite hanke yli sata kertaa ja käsite projekti puolestaan yli kolmekymmentä kertaa.

Tasa-arvotyön projektitapaistumiseen vaikutti ennen kaikkea Euroopan unioniin liittyminen. EU alkoi järjestää tasa-arvotyön tavoitteita rakennerahastoihin kirjattujen tavoitteiden avulla, tasa-arvoa koskevien direktiivien kautta ja esittämällä erilaisia arviointeja, kuten ohessa:

> Komissio panee huolestuneena merkille, että monet jäsenvaltiot eivät näytä käyttäneen parhaalla tavalla hyväkseen direktiivien antamisen jälkeistä kolmea vuotta ottaakseen käyttöön tarvittavat säännökset. (…) Komissio on erittäin huolestunut siitä, että direktiivien saattaminen osaksi kansallista lainsäädäntöä on viivästynyt monissa jäsenvaltioissa. (Tasa-arvo ja syrjimättömyys laajentuneessa Euroopan unionissa – Vihreä kirja 2004.)

Euroopan unionin komissio alkoi säädellä, mitä tasa-arvosta oli mahdollista kulloinkin puhua. Se moitti Suomea toistuvasti vahvasta sukupuoleen liittyvästä koulutus- ja työelämän segregaatiosta. Moitepuhe taloudellisine pakotteineen toimi tehokkaasti. Se piti yllä ja vahvisti edelleen 1970-luvulta lähtien alkanutta tasa-arvotyön suuntautumista segregaation purkamiseen. Euroopan Unionin jäsenyys järjesti myös meneillään olevien julkisrahoitteisten tasa-arvoprojektien toimintaa uudelleen:

> Kesken projektin toteutuksen työministeriö EU:n tavoin otti käyttöön "projektissa kehitetyt hyvät käytänteet" -käsitteen, joka suuntasi kaikkien hankkeiden toimintaa uudelleen, aiempaa käytännönläheisemmäksi ja tulostietoisemmaksi. Aiemmat, lähinnä työllisyyteen liittyvät tavoitteet saivat näin rinnalleen laadullisia, mutta käytännön toimintamalleihin liittyviä tavoitteita. (Tasa-arvoprojektin raportti 1998.)

Euroopan unioniin liittymisen myötä tasa-arvotyöstä tuli tulostietoista toimintaa ja käytännönläheisyydestä tavoiteltavaa. Käytännönläheisyyttä vahvisti EU:n lanseeraama hyvien käytäntöjen käsite. Samalla kun projektitapaistuminen järjesti tasa-arvotyötä uudelleen, se toimi huolehtimalla omasta jatkuvuudestaan. Pro-

jektien määrän kasvattamisesta tuli julkilausuttu ja virallinen tavoite. Esimerkiksi Euroopan sosiaalirahaston tavoite 3 -ohjelmaa koskevassa kokonaisarvioinnissa vuodelta 1997 todetaan, että toimeenpanoa ohjaa nimenomaan volyymin kasvattaminen. (Vainio, Katajanmäki & Huuhka 1997.) Myös Stefan Sjöblom on tähän liittyen osoittanut, että EU-rahoitteisten projektien merkityksenä on ollut ennen kaikkea julkisen toiminnan legitimiteetin vahvistuminen (Sjöblom 2006, 76).

Projektien määrän kasvattamisen politiikassa on ollut yhtäältä pyrkimys taloustalkoohenkisyyteen ja toisaalta hyvinvointiin ja tasa-arvon vahvistumiseen. Esimerkiksi Lissabonin strategiassa Euroopan unionista haluttiin tehdä maailman kilpailukykyisin ja dynaamisin tietoon perustuva talous, joka kykenisi samanaikaisesti pitämään yllä kestävää talouskasvua, luomaan uusia ja parempia työpaikkoja sekä lisäämään sosiaalista yhteenkuuluvuutta.

Euroopan unionin ohjelmapolitiikan tavoitteena on ollut tietynlaisen Euroopan unionin vahvistaminen. Tavoitteeseen on Stefan Sjöblomin mukaan pyritty mahdollisimman monen toimijan integroimisella päätöksentekoon ja sitouttamalla yksittäiset tahot ohjelmien kansalliseen täytäntöönpanoon tavalla, joka palvelee tavoitteiden saavuttamista (Sjöblom 2006, 85). Tällöin on ymmärrettävää, että jäsenyyden myötä projektien ja niiden toimijaverkostojen tehtäväksi tuli tehostaa nimenomaan Euroopan unionin toimintaa. Projektien myötä tasa-arvotyötä koskevat verkostot kasvoivat määrällisesti rahastojen houkutellessa uusia toimijatahoja mukaan. 1990-luvusta ja sen jälkeisestä ajasta muodostui projektien kulta-aika.

Pekka Sulkunen (2006) on tarkastellut projektiyhteiskunnan tavoite- ja puiteohjausta, joissa ei Sulkusen mukaan haluta säätää normeja siitä, mitä ja miten pitäisi tehdä. Samalla on kuitenkin osoitettava jonkinlaista poliittista vastuuta ja annettava virkamiehille perusteet, puiteohjelmat, joiden mukaan toimia. Kyseiset puiteohjelmat muokkautuvat kansallisten ministeriöiden strategioiksi ja toimintasuunnitelmiksi samalla kun paikallishallinto kirjaa niitä toimintaohjelmiinsa. Ohjelmien tavoitemuotoilut ovat yleisluontoisia ja niissä on Sulkusen mukaan korostunut uuden julkishallintoajattelun periaatteet, kansalaisten oma vastuu, aloitteellisuus ja verkostoituminen. (Sulkunen 2006, 27.)

Projektitapaistumista siivittävä Euroopan unionin rakennepolitiikka hajotti tasa-arvon osalta mielipiteitä. Suomen liittymisen EU:hun katsottiin luovan naisille uusia mahdollisuuksia saada äänensä kuuluviin, kuten 1990-luvun jälkipuoliskon rakennepoliittisten EU-ohjelmien sisältö tuli tulkituksi (Horelli & Roininen 1997). Euroopan unionin nähtiin avaavan tasa-arvopolitiikalle muitakin mahdollisuuksia. Sen nähtiin edistävän esimerkiksi samapalkkaisuutta (Romanov 1993), tarjoavan tukea tasa-arvolainsäädäntöön, kohdistavan huomiota valtion tasa-arvopolitiikkaan, mahdollistavan ylikansallisia vaikuttamisen areenoita sekä rahoitusmahdollisuuksia tasa-arvoa koskeville hankkeille (Holli & Kantola 2007; Julkunen 2002, 45).

Toisaalta Euroopan unionin toimintaperiaatteisiin on nähty liittyvän tasa-arvopoliittisia ongelmia naisliikkeiden perinteisten vaikutuskanavien näkökulmasta (Holli 2002, 29; Holli ja Kantola 2007). Ongelmiksi on esitetty, että unioniin liittymisen vaikutukset kietoutuvat sukupuolten välisiin suhteisiin ja Euroopan unionin uusliberalistisiin pyrkimyksiin, hallinnan muotojen muuttumiseen ja uuteen julkishallintoajatteluun, josta seuraa puolestaan paineita pohjoismaiselle hyvinvointivaltiomallille (Holli ym. 2007, 4; Holli 2002). Euroopan unionin mer-

kityksistä ja eri tavoin nähdyistä seurauksista sukupuolten väliselle tasa-arvolle on käyty ja käydään jatkuvaa keskustelua (esim. Walby 2004; Rees 2001).

Euroopan unioni oli ennen Suomen siihen liittymistä määritellyt tasa-arvon ongelmakohdat tasa-arvodirekiiveiksi. Direktiivit pitivät sisällään samapalkkaisuuden, tasa-arvoisen kohtelun työelämässä, itsenäisten ammatinharjoittajien tasa-arvoisen kohtelun, sosiaaliturvan ja raskaana olevien työntekijöiden suojelun (Lindroos 1994; Räsänen 2002, 123). Tasa-arvon haltuun ottamiseksi jatkettiin lisädirektiivien tekemistä. Niiden kohteiksi tulivat muun muassa vanhempainloma, työhön liittyvä sosiaaliturva, todistustaakka, ja vuonna 2002 hyväksyttiin tasa-arvodirektiiviin laaja muutos. EU:n painopisteet siirtyivät sosiaali-, työllisyys- ja (uudelleen)koulutuspolitiikkaan (Horelli & Roininen 1997, 8; Hoskyns 2001, 31–32). Käytännössä Euroopan unionin suurimmaksi niin kutsuttujen tasa-arvon edistämistoimien rahoittajaksi muodostui EU:n viidestä rakennerahastosta Euroopan sosiaalirahasto (ESR/ESF).

Naisprojektit

Projektitapaistuminen yksilöivän vallan muotona havainnollistuu todennäköisesti parhaiten naisprojekteja tarkastelemalla. Jotta valta voisi yksilöidä puuttelemansa kohteen, on kohteen tultava näkyviin, luokiteltavaksi ja arvioitavaksi. Näkyviin tulemisen täytyy kuitenkin olla jollakin tavalla houkuttelevaa, se voi esimerkiksi luvata kohteelleen hyvää ja menestyksellistä elämää.

Naistyövoima on ollut liikuteltavissa olevaa ja halpaa. Kaarina Nurmi on todennut, että naiset ovat olleet EU:n tärkein työvoimaresurssi, sillä naisten työllisyysaste on ollut koko unionin tasolla parisenkymmentä prosenttiyksikköä alempi kuin miesten. Reseptinä on Nurmen mukaan ollut naistyöllisyyden tukeminen, johon on Nurmen mukaan kytkeytynyt sukupuolten tasa-arvon valtavirtaistaminen kaikille politiikan alueille. (Nurmi 2001, 206.) Tasa-arvon velvoite tulikin kirjatuksi Euroopan unionin rakennepolitiikkaan läpäisyperiaatteena, ja naistyöllisyyden hengessä EU:n ohjelmat ja toimintalinjat keskittivät ”toimenpidekokonaisuudet” naisiin (esim. Horelli & Roininen 1997). Käytännössä tämä tarkoitti, että EU:n merkittävin taloudellisesti resursoima tasa-arvotyö määrittyi 1990-luvun puolivälin jälkeen naisiin toimintansa kohdistaviksi projekteiksi, joita kutsun tässä tutkimuksessa naisprojekteiksi.

Kyseisiin naisprojekteihin sisältyivät Euroopan unionin yhteisöaloitteet, kuten EMPLOYMENT NOW ja ADAPT, joista edellinen oli selkeimmin naisille suunnattu. Kyseinen yhteisöaloite lupasi naisille hyvää ja menestyksellistä elämää projektien toimenpiteisiin sitoutumalla. Yhteisöaloitteen strategiseksi painopisteeksi oli nimetty uusien työllistymismahdollisuuksien tarjoaminen naisille, ja se lupaili julkisen sektorin supistamisesta aiheutuvien työpaikkojen menetysten korvaamista. Tällä tavalla EU-rahoitteinen projektitoiminta osallistui toiminnallaan hyvinvointivaltion purkamiseen. ADAPT-toimintaohjelma järjesti taloustalkoohenkisyyteen ja joustavaksi työvoimareserviksi valjastavia toimenpiteitä naisille, kuten yksilöllisesti räätälöityä koulutusta, ohjausta, neuvontaa, työmarkkinoiden muutosten ennakointia ja verkottumisen edistämistä (ks. myös Horelli & Roininen 1997, 46–50).

> Projekti pyrkii koulutuksen avulla edistämään naisten työllistymistä, tasa-arvoa ja etenemistä työelämässä. (…) tavoitteeksi asetettiin naisen urakehityksen esteiden tunnistaminen sekä niiden strategioiden ja menetelmien kehittäminen, joilla noita esteitä voitaisiin raivata. (Tasa-arvoprojektin raportti 1998.)

Naisprojektien valta oli houkuttelevaa, se lupasi naisille työllistymistä, urakehitystä ja siinä ohessa tasa-arvoa. Lupaukset toteutuisivat naisten suostuessa projektin yksilöivien vallan muotojen kohteiksi. Kyseiset yksilöivät vallan muodot kohdistuivat pääsääntöisesti tyttöjen ja naisten koulutus- ja uravalintoihin, tulevaisuuden työvoimapulasta kärsiviksi nähdyille miesvaltaisille aloille ohjaamiseen kuin myös naisjohtajuuden, naisyrittäjyyden ja naisten uran edistämiseen.

Toiminnan kohdistuminen naisiin oli yhteneväisessä linjassa EU:n tasa-arvopolitiikan kanssa. Sen on todettu valjastuneen taloudellisen integraation pyrkimykseksi, jossa naisten kouluttaminen on ollut sen oleellinen osa kaiken aikaa (Hoskyns 2001; Verlin Laatikainen 2001, 81–82). Anne Maria Holli on lisäksi todennut, että naisiin kohdistuva toiminta on ollut yhtenevässä linjassa Suomessa 1990-luvulla vahvistuneen uusliberalistiseksi kutsutun työllisyyspolitiikan kanssa (Holli 2001).

Naisprojekteja on ollut määrällisesti paljon, ja esimerkiksi ensimmäisellä Euroopan unionin ohjelmakaudella (1995–1999) toteutui yli sata projektia (Horelli ym. 1997, 52). Elizabeth Hoskyns (2001,40) on huomauttanut, että EU:n naisprojekteissa ei ole huomioitu naisten keskinäisiä eroja, koska niiden on katsottu kuuluvan toisille politiikan alueille. Projektitapaistuminen on kuitenkin pitänyt naiset kiireisinä. Se on samalla edesauttanut naistyövoiman pysymistä helposti liikuteltavana työvoimana. Naisprojektien avulla on samaan aikaan ylläpidetty eri puolilla Suomea naisten välistä paikallista toimintaa, kuten yhteistyö- ja naisverkostoja, resurssikeskuksia, osuuskuntatoimintaa, paikallisaloitteita ja toimintamuotoja alueelliseen kehittämiseen (esim. Erlund & Horelli 2005).

Työyhteisöjen tasa-arvotyö ja moninaisuus

1990-luvulla julkisrahoitteisesta tasa-arvoprojektirahoituksesta ”kiinnostuivat” rahoitusongelmista kärsivät yliopistot ja ammattikorkeakoulut, yhdistykset ja järjestöt. Myös opettajankoulutus, kasvatus ja koulutus olivat edelleen 1990-luvulla tasa-arvotyön kohteina. Projekteja käynnistettiin valtakunnallisesti yliopistoissa ja niiden täydennyskoulutuslaitoksissa. Vantaan täydennyskoulutuslaitokselle perustettiin Tasa-arvokeskus, joka toimi valtakunnallisena tasa-arvoprojektityön keskuksena. Se toimi joitakin vuosia, mutta se sulautettiin koulutuslaitoksen muuhun toimintaan 2000-luvun alussa.[25]

[25] Tasa-arvokeskuksen hallinnoimien projektien tavoitteina olivat sukupuolten tasa-arvokysymysten sisällyttäminen opettajankoulutuksen opetussuunnitelmiin ja henkilöstökoulutukseen, naisten kasvatus- ja koulutusalan johtamistehtäviin hakeutumisen tukeminen ja naisten tarpeita huomioivien koulutus- ja työvoimapalvelujen kehittäminen. (Brunila ym. 2005.)

> Haluttiin tukea positiivista diskriminaatiota tarjoamalla naisille puoli-ilmaista ja korkeatasoista koulutusta ja vaikuttaa ajattelun tietoisuuteen. Radikaali tasa-arvonäkemys sisältää mm. seuraavia asioita: nähdään, että naiset ovat erilaisia kuin miehet ja että naiset ovat keskenään erilaisia. (Tasa-arvoprojektin raportti 2003.)

Projektien tasa-arvotyö kohdistui työyhteisöihin ja puhe naisista ja miehistä joiltain osin sukupuoleen. Toisaalta tuotettiin edelleen puhetta naisista ja miehistä keskenään erilaisina, kuten yllä. Tasa-arvoprojekteissa tarkasteltiin tutkimuksen avulla työelämän sukupuolistavia käytäntöjä ja työelämän valtasuhteiden sukupuolistuneisuutta. Tasa-arvotyön kansallista jatkuvuutta ylläpidettiin järjestämällä tasa-arvokonsulttikoulutusta. Konsulttikoulutus merkitsi, että ammatillisuuden korostaminen ja professioasemaan pyrkiminen koskivat muiden hyvinvointitöiden ohella tasa-arvotyötä (vrt. Henriksson ym. 2004). Myös tasa-arvotyön kohdalla voidaan puhua professionaalistumisesta, koska tasa-arvotyön tavoitteena on ollut vakiinnuttaa sen asemaa ja arvostusta eri alueilla.

> Ohjelma rohkaisee naisia kasvattamaan itseluottamustaan ja auttaa näkemään, kuinka on mahdollista itse muuttaa elämänlaatuaan paremmaksi. (…). Ohjelman päätavoitteita ovat mm. vakuuttava tilanteiden hallinta, itseluottamuksen ja itsearvioinnin kehittäminen ja vastuun ottaminen omasta kehityksestä. Ohjelman avulla voi vähentää stressiä, tehdä elämä ja uraa koskevia suunnitelmia sekä opetella jämäkkyyttä. (Tasa-arvoprojektin raportti 2003.)

Tasa-arvokonsultti-koulutuksen tavoitteena oli tuottaa julkishallintoon ja yritysmaailmaan tasa-arvo-osaajia, jotka luotsaisivat työyhteisöjen kulttuureja tasa-arvoisemmiksi. Yllä oleva ote kuvaa tasa-arvotyön jännitteitä. Ensinnäkin ote kertoo, että projektissa toiminnan suuntana oli naisten kannustaminen kohti kulttuurista mieheyttä. Samalla se tulee sanoneeksi, että ne tekemisen tavat, jotka yhdistyivät kulttuurisesti naiseuteen, olivat huonoja. Otteesta luettavissa oleva jämäkkä, tilanteet haltuun ottava, itsesuuntautuva, jatkuvasti itseään tarkkaileva ja arvioiva toiminnan tapa kuvaa myös taloustalkoohenkisyyttä palvelevaa itsekurin muotoa ideaalina toiminnan tapana. Projektitapaistuminen vallan muotona toimii poissulkemalla kysymykset esimerkiksi siitä, millä tavalla kyseinen heteronormatiivinen ja taloustalkoohenkinen lähestymistapa edesauttaa työyhteisön tasa-arvoisuutta.

> Tavoitteena oli edistää erilaisuuden hyväksymistä ja hyödyntämistä naisten urakehityksen parantamiseksi ja valmistella koulutusohjelma MoniNaisuus yrityksen tuottavuustekijänä yritysten ja organisaatioiden sisäisten konsulttien kouluttamiseen. (Tasa-arvoprojektin raportti 1998.)

Lisäksi projektin tavoitteissa tasa-arvon edistäminen oli alettu selkeämmin sitoa työyhteisön tuloksen parantamiseen. Anne Kovalaisen (2004, 188) huomio hyvinvointitöiden järjestymisestä markkinaehtoisten palvelujen tuottamiseen julkisen sektorin uusien hallintamekanismien myötä näkyy tasa-arvotyötä koskevis-

sa dokumenteissa, kuten yllä olevassa otteessa. 1990-luvun loppupuolella työn ja (hetero)perheen yhteensovittaminen, tasa-arvosuunnitelmat ja työnarviointi nousivat projektien tasa-arvotyön tavoitteiksi. Sukupuolinäkökulmasta haluttiin tehdä pysyvä osa kaikkea koulutus- ja kehittämistoimintaa ja samoihin aikoihin alkoi tasa-arvon valtavirtaistaminen. Sukupuolinäkökulma asettui työelämälle ja työmarkkinoille alisteiseksi.

> Hankkeen yleistavoitteena on parantaa ja lujittaa ikään, sukupuoleen, seksuaaliseen suuntautumiseen ja etnisyyteen perustuvaa syrjintää vastaan kamppailevien eurooppalaisten avaintoimijoiden toimintakykyä. Uusia uria aukovana ajatuksena on hankkeen ”poikkikansallinen” luonne, mutta uutta on sekin, että ensimmäistä kertaa eri eturyhmät toimivat nyt syrjintäkysymyksissä yhdessä. (Tasa-arvoprojektin raportti 1999.)

Naistutkimus oli jatkanut erilaisten sukupuolen luentatapojen etsimistä, ja tutkimuksen piirissä kehiteltiin sukupuolen moninaisuuden erilaisia lähestymistapoja ja yhteiskunnallisten erontekojen, kuten iän, sukupuolisen ja seksuaalisen suuntautumisen ja kulttuurisen taustan sisällyttämistä lähestymistapoihin. Ei näin ollen ole yllätys, että erojen huomiointi tuli mukaan myös projektien tasa-arvotyön tavoitteisiin.

> Tavoitteena on selvittää, mitkä monimuotoisuuden osa-alueet koetaan työelämän kannalta tärkeimmiksi (…). Yhteenvetona kyselyn tuloksista voidaan todeta, että ikää ja äidinkieltä pidettiin tällä hetkellä tärkeimpinä monimuotoisuuden ulottuvuuksina. (…). Merkitykseltään tulevaisuudessa kasvaviksi monimuotoisuuden ulottuvuuksiksi arvioitiin erityisesti ikä ja etninen tausta. (Tasa-arvoprojektin raportti 2007.)

Eroja ei kuitenkaan tarkasteltu yhdessä, vaan ne tulivat laitetuiksi hierarkkiseen järjestykseen sen mukaan, mistä eroista nähtiin olevan työelämän näkökulmasta eniten hyötyä, jota yllä oleva ote kuvaa. Edellä kuvaamieni projektien tasa-arvotyötä tarkasteltaessa 1990-luku näyttäytyy vastakkainasettelujen vuosikymmenenä. Projektitapaistuminen on yhtäältä korostanut yksilöllistymistä, taloutalkoohenkisyyttä ja erityisesti naisiin kohdistuvia toimenpiteitä. Toisaalta poliittinen kamppailu sukupuolta ja muita yhteiskunnallisia erontekoja huomioivista painotuksista on jatkunut. Se on kuitenkin projektitapaistumisen myötä kääntynyt inklusiiviseksi taloutta palvelevaksi toiminnaksi.

1990-lukua on kuvattu myös yhteisöllisyyksien vuosikymmeneksi. Huomiota on kiinnitetty ihmis- ja perusoikeuksien toteutumiseen, minkä on katsottu näkyneen sekä Euroopan unionin työskentelyssä että Suomen lainsäädännön uudistumisessa (ks. Juvonen 2002, 254). Projektitapaistuminen on kuitenkin vallan muotona valjastanut myös yhteisöllisyyden palvelukseensa, mikä näkyy erityisen hyvin 2000-luvulla toteutetuissa projekteissa.

> Ohjelmassa kootaan, koordinoidaan ja käynnistetään tasa-arvoa edistäviä hankkeita. (…). Siihen sisältyy lainsäädäntöhankkeita, koulutus- ja kehittämishankkeita, selvityksiä ja muita toimenpiteitä (…). (Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2004–2007.)

Yllä Hallituksen tasa-arvo-ohjelmassa puhutaan toimeenpano edelleen projekteina ja hankkeina. Puheeseen liittyy myös kaksinainen sukupuolijärjestys eli naisten ja miesten tasa-arvon edistäminen. 2000-luvun hyvinvointivaltiota on luonnehdittu monitahoisena ja sen on katsottu antavan tilaa uusille verkostoille, joissa toimivat valtion ja kuntien viranomaiset, kansalaisjärjestöt, yrittäjät, kolmas sektori ja paikallinen liike-elämä (Julkunen 2002, 45; myös Törrönen 2004a). On myös nähty, että sukupuolten tasa-arvoa koskeva politiikka, kuten hallitusohjelmat ja lainsäädäntö, ovat tehneet tasa-arvoon liittyviä näkökulmia näkyvämmiksi (Holli & Kantola 2007).

Markkinakuri on kiristynyt, ja työväestön tehokkaampaan hallintaan on etsitty parempia välineitä. Leena Eräsaari (2004) on todennut, että demokraattiset elimet ovat menettäneet vaikutusmahdollisuuksiaan taloudellisten elimien, kuten WTO:n, OECD:n ja EU:n laatiessa ohjeita, suosituksia ja säännöksiä muiden noudatettavaksi (Eräsaari 2004, 206). Kyseisistä elimistä erityisesti EU:n, OECD:n ja sen julkishallintokomitean (Public Management Committee) on katsottu vahvistaneen projektiyhteiskunnallistumista (Alasuutari & Lampinen 2006).

> Suomalaisen tasa-arvon tilan arvioinnin tekee tärkeäksi myös kansalliselta kannalta se muutos, joka 1990-luvulla on tapahtunut hyvinvointivaltion uuden politiikan myötä: tasa-arvokehitys on pysähtynyt paikoilleen. Toisaalta Suomen liittyminen Euroopan unioniin on tuonut tasa-arvotyölle uusia keinoja, mutta myös uusia haasteita. Näitä yhteiskunnalliseen kontekstiin liittyviä muutoksia ei toistaiseksi ole systemaattisesti pohdittu tai tutkittu sukupuolten välisen tasa-arvon ja sitä tukevan politiikan näkökulmasta. (TANE:n toimintakertomus 2003.)

TANE toteaa tasa-arvokehityksen pysähtyneen samaan aikaan kun tasa-arvo-projekteja on toteutettu enemmän kuin koskaan. Euroopan unionin komission tasa-arvoa koskeva puitestrategia puhuu ohjelmista ja niiden yhteydessä tehtävistä aloitteista, jotka ovat käytännössä laajahkoja projekteja. Rakennerahastoista on muodostunut keskeinen hallinnan mekanismi EU:n vahvistumiselle ja kansalliselle tasa-arvotyölle. EU:n tasa-arvoa koskevassa puitestrategiassa (2001–2005) katsotaan, että: ”Rakennerahastot ovat keskeinen väline sukupuolten tasa-arvon edistämisessä” (Euroopan yhteisöjen komissio 2000).

> Kehittämiskumppanuus on hankkeen sateenvarjo, jonka alla kaikki noin 60 toimijaa pyrkivät eri toimintojen kautta samaan päämäärään. Hankkeessa mukana olevat kumppanit toimivat oman asiantuntemuksensa ja kiinnostuksena mukaan osaprojekteissa tasavertaisesti eri rooleissa (…) Hankkeen

> toimintaympäristönä ovat päiväkodit, koulut, toisen asteen oppilaitokset, ammattikorkeakoulut, yliopistot, yritykset ja työmarkkinajärjestöt. (Tasa-arvoprojektin tiedote 2004.)

Tasa-arvoprojektien määrän kasvamista on pyritty hallitsemaan klusteroimalla yhteen yksittäisiä projekteja. 2000-luku on mittavien ohjelmien ja monikansallisten projektiryppäiden aikakausi. Esimerkiksi yllä oleva projekti yhdisti 60 eri puolilla Suomea toiminutta alaprojektia. Taloudellisten resurssien kohdentaminen on näyttänyt suosivan projekteja, jotka mittavuuden lisäksi koskevat tai hyödyntävät teknologiaa, koostuvat useista ala- tai osaprojekteista ja ovat yhteistyöverkostoiltaan laajoja.

Segregaation purkamisen talkoot jatkuvat

> Työelämän tärkeimmäksi tasa-arvo-ongelmaksi on nostettu vahva sukupuolen mukainen eriytyminen, segregaatio. Segregaatio rajoittaa niin yksittäisten ihmisten kuin työorganisaatioiden ja työmarkkinoiden toimintaa. (…). Tasa-arvotyön tavoitteena on paitsi segregaation murtaminen, myös naisten ja miesten välisten erojen tunnistaminen ja tunnustaminen. (Tasa-arvoprojektin esite 2002.)

> Taloudellisia perusteita segregaation purkamiseen ovat muun muassa seuraavat asiat: perinteiset sukupuolen mukaiset ammatinvalinnat eivät vastaa alueiden työvoiman tarvetta, etenkin palveluiden tarjoamisessa palvelujen laatu ja monimuotoisuus paranee, ja sekaryhmien muodostaminen työpaikalla lisää viihtyvyyttä ja työntekijöiden innovatiivisuutta. (Tasa-arvoprojektin raportti 2008.)

Segregaation purkamisen talkoot ovat jatkuneet. Segregaation purkaminen on nähty taloudellisista syistä järkevänä. Naisten aseman parantaminen on alistunut työmarkkinoiden palvelemiseen. Tasa-arvoisen toiminnan lähtökohtana ovat olleet: ”Työmarkkinoiden toimivuus, työvoimapulan ratkaiseminen ja talouskasvun vahvistaminen”. Tasa-arvosta on tullut projektitapaistumisen myötä yritysten näkökulmasta kiinnostavaa, ja yritykset ovat lähteneet aiempaa aktiivisemmin tasa-arvoprojekteihin mukaan. Projektien toistama tarina, jonka mukaan tasa-arvoinen työyhteisö kykenee tehokkaasti hyödyntämään kaikki henkilöstön osaamisresurssit, on tullut yrityksissä kuulluksi. Yritysten lähteminen projekteihin ei ole ollut siinä mielessä ihme, että mukaan kutsuminen on tehty houkuttelevasti:

> Niin kauan kun tasa-arvoa käsitellään irrallisena ja pakollisena raportointiasiana tai vain eettisenä vastuuasiana, todelliset päättäjät tuskin kiinnostuvat siitä kovin paljon. Lakisääteisiä suunnitelmia tehdään – jos tehdään – mutta niiden vaikutuksia tuskin pohditaan. Tasa-arvolla on kuitenkin yhä suurempi strateginen merkitys. Niissä kansainvälisissä yrityksissä, joissa erilaisuutta on alettu kehittää systemaattisesti, on myös nähty sen vaikutus toiminnan tuloksiin ja kilpailukykyyn. (Tasa-arvoprojektin raportti 2000.)

Projektitapaistuminen on samalla sulkenut pois muunlaisen tasa-arvotyön mahdollisuuden. Valtiollinen tasa-arvopolitiikka on vallan hajautumisen ja valtion uudenlaisen positioitumisen myötä menettänyt resurssejaan, kuten Unioni Naisasialiiton lausunto vuodelta 2003 osoittaa:

> Negatiivisena kehityksenä voidaan pitää, että valtiollisen tasa-arvotyön resurssit ovat kaventuneet. Valtiollisen tasa-arvotyön uudelleenorganisoinnin yhteydessä ei kiinnitetty huomiota riittävien resurssien takaamiseen. Tasa-arvovaltuutetun toimisto on niin ruuhkautunut, että sillä on vaikeuksia vastata selvityspyyntöihin lain mukaisessa määräajassa. Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan rahoitusta on kiristetty ja onkin epätodennäköistä, että se kykenee jatkossa toimimaan entisessä laajuudessa. (Unioni Naisasialiiton lausunto Suomen viidettä määräaikaisraporttia varten 2003.)

Kuten yllä oleva ote osoittaa, projektitapaistumisen lupaama hyvä elämä ja autonomia ovat kääntyneet tasa-arvotyön osalta resurssipulaksi ja kiireeksi. Anne Maria Holli ja Johanna Kantola (2007) ovat tuoneet valtiofeminismiä koskevassa tutkimuksessaan esiin valtion tasa-arvoelimissä toimivien henkilöiden kokeman turhautumisen. Syiksi turhautumiseen esitettiin Hollin ja Kantolan mukaan valtion toiminnan projektityömuotoisuudesta seurannut resurssipula ja sellaisten välineiden puuttuminen, joilla tasa-arvon valtavirtaistamisen periaatetta voitaisiin edistää. (Holli & Kantola 2007, 15.)

> Tutkimuksen tehtävänä oli: Selvittää moninaisuuden, moninaisuusjohtamisen ja tasa-arvon yhteydet organisaation kilpailukykyyn / tuloksellisuuteen. (Tasa-arvoprojektin raportti 2008.)

Projektitapaistuminen on järjestänyt tutkimusta uudelleen. Naistutkimuksen merkitys on muuttunut verrattaessa tilannetta ennen EU-jäsenyyttä toteutettuihin projekteihin, joissa naistutkimus oli lähestymistavoissa mukana. Yllä olevassa otteessa tutkimus on jo lähtökohtaisesti kiinnittynyt kilpailukyvyn ja tuloksellisuuden vahvistamiseen.

> Kun työpaikan verkostoissa ymmärretään ihmisten moninaisuus, se voi myös näkyä avoimemmin – ei ainoastaan vähemmistöryhmien ja hyvinvoinnin osalta, vaan myös persoonallisuuksien ja yksilöllisten osaamisresurssien osalta. Työpaikka, joka tukee moninaisuutta, tukee työntekijöiden hyvinvointia ja näin myös työpaikan tuottavuutta. (Tasa-arvoprojektin esite 2005.)

Moninaisuus ei ole yksinään kelvannut argumentiksi, vaan se on projektitapaistumisen myötä valjastunut liiketalouden kieleen, johon yhteiskunnalliset erot ovat kiedottu mukaan. Vaikka moninaisuuden näkökulma on näkynyt 1990-luvun lopulta lähtien toteutettujen tasa-arvoprojektien tavoitteissa, on sen vaikutus viralllisten tasa-arvoelinten toimintaan nähty vähäisenä. Eroja ja moninaisuutta huomioiva orientaatio on nähty seurauksena pikemminkin Euroopan unionin syrjinnän vastaisista direktiiveistä kuin kansallisten tasa-arvoelinten omasta panostuksesta.

Anne Maria Holli ja Johanna Kantola (2007, 16) ovat arvioineet, että moninaisuuden näkökulman vähäiset vaikutukset tasa-arvoelinten toimintaan ovat olleet seurausta lainsäädännöstä, joka on erotellut naisten ja miesten välisen tasa-arvon edistämisen ja toisaalta iän, etnisen ja kansallisen taustan, kielen, uskonnon, mielipiteiden, terveyden ja seksuaalisen orientaation perusteella tapahtuvan syrjinnän kieltämisen. Näyttää myös siltä, että suunta pysyy entisellään:

> Tasa-arvovaltuutettu katsoo, että tasa-arvolaki ja yhdenvertaisuuslaki tulee jatkossakin säilyttää omina lakeinaan. Tätä vaihtoehtoa puoltaa se, että sukupuolten välisen tasa-arvon edistämisessä ei ole kysymys vähemmistön oikeuksien turvaamisesta. (Tasa-arvovaltuutetun lausunto yhdenvertaisuustoimikunnan välimietinnöstä 2008.)

Vaikka yhtäältä on perusteltua, että laki kiinnittää huomiota naisten asemaan, on lainsäädännön erottelevuudesta ja erojen huomiotta jäämisestä nähty muodostuneen myös ongelma tasa-arvotyössä, kuten Elina Ikävalkon kanssa totesimme tasa-arvosuunnittelua koskevassa tutkimuksessamme ja sen perusteella kirjoittamassamme tasa-arvosuunnittelua koskevassa kirjassa (Ikävalko & Brunila 2007).

2000-luvun määrältään kasvavat ja leviävät projektiryppäät muistuttavat Baabelin torneja, joita rakentavien ihmisjoukkojen kuuluu ainakin rakentamishetkellä tuntea olevansa yhdistyneitä ja yksimielisiä. Jättimäisten ylikansallisesti toimivien projektien avulla voidaan hetken ajan tavoitella projektien lupaamaa hyvää elämää, menestystä ja autonomiaa sekä tuntea yhteenkuuluvuutta ja kelpaavuutta. Käytännössä projektit kuitenkin koostuvat toisilleen vieraista puhetavoista, eri paikkoihin hajaantuneista ihmisistä ja keskenään jännitteisistä intresseistä, jotka eivät välttämättä kohtaa, vaan synnyttävät sen sijaan konflikteja.

5.6 Tarkasteluni päähuomioita

Tasa-arvotyö on hyvinvointityönä tarkoittanut naisten sitoutumista tekemäänsä työhön, jolla on ollut kovat vaatimukset (vrt. Rantalaiho 2004, 236). Tasa-arvotyön projektitapaistuminen on yhtäältä ylläpitänyt tasa-arvotyön jatkuvuutta, yhteistyötä, verkostojen muotoutumista, osaamista ja asiantuntijuutta. Se on ylläpitänyt myös keskenään erilaisten intressitahojen, kuten järjestöjen, yritysten, koulutusorganisaatioiden, tutkijoiden, opettajien sekä virkahenkilöiden yhteistoiminnan kehkeytymistä. Vallan muoto on toisaalta järjestänyt sitä, mitkä asiat ovat milloinkin muodostuneet tasa-arvon ongelmiksi ja niiden ratkaisutavoiksi. Tasa-arvotyötä tehneiden henkilöiden ympärille on kehkeytynyt projektiryppäitä, mikä kertoo samanaikaisesta toiminnan jatkuvuuden ylläpitämisestä ja suuntautumisesta aktiiviseen itsen työllistymistoimintaan. Määrärahoilla toteutettavasta projektista, etenkin EU:n myötä, on tullut nykyhallinnon muoto ja toiminnan järjestäjä julkisella sektorilla. Työ on henkilökohtaistunut ja siitä on tullut epävarmempaa. Myös työn kontrollin muodot ovat muuttuneet.

Olen vastannut dokumenttien tarkastelun avulla tutkimuskysymykseen, millä tavalla tasa-arvotyö ja siihen liittyvä sukupuoli ovat niiden perusteella muotoutuneet. Muotoutumisella olen tarkoittanut projektitapaistumista, vallan muotoa,

jonka puhuttelussa aiemmin julkisin budjettivaroin toteutettu toiminta on kääntynyt liiketalouden ideologialla operoiviksi projekteiksi. Kävin läpi tapoja, joilla valtionosuus- ja tulosohjausuudistukset, julkishallinnon hajautuminen, uusi julkishallintoajattelu, markkinoituminen, Euroopan unionin jäsenyys sekä naisten keskinäinen yhteistyö ovat vaikuttaneet tasa-arvotyön projektitapaistumiseen.

Projektitapaistumisen perustaa voi jäljittää 1970-luvulle, jolloin TANE oli merkittävällä tavalla vaikuttamassa ensimmäisten projektien syntymiseen. Tuolloin projektit olivat puhetavoiltaan melko erilaisia verrattuna 2000-luvun projekteihin. Projektit olivat harvalukuisia, ne toimivat julkishallinnon alaisuudessa ja koostuivat lähinnä erilaisista tiedon keruun menetelmistä. Niiden kieli ei ollut markkinaorientoitunutta. Toisaalta työmarkkinoiden intressit olivat jo tavoitteissa mukana, kuten sukupuoliroolien purkamisessa, minkä osalta haluttiin tavoitella liikkuvuutta työmarkkinoille.

Tasa-arvotyö ei ollut vielä projektityöntekijöiden harjoittamaa kehittämistyötä, konsultointia ja valmentamista, kuten se on 2000-luvulla. Esimerkiksi tasa-arvotyötä julkishallinnossa ja tasa-arvoprojekteissa tehnyt Miina kuvasi haastatteluhetkellä TANE:n toimintaa kansalaisjärjestömäisenä kutsumustyönä, jonka toiminnan seurauksena esimerkiksi sukupuolinen häirintä saatiin Suomessa agendalle:

> TANE:han toimi aika paljon tämmösenä niinku vähän kansalaisjärjestömäisesti (…) Esimerkiks sukupuolinen häirintä, niin TANE:han toi sen tavallaan Suomessa niinkun agendalle (…) kutsumustyötä kyllä se sihteeristö teki. (Miina.[26])

Kutsumustyön käsite on ollut tapana liittää naisten toimintaan ja työhön. Se on läpäissyt tasa-arvotyötä sukupuolittuneena hallinnan tekniikkana, itsesäätelyn avulla toteutuvana sosiaalisena kontrollina. Luvussa 7 tarkastelen kyseistä itsekurin muotoa tarkemmin. Haastatteluissa ennen EU:ta tehtyyn tasa-arvotyöhön yhdistyivät esimerkiksi poliittisen kamppailun ja taistelun pyrkimykset samoin kuin ilo ja yhdessä tekeminen. Maria kuvasi prosessia, jonka tuloksena tasa-arvon tavoite siirtyi koululakeihin:

> Nää on niinkun poliittisia kamppailuja (…) se, että, että meillä tuli koululakeihin (…) vähitellen tämä velvollisuus edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa oli tappelun tulosta, että ei se niinkun jostain sinne ilmestyny. Pitkällisten, monimuotosten kamppailujen jälkeen. (…) Sitte tuli tää, mikä oli kyllä,

---

[26] Puhuessani tasa-arvotyötä tehneestä, joka sanoo, kuvaa, väittää tai kertoo jotain, en pyri tekstin tuottaneen reaalisen tasa-arvotyön tekijän pään sisälle, hänen ”aitojen” tai ”oikeiden” tarkoitusperiensä tavoittamiseen. Tulkitsen, mitä tekstissä, kuten haastatteluissa ja projektien dokumenteissa tullaan tehneeksi (vrt. Vuori 2001, 99). Lisäksi haastatteluotteiden esitystavassa olen käyttänyt (…)-merkintää tilanteissa, joissa 1) puhujan anonymiteettisuoja voi vaarantua, 2) olen poistanut keskustelunpätkiä, jotka eivät suoraan liity tulkitsemaani aiheeseen. Toisaalta olen välttänyt otteiden ”siivoamista” tai muuttamista kirjakielelle. Keskusteltava teema, tasa-arvo, on vaativa, jolloin on ollut perusteltua pitää esimerkiksi empimiset näkyvissä.

> se oli huikee juttu tämä (…) kun Opetusministeriössä tultiin siihen käsitykseen, että tulee perustettaman tämmönen Tasa-arvokokeilutoimikunta. Ja (…) siinä oli vaikka minkälaista toimijaa, jotka, tuota, osin toisistaan tietämättäki niinku vaikuttivat ja halusivat sitä samaa asiaa, edistää sukupuolten välistä tasa-arvoo. (Maria.)

Tasa-arvotyöhön kohdistui haastatteluissa kutsumustyön ohella vapaaehtoistyön ajatus. Miina kuvasi 1980-luvulla tehtyä naistutkimuksen aseman parantamiseen liittyvää neuvottelua:

> Mutt sitte oli tätä (…) niinku ihan lobbaamista. (…) Et sillon sitä tehtiin niinkun täysin vapaaehtoisvoimin –80-luvulla. (…) kaikenlaista tän tyyppistä niinkun fasilitointia ja näkyväks tekemistä ja lobbausta ja PR:ää (…) inspiroimista ja yhteistyön helpottamista. (Miina.)

Myös tasa-arvotyön ja naistutkimuksen suhde oli ennen EU:n jäsenyyttä dokumenttien perusteella tiiviimpi. Samalla linjalla oltiin haastatteluissa. Esimerkiksi 1980-luvulla tutkimus- ja tasa-arvoprojektitehtävissä toiminut Lucina kuvasi haastattelussa positioitumistaan projekteissa kombinaationa, jossa yhdistyivät käytännön tasa-arvotyö ja naistutkimus. Ajanjakso pohjusti 1990-luvulla tapahtunutta käännettä, jossa tasa-arvotyö ja tasa-arvon tutkimus sekä naistutkimus alkoivat eriytyä toisistaan. 1990-lukua luonnehdittiin sekä dokumenteissa että haastatteluissa takaiskuna tasa-arvotyön osalta.

> Se innostus ikään kuin jotenki muuttu tai. Sit siit lähti niinku pois se semmonen niinku talkoohenki jotenki. (…) toimikunnan jäsenet vaihtu, ja ne ei välttämäti ollu enää ollenkaan tietosii tasa-arvoasioista. (…) tuli niinku semmonen taantuma, että, että sinne nimitettiin ketä tahansa poliittisin perustein sinne toimikunnan jäseniks ja voi olla, ett heil ei ollu minkään näköstä kiinnostusta tasa-arvoasioihin, (…) he halus vaan poliittisesti eteenpäin. (Sandra.)

Tasa-arvotyötä kunnissa, kaupungeilla ja yrityksissä tehneen Sandran kuvauksessa kyseinen aika näyttäytyi tasa-arvon rintamalla taantumana. Ajanjakson nähtiin vaikuttavan myös valtiollisten tasa-arvoelinten toimintaan. Miina vertasi kyseistä aikaa 2000-lukuun ja kuvasi käännettä aiemmin keskeisenä tasa-arvopolitiikan suuntaajana toimineen TANE:n painoarvon heikkenemisenä:

> Ja kyl tuntuu siltä, että TANE:n painoarvo oli (…) paljon suurempi sillon –80- ja –90-luvulla kun se on nyt. (…) Tasa-arvoasioiden näkyvyys julkisuudes mun mielestä on heikentyny huomattavasti. TANE:stahan ei kuule paljo mitään julkisuudessa. (…) se on siis hyvin näkymätön ja aikasemmin oli, sanotaan, et –90-luvulla oli (…) melkein joka viikko, että TANE:n kannanotot oli niinku aika näkyvästi (…) lehdissä. (Miina.)

1990-luvulla EU alkoi suunnata tasa-arvotyön tavoitteita ja toimintatapoja. Projektien määrä kasvoi lyhyessä hetkessä satoihin tasa-arvoprojekteihin. Niiden mu-

kana liiketaloudellinen kieli levisi tasa-arvotyöhön. 1990-lukua voi luonnehtia projektien kulta-aikana, mikä suuntasi myös tasa-arvotyön professionaalistumista ja ammatillistumista. Keskustelimme tasa-arvoprojekteissa koulutus- ja hallintotehtävissä toimineen Hertan kanssa siitä, miten yhteiskunnalliset käänteet ovat vaikuttaneet tasa-arvotyöhön. Hertta kuvasi EU:n merkitystä keskeisenä:

> Kristiina: No miten sitte tää yhteiskunnallinen tilanne ni miten sä näkisit sitte että se on vaikuttanu näihin tasa-arvohankkeisiin?
> Hertta: (…) Suomi on siin niinku mielenkiintonen maa mun mielest (…) et meil on (…) niin pieni valtio ja pienet virastot ja ministeriöt ja pieni poliittinen eliitti, niin se on vähän semmosta piiri pieni pyörii -leikkiä, et kun yks saa päähänsä et tietoyhteiskunta-asiat on in EU:ssa ja tuo sen viestin tänne ni joka helvetin ministeriös jaetaan rahaa tietoyhteiskuntahankkeisiin, ja kun joku toinen saa päähänsä että nyt me lähetäänkin poistamaan segregaatiota jostain ja tuleekin sen viestinsä kans sitte Brysselistä kotiin, ni sitte kaikki ministeriöt tekee sitä.

EU:n jäsenyyden jälkeisestä projektimuotoisesta tasa-arvotyöstä ei haastatteluissa juurikaan puhuttu vapaaehtoistyön termein. Projektitapaistuminen muokkasi toimintaa tuomalla siihen esimerkiksi kehittämiskumppanuuden käsitteen ja yhteistyön, joka solmittiin sopimuksin. Muitakin uusia termejä alkoi esiintyä. Dokumenttien perusteella sodankäynnin termit, kuten pitkän ja lyhyen tähtäimen suunnitelmat, panokset, kärkihankkeet, visiot ja strategiat näkyivät myös tasa-arvotyössä. Toisaalta haastatteluissa Euroopan unionin tasa-arvopolitiikan nähtiin tuoneen tasa-arvotyölle näkyvyyttä ja legitimiteettiä.

Kutsumustyö alkoi projektitapaistumisen myötä kääntyä professionaaliseksi ja arkiseksi kehittämistyöksi, jossa edelleen säilyi tavoite yhteiskunnallisten ja eriarvoistavien valtasuhteiden näkyväksi tulemisesta ja purkamisesta. Lisäksi tasa-arvotyöhön tuli selkeämmin mukaan työelämän intresseistä nousevia tavoitteita. Professionaalistumisesta kertoo esimerkiksi, että projekteissa alettiin kouluttaa työelämää palvelevia tasa-arvokonsultteja. Tähän kohtaan sijoittuu myös tasa-arvotyön ja naistutkimuksen erkaantuminen toisistaan.

> Mervi: (…) huomaat sä niinku jonkunlaista muutosta nyt sitte siinä, nyt kun sä oot kohta kymmenen vuotta ollu, niinku sanoit, niinku pois ja tuut takasin?
> Maria: Kyl se kovin tutulta tuntuu. (…) Et kyllähän tämä, et kun, kun te analysoitte näitä tehtyjä hankkeita, on, on niinkun muutos. Se on, se on muutos, jota on yritetty jo aikasemminkin ja mä pidän sitä tosi tärkeenä. Mut et esimerkiks nää, nää ”Tyttö ja tekniikka”, nää (…) hankkeet kun on vähän liiankin tuttuja ja tulee semmonen sekä käsitteellisesti että toimintatavoiltaan, tulee vähän surullinen olo siitä, että miks tän kaiken haluu tehdä uudestaan. (…) Mihin se oikein katoo se, mikä on jo tehty.

> Ei niinku jaksa, kun jaksais ikuisesti jauhaa niit samoja (…) etenkin nyt näissä ESR – projektiasioissa ja muissa (…) nyt ne puhuu, eli Työministeriö, joka

> jakaa rahoja ja muut ministeriöt, jotka jakaa rahoja, niin ne puhuu samoin termein asioist, kun me puhuttiin vajaa kymmenen vuotta sitte. (Tyyne.)

Kysyimme Mervi Heikkisen kanssa haastateltavilta, minkälaisia muutoksia he näkivät tasa-arvotyössä kuluneiden vuosikymmenten aikana tapahtuneen. Vuosikymmenen jälkeen tasa-arvoprojekteihin palannut Maria ja aiemmin tasa-arvoprojekteja toteuttanut Tyyne ottavat puheeksi, kuinka samat asiat tulevat projekteissa keksityiksi yhä uudelleen. Samalla jää kuulematta, mitä aiemmin on tehty ja mitä siitä on opittu. Maria kysyykin haastattelussa, mihin oikein katoaa kaikki se, mikä on jo tehty.

Projektitapaistumista on ylläpitänyt pakko tuottaa yhä uudelleen samoja ”uusia” tuloksia. Samojen ”uutuuksien” kehittelyn pakosta on tullut osa projektitapaistuneen tasa-arvotyön vallan muotoa, jolla taloustalkoohenkisyys ja heteronormatiivisuus ovat turvattu. Pakko keksiä ”uutta” on ollut projektitapaistumista yllä pitävä moottori, joka on tarkoittanut, että tasa-arvolla on ollut nopea vanhentumispäivä. Sama ”uutuuden” tuottamisen pakko on havaittu Ruotsissa tehdyn tasa-arvotyön osalta. Katharina Tollin on todennut, että ”uutuuksien” keksiminen on ollut tasa-arvotyössä parasta ennen (bäst före) -päivämäärään asettumista (Tollin 2005[27]).

Keskeinen projektitapaistumisen vallan rituaali ja ”uutuus” on ollut sukupuolen innovaatio. Sukupuoli on saanut vaihtelevia merkityksiä, mutta merkitykset ovat pysytelleet heteronormatiivisessa järjestyksessä ja uusintaneet sitä. Valtiollisen tasa-arvopolitiikan alkuvaiheen orientaatioksi katsottiin naisten ja miesten perinteisten roolien muutostyö, kuten TANE:ssa asia 1970-luvulla muotoiltiin, mutta järjestyksessä niin, että toimenpiteet pääsääntöisesti kohdistetaan ensin miehiä heikommassa asemassa olevien naisten aseman parantamiseen. Projektitapaistuminen on pitänyt huolta siitä, ettei kyseisistä tyttöihin ja naisiin kohdistuvista toimenpiteistä ole juurikaan siirrytty muihin toimenpiteisiin. Tämä on näkynyt ehkä kaikkein selvimmin teknologian piiriin lukeutuvassa tasa-arvotyössä.

Samanaikaisesti naistutkimus on tehnyt näkyväksi ja ylittänyt lähestymistavoissaan kaksinaista sukupuolijärjestystä. Näin tekemällä se on osoittanut sopivansa huonosti projektitapaistuneeseen tasa-arvotyöhön. Kun naistutkimuksessa on viritelty käsitteitä, kuten sukupuolirooli tai naiserityisyys, ovat ne projektityössä valjastuneet työmarkkinoiden ja talouden palvelemiseen. Sama ilmiö on toistunut sukupuolen moninaisuuden ja yhteiskunnallisten erojen lukutapojen kehittelyssä. Projektitapaistuminen on ylläpitänyt tasa-arvotyön heteronormatiivisuutta siitä huolimatta, että naistutkimuksen piirissä on vuosikymmenten ajan kiinnitetty huomiota lähestymistavan ongelmallisuuteen. Projektitapaistuminen on vallan muotona toiminut erillään pitämällä eli erkaannuttamalla tasa-arvotyön ja naistutkimuksen välistä keskustelua. Merkittävä osa tasa-arvotyöstä on tullut legitimoituneeksi kohdistumalla tyttöihin ja naisiin, ja projektitoimintaa ovat pitäneet yllä syntyperäiset suomalaiset korkeasti koulutetut naiset.

---

[27] Viittaan Katharina Tollinin tutkimusprojektiin ”Att göra skillnad: möjlighetens gränser i svensk jämställdhetspolitik 1972-2002” (http://www.statsvet.su.se/Student/doktorandkatalog.htm#T)

Edellisen perusteella voidaan sanoa, että tasa-arvotyön projektitapaistuminen on ollut osa länsimaisen valkoisen naiseuden historiaa. Se on ollut tasa-arvon historiaa, mutta myös normalisoidun heteroseksuaalisuuden, eriarvoisuuden ja taloustalkoohenkisen subjektiuden luomisen historiaa (vrt. Honkanen 1997). Heteronormatiivisuutta ei ole onnistunut poistamaan esimerkiksi moninaisuuden näkökulma, joka on valjastunut inklusiiviseen markkinoita palvelevaan politiikkaan.

Naisten osaaminen tekniikan alan käyttöön
Naisenergiaa kuljetusalalle
Korkojen kopsetta kuljetusalalle
(Tasa-arvoprojektin järjestämän seminaarin 3 alustuksen otsikot 2007)

Projektien kautta järjestetään edelleen tilaisuuksia, joiden toiminta kohdistuu pääsääntöisesti tyttöihin ja naisiin. Olen menettänyt tuntuman tämän hetkisiin julkisrahoitteisiin tasa-arvoprojekteihin, mutta en ole ainoa. Euroopan sosiaalirahaston tavoiteohjelma 3 koskevassa arviointiraportissa (Syrjä ym. 2004, 19–21) todetaan, että: ”Kehitetyt välineet ja tuotteet ovat jääneet vaatimattomiksi eikä varsinaisia sosiaalisia innovaatioita tai läpimurtoja ole syntynyt”. Ratkaisuksi tilanteeseen ei kuitenkaan raportissa esitetä itse projekteihin kriittisen huomion kiinnittämistä tai projektimuotoisen toiminnan vähentämistä. Sen sijaan ratkaisuksi esitetään projektien määrän kasvattamista entisestään. Raportissa katsotaan, että: ”Tärkeää on, että tasa-arvohankkeita syntyy lisää ja ne olisivat sosiaalisia innovaatioita tuottavia”. (Syrjä ym. 2004, 19–21.)

Tasa-arvotyöstä neuvottelu on jatkunut, mikä kertoo periksi antamattomuudesta, sinnikkyydestä ja kärsivällisyydestä. Vuonna 1988 Opetusministeriön asettama tasa-arvokokeilutoimikunta suositti sellaisen hankkeen käynnistämistä, jolla integroidaan tasa-arvokasvatus opettajien koulutukseen:

> Toimikunta esittää: Yleissivistävän ja ammatillisen koulutuksen sekä kaikkien koulumuotojen opettajankoulutuksen alueella käynnistetään riittävän laajamittaisia tasa-arvokysymyksiin liittyviä kokeilu-, tutkimus- ja kehittämishankkeita. (…) Suomi toimii aloitteellisesti sellaisen (…) tutkimus- ja kehittämishankkeen käynnistämiseksi, jonka avulla pyritään integroimaan tasa-arvokasvatus opettajien perus- ja täydennyskoulutukseen. (Tasa-arvokokeilutoimikunnan mietintö 1988.)

Kyseisten neuvottelujen tuloksena toteutettiin 1980-luvulla pienimuotoisia kokeiluja eri puolilla Suomea, joissa tasa-arvo- ja sukupuolinäkökulmaa neuvoteltiin opettajien koulutukseen. Yksittäisen kokeiluprojektien tulokset kuitenkin unohtuivat tai niin voisi äkkiseltään luulla. Tasan 20 vuotta myöhemmin vuonna 2008 hanke alkoi toteutua. Opetusministeriö rahoitti Helsingin yliopiston koordinoimaa valtakunnallista tasa-arvoprojektia, jonka tavoitteeksi oli asetettu tasa-arvon ja sukupuolinäkökulman vieminen opettajien koulutukseen (ks. Hynninen & Lahelma 2008).

Siirryn tarkastelemaan tasa-arvotyössä läsnä olevia jännitteitä tarkemmin. Jatkan dokumenttiaineistojen tarkastelua ja vertaan niitä tasa-arvotyön tekijöiden kanssa tehtyihin haastatteluihin. Pysähdyn tarkastelemaan erityisesti 2000-lukua, nykytilannetta, jossa projektitapaistunut tasa-arvotyö näyttäytyy keskinäisinä jännitteinä, ristiriitoina ja kamppailuina.

6 Tasa-arvotyön paradoksaalisuuksia

Tarkastelen tässä luvussa toista tutkimuskysymystäni, joka koskee tasa-arvotyössä samaan aikaan läsnä olevia jännitteitä. Kohdistan huomioni tasa-arvotyön projektitapaistumisen vallan muotoon eli siihen, millä tavalla tasa-arvosta pitää puhua tietynlaisen kielen sisällä, jotta tulee kuulluksi.

Samanaikaisuuden idea on auttanut tarkastelemaan tasa-arvotyöhön liittyviä jännitteitä paradoksaalisuuden käsitteen avulla. Tasa-arvotyön voi ajatella muotoutuvan lukemattomista erilaisista paradoksaalisuuksista, kuten kaiken muunkin toiminnan. Etsimällä ja nimeämällä samanaikaisia jännitteitä pystyn kuitenkin kuvaamaan liikettä, jossa tasa-arvotyö on hakenut muotoaan. Paradoksaalisuudet ovat häilyviä, mutta ne auttavat välttämään lineaarisuutta ja kehitysuskoisuutta ja korostamaan liikettä. Keskityn 1990-lukuun ja sen jälkeiseen aikaan. Käytän tarkastelussani projektien dokumenttien, kuten raporttien ja erilaisten lopputuotosten otteita sekä otteita tutkimushaastatteluista.

6.1 Joko/tai-ajattelusta siirtyminen sekä/että-ajatteluun

Projektien dokumenteissa ja haastatteluissa tasa-arvoprojekteja arvioidaan myönteisesti. Projekteista puhutaan jopa radikaaleina muutoksien tekijöinä. Ne ovat pääsääntöisesti projekteja, jotka on toteutettu ennen EU-jäsenyyttä. Kysyin Sandralta, millä tavalla hän luonnehtisi Suomessa toteutettuja tasa-arvoprojekteja. Sandra kuvasi 1980-luvulla toimineen vapaaehtoisvoimin toteutetun projektin mahdollistamia naisille kohdistettuja henkilökohtainen on poliittista -periaatteella toteutettuja kursseja vallankumouksellisina:

> Ne naiset, jotka kävi nää kurssit (…) ne kyllä pääsi hyvin elämässään eteenpäin. (…) se oli niin kova se prosessi, kun alkaa tiedostaa sitä omaa asemaa ja, ja omia mahdollisuuksiaan (…) niin se muutti (…) naisten elämää ihan olennaisesti. (…) meil oli vaan semmonen periaate niinku sillon, mikä feministeil oli, et henkilökohtanen on poliittista. (…) et oman kokemuksen kautta niinku opitaan (…). Kyl siin niinku tapahtu ihan mielettömii juttui (…) Se oli ihan vallankumouksellista. (Sandra.)

Tasa-arvotyötä tehneiden henkilöiden kanssa keskusteluissa tuli esille muitakin esimerkkejä onnistuneista tasa-arvoprojekteista. Kokeiluina 1980-luvulla toteutetut projektit mainittiin vaikutuksia aikaansaaneina useissa haastatteluissa. Pohjoismaiden yhteistyönä toteutettu BRYT AVAA -projekti ja siihen liittyvät kouluissa ja työpaikoilla tehdyt kokeilut mainittiin useissa haastatteluissa (ks. projektin toiminnasta Räsänen 1996). Myös myöhemmin EU:n jäsenyyden aikana toteutetuista projekteista puhuttiin haastatteluissa joiltain osin myönteiseen sävyyn, mutta toisaalta niihin liitettiin haastatteluissa enemmän jännitteitä ja ongelmia. Ennen EU-jäsenyyttä tuotettujen projektien katsottiin jo tuottaneen merkittävän määrän tasa-arvoon liittyvää tietoa ja tasa-arvoisia toimintamalleja kouluihin ja työpaikoille.

Haastatellut henkilöt nostivat toistuvasti esille, kuinka paljon oli jo tehty, mutta miten vähän siitä oli siirtynyt laajempaan käyttöön, kuten koulujen ja työpaikkojen käytäntöihin. Mieleeni tuli kysymys, mitä tällainen historiattomuus oli maksanut. Mielenkiintoisempi kysymys oli kuitenkin, minkä takia tästä ei välitetty, ja mitä kyseinen menettelytapa on palvellut.

Tasa-arvotyötä työelämässä ja järjestötehtävissä tehnyt Hilja kertoi työorganisaatioiden seksuaalista häirintää tarkastelevan projektin työskentelyn esimerkkinä onnistuneesta projektista, siitäkin huolimatta, että kyse oli vaikeasti sanallistettavasta asiasta, seksuaalisesta häirinnästä ja että mukana oli erilaisia intressiryhmiä:

> Kaikki muistelee tätä ilosena ja hyvänä projektina (…) käpälöintijuttuakin ideointiin (…) niin huuli vaan lensi, ja se oli niinku ikään kun kevyempi aihe siis, siis vaikka se nyt on rankka aihe. (…)Mut se, se vaan se tunnelma. Mä en osaa selittää sitä. Ja, ja se, kun se oli tämmönen konkreettinen (…) et siin ei ollu nyt kysymys velvottavasta lainsäädännöstä esimerkiks. (…) toisissa projekteissa samojen ihmisten kanssa jankataan ja junnataan, ett me osataan ulkoo toistemme vuorosanat kohta. (Hilja.)

Hilja kuitenkin vihjaisi, ettei toiminta tasa-arvoprojekteissa ollut aina mutkatonta. Vastaavanlaisia esimerkkejä tuli haastatteluissa esille. Tyyne ja Hertta kuvasivat tasa-arvoprojektien vaikutuksia. He näkivät, että yhtäältä projekteilla on ollut tilanteisia vaikutuksia projektiin osallistuneiden ihmisten keskuudessa, mutta toisaalta ei välttämättä laajemmin:

> Vaikuttavuus (…) et ne ihmiset, jotka on (…) ollu itse mukana henkilökohtasesti jossain hankkeessa, niin ne varmaan itse ihmisinä muuttuu ja niitten oma työ muuntuu ja muuttaa sitä (…)Mut se, et mitä muuta vaikutust niillä on, niin niil ei hirveen paljon kyllä oo ollu vaikutusta. Suomess ei olla näis tasa-arvoprojekteiss loppujen lopuks päästy paljo puusta pitkään. Et ei olla sillä tavalla niinkun käsitteistetty niitä ongelmia ja asioita ja, ja tuloksia mitä ollaan saatu aikaan, eikä kirkastettu niitä asioita eikä muutettuu käytäntöjä. (Tyyne.)

> Ei täl työllä oo sellasta koodia ei sitä nähä niin sillä ei oo semmosta numeerista julkista vaikuttavuutta jotenkin (…). Emmä tiedä onks se näin masentavaa mut silt se välil vaikuttaa. (Hertta.)

Tasa-arvoprojektien dokumenttien ja haastattelujen perusteella tilanne oli monimutkainen. Osa haastateltavista ilmoitti tehneensä ratkaisun jättää tasa-arvoprojekteissa toimiminen kokonaan. Sekään ei välttämättä riittänyt. Jotkut ilmoittivat lisäksi luopuneensa tasa-arvon käsitteen käytöstä (ks. tarkemmin luku 7). Ne haastateltavista, jotka olivat toimineet projekteissa pidempään, kuvasivat toimintaa ongelmallisena, mutta projekteissa toimimista oli saatettu tästä huolimatta jatkaa.

Kiinnitin projektidokumentteja lukemalla huomiota hiljaisuuksiin, asioihin, joista ei puhuta. Dokumenttien perusteella ilmeinen hiljaisuus ja vaikeneminen liittyvät projektin toiminnassa esiintyviin ongelmiin. Vaikka esimerkkejä ongelmis-

ta löytyi, eivät ne rikkoneet projektitapaistuneen tasa-arvotyön menestystarinaa. Muuhun kuin projektin itsensä toimintaan kohdistui dokumenttien perusteella ongelmia. Esimerkiksi yrityksissä tehtävää tasa-arvotyötä kuvattiin seuraavasti:

> Tasa-arvo oli yrityksissä tabu. Tasa-arvo-käsitettä ei voinut yrityksissä mainita eikä tasa-arvosuunnitelman tekemistä ehdottaa vaarantamatta työntekijän urakehitystä ja asemaa organisaatiossa. Jouduimme näkemään, että lasikatto on paksu ja sitkeä. Olemme törmänneet ennakkoluuloihin, joita koulutuksemme herättää ja joutuneet toteamaan markkinoinnin vaikeuden mitä tulee naismyönteisyyttä korostaviin koulutuksiin. Markkinarahalla ei koskaan olisi ollut mahdollista toteuttaa vastaavaa projektia. (Tasa-arvoprojektin raportti 2003.)

Oheinen ote kuvaa tasa-arvotyössä samaan aikaan läsnä olevia jännitteitä ja toimintaa määrittäviä ehtoja, jotka tasa-arvotyössä on tunnistettava. Näitä jännitteitä ja ehtoja tarkastelen tässä ja seuraavassa luvussa tarkemmin. Jotta pystyisin rajaamaan tarkasteluani ison tutkimusaineiston kanssa, raamitan tarkastelua Pekka Sulkusen muotoileman projektiyhteiskunnan hajautetun nykyhallinnon käsitekokonaisuuden avulla. Kyseisessä kokonaisuudessa keskeinen nykyhallinnon muoto, projekti, edellyttää uudenlaista hallintasuhteen muotoa, sopimusta, jonka valvomiseksi tarvitaan toista hallintamuotoa, arviointia. Sopimuksen ja arvioinnin tavoitteiden määrittelemiseksi tarvitaan ohjelma, joka resursoidaan rahastoilla sekä toimijoita, joiden suhteita määrittää kumppanuus. Sopimus on projektin hallinnollinen ydin, ohjelma, arviointi ja rahasto sen puitteet ja kumppanuus puolestaan osallistumisen periaate. (Sulkunen 2006, 17.)

6.2 Erojen hierarkiaa ja moninaisuutta

> Jos me aatellaan (…) jotaki järjestystä, niin nais/mies-tasa-arvosta on huomattavasti helpompi keskustella kuin esimerkiks romanien asemasta Suomessa ja romanien kohtelusta taikka onko romanit tasa-arvosia. (…) meillä kaikista helpoin, niinku semmonen yleisesti legitiimein nykyisin on ikä. (…) Sitte tulee, tota, ehkä naiset ja miehet, sitte tulee ehkä etninen tasa-arvo, siis siinä mielessä, että ulkomaalaiset. Mut etninen tasa-arvo ei niinku helposti ajatella, et, et se on meidän omat romanit ja saamelaiset. (…) Ja sitte, tota en tiedä, tää on ihan tämmönen hypoteettinen juttu, (…) mut mä luulisin, et sitte vois tulla vammaisuus ja sitte seksuaalinen suuntautuminen tai sukupuolinen. (Fanny.)

Projektitapaistuminen määrittelee, keitä ja mitä tasa-arvo kulloinkin koskee. Se määrittelee myös sen, keitä tai mitä tasa-arvo ei koske. Oheinen Fannyn kuvaus erojen hierarkkisesta järjestymisestä tasa-arvotyössä on esimerkki tasa-arvotyössä tunnistetuista eroista, jotka asettuvat kamppailemaan toistensa kanssa kuulluksi tulemisesta. Fanny kuvaa erot toisistaan erillisinä ja osoittaa tuntevansa erojen hierarkkisen järjestyksen. Fannyn esimerkki erojen hierarkkisesta järjestymisestä näkyy myös projektidokumenteista. Niiden perusteella joistakin eroista on huo-

mattavasti helpompi ja hyväksyttävämpää puhua kuin toisista. Fannyn esimerkki toisin sanoen kertoo, että tasa-arvotyössä ollaan tilanteessa, jossa toiset erot ja tietämisen tavat ovat vaikutusvaltaisempia ja uskottavampia kuin toiset. Sain itsekin tutkijana neuvotella kyseisen hierarkian kanssa:

> Kerroin tasa-arvotyön monimuotoisuutta koskevassa tilaisuudessa tavoista, joilla heteronormatiivisuutta on joissakin aiemmissa tasa-arvoprojekteissa purettu. Eräs tutkija yleisöstä esitti kysymyksen siitä, miksi tästä pitää puhua näin paljon, kun kuitenkin enemmistö meistä on heteroita. Kysyin, että keitä meitä tarkoitat. Tutkija katsoi ympärilleen ja vastasi, että no meitä. (Tutkijan päiväkirja 2006.)

Tasa-arvo on tullut Suomessa kuulluksi heteronormatiiviseen järjestykseen asettumalla eli naisten ja miesten välisenä tasa-arvona tietoisena ja määriteltynä poliittisena tavoitteena (esim. Kantola 2002; Holli 2003; Raevaara 2005; Honkanen 2007, ks. myös luku 2). Kyseinen järjestys on suunnannut projektien tasa-arvotyötä ja sukupuolen saamia merkityksiä.

> Kaiken kaikkiaan projekti pystyi (…) käynnistämään prosesseja, mikä näkyi mm. osallistujien itsetunnon kohoamisena ja itsetuntemuksen paranemisena (Tasa-arvoprojektin raportti 2001.)

> Pystyn olemaan varmempi ja jämäkämpi ja uskallan seisoa omien mielipiteitteni takana. (Tasa-arvoprojektin raportti 2001.)

Yllä olevat otteet ovat samasta naisiin toimintansa kohdistavasta projektista. Ne kertovat, että projektitapaistuminen on toiminut kiinnittymällä järjestykseen, jossa ihanteena on ollut, mitä miesten ajatellaan kulttuurisesti olevan ja tekevän. Naisten rohkaisemisesta ja itsevarmuuden vahvistamisesta on tullut toimintatapoja läpäisevä legitiimi puhetapa. Se on voinut tuottaa sen ”oikein” toistajalle ja taitajalle mielihyvää, jota alempi otteista kuvaa.

Projektien menestystarina on rakentunut dokumenttien perusteella onnistumisen ja ”oikein” hallinnasta seuraavista mielihyvän hetkistä, kuten tyttöjen ja naisten innostuksesta ja halukkuudesta oppia tekniikkaan liittyviä asioita. Toisaalta toiminnan kohdistuminen tyttöjen ja naisten rohkaisuun, itsetunnon vahvistamiseen ja kulttuurisesti mieheyteen yhdistettyjen olemisen ja tekemisen tapojen ”oikein” hallintaan, on poissulkenut kulttuuriin ja käytäntöihin liittyviä eriarvoistavia mekanismeja. Se on poissulkenut myös naisten keskinäisten erojen tarkastelun.

Kun tytöiksi ja naisiksi puhutellut eivät innostuneisuudestaan ja yrityksistään huolimatta ole sijoittuneet alan opiskeluun tai työtehtäviin, on ongelma voitu palauttaa heihin. Tai kuten tasa-arvoa EU-rahoitteisia tasa-arvoprojekteja vuonna 2004 koskevassa arviointiraportissa naisprojektien osalta todetaan: ”Kannustamishankkeissa eteneminen jatkokoulutukseen tai työnhakuun on paljolti osallistujien omasta aktiivisuudesta kiinni.” Ja näin on samalla synnytetty tarve uusille projekteille.

Tasa-arvon vastuun jääminen naisille itselleen on tunnistettu tasa-arvoprojekteissa. Esimerkiksi oheisessa projektin dokumentissa korostetaan tasa-arvonäkö-

kulman integroimista kaikkeen toimintaan sen sijaan, että se jätettäisiin pelkästään naisten vastuulle:

> Mielestäni tarvitaan sekä tasa-arvonäkökulman integroimista kaikkeen toimintaan että vain naisille suunnattuja hankkeita kuten koulutusta. Ne eivät ole toisiaan poissulkevia, eivätkä toisiaan korvaavia. Vain naisille suunnattujen erityisohjelmien vaara on siinä, että tasa-arvo ikään kuin katsotaan ja sälytetään vain naisten asiaksi. Tasa-arvon ajamista ei kuitenkaan voi eikä saa jättää pelkästään naisten asiaksi. (Tasa-arvoprojektin raportti 1998.)

Projektitapaistuminen on toiminut poissulkemalla naisprojekteissa naisiksi nimettyjen yhteiskunnalliseen asemaan liittyviä ongelmia. Naiseus on tullut tuotetuksi toiseuden kautta, kuten yhdistymällä arkuuteen tai huonoon itsetuntoon. Tyttöjen ja naisten asettaminen vallan puhuttelun kohteiksi on voinut olla niin totuttu tapa, etteivät pyrkimykset väistää kyseistä puhetapaa ole välttämättä tulleet kuulluiksi. Väistämisyrityksistä on seurannut rangaistus:

> Kyl mä oon saanu niinkun vääntää ja kääntää, et tää ei oo mitään niinkun naisten houkutteluu et siit ei oo niinku kysymys. (…) mä pystyn vaan sitte niinku yrittään niitä niinkun viestejä, mitä menee, niin voi sanoa, et sensuroimaan, kauniisti. (…) Mä joudun vaan vahtimaan niinkun sitä, et ei täält mee ihan älyttömyyksii tonne kentälle. Ja siinäkin saan niinku aina niuhon maineen siin vahtimisessani (…). (Mimmi.)

Teknologian tasa-arvoprojekteihin 1990–2000-luvuilla osallistunut Mimmi kertoi haastattelussa neuvottelutilanteista, joissa hän oli omien sanojensa mukaan kaikin tavoin koettanut väistää puhetta naisten houkuttelusta. Projektitapaistumisen ylläpitämän heteronormatiivisuuden ylittämisyrityksistä oli seurannut rangaistus, joka Mimmin tapauksessa tarkoitti ”niuhon maineen” saamista.

Teknologian projekteille tyypillinen kehäliike on ollut tyttöjen ja naisten toiseuttaminen ja toiseuden jamasta nostaminen. Projektitapaistumisen valta on toiminut tuottamalla ongelman, johon se on toimintansa kohdistanut. Toiseuden jamasta nostamisen suuntana on vuosikymmenten ajan ollut kohti hierarkiassa korkeammalle asettuva mieheys ja sen haltuun otto, mitä kulttuurisesti miehiksi nimettyjen on ajateltu tekevän (myös Brunila ym. 2005). Tähän on pyritty vahvistamalla tyttöjen ja naisten rohkeutta, itsenäisyyttä, riskinottokykyä, johtamistaitoja, menestyshalua, jämäkkyyttä, lujuutta ja määrätietoisuutta. Mieheksi nimettyihin yhdistettyjen taitojen ”oikein” hallinnan ja niiden toistamisen ei kuitenkaan ole nähty tuovan tilanteeseen helpotusta:

> Edetäkseen nainen joutuu luovimaan niin, ettei loukkaa miehiä. Hänen pitää olla ”sopivan” itsevarma, määrätietoinen ja aktiivinen, mutta ei liian. Naisessa itsevarmuus, määrätietoisuus ja pyrky pelottavat toisella tavalla kuin miehessä. Pyrkynsä näyttävä nainen koetaan helpoksi ”pahaksi akaksi”. (Tasa-arvoprojektin raportti 1998.)

Kyseinen naisille tarjottu ideaali olemisen tapa on ollut mahdotonta saavuttaa. Koska on toimittu heteronormatiivisessa järjestyksessä, ollaan oltu hierarkiassa, jonka säilymisestä järjestys on itse huolehtinut. Kuten yllä Mimmin tapauksessa, Mimmin ”oikein” suoriutuessa kulttuuriseen mieheyteen yhdistyvistä jämäkkyydestä, rohkeudesta ja oman mielipiteen sanomisesta, johon myös edellä olevassa naisprojektissa oli kannustettu, eivät mahdollistaneet Mimmille kuulluksi tulemista. Sen sijaan siitä seurasi leimautumisena toteutunut kurinpalautus.

Projektitapaistumisen vallan muotoon sisältyneet naisiin kohdistuvat interventiot ja subjektivoinnin tekniikat ovat niiden ”oikein” hallinnan kautta tarjonneet naisille mahdollisuutta menestyä. Taloustalkoohenkinen interventioiden kieli on varmistanut toiminnan uskottavuutta painottamalla tehokkuutta ja tuottavuutta. Vallan muoto näkyy seuraavasta vuonna 1999 päättyneen projektin tuottamasta raportista, josta tein lyhyen tiivistelmän:

Tavoite
Projektin ensisijaisena tavoitteena oli naisten työllisyyden parantaminen, naistyöpaikkojen lisääminen, naisyrittäjyyden ja uusosuustoimintaan kannustaminen. Lisäksi erityisenä huomion kohteena oli työmarkkinoilta pudonneiden naisten syrjäytymisen ehkäiseminen.

Valikointi
Projektiin hakeutuminen tapahtui työvoimatoimiston kautta, ja ensimmäisessä haussa hakemuksensa oli jättänyt yli 80 naista. Haastattelut ja lopullisen valinnan suorittivat työhallinnon edustaja sekä projektin vetäjä. Vaikka projektiin pääsemisen katsottiin auttavan jatkamaan päivärahakautta turvaten joksikin aikaa säännöllisen rahan tulon, se ei kuitenkaan saanut olla pääsyy hakeutua projektiin. Projektiin valittiin naisia, jotka jo tiesivät, mitä halusivat ja missä asioissa olivat hyviä.

Toimenpiteet
(52-sivuinen raportti ei varsinaisesti kerro projektin sisällöstä, kuten, mitä projektissa tehtiin, mikä on raporteille tyypillistä. Raportti mainitsee toimenpiteinä prosessin käynnistämisen, yksilön tarpeisiin reagoimisen, koulutuksen, HOPS-ohjauksen, vertaisoppimisen, itseohjautuvuuteen ohjaamisen, yrittäjyyteen kannustamisen ja yksilöllisten polkujen kehittämisen polun löytymisen työttömyydestä työllisyyteen.)

Arviointi
Projekti pystyi käynnistämään prosesseja, mikä näkyi mm. osallistujien itsetunnon kohoamisena ja itsetuntemuksen paranemisena. Itsetunto lisää omien vahvuuksien ja heikkouksien tunnistamista ja sitä kautta valaa uskoa omiin kykyihin. Lopuksi raportissa todetaan, että: ”Elämme muutosten maailmassa, jossa vanhat totutut tavat eivät enää päde. Tarvitaan ajattelua, josa työntekijä päivittäin lunastaa paikkansa ja osaamisensa työelämässä. Varsinaisesti projektin työllistämisvaikutukset näkyisivät vasta muutaman vuoden kuluttua”. (Tasa-arvoprojektin raportti 2001.)

Edellä olevat raportin otteet kertovat, kuinka projektitapaistuminen pakottaa karsimaan toiminnasta ”heikot” ja ”vaikeat tapaukset” pois, jolloin toiminta saadaan näyttämään tehokkaampana. Se varmistetaan myös valikointivaiheessa hakijajoukolle sanktioita terästämällä. Karsinta toteutetaan ennen projektin alkamista hakijoita arvioivin yksilöhaastatteluin, jotka yksilöivät vallan muotona kohteensa. Näin on jo etukäteen varmistettu vaikutelma projektista tehokkaana. Vaikutelma ei saa rikkoutua. Projektin kesken jättäminen on merkki projektin tehottomuudesta tai henkilön henkilökohtaisista ongelmista, ei esimerkiksi vastustuksen muodosta projektin subjektivoinnin tekniikoita kohtaan.

Raporteissa mainitsematta jäävä toiminnan sisältö kertoo projektimarkkinoilla käytävästä projektien välisestä kilpailusta, jossa kanssakilpailijoille ei paljasteta omia valtteja. Lisäksi sisällön paljastuminen altistaisi projektin toiminnan arvioinnille. Arvioinneissa toistetaan projektin merkitystä osallistujien kannalta, ja naisten kohdalla korostetaan etenkin itsetunnon vahvistumista ja rohkaistumista. Samanaikainen taloustalkoohenkisyyteen kasvattaminen näkyy kyseisen otteen toteamuksessa, jossa työntekijän tulee päivittäin lunastaa paikkansa ja osaamisensa työelämässä.

Projektien emansipaatiopyrkimykset eivät ole viattomia. Salla Tuori (2007) on tutkinut monikulttuurista naispolitiikkaa ja maahanmuuttajanaisten EU-rahoitteista työllistymishanketta. Tuorin tutkimuksessa tuli esille, että vaikka yhteistyötä pidettiin projektissa tärkeänä ja sen katsottiin (ainakin Suomessa syntyneiden naisten mukaan) kattavan kaikki toimijat, naisten väliset keskinäiset valtasuhteet jäivät huomioimatta. Maahanmuuttajanaisten asemaa vahvistamaan pyrkinyt projekti tulikin vahvistaneeksi suomalaisten naisten asemaa. Samalla projektin toiminta tuli Tuorin mukaan tuottaneeksi eroja ”meidän” ja ”heidän” välillä orientoitumalla maahanmuuttajanaisiin ryhmänä, huolehtimalla heistä tai neuvomalla heitä sekä puhumalla heidän puolestaan. (Tuori 2007, 165–169, 171.)

Tasa-arvoprojekteissa ovat toimineet pääosin naisiksi nimetyt toteuttajina ja kohderyhminä. Kyseinen asetelma on ollut vastaus sukupuolittuneen globaalin kapitalismin talouteen. Irma Sulkusen tulkitsema ”toimelias Martta” kuvaa tilannetta. Sulkunen tulkitsi ylempien luokkien naisten ajattelua Suomessa hierarkkisena sisaruutena, jossa keskiluokan naisten ihannekuvana oli terve, valistunut ja toimelias Martta (Sulkunen 1987 Kauppinen-Perttulan 2004, 22 mukaan).

Nykyajan toimelias Martta on joustava, reipas, arvioinnin ja katseen kohteeksi asettuva, ikuiseen keskeneräisyyteen tilaan puhuteltu olemisen ja tekemisen tapa. Se on ideaali projektiyhteiskunnan taloustalkoohenkinen subjektiviteetti. Puhuttelun tapana on ollut naisten houkuttelu uudenlaisiin valintoihin, kuten löytämään itsensä, naiseutensa ydin ja halu menestymiseen. Projektien nimissä ja tavoitteissa on viitattu naiseuteen ilmaisuilla ”naisten erilaisuuden näkeminen voimavarana” tai ”naiseus menestystekijänä”. Niillä on ylläpidetty mielikuvaa markkinoiden läpitunkemasta ”oikeanlaisesta naiseudesta”:

> Girls Cornerissa tarjottiin teknologiaan liittyvää tietoa ja viihdettä, joka suunniteltiin nimenomaan tytöt huomioon ottaen. Girls Cornerista luotiin viihtyisä ympäristö nojatuoleineen ja raikkaine värimaailmoineen. (…) Girls Cornerissa oli tutustumista ja kokeilua varten tarjolla erilaisia tietoko-

> neohjelmistoja, kuten sisustussuunnitteluohjelma, Sims Double Deluxe ja Pop Idols -ohjelmat. (…) Yhdessä nurkkauksessa oli ammattiopiston parturipuolelta lainattu tietokone, jossa oli hiusmalli- ja tyylinmuutosohjelma. (Tasa-arvoprojektin raportti 2005.)

Yllä olevassa otteessa oikeanlainen naiseus tulee tuotetuksi ohjaamalla tytöiksi nimettyjen kiinnostusta kaupallisten ihanteiden mukaiseen ulkonäön muokkaukseen. Näin ajatellaan tyttöjen kiinnostuksen teknologiaa kohtaan kasvavan. Kun tilanne ei ole muuttunut eli naiset ovat edelleen keskimäärin köyhempiä ja huonommassa työmarkkinatilanteessa kuin miehet, on apuun tullut koko joukko määrältään kasvavia projekteja ja rahoituksen suosimia teknologiaa hyödyntäviä menetelmiä. Haastattelun aikana Maria otti puheeksi kyseiset tyttöihin kohdistuneet teknologia-alalla toimineet projektit:

> Kun saadaan semmosii tuloksia, että (…) on saatu tytöt kiinnostumaan matematiikasta, fysiikasta (…) erilaisten tämmösten houkuttimien kautta, niin iloitaan sitte siitä (…) tai niin se puhutaan, olemme onnistuneet saamaan tytöt kiinnostumaan (…) tämmösestä perinteisesti miehisestä. (…) arvellaan, että on jotain tämmösiä naisia kiinnostavia elämänpiirejä tai asioita, jotka sitten tuodaan, rakennetaan sinne opetuksen sisältöihin ja tämä on ollut sitten tää houkutin. Ja ne, mitä ne sitten on, niin ne on tämmösii jotenki vaaleanpunaisia ja rimpsusia ja, ja herttasia asioita (…) se ei haasta sitä käsitystä tytöstä, vaan se tavallaan niinkun olemassaololollaan niinkun, niinkun vahvistaa jopa, jopa sitä. (…) Se saatetaan tuottaa aika rajulla tavalla uudella. (…) Mä oikein hätkähdin sitä (…) et se, joku tämmönen kynsin hampain kiinni pitäminen siitä kahtiajaosta. (Maria.)

Maria kiinnitti huomion siihen, kuinka on toistuvasti tuotettu tuloksia, joissa tyttöjen kiinnostus on saatu heräämään perinteisesti miehisinä pidetyistä asioista. Houkuttimina on Marian mukaan käytetty rajulla tavalla kulttuurisesti ja perinteisesti tyttöyteen miellettyjä asioita, jotka ovat kahtiajaon haastetuksi tulemisen sijaan entisestään vahvistaneet kahtiajakoa.

> Ole rohkea! Ole haluttu! Ole mies! Sosiaali- ja terveysalalla on huutava pula miehistä! Onko sinussa tarpeeksi miestä ottaa haaste vastaan ja kouluttautua alalle jossa miehet viedään käsistä...(Tasa-arvoprojektin nettisivut 2009)

Heteronormatiivisuus on vallan muotona järjestänyt myös miehiin kohdistuvaa tasa-arvotyötä. Miesten ohjaaminen hierarkiassa alemmaksi asettuville naisvaltaisille aloille on kyseisessä järjestyksessä ollut huomattavasti hankalampi tai lähes mahdoton tehtävä sen perusteella, että kyseisiä projekteja löytyi projektikartoituksessa vain muutama. Jotta hierarkia kuitenkin edelleen naisvaltaisen alan sisällä säilyisi, heteronormatiivisuutta ja kulttuuriseen mieheyteen yhdistettyjä ominaisuuksia on entisestään korostettu, kuten yllä.

Kysyessäni tasa-arvotyötä tehneiden henkilöiden näkemyksiä, minkä takia työelämän tasa-arvoprojekteja on lähdetty tekemään, kuvasi tasa-arvoprojekteissa koulutus- ja tutkimustehtävissä toiminut Helmi tilannetta seuraavasti:

> Kyl kai ne aika paljon on, on ollu (…) työllisyystilanteesta kiinni. (…) Siis ihan tämmöst laskelmointii, just nää teollisuushankkeet (…) sillon kun on huomattu, et (…) lahjakkaita poikia ei riitä, riitä teknisiin koulutuksiin, niin (…) pitää saada naisreservit käyttöön. (Helmi.)

Helmi viittasi 1980-luvulta lähtien toteutettuihin tasa-arvoprojekteihin, joihin työnantaja, joka oli tässä tapauksessa teollisuus (myöhemmin teknologiateollisuus), lähti yhteistyökumppaniksi mukaan. Helmin kuvaaman laskelmoidun liikuteltavissa olevan ”naisreservin” muokkaamisen ja käyttöönoton eräänlaisena yhtymäkohtana voi markkinaorientoituneissa projekteissa ajatella Valerie Walkerdinen luonnehtiman globaalin ideaalisubjektin. Kyseinen ideaalisubjekti on keskiluokkainen, kuluttava ja katseen kohteena olemaan tottunut nainen. Tällainen nainen on joustava, miellyttämishaluinen ja jatkuvasti muuttuviin olosuhteisiin mukautuva. Hän on vapaa, koska hän valitsee menestymisen ja jatkuvan kouluttautumisen periaatteen. Epäonnistuessaan hän syyttää itseään, minkä jälkeen hän yrittää vielä enemmän. (Walkerdine 2003, myös Sunnari ym. 2005.)

> Naisnäkökulman määrittely aiheutti ongelmia, jotka kärjistyivät konflikteiksi siitä, kenen projekti (nimi) on, ja kuka saa määrätä sen sisältöjä. Naisten tarpeet olivat hankkeessa keskiössä, mutta ongelmana oli, kuka määrittelee ne eri tilanteissa. (Tasa-arvoprojektin raportti 1999.)

Yllä oleva ote kuvaa, kuinka keskenään jännitteisistä lähestymistavoista on seurannut konflikteja. Ote kertoo, että naiset tulivat projektin toiminnassa niputetuiksi yhdeksi ryhmäksi, jossa keskinäiset erot tai eriävät äänet eivät välttämättä tulleet kuulluiksi. Tutkimustehtävissä EU-rahoitteisessa naisprojektissa 1990-luvulla toiminut Martta kertoi haastattelussa projektiin liittyvästä jännitteisestä tilanteesta:

> Projektia hallinnoiva organisaatio ei ollut sitoutunut naisprojektin sisältöihin ja tavoitteisiin, ja ne oli valinneet toimihenkilöitä hallinnoimaan tätä meidän projektia. Tässä oli se ristiriita jo ihan alusta pitäen, jota en nähnyt, kun olin niin sisällä. (…) Siinä ei ollu niinku mitään semmosta, että hyväksytäänkö nämä projektin tavotteet tai mikä näkemys oli tai, tuota, nähdäänkö yhteisiä tavotteita minkälaisia ja mitä ne voisivat olla, jos niitä olis. Mitään tämmöstä keskustelua ei sitten käyty. (Martta.)

Martan esimerkissä projektia hallinnoiva organisaatio ei sitoutunut projektin sisältöihin ja tavoitteisiin, joka olisi Martan mukaan tarkoittanut projektiin osallistuvien naisten erilaisten näkökulmien kuulluksi tulemista. Ristiriitaa oli aluksi Martan mukaan hankala nähdä, koska hän katsoi olleensa ”niin sisällä” projektissa. Tilannetta vaikeutti, että erilaisista tasa-arvoon liittyvistä lähestymistavoista ei projektissa keskusteltu. Yllä oleva ote kuvaa projektitapaistumisen vallan mekanismia, jossa yrityksistä tunnistaa ja tehdä valta näkyväksi voi seurata jännitteiden entisestään kasvaminen.

> Koulutusta on vuosien myötä tullut vaikka kuinka paljon. Herää kysymys, että mikä on näiden käyttöarvo. Työ ja palkka on perusteiltaan entiset. (Tasa-arvoprojektin raportti 1997.)

> Käytännön tasolla ni (…) ei siinä sit kuitenkaan oo mitään järisyttävää tapahtunu mun mielestä, pieniä juttuja, niinko mä kerroin inhimillisiä onnistumisia (…). Me ollaan tehty näit hankkeita vaik kuinka paljon, ja edelleen nimenomaan valtiolla ja kunnilla synnytysikäset naiset on pätkätöissä ja saavat pienintä palkkaa. Ja mitä korkeammin koulutettu, sitä varmemmin sä oot siellä pätkätöissä. (Hertta.)

Tyttöjen ja naisten kouluttamisen, valmentamisen, ohjaamisen ja kasvattamisen ei ole nähty tuoneen muutosta yhteiskunnalliseen tilanteeseen, mikä kertoo jotakin menestystarinan varsinaisesta agendasta. Projektin loppuraportin ote ja sen jälkeinen Hertan näkemys, jossa hän kertoo näkemyksestään Suomessa toteutettujen tasa-arvoprojektien merkityksestä, kertovat tilanteen muuttumattomuudesta. Laajempien yhteiskunnallisten ongelmien ja valtasuhteiden tarkastelun sijaan ongelmaksi on pääsääntöisesti asettunut nainen ja naiseus ja ratkaisuksi naisiin kohdistuva muutostyö.

Huolimatta siitä, että naiseksi nimetyt ovat osallistuneet projektien subjektivoinnin tekniikoiden harjoittamiseen ja tuottaneet ”oikeanlaista” heteronormatiivista ja taloustalkoohenkistä olemisen ja tekemisen tapaa, ei sen ole juuri todettu tuottaneen laajempia yhteiskunnallisia muutoksia. Näin valta on toiminut, kuten sen on pitänytkin toimia eli toistamalla ja tuottamalla kohteen, johon se on toimintansa kohdistanut.

Moninaisuus tasa-arvotyössä

Käsitteet, kuten moninaisuus, monimuotoisuus, moniperustaisuus, erilaisuus ja diversiteetti ovat siirtyneet tasa-arvoprojekteihin EU:n myötä. Fanny kertoi osallistumisestaan moninaisuutta tarkastelevaan EU-rahoitteiseen tasa-arvoprojektiin 1990-luvun loppupuolella:

> Mä olin semmosessa yhdessä EU–hankkeessa (…) ja siinä oli hirveen hyvä idea se, että etsitään niitä samanlaisuuksia niissä mekanismeissa, jotka tuottaa eriarvoisuutta (…) siinä suomalaisessa kouluttajaryhmässä (…) niin meillä sitte oli oikeesti se moninaisuus. (…) Me mentiin meiän mökille yks viikonloppu ja (…) me puhuttiin yhtä mittaa tuntikausia (…) Et on just erilaisia ihmisiä ja se yhdessä, et, et tämmöset erilaiset ja siinä mielessä niinku kokonaisuudessaan moninaiset ihmiset niinku on yhdessä ja tekee jotain yhdessä. (Fanny.)

Fanny kuvasi projektissa toimineiden kiinnostusta pohtia moninaisuutta, minkä hän katsoi EU-rahoitteisen projektin mahdollistaneen. Mielenkiintoinen oli myös ympäristö, jossa moninaisuutta pohdittiin. Se ei ollut seminaari tai kokoustila, vaan perisuomalainen mökkimaisema saunanlämmitys-rituaaleineen. Fanny ker-

toi myös, että erilaisista seksuaalisuuksista puhuminen oli tarjonnut sanoja aiemmin vieraampaan teemaan, minkä seurauksena niistä oli ollut helpompaa puhua tasa-arvotyössä.

Moninaisuus on näkynyt projektien tavoitteissa 1990-luvun loppupuolelta lähtien. Moninaisuuden on nähty asettuvan jännitteeseen sukupuolten tasa-arvoa koskevan politiikan kanssa. Tasa-arvopolitiikan tutkijat ovat todenneet, että sukupuolten tasa-arvoa koskeva diskurssi ja politiikka ovat poissulkeneet moninaisuuden näkökulmaa (Holli & Kantola 2007; Raevaara 2005). Mieke Verloo on tutkinut EU:n tasa-arvopolitiikkaa ja todennut siihen liittyen, että vaikka eroja on tunnistettu, erojen välisiä eroja ei ole riittävästi huomioitu. Verloon mukaan tämä on estänyt näkemästä eroihin liittyviä eriarvoisuuden muotoja (Verloo 2006). Tilanteeseen on liittynyt myös toisenlainen jännite. Vaikka EU on tuonut moninaisuuden käsitteen tasa-arvotyöhön, on EU:n myötä moninaisuudesta alettu puhua taloudellisien intressien hengessä ja työnantajan saamina hyötyinä:

> Euroopan komissio julkaisi marraskuussa 2003 riippumattoman tutkimuksen moninaisuuden kaupallisten näkökohtien muotoutumisesta. (…) siinä nimettiin useita merkittäviä hyötyjä, joita työvoiman moninaisuus tarjoaa. Niitä ovat yrityksen maine, inhimillinen pääoma sekä työpaikalla tapahtuvasta syrjinnästä ja häirinnästä aiheutuvien kustannusten välttäminen. (Euroopan komission Vihreä kirja 2004.)

Yllä olevassa otteessa ”riippumaton tutkimus”, ”moninaisuus ja sen kaupallisten näkökohtien muotoutuminen” yhdistyvät. Se tarkoittaa inklusiivisen politiikan valjastumista talouden palvelemiseen (myös Honkanen 2007; Fraser 1997; Kuusipalo 2002). Yhteiskunnallisia eroja on tarkasteltu erillisinä ja erityisesti työmarkkinoiden intressien näkökulmasta. 2000-luvun ratkaisu moninaisuuden edistämiseen on ollut projekti, joka on koostunut yksittäistä eroa erikseen tarkastelevista osaprojekteista. Eroja on otettu haltuun niitä erottelemalla ja järjestykseen pistämällä:

> Monimuotoisuusbarometrilla mitattiin monimuotoisuutta suomalaisissa yrityksissä. (…). Ikää pidettiin tärkeimpänä monimuotoisuuden ulottuvuuksista. Etninen tausta nousi kyselyssä selkeästi toiseksi merkittäväksi ja tulevaisuudessa edelleen merkitykseltään kasvavaksi monimuotoisuuden osa-alueeksi iän ohella. Etnisen taustan merkitystä ei vielä tällä hetkellä pidetty yhtä tärkeänä kuin esimerkiksi iän, sukupuolen tai perhetilanteen merkitystä. (Tasa-arvoprojektin raportti 2007.)

Sylvia Walby (2004) on tarkastellut EU:n sukupuolten tasa-arvoa koskevaa politiikkaa ja todennut tasa-arvon ja moninaisuuden erkaantuvan toisistaan erillisiksi ja kilpaileviksi osa-alueikseen. Kuitenkin vielä 1990-luvulla EU:n rahoittamissa moninaisuutta koskevissa projekteissa tunnistettiin moninaisuuden yhdistyminen liikemaailman ratkaisuksi. Liiketaloudelliseen orientaatioon kohdistui vielä 1990-luvun dokumenteissa kritiikkiä:

> Heti kun työntekijän fyysistä ja psyykkistä terveyttä pidetään hänen tuottavuutensa ja työpanoksensa kannalta myönteisenä tekijänä, kokonaisvaltainen lähestymistapa muuttuu liikemaailman ratkaisuksi. Melkein jokainen työympäristössä toteutettava hyvä käytäntö lähtee liikkeelle tästä periaatteesta. (Tasa-arvoprojektin raportti 1999.)

Kun vuonna 1999 katsottiin: ”Monimuotoisuuden periaatteen hyväksymisen olevan ainoa tehokas strategia taistelussa syrjintää vastaan”, toimii moninaisuus 2000-luvulla tehokkaana strategiana markkinoiden ja liiketoiminnan menestymisen edistämisessä. Oheisessa 2000-luvulla toimineen tasa-arvoprojektin otteessa moninaisuus yhdistyy liiketoiminnan strategiseksi menestystekijäksi:

> Moninaisuutta (…) pidetään liiketoiminnan strategisina menestystekijöinä. (…) tehtävänä on saada erilaiset yksilöt ja heistä koostuvat työryhmät luovuttamaan ja käyttämään tietämystään organisaation hyväksi, toisin sanoen sitoutumaan organisaation tavoitteisiin. (Tasa-arvoprojektin raportti 2005.)

Yllä olevassa projektissa moninaisuutta käytettiin samalla keinona ”laajentaa” tasa-arvon käsitettä. Teeman nosti myös Hilja haastattelussa esille:

> Ja sehän on hieno juttu oikeastaan tämä moninaisuuden johtaminen ja, ja se tasa-arvokäsitteen laajentaminen, mutta siinä on tupannu käymään niin, että se sukupuoli unohtuu, koska näissä kohdeorganisaatioissakin, mitkä täs on mukana, niin ei se sukupuoli siellä niin kauheesti innosta. Mut sitte siellä selvästi ekoissa seminaareiss työnantajatkin sano, et ai, tää on muutakin kun sukupuolten välistä, no tämähän on hyvä juttu. Et ai, tääl on tätä ikääkin ja etnisyyttä (…) ja se sukupuoli tuppaa tossa hukkumaan. Nyt noissa noitten työyhteisöjen projekteissa sitä saa melkein suurennuslasilla etsiä. (Hilja.)

Erojen taloutta palvelevaa hyötykäyttöä toistanut inklusiivinen politiikka on houkutellut myös työnantajia mukaan. Se on samalla muodostunut väyläksi välttää sukupuolen tarkastelu, kuten Hilja edellä totesi. Toisaalta taloustalkoohenkisyys oli mukana jo 1990-luvulla toteutetussa tasa-arvokonsulttikoulutuksessa, jossa pohdittiin, miten saada yritykset kiinnostumaan tasa-arvosta. Koulutuksessa yhdistyivät tavoitteet moniarvoisuutta sallivien ja erilaisuutta hyödyntävien organisaatioiden kehittämisestä ja koulutukseen osallistuvien naisten urasuunnittelun ja opiskelun tukemisesta.

Yhtä lailla on voinut käydä niinkin, että aluksi määritellystä moninaisuuden lähtökohdasta on projektin toiminnan aikana luovuttu, ja projektin tavoitteeksi on projektin lopussa muotoutunut miesten ja naisten tasa-arvo:

> Hankkeessa (…) syventyy ymmärrys sukupuolesta ja sukupuoleen kietoutuvista muista eroista, kuten iästä, kulttuurisesta taustasta, terveydestä, sukupuolisesta ja seksuaalisesta suuntautumisesta ja vakaumuksesta. (Tasa-arvoprojektin tiedote 2005.)

> Alalle halutaan houkutella päteviä naisia. On aika muuttaa vanhentuneet ennakkoluulot likaisista ja raskaista metallin työpaikoista, jotka eivät sovellu naisille. (…) Tasa-arvon kehittäminen voi olla yrityksille kilpailuvaltti haettaessa uutta osaavaa henkilöstöä. (Tasa-arvoprojektin tiedote 2007.)

Yksittäisessä projektissa muutaman vuoden aikana tapahtunut diskurssin muutos kertoo, kuinka vaikeaa on neuvottelu moninaisuudesta heteronormatiivisessa järjestyksessä erilaisten yhteistyötahojen, rahan läpäisemän kommunikaation ja projektien säädösten ristipaineessa. Tällöin legitiimiksi tasa-arvotyön tavaksi tarjoutuu toiminnan kohdistaminen naisiin, josta kertoo tavoite houkutella päteviä naisia miesvaltaisille aloille. Myös Hanna Ylöstalo (2006) on tarkastellut samaa ongelmaa tasa-arvoprojekteissa. Ylöstalo näkee, että tasa-arvon ja eriarvoisuuden pohtiminen työpaikalla edellyttää henkilöstön arvioivan kriittisesti työpaikan käytäntöjä, mikä voi puolestaan uhata erityisesti valtaa pitävien asemaa (2006, 19).

Projektitapaistuminen on ollut siinä mielessä etukäteen valmis käsikirjoitus, että naisiin kohdistuvan tasa-arvotyön ei ole nähty uhkaavan vallalla olevia järjestyksiä. Sellainen toiminta ei myöskään ole ollut ristiriidassa ”työelämän tarpeiden” kanssa. Käsikirjoituksessa tasa-arvoiseksi on tullut sitoutumalla projektin toimenpiteisiin ja oppimalla tuottamaan halutunlaista olemista ja tekemistä ”oikein” (vrt. Honkanen 2007; Tuori 2007).

Moninaisuutta korostava lähestymistapa on tuonut yhteiskunnallisia eroja laajempaan keskusteluun, moninaisuutta on tutkittu ja moninaisuutta koskevia keskusteluja on käyty lukuisilla työpaikoilla. Se ei kuitenkaan ole näyttänyt kykenevän vastavoimaksi projektitapaistumisen ylläpitämälle taloustalkoohenkisyydelle. Moninaisuus on tullut valjastuneeksi markkinoita palvelemaan, mikä on vaikeuttanut taloudellista hyötyä tavoittelemattoman moninaisuuspuheen kuulluksi tulemista. Siirryn seuraavaksi tarkastelemaan tarkemmin tasa-arvopolitiikan ja talouspolitiikan paradoksaalisuutta.

6.3 Tasa-arvopolitiikkaa ja talouspolitiikkaa

Jussi Vähämäki (2004) luonnehtii uutta työtä, jota markkinat suuntaavat. Vähämäki kirjoittaa, että: ”Mitä enemmän ihmiset keskittyvät siihen, mitä tekevät, sitä vähemmän markkinahenkisiä he ovat. Jos he keskittyvät liikaa johonkin tiettyyn asiaan, ei heiltä riitä aikaa suunnattoman tarjonnan kuluttamiseen. Siksi kuluttajat on saatava kiinnittämään huomionsa kaikkeen uuteen pelkästään uuden vuoksi, ja toisaalta heidät on kuitenkin koulutettava olemaan sitoutumatta mihinkään kunnolla.” (Vähämäki 2004, 12.)

> Tuotteistaminen aloitetaan jo hyvin varhaisessa vaiheessa projektikaarta (…).markkinointi ja terveellinen kilpailuaseman pohtiminen on juurrutettava projektitoimijoihin. (Equal-projektien ohjausryhmäkoulutuksen hyvä käytäntö, yhteenvetomuistio 2004.)

> Sitä tehdään, mihin rahaa saadaan. (Hertta.)

> Ja niinhän se on tälläkin hetkellä, että ne, ne projektit (…) et eihän nää itseänsä myy, vaan (…) EU–rahotuksellahan ne toimii. (…) Sehän on kanssa näihin lopahtamiseen yks syy tietenkin, et kun rahat, rahat loppuu, niin (…) ne ei jatku sitte enää. (Helmi.)

Yllä oleva ensimmäinen ote on syrjäytymistä, syrjintää ja epätasa-arvoa työmarkkinoilla torjuvan Euroopan Unionin Equal-yhteisöaloiteohjelman kehittämismuistiosta. Sitä voi luonnehtia Michel Foucault'n ajatuksella kurista, jossa aika käytetään perin pohjin hyväksi saamalla siitä irti yhä enemmän käyttökelpoisia hetkiä (Foucault 2000, 210). Hertta puolestaan kommentoi haastattelussamme, että raha säätelee tasa-arvotyön tekemisen tapaa. Jokseenkin samassa linjassa oli Helmin näkemys tasa-arvotyön EU-johtoisuudesta ja -riippuvuudesta eli kun rahat loppuvat, loppuu toiminta.

Yrittäjyydestä on nähty tulleen merkittävä tekijä valtioiden ja alueiden taloudellisen kasvun ja hyvinvoinnin näkökulmasta tarkasteltuna. Yrittäjyyden edistämisestä on Suomessa tullut Katri Komulaisen mukaan kansallinen projekti ja käytäntö (Komulainen 2005, 18; myös Mononen 2007; Brunila ym. tulossa/b). Jakke Holvas ja Jussi Vähämäki ovat todenneet, että yrityksestä on tullut koko yhteiskunnan ja yhteiskunnallisen hyvinvoinnin kategorinen imperatiivi (Holvas & Vähämäki 2005, 52). Anu Kantola on katsonut yrittäjyyden esiintuloa vauhdittaneen 1990-luvun talouskriisi ja hyvinvointivaltion määrittyminen taloudelliseksi kustannuseräksi. Ilmiöön on Kantolan mukaan liittynyt markkinoiden vapauttaminen ja itsestään vastuun ottavan yksilön ideaali (Kantola 2002, 148–152; myös Komulainen 2005, 18).

> EU:n strategia, työllisyyden suuntaviivat ja tavoitteet priorisoivat yrittäjyyttä ja painottavat sitä sekä uuden työn luojana, urana, kompetensseina että laajempana kulttuurisena muutosprosessina, johon koulutus integroituu. Taustalla on ajatus siitä, että monimutkaistuvassa maailmassa kaikki tarvitsevat yrittäjämäisiä valmiuksia. (Työministeriön julkaisema teemabulletin 2007.)

Myös Euroopan unioni on ollut vauhdittamassa julkishallinnon suuntautumista yrittäjyyshenkisemmäksi (vrt. Komulainen 2005), mitä Työministeriön julkaisema teemabulletin vuodelta 2007 yllä kuvaa. Yrityselämä, yrityksen intressit ja yrittäjämäinen toiminta ovat siirtyneet myös tasa-arvotyöhön:

> Oikeudenmukaisuus ja tasa-arvoisuus tuovat yritykselle tulosta (…). Tasa-arvo tuo yritykselle lisää vääntöä. (Tasa-arvoprojektin lehdistötiedote 2007.)

> Kun tasa-arvo ja erilaisuuden kehittäminen nähdään kilpailutekijänä, aletaan niihin panostaa (…). Yritysten kannaltahan kyse on siitä, että hyödynnetään mahdollisimman hyvin kaikki resurssit. (Tasa-arvoprojektin julkaisu 2000.)

Tasa-arvo on valjastunut tuottavuuden instrumentiksi itseoikeutettuna projektien tasa-arvotyön lähtökohtana. Anu Kantola on käyttänyt käsitettä markkinakuri kuvaamaan tilannetta, jossa markkinat ohittivat poliittisen päätöksenteon. Tasa-arvotyössä tasa-arvolla tai moninaisuudella ei välttämättä myöskään ole itseisarvoa:

> Yrityksen toiminta tehostuu, kun sukupuoli ei rajaa yrityksessä henkilöstön rekrytointia, urakehitystä, kouluttautumista tai toimimista tietyissä tehtävissä. (…). Motivoitunut ja osaamistaan jatkuvasti kehittävä henkilökunta puolestaan vaikuttaa positiivisesti yrityksen tulokseen ja kilpailukykyyn. (Tasa-arvoprojektin raportti 2008.)

Markkinoitumisen myötä sukupuolesta ja muista yhteiskunnallisista eroista on tullut jotakin, joka otetaan hyötykäyttöön tai hoidetaan niin sanotusti pois tieltä, kuten yllä sukupuolen osalta tehdään. Tasa-arvotyö tulee kuulluksi esimerkiksi tuotteistamisena:

> Olen ns. epävirallisessa tapaamisessa, jossa erilaisissa tasa-arvoprojekteissa toimivat tutkijat kokoontuvat. Kerromme kahvipöydässä projektien toiminnasta toisillemme. Minulta kysytään, mitä projektissa teemme. Hapuilen sanoja sille, miten projektissa paikannumme, mutta minut keskeyttää toinen tutkija kysymällä 'Ei, ei kun oikeesti, mikä se teidän tuote, se ydintuote on." (Tutkijan tutkimuspäiväkirja 2006.)

Tulkitsen kyseistä yllä olevaa tilannetta niin, että kun vallan muodon kohde ei tuota käsikirjoituksen mukaista puhetta, seuraa siitä tiukempi pyyntö etukäteen laadittuun käsikirjoitukseen palaamisesta. Etenkin EU:n jäsenyyden myötä raha on läpäissyt tasa-arvotyötä koskevaa kommunikaatiota. Se on odotettua, koska projektityö ja sen määritelmät, kuten johtaminen ja arviointi muotoutuvat liikeelämän periaatteiden mukaisesti (vrt. Sjöblom 2006, 74). Käsitteet, kuten "lisäväänt ö", "kilpailutekijät", "panos/tuotos" ja "henkilöstöresurssien hyödyntäminen" ovat liiketaloudesta lainattua kieltä. Projektiyhteiskunnassa eletään kvartaalitaloudessa, jossa ei niinkään orientoiduta tasa-arvotyön pidemmän aikavälin vaikutuksiin kuin välittömiin ja mielellään mitattavissa oleviin tuloksiin:

> Mittaritutkimuksen yhteydessä kerätyn aineiston sekä saatavissa olevien tuloksellisuustietojen perusteella pyrittiin selvittämään organisaation tasa-arvon, moninaisuuden ja tuloksellisuuden yhteyksiä. (Tasa-arvoprojektin raportti 2005.)

Taloustalkoohenkisyydestä on kyse silloin, kun toiminta pitää saada näyttämään tulokselliselta, tehokkaalta, linjakkaalta, dynaamiselta, virtaviivaiselta ja järjestelmälliseltä. Vallan muoto tarkoittaa asian haltuun ottamista määrittelyin, luokitteluin ja nimeämisin. Tasa-arvo ja sukupuoli otetaan haltuun lukuina, mittareina, paketoitavina ja brändättyinä tuotteina, jolloin tasa-arvo palvelee projektitapaistumiseen sisältyvää heteronormatiivisuuden ja markkinoitumisen yhdistävää vallan muotoa.

Liiketalouden kielestä on kertonut myös, että tasa-arvotyötä on tehty sopimus-periaatteella. Stefan Sjöblom on tähän liittyen todennut, että sopimuksesta on tullut projektiyhteiskunnan uusi yleistahto (Sjöblom 2006). Sopimusajattelu on näkynyt Euroopan Unionin tasa-arvopolitiikassa tasa-arvosopimuksien tekemisenä, joilla on suunnattu jäsenvaltioiden ja EU:n tasa-arvopolitiikkaa taloustalkoohenkisemmäksi. Euroopan neuvosto on ottanut käyttöönsä tasa-arvosopimuksen, koska sen on katsottu rohkaisevan jäsenvaltioita ja EU:ta toteuttamaan toimenpiteitä nimenomaan kasvun ja työllisyyden strategian puitteissa (Mackenzie 2007).

Projektiyhteiskunnassa sopimus korvaa yksisuuntaisen ohjauksen ja valvonnan ”sitouttamalla” osapuolet toimintaan vapaaehtoisin lupauksin (Sulkunen 2006, 28). Tasa-arvoprojekteissa on solmittu kehittämiskumppanuussopimuksia, joiden allekirjoittamisella projektien osapuolten on katsottu sitoutuvan projektin tavoitteisiin. Equal-yhteisöaloiteohjelman www-sivuilla kumppanuuden lähestymistavaksi on määritelty, että: ”Kaikki mukana olevat tahot ovat aidosti sitoutuneet yhteistyöhön ja yhteisesti hyväksytyn strategian noudattamiseen halutun lopputuloksen saavuttamiseksi.” Se, mikä haluttu lopputulos on ollut, ei ole ollut vapaasti määriteltävissä, vaan se on ollut etukäteen rahoitusohjelmissa määriteltyä. Sopimuksellisuudelle perustava toiminta on kytkeytynyt talouden korostuneeseen asemaan. Kun taloustieteellä on ollut enemmän sananvaltaa, on sopimus ollut käyttökelpoinen väline (Määttä & Kalliomaa-Puha 2006, 189; myös du Gay 2000).

Tulosyksiköinti on ulottunut yksittäiseen projektissa toimivaan henkilöön, josta on tullut oman työnsä valvoja ja itseään hallitseva yksilö (vrt. Sulkunen 2006, 25). Samalla projektitapaistunut tasa-arvotyö on valjastunut palvelujen kilpailuttamisen ajatukseen (vrt. nuorisoprojektit Lähteenmaa 2006, 107). Projektirahoituksesta on käyty keskinäistä kilpailua, minkä lopputuloksena myönteisen rahoituspäätökseen on saanut kustannustehokkaimman palvelun tarjoaja. Toiminta on muotoutunut hallinnon vaatimuksia tyydyttäväksi projektien virraksi:

> Kristiina: Et ne vaikutukset sitte ylettyy niinku tiettyyn pisteeseen asti?
> Hertta: Nii, ja oikeestaan mä oon miettiny monesti sitäkin, et kuinka laajasti ne on sit levinny ees siinä piirissä, missä oli alun perin tarkotus, et jos mä aattelen vaik työmarkkinaosapuolia, jotka monis hankkeis on mukana
> Kristiina: No mihin ne sitte tyssää?
> Hertta: Siihen loppuraporttiin varmaan. Sit alotetaan seuraava hanke.
> Kristiina: Mut että mitä sä näkisit syynä että se vaikuttavuus, et se sitte jää sinne sitte sinne loppuraporttiin ja sitte ehkä joku lukee sen mahollisesti?
> Hertta: Ei lue. Sen lukee seuraava henkilö, joka tarvii rahotust sille omalle hankkeelle, et se voi perustella sillä sitä uutta.

Hertta kuvasi haastattelussa tasa-arvotyötä historiattomuuden periaatteella toimivana projektien jatkumona. Projektien hakuprosessissa ei ole kysytty tapaa, jolla rahoitusta hakeva projekti on sijoittunut jo tehtyyn tasa-arvotyöhön ja siitä saatuihin tuloksiin. Historiattomuus on näkynyt myös tasa-arvoprojektien tavoitteissa, joissa on vuosikymmenten ajan kohdistettu toiminta tyttöjen ja naisten muutostyöhön, ja toistettu projektin tuloksena ”uusia” tuloksia.

Johanna Moisander on todennut, että taloustiede tuottaa teorioita eristetyissä, abstrahoiduissa ja idealisoiduissa systeemeissä (Moisander 2000, 177). Projekteissa toimivat ovat olleet pakotettuja käyttämään idealisoituja teorioita ja malleja tilanteissa, jotka ovat monimutkaisia ja joissa poliittiset, sosiaaliset ja taloudelliset ongelmat ovat yhteydessä toisiinsa. Kyseisestä jännitteestä toimii esimerkkinä projektien kieleen mukaan tullut hyvän käytännön käsite.

Hyvät käytännöt

> Tuotteistamisen ideana on yksinkertaistaa monimutkaisia prosesseja sisältävä tuote, palvelu tai toimintamalli. Tuotteistamisen toimintaprosessit jaetaan ja viipaloidaan osiin, jolloin ne voidaan tarvittaessa erottaa kokonaisuudesta ja edelleen muokata tapauskohtaisten tarpeiden mukaan. Syntyvällä tuotteella on oltava nimi, sisältö sekä tarpeeseen ja kysyntään perustuva asiakas. On tiedettävä, kenelle tuotetta kehitetään ja mihin tarpeisiin tuote perustuu. (Aro, Kuoppala & Mäntyneva 2004.)

> Hyvät käytännöt kuristaa kurkkua. (Ote tutkimuspäiväkirjastani 2007, tilanteesta, jossa tasa-arvotyötä tehnyt tutkija kommentoi tutkimustani.)

Ylimmäinen ote on Euroopan sosiaalirahaston julkaisemasta projektityöhön suunnatusta hyviä käytäntöjä koskevasta käsikirjasta. Siinä käsite tuotteistaminen mainitaan 45 kertaa ja käsite tasa-arvo 2 kertaa. Julkaisusarjassa on saatavilla myös erillinen Projektituotteistajan opas (Tuominen, Paananen, & Virtanen 2005). Hyvien käytäntöjen käsite on levinnyt julkisen sektorin toimintaan, minkä seurauksena tasa-arvoprojektien lopputuloksista on puhuttu vankeinhoidosta tulevien (Garland 2001 Sulkusen 2006 mukaan) hyvien käytäntöjen muodossa. Hyvien käytäntöjen käyttö ei kuitenkaan ole ollut ongelmatonta, jota jälkimmäinen ote puolestaan kuvaa.

Sellaisten hyvien käytäntöjen, kuten ”tasa-arvo on kaikkien yhteinen ja tärkeä asia” lähtökohtana on orientaatio, jossa kaikkien osapuolten edellytetään kehittävän yhteistyössä innovatiivisia toimintamuotoja sosiaalisten ongelmien ratkaisemiseen. Eri toimijatahojen yhteistyössä on ajateltu kehittyvän, kuten Pekka Sulkunen on todennut, ratkaisuja, jotka leviävät muiden hyödynnettäviksi. Puhetapa on tullut Sulkusen mukaan ratkaisukeskeisestä ja kognitiivisesta terapiasta, joka sanoutuu irti ongelmakäyttäytymisen syiden penkomisesta ja keskittyy sen sijaan vaihtoehtoisten toimintamallien vaikutusten tunnistamiseen. Kyseisessä orientaatiossa syiden selvittelyyn käytetty energia ei näyttäydy hyödyllisenä ja sillä voi olla jopa kielteisiä vaikutuksia. (Sulkunen 2006, 28.)

Tasa-arvotyössä hyvät käytännöt ovat viitanneet yksinkertaisiin, tilanteesta toiseen siirrettävissä oleviin ja erityisesti talouden tehokkuutta palveleviin teknisrationaalisiin toimenpiteisiin. Hyville käytännöille on ollut tyypillistä se, että ne ovat iskulauseen tyyppisiä, kantaa ottamattomia ohjeistuksia, kuten ”kansainvälinen yhteistyö kannattaa”, ”valmistele kokoukset huolella” tai ”ole oma itsesi äläkä ujostele”. Tällaiset ohjeistukset ovat neutraaleja ja poliittisesti kantaa ottamattomia, joita kaikki voivat periaatteessa kannattaa ja olla samalla tekemättä mitään. Kysei-

nen ratkaisukeskeinen ja teknisrationaalinen lähestymistapa poissulkee asioiden vaikeuden tunnustamisen ja sen myöntämisen, ettei tilanteeseen välttämättä löydy ratkaisua. Tasa-arvoprojekteissa on tuotettu hyviä käytäntöjä, jotka eivät ole levittäytyneet laajempaan käyttöön. Fanny puhui haastattelussa kyseisestä tilanteesta ja sen herättämästä olotilasta:

> Kenen aika edes riittää siihen, että se lukee erilaisten hankkeiden niitä hienoja aineistoja ja raportteja ja ohjekirjasia ja CD-romppuja (…). semmonen niinku avuttomuuden tai semmonen tunne välil tulee (…) eihän ne välineet ja hyvät käytännöt ala niinku itsekseen elää missään. (…) aina yhä uudelleen kehitetään uusia menetelmiä ja hyviä käytäntöjä. (Fanny.)

Fannyn kuvaama avuttomuuden tunne on osoitus siitä, että vallan muoto toimii. Vallan muoto ylläpitää tekemisen tapaa, jossa ollaan valppaita ja kehitetään ”uutta”, mihin ei ole tarkoituskaan perehtyä ja minkä ei ole tarkoituskaan levitä. Keskeisempää kuin sisältö tai liike on, että toiminta näyttää liikkeessä olevalta ja että sillä näyttää olevan sisältö. Kyseistä havaintoa tukee myös Elina Ikävalkon (2008) tasa-arvolain uudistusprosessia koskeva tutkimustulos siitä, että myös työnantajat ovat alkaneet suosia tasa-arvon osalta projekteja ja hyviä käytäntöjä, koska tasa-arvolaki on katsottu vanhentuneena, pakottavana ja ”todellisuudesta” irrallisena.

> Oppaasta tuli tehdä käyttäjien tarpeiden ja ohjausryhmän ohjeiden mukaisesti tiivis, selkeä ja käytännöllinen opas (…). Oppaassa toivottiin käytettävän arkikieltä, ei tutkimuskieltä, ja siltä toivottiin käytännöllisiä ohjeita, ei teoriaa. (Tasa-arvoprojektin ohjeistus 2006.)

Yllä oleva projektin tuottama ohjeistus opastaa, millä tavalla projektin menestystarina toistetaan ”oikein”. Ohjeistuksessa käytetyt käsitteet, kuten ”käyttäjien tarpeet”, ”tiiviys”, ”selkeys”, ”käytännönläheisyys”, ”arkikieli”, ”käytännölliset ohjeet” ja ”teorian ja tutkimuskielen välttäminen” kertovat markkinoita palvelevasta ja ratkaisukeskeisyyttä painottavasta lähestymistavasta. Kyseinen lähestymistapa toimii kääntämällä huomion pois lähtökohtien analyyttisestä tarkastelusta eli siitä, minkä takia tasa-arvotyötä tehdään tai mihin sillä pyritään. Pragmaattisuuden toinen puoli on moraalinen neutraalisuus (Sulkunen 2006, 29).

Tutkimuksesta tilaustutkimukseen

> Ja sitte semmonen, jonka mä katson, että pitäs olla niinkun yhtenä osana kaikes tämmöses mitä sanotaan tasa-arvotyöksi (…). Usein ne erotetaan toisistansa ja sitte käy niin, että sitä, mitä kentällä tehdään, niin ei analysoida ja sitte voi olla, että (…) ei myöskään niinku ne kentällä toimijat saa sitte semmost tietoo, mitä voisivat hyvinkin tarvita (…). Et täs on nytte pidetty tämmöstä klikkiä tutkimuksen ja, ja käytännön välillä. Jota on yritetty tosin monta kertaa syövyttää niinkun tai häivyttää, vaikka nyt näissä, kun oli tää Opetusministeriön Tasa-arvokokeilutoimikunta, niin siinä oli itsestään selvää, että siin oli tutkimuskartotus. (Maria.)

Maria kertoi haastattelussa 1980-luvulla toimineista tasa-arvokokeiluista, joissa naistutkimus oli vielä itsestään selvemmin mukana. Samalla Maria esitti näkemyksen projektien nykyisestä tilanteesta, jossa tasa-arvotyö ja naistutkimus ovat erkaantuneet toisistaan.

Kyseinen Marian kuvaama ongelma tunnistettiin jo 1990-luvulla toimineiden projektien toiminnassa. Tuula Heiskanen tutki 1990-luvulla toiminutta tasa-arvoprojektia. Heiskanen totesi, että kyseisen projektin työryhmä oli luonut tutkimuksille ehdot, jotka Heiskasen mukaan sopivat selvärajaisiin, teknisluontoisiin selvitystehtäviin, mutta huonosti ongelmanmäärittelyn perusteiden pohtimiseen tai uusien näkökulmien etsimiseen. Tämän seurauksena oppimisen ja syvenevän etenemisen näköala ei sopinut tähän toimintamalliin. Projektissa sukupuolistuneet käytännöt otettiin projektin muutoskohteeksi, mutta tutkimuksen asema oli Heiskasen mukaan projektissa hankala, koska työryhmä loi tutkimukselle selvärajaiset, teknisluontoiset tehtävät sen sijaan, että ongelmanmäärittelyä olisi pohdittu tai uusia näkökulmia etsitty. (Heiskanen 1996.)

> Miten tasa-arvosuunnittelu vaikuttaa yrityksen tuloksellisuuteen (…) ja lisää yrityksen tuottavuutta? (Tasa-arvoprojektin raportti 2008.)

Projektitapaistumisen myötä tutkimuskysymysten asettelua ovat muokanneet liiketalouden intressit, kuten yllä projektissa toteutetun tutkimuskysymyksen asettelussa. Siitä kertoo myös tilaustutkimuksen käsite. Tutustuin tilaustutkimuksen käsitteeseen ensimmäisen kerran 2000-luvun alkupuolella tutkimusseminaarissa, jossa julkisrahoitteisessa tasa-arvoprojektissa toiminut tutkija esitteli tutkimustaan. Hän aloitti kertomalla kuulijoille, ettei kyseessä ole varsinaisesti tutkimus, vaan tietyn projektin tutkijalta tilaama tilaustutkimus. Eroa ei eksplikoitu, mutta läsnäolijoiden oletettiin olevan tietoisia siitä, mitä kyseinen ero tarkoittaa.

Tasa-arvoprojekti kestää yleensä 1–3 vuotta, ja projektin toiminnan tuloksena syntyvän ”lopputuotteen” on tyydytettävä kaikkia projektin osapuolia, joiden kanssa on etukäteen solmittu toiminnan tavoitteista, toteutuksesta ja tuloksista. Tutkimuksen kääntyessä tilaustutkimukseksi, tutkimusasetelmasta, analyysista ja tuloksista ovat päättämässä tutkijan sijaan tai ohella projektin yhteistyökumppanit, kuten yritykset. Tutkimusten tulokset ovat asettuneet markkinoille alisteisiksi ja tasa-arvoa koskeva tutkimus on löytänyt keinon tulla uudella tavalla ”hyödylliseksi” ja ”tuottavaksi” (vrt. Honkanen 2007).

Tutkimukseen liittyvä jännitteinen tilanne tulee ymmärrettäväksi, jos sitä tarkastelee projektiyhteiskunnan näkökulmasta. Projektiyhteiskunnassa, erilaisten tavoite- ja puiteohjelmien myötä, meidät valjastetaan kehittämään uusia innovaatioita ja toimintatapoja sosiaalisten ongelmien ratkaisemiseen. Tällöin projektiyhteiskunnan piirissä tapahtuva toiminta suuntaa erilaisten menetelmien ja kontrollipoliittisten vaihtoehtojen toimivuuden, kustannustehokkuuden ja vaikuttavuuden arviointiin. Kyseinen lähestymistapa ei ole Sulkusen mukaan otollinen keskenään eriäville intresseille, joten tutkimuksen lähtökohdaksi tulee yksimielisyys lähtökohtaisista tavoitteista. (Sulkunen 2006, 28.)

Kun mukaan tuodaan vankeinhuollosta lähtöisin oleva hyvien käytäntöjen retoriikka, liikutaan markkinoita palvelevassa puhetavassa, jossa moraaliset tai eetti-

set lähtökohdat alkavat näyttää hankalilta tai vanhanaikaisilta. Kun kiinnostuksen kohteeksi tulevat vaikuttavuus ja mitattavuus, päädytään arviointitutkimukseen, jota tehdään substanssialueelta toiselle siirtymällä (Sulkunen 2006, 29, 33). Itsenäisyyttä tai kriittisyyttä peräänkuuluttavan tutkimuksen näkökulmasta tilanne on hankala.

Developmentalismi

Kehittämistyön merkitys ja määrä on Suomessa kasvanut (esim. Hytönen 2002; Filander 2001; Isopahkala-Bouret 2005). Kehittäminen ja kehitys ovat länsimaisia tuotteita ja uskon luojia länsimaiseen edistyksellisyyteen, jota projektitapaistuminen on ylläpitänyt. Huomion kohdistuminen toimintavaihtoehtojen vaikuttavuuteen ja ratkaisukeskeisyyteen on liittynyt ajatusten ja toiminnan kokonaisuuteen, jota kutsun projektitapaistumiseen liittyväksi developmentalismiksi (ks. käsite Koponen 2005). Developmentalismi on tarkoittanut, että kaikkea voi ja pitää aktiivisesti kehittää (Koponen 2005, 156). Muutos on nähty tavoiteltavana ja haltuun otettavana asiana ja menneisyys puolestaan huonona (Clarke & Newman 1997, 38–46; Filander 2001).

> Olemme tietoisesti luopuneet opiskelija- ja opettaja-käsitteistä ja halunneet tuoda koko toimintaan työpaikan toimintatavat (…) Kehitimme tueksi työelämäsäännöistä ”vihreän kirjan”, johon on koottu yhteen yhteisiä sääntöjä projektin toimintatavoille. Se on ripustettu jokaisen luokkatilan seinälle (…). Ryhmän toiminnassa sovellettiin työelämän sääntöjä (…). Aina ei ollut helppoa muistaa, että työaika alkaa täsmällisesti, ja että taukoja ei voi pitää ihan milloin huvittaa (…). Omaa vastuuta toiminnasta ja oppimisesta korostettiin. (Tasa-arvoprojektin raportti 2004.)

Kehityksen ideologia on ideologia liikkeen vaikutelmasta, joka toimii poissulkemalla viittaukset pysähtymisestä, perehtyneisyydestä ja perinpohjaisuudesta. Yllä 2000-luvun alussa toimineen, naisiin ja nuoriin kohdistuneen tasa-arvoprojektin raportin ote kuvaa vallan muotoa, joka alati ja joka hetki muistuttaa projektissa toimivia siitä, mikä on tärkeää. Tämä varmistettiin projektissa seinälle ripustettavin säännöin, aikatauluin ja ruumiin toimintoja säätelemällä. Näin huolehdittiin siitä, että projektissa toimivat tulivat joka hetki muistutetuksi ideaalista ja tavoiteltavasta toiminnan tavasta eli halutunlaisesta taloustalkoohenkisyydestä ja itseään tarkkailevasta olemisesta ja tekemisestä.

6.4 Yhteisöllisyyttä ja yksilöllisyyttä

> Mervi: Kun ajatellaan sitte tätä tasa-arvotyötä (…), mitä sä oot tehny, niin, niin mikä siellä on ollu kaikista tämmöstä antosinta?
> Helmi: Antosaa on ollu se ehkä, et (…) joka puolelt löytää (…) ihmisiä, jotka on valmiit tekemään upeeta työtä vapaaehtosesti, uhrautuvaisesti tukemaan toisiansa.

Mervi Heikkinen kysyi haastattelun aikana Helmiltä, mikä hänen näkemyksenä mukaan on ollut tasa-arvotyössä antoisinta. Helmi muisteli vuosikymmenten pituista tasa-arvotyötään ja luonnehti antoisaksi vapaaehtoisvoimin, uhrautuvasti ja toisia tukemalla tehdyn yhteistyön.

Solveig Bergman on todennut yhteiskunnallisten liikkeiden ja humanitaaristen ja aatteellisten järjestöjen olleen poliittisina toiminta-alueina naisille tärkeitä (Bergman 2001, 113). Tasa-arvopolitiikan on myös todettu voivan onnistua tietoisella strategisen kumppanuuden idealla eli eri intressitahojen, kuten naisjärjestöjen, feministisen liikkeen, politiikan ja hallinnon yhteistyöllä (Holli 2003, 160–165). Voisi esittää kysymyksen, onko naisvaltainen tasa-arvoprojektityö vastaus siihen, että naiset ovat tulleet poissuljetuiksi perinteisestä politiikasta ja institutionalisoiduilta toiminnan areenoilta (vrt. Hernes & Voje 1980 Bergmanin 2001, 114 mukaan).

Naisten poliittisen toiminnan on kuitenkin 1980-luvun lopusta lähtien todettu laskeneen Pohjoismaissa (Bergman 2001, 114). Samaan aikaan julkisrahoitteisten projektien määrä on EU:n myötä kasvanut, ja julkinen sektori on tullut projektirahoituksesta riippuvaiseksi. Työsuhteiden määräaikaisuuksien syyksi on julkishallinnossa nähty, etteivät rekrytoinnista vastaavat henkilöt ole voineet vakinaistaa työntekijöitä, koska toiminta on tullut Euroopan unionin ohjelmakausien rahoituspäätöksistä riippuvaiseksi (Elonen 2006).

Tasa-arvotyön projektitapaistumisen myötä sitoutuminen ja yhteistyö ovat saaneet uuden suunnan. Sitoutuminen ja yhteistyö eivät ole kohdistuneet niinkään tasa-arvoon kuin projektien jatkuvan virran ylläpitämiseen. Projektin virtaa on kontrolloinut arviointi, josta on tullut projektiyhteiskuntaa legitimoiva, ”oikeanlaiseen” olemisen ja tekemisen tapaan järjestävä kontrollin muoto (myös Kankare 2006). Keskitetylle hallinnoinnille ominainen suora ohjaus ja valvonta ovat samalla heikentyneet (vrt. Dahler-Larsen 2000; Simola & Rinne 2006) ja projektiyhteiskunnassa se on tarkoittanut uudenlaisia jatkuvia kontrollin muotoja, joiden on toiston jälkeen tarkoitus sisäistyä:

> Toimintaa arvioidaan etukäteen (ex ante), toiminnan ollessa käynnissä (väliarviointi) ja lisäksi toiminnan päätyttyä (jälkiarviointi). Toimintaa arvioidaan mm. seuraavilla tasoilla: ESR-viitekehys-, ohjelma-, ja toiminta-linjatasolla. Lisäksi voidaan suorittaa alueellista arviointia. Toimintansa kehittämiseksi hankkeet voivat tehdä myös ns. itsearviointia. (ESR-sanasto ohjelmakaudelle 2000–2006.)

Arviointi on kontrollin muoto, joka puhuttelee toimimaan ”oikein”. Projektitapaistuminen on tarkoittanut tasa-arvotyön pukemista taulukoiksi, luokitteluiksi, mittareiksi, kuvioiksi, vertailuiksi ja kilpailuksi. Se on tarkoittanut myös sisällöllisen tasapainon vaikeammin tavoitettavuutta, ristiriitaisia tarkoitusperiä, motivaation hämärtymistä, alituista epäilyä ja varuillaan olemista siitä, että arviointi voi tapahtua milloin tahansa, missä tahansa ja kenelle tahansa (vrt. Ball 2001, 35). Arviointi on tarkoittanut myös ulkopuolista taloudellista panosta ja arviointiasiantuntemusta (Warpenius 2006). Projektien myötä kasvaneen uudenlaisen arvioinnin ammattikunnan ja projektien välille on muodostunut keskinäinen lojaliteetti, jota Ilkka Kankare (2006) on kutsunut syntiseksi liitoksi. Tasa-arvoprojektien ar-

viointiraportteja lukiessa huomio on kiinnittynyt arvioinnissa esitettyihin kehittämiskohtiin. Tasa-arvon kohdalla on tunnustettu sen monimutkaisuus, projektien kyvyttömyys kauaskantoisiin vaikutuksiin ja ylimitoitetut tavoitteet:

> Projekteissa suoraan toimivat henkilöt on saatu kyllästettyä kehittämisajatuksella, mutta heti projektien ulkopuolella ajatus alkaa jo väljähtyä. (…). Yksittäinen projekti heitetään liian usein yksin taistelemaan tuulimyllyjen kanssa. (Hyvät käytännöt-käsikirja ESR-projekteille 2005.)

Projektissa toimiminen ei välttämättä anna muuta vaihtoehtoa kuin developmentalismiin kiinnittymisen ja joka vallan muotona hellittää vasta projektin päätyttyä, mitä yllä oleva ote kuvaa. Vaikka yhtäältä tunnustetaan yksittäisen projektin heikot vaikuttamisen mahdollisuudet, ei kyseisessä(kään) raportissa tarkastella itse projektityötä ongelmallisena. Myös Marian kanssa puhuimme siitä, että projektien julkilausutut tavoitteet eivät ole olleet realistisia suhteessa siihen, mitä projekteissa on voitu ylipäätään tehdä.

> Sit, kun se ei tuu rekisteröidyks mihinkään, koska tavoitteet on niinkun niin epäsuhtaset siihen nähden, mitä ikinä käytännössä voi tehdä ylipäätänsäkään (…) Niin sitten ne muutokset, mitä tapahtuu, ei tuu rekisteröidyiks eikä dokumentoiduiks, koska ne ei täytä niitä tavoitteenasetteluja. (Maria.)

Projektien ongelmallinen tilanne on ollut projektien rahoittajien ja projektien toteuttajien tiedossa. Silti toimintaa on jatkettu. Tasa-arvoa koskevissa arviointiraporteissa projektien määrän kasvua on pidetty hyvänä ja toivottavana asiana. Näin on syntynyt päättelyketju, jossa yhtäältä on oltu kriittisiä, mutta toisaalta on kuitenkin päädytty puoltamaan toiminnan jatkamista entisen kaltaisena (vrt. Kankare 2006). Tasa-arvotyön kohdalla projektien määrän kasvua on pidetty osoituksena tasa-arvoa kohtaan kasvaneesta kiinnostuksesta:

> Tasa-arvohankkeiden määrä on koko arviointikauden aikana ilahduttavasti kasvanut ja kasvu on kiihtynyt loppuvaiheessa. Kasvu osoittaa kiinnostuksen heräämistä ja toimijoiden määrän kasvua: tasa-arvoteema koetaan entistä tärkeämmäksi. (Tavoite 3-ohjelmaa koskevan arvioinnin loppuraportti 2004.)

On päädytty kiertämään kehää. Tasa-arvoprojektin julkilausuttuna tavoitteena on ollut tasa-arvon edistäminen, mikä voisi tarkoittaa yhteistyön ja vaikutusmahdollisuuksien kasvamista ja keskinäisen vastuun korostumista. Projektitapaistuminen on puolestaan muokannut tasa-arvotyötä verkostomaiseksi työskentelyksi, mikä voisi tarkoittaa kutsua moniäänisempään keskusteluun.

> Projektin aikana havaittiin EU-projekteihin liittyvä byrokratian ja hallinnon raskaus, jonka monet ruohonjuuritasolla toimivat naiset kokivat kontrollina. (…) Euroopan sosiaalirahaston hankkeet edellyttävät byrokratiaa,

> tarkkaa tilinpitoa, selkeää työnjakoa ja vastuusuhteita ja sitä, että organisaatiot tekevät sopimukset ja kantavat vastuunsa näistä sopimuksista. (Tasa-arvoprojektin raportti 2002.)

Projektitapaistuminen on tarkoittanut ennen kaikkea kontrollin ja itsetarkkailun lisääntymistä. Tarkka tilinpito, selkeä työnjako, vastuusuhteet ja sopimusajattelu ovat vieneet huomiota pois tasa-arvotyön tavoitteiden ja toimintatapojen tarkastelusta. Vallan muodosta kertoo myös rahoittajan kommentti alla:

> Rahoittajatahojen on epäilemättä joskus vaikea ymmärtää tiettyjä ESR-projektien hallinnointiin liittyviä lainalaisuuksia (…). Huimasti kasvaneet vaatimukset projektitoiminnan moitteettomuudesta ja varainkäytön hallinnasta ovat johtaneet hyvin aikaa vieviin toimenkuviin ja työtehtäviin, joiden olemassa oloa on usein vaikea projektien toteuttajien, jos aina rahoittajankaan omasta näkökulmastaan käsittää. (Tasa-arvoprojektin julkaisu 2004.)

Rahoittaja, jolla on projektien rahoitusta koskevien säädösten mukaan päätäntävalta suhteessa toimintaan, kertoi yllä olevassa otteessa vaikeudesta ymmärtää projektien hallinnointiin liittyviä ”lainalaisuuksia”. Käsite ”lainalaisuus” herättää mielikuvan toiminnasta, joka toimii, kuten markkinoiden ajatellaan toimivan, automatisoidusti, omien sääntöjen ja ”lakien” mukaisesti (myös Vehviläinen 2008). Esimerkki osoittaa, että projektitapaistuminen on ollut piiloutuvaa valtaa, jolloin yksittäisellä taholla, ei edes rahoittajalla, ole ollut mahdollisuutta sen tavoittamiseen.

Vaikka verkostomainen työskentely on voinut mahdollistaa yhteisöllisyyttä, ovat kontrollin muotojen kohteina olleet, projektirahoituksesta riippuvaiseksi tulleet sekä pätkissä toteutettavat projektien verkostot alttiita rahoituksen loputtua purkautumaan. Projekteissa on toistettu yhteisöllisyyden tärkeyttä, ja yhteisöllisyydestä on tullut projektiyhteiskunnan hallinnan väline (esim. Lähteenmaa 2006). Yhteisöllisyyttä on otettu haltuun kumppanuus- ja sopimustermein Richard Sennettiä (2004) lainatakseni ehkä juuri sen takia, että epäluuloisuuden ja luottamuksen puutteen ilmapiirissä sellaista ei ole.

Yhteisöllisyyspuhetta on tuotettu ja säädelty projektirahoituksella, jolla erilaisia tahoja on houkuteltu tasa-arvon edistämistä koskeviin toimintaohjelmiin ja toimenpiteisiin tai kuten Jukka Törrönen (2004, 21) asian muotoilee, ottamaan vastuun yhteisöllisistä velvollisuuksista. Euroopan unionin tasa-arvopoliittisissa linjauksissa tasa-arvo on muotoutunut etukäteen määriteltyjen ohjelmien, tavoitteiden ja direktiivien varaan. Tasa-arvon edistämisen on katsottu koskevan kaikkia kansallisina tasa-arvotalkoina. Kaikkiin ovat lukeutuneet Euroopan unionin jäsenvaltiot ja kansalliset ja paikalliset tahot, joita tasa-arvoprojekteissa ovat edustaneet esimerkiksi (etu)järjestöt, yhdistykset, yritykset, koulutuslaitokset ja yksittäiset paikalliset toimijat (vrt. Rantala ym. 2006).

Haastatteluissa oltiin joiltain osin toiveikkaampia. Hilja kuvasi työnantajien sitouttamista projektin tavoitteisiin liikkeenä, jossa joskus saatetaan saada jotakin aikaiseksi, mutta usein joudutaan tyytymään konsensuksiin ja kompromisseihin. Tämän Hilja kuitenkin katsoi paremmaksi kuin ei mitään:

> Joskus me pystytään yhdessä saaman ihan jonkunlaista aikaseksi. Ja, ja sit tietenkin on niin, että yhdessä joudutaan konsensuksiin ja kompromisseihin, kun on ristiriitasia etuja. Jostakin lauseesta väännetään kamalasti ja sit pannaan keskeltä halki (…) ja, tota, sit tyydytään siihen. (…) Mutta sitte se, että kumminkin saatas työnantajat sitoutumaan, ett tehtäs niitä toimia jossakin ja saatas edistettyä sillon, kun yhdessä ollaan tekemässä, niin, niin tyydytään sitte vähän laihempiinkin kompromisseihin (…) Se on ikään kuin parempi kun ei mitään. (Hilja.)

Richard Sennett on todennut, että ulkopuolisen rahoituksen määrittämiin tavoitteisiin sitoutumisen ja keskenään erilaisten intressitahojen mukana pitämisestä seuraa helposti erimielisyyksien ja jännitteiden piiloon jääminen ja vuorovaikutuksen pinnallisuus (vrt. Sennett 2002, 105–124, 150). Projektitapaistuneen tasa-arvotyön menestystarinassa toimivan yhteistyön suorittamisesta tulee toiminnan jatkuvuuden tae, jonka myötä Hiljan kuvaama tyytyminen laihempiin kompromisseihin on ymmärrettävämpää.

Projektiyhteiskunnassa on tasa-arvotyö mukaan lukien yhteen sovitettu tavoitteita poliittisella neutraaliudella ja näennäisellä konsensuspolitiikalla. Tavoitteet on määritelty yleisellä tasolla, jolloin niihin on voitu sovittaa keskenään ristiriitaisten intressien pyrkimyksiä ja näennäisesti yksimielistä ja yhteen henkeen puhaltavaa politiikkaa. (Rantala ym. 2006.) Yhteisen asian puolesta työskentely on tarkoittanut hiljaisuuksien ja vaikenemisten ”oikein” hallintaa.

Tällainen yleinen kieli ei välttämättä ole tasa-arvotyön osalta kuullut kritiikkiä, jota esimerkiksi maahanmuuttajanaiset tai seksuaalivähemmistöt ovat esittäneet (Honkanen 2007; Tuori 2007; Ikävalko 2008). Tasa-arvotyön on todettu muissakin pohjoismaissa ylläpitävän tekemisen tapaa, joka vain pintapuolisesti tavoittelee tasa-arvon edistämistä. Esimerkiksi Norjassa tutkittiin kuntatasolla toteutettuja tasa-arvoprojekteja. Näennäistoiminta tarkoitti, että esimerkiksi tasa-arvosuunnitelmia tehtiin sakkojen välttämiseksi ja projektiin osallistuttiin pelkästään kunnan tunnetuksi tekemisen toivossa. Suunnitteluasiakirjoihin kirjattiin ei-sitovia ja epämääräisiä tasa-arvotavoitteita, joilla puolustauduttiin passiivisuus -syytöksiä vastaan. (Pincus & van der Ros 2001, 232–243.)

Tasa-arvotyön osalta yhteisöllisyyden vahvistumisen sijaan toiminta on hajaantunut. Fanny kuvasi haastattelussa tilannetta naistutkimuksen, järjestöjen, tasa-arvokonsulttien ja ESR-hankkeiden eriytymiseksi omiksi erillisiksi linjoikseen ja eri maailmoiksi:

> Nää eri tääll kentäl toimijat on, on kuitenki jotenki omina linjoinaan, ett meil on niinku naistutkimus, meil on sitte järjestöt ja sitte meillä on niinkun esimerkiks, no, tasa-arvokonsultteja ei oo kauheen paljon, mut tavallaan vois sanoo, se tasa-arvokonsultit ja esimerkiks nää ESR – hankkeet on siinä niinku käytännön tekemisen maailmassa, esimerkiks nää käytännön projektit, käytännön työ, niin onko ne niinkun aika paljon sitt eri maailmojaan kuitenkin. (Fanny.)

Tasa-arvoon sitoutumisen tilalle on tullut yksilöllisyyttä ylistävä ja markkinoille alistuva olemisen ja tekemisen tapa, jota on markkinoitu vapauden eetoksena, olemuksellisuutena, jonka on ajateltu täydellistyvän projektien toimenpiteiden avulla. Projektien valta on ollut hyvää tarkoittavaa valtaa, kuten pedagogista ja terapeuttista valtaa (ks. Vehviläinen ym. 2001). Projektitapaistumisen myötä yhteiskunnalliset eriarvoisuudet ovat kääntyneet yksilötason ongelmiksi, kuten naisiin kohdistuvissa toimenpiteissä itsetunnon puutteeksi, arkuudeksi, vanhentuneeksi ammattitaidoksi, heikoksi osaamiseksi tai huonoiksi vuorovaikutustaidoiksi. Terapeuttinen valta (Rose 1999b) on tullut apuun tavoittelemalla kohteidensa vapauttamista ja emansipaatiota. Pedagoginen valta (myös Vehviläinen ym. 2001) on puolestaan kasvattanut, ohjannut, valmentanut ja kouluttanut kulloistenkin yhteiskunnallisten ja taloudellispoliittisten intressien mukaisesti. Valta on toteutunut kohderyhmän itse oppiessa haluamaan sitä, mitä kohderyhmän on kulloinkin haluttu oppivan.

> Tyttöjä rohkaistiin eri yhteyksissä tekemään uusia aluevaltauksia. Naisenergia lisääntyi oikealla tavalla. (Tasa-arvoprojektin opas 2005.)

Tasa-arvotyön projektitapaistumisen suuntaamat subjektivoinnin muodot ovat mahdollistaneet tapoja puuttua ihmisten toimintaan ilman pakottamista, esimerkiksi sallimalla kohteen itse oivaltaa, mikä hänelle on parasta tai ohjaamalla ymmärtämään mikä on tärkeää ja mikä taas ei. Sitoutumisen vahvistuminen on ollut hallinnan haaste siitä, kuinka vapaita yksilöitä hallitaan niin, että he toimivat halutulla tavalla (Rose 1999a/b).

> Tarkoituksena oli, että omien elämäntavoitteiden kirkastuttua nuoret naiset oivaltavat itse teknologian merkityksen ja hyödyn itsensä toteuttamisen ja tulevaisuuden apuvälineenä. (Tasa-arvoprojektin tuottama opas 2005.)

> Tyttöjä haluttiin tukea ja rohkaista tekemään täysin omia valintojaan. Projektin ideana oli, että teknologiaa, johtajuutta ja yrittäjyyttä ei tarjota valmiina uravaihtoehtona, vaan oppijat ohjataan toiminnan kautta (…) yritteliäisyyteen. (Tasa-arvoprojektin tuottama opas 2004.)

Subjektivointiin ovat sisältyneet tunnustuksellisuuden tavat; itse- ja ryhmäarvioinnit, seurannat, raportoinnit ja muut arvioinnit, joista suoriutuminen on ollut edellytyksenä taloudellisille resursseille ja toiminnan jatkuvuudelle. Samalla ”oikein” hallinnasta on seurannut, että vallan kohde on voinut kokea olevansa yhteisönsä jäsen.

> Kristiina: No miten sä luonnehtisit nyt sitte 2000-luvun tän ajan työelämän tasa-arvotyötä?
> Hertta: (…) oisko siinä nytte nää niinku Eu:n myötä sitte tulossa pikkasen toivoa et mä olin vähä masentunu tossa vähä aikaa sitte sillä lailla että että koin kamalan vaikeaksi perustella sitä työtä mitä mä teen (…) vähän sella-

nen olo että eikös tää kaikki on jo kertaalleen tehty et että paskaako tässä enää nyt jauhetaan tästä.

Mä suhtaudun mones asias kriittisesti EU:hun, mutta toki kaikiss asioiss on monta puolta ja tää puoli on, on niinku yks, ett, että EU on nostanu sen ikään kuin virallisesti, se on pakko pitää listoilla ja meiän on pakko raportoida ja sitt sieltä on rahaa jaossa projekteihin vaikka kuinka paljon. (Hilja.)

Toisaalta seurausten Euroopan Unionin osalta ei ole nähty olleen yksioikoisia, kuten Hilja ja Hertta yllä totesivat. Vaikka Hilja toisaalta sanoi haastattelussa suhtautuvansa EU:hun kriittisesti, hän kuitenkin katsoi EU:lla olleen myönteisiäkin vaikutuksia. EU on suunnannut velvoitteillaan huomiota tasa-arvoasioiden tarkasteluun ja pakottanut ottamaan tasa-arvoasioihin kantaa. Hertta oli samoilla linjoilla Hiljan kanssa ja näki Euroopan unionin tuoneen jonkinlaista toivoa ja legitimiteettiä tasa-arvotyölle.

Tässä alaluvussa koetin tavoittaa jännitettä, jota kuvasin edellisessä luvussa Baabelin tornin metaforana. Projektitapaistuminen on houkutteleva vallan muoto. Se on puhutellut tarjoamalla mahdollisuuden yhteisen illuusion ylläpitämiseen, sellaiseen, jossa projekteissa toimivat voisivat ainakin yhtenä tiettynä hetkenä tuntea olevansa yhdistyneitä ja ainakin jossain mielessä yksimielisiä. Projektitapaistuminen on tuottanut illuusion hyvän elämän, menestyksen, oikeudenmukaisuuden, yhteenkuuluvuuden ja kelpaavuuden mahdollisuudesta, joka voisi tulla todeksi nimenomaan projektin kautta ja projektiin sitoutumalla, niin projektin työntekijänä kuin sen kohderyhmänä. Vallan muoto on toiminut ehkä siksi, ettemme ole halunneet päästää mahdollisuudesta irti, koska tällöin joutuisimme päästämään irti kaikesta siitä, mihin olemme uskoneet ja luottaneet ja mitä olemme toivoneet. Käytännössä projektit ovat koostuneet toisilleen vieraista puhetavoista, eri paikkoihin hajaantuneista ihmisistä ja keskenään jännitteisistä intresseistä, jotka eivät ole kohdanneet, vaan synnyttäneet konflikteja. Tämän myöntäminen olisi kuitenkin tuskallista, koska se tarkoittaisi sellaisen asian tunnustamista, kuinka häilyvää on toiveikkuuden ja itsepetoksen välinen ero.

6.5 Tasavertaisuutta ja eriarvoisuutta

Projektityötaidot ovat keskeisiä taitoja nykyisessä työelämässä. (Tasa-arvoprojektin raportti 2004.)

Anne Maria Holli (2002, 28) on todennut, että Suomen tasa-arvopolitiikkaa koskevat nykyongelmat eivät niinkään koske normien puuttumista, vaan toimeenpanon heikkouksia, resurssien ja poliittisen tahdon puuttumista. Siitä on Hollin mukaan seurannut vastuun siirtyminen alatason yksittäisille toimijoille. Kun työ henkilöityy, siirtyy vastuu yksittäisille henkilöille (vrt. Rantala & Sulkunen 2006). Tasa-arvotyö tavoittelee tasa-arvon edistymistä, jolloin projektin voisi katsoa olevan tasa-arvoisen toiminnan mittari, kuten totesimme julkisrahoitteisten tasa-arvoprojektien tutkimuksen päätteeksi kirjoittamassamme kirjassa (Brunila ym. 2005, 58).

Tarkastelen nyt projektitapaistumisen vallan muotoa, joka on kohdistunut projektissa toimivien keskinäiseen järjestymiseen. Vallan muoto on määritellyt paikan jokaiselle projektiin osallistuvalle. Se on tarkoittanut, että projektissa toimivat tulevat nimetyiksi projektin etukäteen määriteltyihin ja nimettyihin positioihin, jotka säätelevät myös projektissa tarjolla olevia puhujan paikkoja. Vallan muoto on erotellut projektissa toimivat erilleen erilaisin vastuu-, johtamis- ja päätöksenmenettelyin.

Positioiden välillä on ollut keskinäinen riippuvuussuhde, ne ovat tarvinneet toisiaan hierarkian ylläpitämiseen. Projektisihteeri on erilainen positio kuin projektipäällikkö. Projektikirjallisuus opettaa meille kyseistä järjestymistä, mistä projektin hierarkkiset organisaatio-kaaviot lienevät tuttuja esimerkkejä.

Taylorilaista liikkeenjohdon periaatetta muistuttavan projektimetodiikan ja sen ylläpitämän haltuun ottamisen lähestymistavan voi nähdä edesauttavan toimintaa. Projekti toimii keskimäärin 1–3 vuotta, jona aikana etukäteen sovituista tavoitteista, toimintatavoista, yhteistyöstä eri sidosryhmien ja kohderyhmien kanssa, markkinoinnista, lopputuotteen tekemisestä, rahoittajan edellyttämistä raporteista ja kaikenlaisesta muusta tiedottamisesta on suoriuduttava. Tilanteessa, jossa aikaa ei välttämättä jää yllätyksille tai epävarmuuksille, vastuiden ja velvollisuuksien selkeä etukäteen määrittäminen voi edesauttaa projektin loppuunsaattamista ja etukäteen luvattujen tavoitteiden toteutumista. Tässä mielessä Michel Foucault'n kurin ensimmäiseksi tehtäväksi katsoman elävien taulukoiden muodostamisen voi ymmärtää paremmin, koska se tekee sekavista, tarpeettomista ja vaarallisista joukoista järjestäytyneen moninaisuuden (Foucault 2000, 202).

Toiminnan järjestymistä hierarkkisesti on jalostettu jakamalla puhujan paikkoja edelleen asiantuntijoihin ja maallikoihin, kehittäjiin ja kehitettäviin tai toimijoihin ja kohderyhmiin. Projektihierarkiassa ylimpänä on perinteisesti ollut positio, joka on nimetty projektipäälliköksi, projektijohtajaksi tai projektikoordinaattoriksi:

> Projektipäällikön asema projektiorganisaation esimiehenä täytyy olla selkeä. Projektipäällikkö vastaa koko hankkeensa toiminnasta, taloudesta ja tuloksellisuudesta linjaorganisaatiolle. Projektipäällikön lähin esimies on aina yksikön esimies. Projektipäälliköllä on täysi esimies- ja päätösvalta projektin sisällöllisessä johtamisessa projektisuunnitelman toteuttamista koskevissa asioissa. (Tasa-arvoprojektin ohjeistus 2006.)

Hierarkkisesta järjestyksestä on seurannut jännitteitä. Esimerkiksi 1990-luvulla toimineen tasa-arvoprojektin loppuraportissa sanotaan seuraavasti:

> Projektin vetäjällä on valtava vastuu ja paine projektin toteuttamisesta, sen lisäksi kun toimii opiskelijoilleen myös henkisenä valmentajana ja tukena, voi työtaakka kasvaa liian suureksi. (Tasa-arvoprojektin raportti 1998.)

Kun vastuu on kohdistunut projektissa hierarkiassa ylimmäksi asettuviin positioihin, on se tarkoittanut niihin kohdistuvaa painetta asiantuntijuuden "oikein" hallinnasta. Hierarkian ylläpitämiseen on tarvittu alemmaksi hierarkiassa asettuvia positioita. Projektipäällikkyyden position ensisijaisuuden ylläpitämiseen

on tarvittu positioita, joita ovat olleet projektisuunnittelijan, projektikouluttajan, projektivalmentajan, projektiohjaajan ja projektitutkijan positiot. Projektitapaistuminen on vallan muotona huolehtinut siitä, että toiminta on pysynyt tiettyjen etukäteen määriteltyjen rajojen sisällä:

> Projektin työntekijän asema määräytyy (…) hankesuunnitelmassa olevan projektiorganisaation kuvauksen kautta. Projektissa työtehtävät liittyvät vain ja ainoastaan projektisuunnitelman toteuttamiseen. (Tasa-arvoprojektin ohjeistus 2002.)

Projektitapaistuminen voi järjestää varsin tarkkaan projektissa toimivien keskinäistä hierarkiaa ja samalla puhujan paikkoja:

> Jos rahoittajalta pitää tiedustella jotakin asiaa, niin se tapahtuu projektikoordinaattorin kautta. Näin on projektin johtoryhmässä sovittu. Eli jos on jokin epäselvä asia, niin ensin kysytään hankkeen projektikoordinaattorilta. Jos projektikoordinaattori ei tiedä vastausta, sen jälkeen kysytään projektipäälliköltä. Jos asia ei selviä, niin projektipäällikkö ottaa sen selville rahoittajalta. Jos projektipäällikkö ei ehdi tai asia on sen verran laaja niin sitten sitä voi joku muu kysyä, mutta siitä sovitaan erikseen projektipäällikön kanssa. Tämä sen takia että (…) b. Projektin kuva rahoittajalle näyttää ehyeltä ja hyvältä. (Tasa-arvoprojektin ohjeistus 2006.)

Hyvinvointitöiden professionaalistuminen on tarkoittanut julkisella sektorilla erikoistumista ja hierarkkisoitumista (esim. Rantalaiho 2004). Oheiset otteet kuvaavat projektitapaistumisen ylläpitämää hierarkkista järjestäytymistä, joka täytyy hallita ”oikein”, jotta tulee kuulluksi. Kyseinen järjestymisen tapa kertoo myös kuriyhteiskunnasta ja fordistisesta työnteon tavasta, jossa yksilöidyt massat järjestetään peräkkäisiksi sarjoiksi osaksi hierarkkisia komentosuhteita (vrt. Peltokoski 2006). Vaikka fordismi on saanut muotonsa tehtaissa, oheinen ote kertoo sen leviämisestä projektitapaistumisen kautta tasa-arvotyöhön. Projektissa ovat tarjolla myös esimerkiksi projektisihteerin ja projektiassistentin positiot, mutta niissä toimimisen ja esimerkiksi taloutta ja hallintoa koskevien asioiden ei välttämättä ajatella olevan osa tasa-arvotyötä.

Kontrolli perustaa järjestyssijojen lisäksi nimeämiselle ja luokittelulle. Jokainen projektiin osallistuva henkilö on nimettävä, kuten ESR-seurantaraporttien täyttöohjeet kehottavat tekemään. Toimintaa luokitellaan dokumenteissa tasoittain: kohderyhmä-, pääprojekti-, osaprojekti-, alaprojekti-, teema- ja työryhmätasoiksi. Toiminnan ja projektin työntekijöiden nimeäminen ja luokittelu eivät kuitenkaan välttämättä riitä. Niiden lisäksi luokitelluksi tulevat myös yhteistyökumppanit, minkä seurauksena projektien dokumenteissa esiintyy monenlaisia positioita:

> Suunnitelmaa valmisteltiin yhdessä kumppaniehdokkaiden, toimijoiden, asiantuntijoiden ja kohderyhmän edustajien kanssa. Työkokousten välillä suunnitelmaa hioi koordinoiva organisaatio (…). Lisäksi aloitettiin alusta-

vat keskustelut mahdollisten kansainvälisten kumppaneiden kanssa. (Tasa-arvoprojektin julkaisu 2004.)

Kyseistä otetta ymmärtävän täytyy olla jo melko hyvin perillä siitä, mitä eri positiot tarkoittavat, minkälaisen puhujan paikan ne tarjoavat ja miten positiot eroavat toisistaan. Toimijan positio on erilainen puhujan paikka kuin kohderyhmän. Nimetyt positiot tarkoittavat hienovaraisia sääntöjä ja hiljaista tietoa, jotka opitaan toiminnan myötä. Keskeinen positio projektihierarkiassa on kohderyhmä, joka näyttäytyy projektissa nimensäkin mukaisesti toiminnan kohteena. Kohderyhmä voidaan EU-henkisessä tasa-arvotyössä nimetä esimerkiksi työttömiksi ja kouluttamattomiksi naisiksi, maahanmuuttajanaisiksi, vanhentuneen ammattitaidon omaaviksi naisiksi, ikääntyneiksi naisiksi, kotiäideiksi, syrjäytymisuhan alla oleviksi tai vaikeassa työmarkkinatilanteessa oleviksi naisiksi.

Kohderyhmä ei voi olla mikä tahansa etukäteen määrittelemätön joukko ihmisiä, joiden voisi ajatella kiinnostuvan projektin toiminnasta. Kohderyhmä on voitava jollain tavalla etukäteen nimetä, koska nimeäminen legitimoi projektin toiminnan. Tasa-arvotyötä tasa-arvoprojekteissa tehneen Hertan kanssa keskustelu kääntyi siihen, minkälaiseen toimijuuteen kohderyhmällä on projektissa mahdollisuus:

> Kristiina: No miten sun mielestä, onko joku taho jääny tästä puuttumaan, et joku ihan tietty taho?
> Hertta: Ai tälläsis hankkeissa?
> Kristiina: Nii
> Hertta: Mun mielestä tää ylätaso on aina aika hyvin edustettuna, et ehkä se tason mikä sielt sinne on vaikee ni toisaalta rekrytoitavissa ja vaikeemmin mukaan saatavissa niin on sitten se kohderyhmätahot elikä ne ihmiset, joille pitäs jotain tapahtua, ihmiset joiden päässä pitäis kuulua se napsahdus (…). Et nehän on loppujen lopuks vaan niinku usein näis hankkeissa kohteina, se kuinka paljon ne on siellä toimijoina niin se on ehkä ihan hyvä kysymys ajattelee joskus, kun niit hankkeit tekee.

Hertan kuvauksessa projektihierarkia tulee esille ylätason ja kohderyhmän välisenä suhteena, jossa kohderyhmä on se ryhmä ihmisiä, joissa halutun muutoksen tulisi tapahtua. Hertta yhtäältä kiinnittyy puheellaan projektitapaistumisen hierarkkisoivaan vallan muotoon, jossa ylätasossa olisi jo ikään kuin tapahtunut muutos, jota vailla kohderyhmä vielä on. Toisaalta Hertta peräänkuuluttaa kohderyhmän mahdollisuuksia toimia ja vaikuttaa projektissa, mutta tietyissä rajoissa.

EU-rahoitteisissa projekteissa toimii ohjausryhmä, johon kutsutaan ihmisiä työelämän eri osa-alueilta. Ohjausryhmän julkilausuttuna tehtävänä on valvoa projektin toimintaa ja levittää projektin toiminnassa kehitettyjä hyviä käytäntöjä. Projektituotteistajan oppaassa tehtävä kiteytetään seuraavanlaisesti: ”Ohjausryhmän tehtäviä ovat tuotteistamisprosessin ohjaus ja toteutus, tuotesynenergian synnyttäminen ja tuoteperheen helmien valtavirtaistaminen”. Ohjausryhmä kokoontuu yleensä säännöllisesti koko projektin toiminnan ajan. (Tuominen ym. 2005, 31)

Projektihierarkiaan sisältyy myös taloudellisten resurssien jakamisesta vastaava rahoittaja, jolla on oikeus ja velvollisuus seurata projektin toimintaa ja erityisesti projektin käyttämien taloudellisten resurssien sovitulla tavalla kohdentumista. Rahoittaja voi myös tietyin perustein lopettaa resurssien jakamisen joko tilapäisesti tai lopullisesti. Toisaalta kuten aiemmin toin esille, rahoittajallakaan ei välttämättä ole viimekätistä vastuuta sopimusperiaatteella toimivan projektin toiminnasta.

Projektissa siihen osallistuva tulee määritellyksi sen paikan mukaan, mikä henkilöllä etukäteen määritellyssä sarjassa on. Määrittely tapahtuu myös sen välin perusteella, joka erottaa henkilön muista. Projektin positio on foucault'laisittain ajateltuna järjestyssija eli vallan muoto, joka saa otteen ihmisestä tarkkojen ja korostuneiden yksityiskohtien avulla. Projektin hallinnan tapaa voi ajatella ”rivien taiteena ja järjestelyn muuttamistekniikkana, joka yksilöi ruumiit sijoittamalla ne niin, että se ei sido niitä yhteen paikkaan, vaan jakaa ja panee ne liikkumaan suhteiden verkossa”. (Foucault 2000, 199.) Fordismiin liittyvä hallinta toimii projektitapaistumisen kautta muokkaamalla projektityöntekijöistä teknisesti hallinnoitavia yhteiskuntatehtaan taloustalkoohenkisiä rattaita.

Projektitapaistumisen suuntaamaa vallan muotoa voi kutsua projektikurin muodoksi. Projektikuri toimii nimeämällä ja järjestämällä, josta seuraa vertikaalinen ja horisontaalinen eron tekeminen. Eron tekeminen projektin positioihin liitettyjen vastuiden ja velvollisuuksien määrittymisellä mahdollistaa projektissa toimivien näkyville asettumisen, tarkkailun ja kurin muodon sisäistymisen. Projektikurin seurauksena projektityöntekijät eivät myöskään välttämättä ole vuorovaikutuksessa keskenään, vaan pikemminkin heitä ja heidän toimintaansa tarkkailevien kanssa (vrt. Alhanen 2007, 109). Vaikeudet tehdä eroa kurivallan tai projektikurin ja autonomisempien käytäntöjen välillä tulevat kuvatuiksi esimerkiksi oheisessa tasa-arvoprojektin loppuraportin otteessa:

> Projektinvetäjät ovat koettaneet profiloitua enemmän vertaisiksi kuin kouluttajiksi, mutta paine ottaa kouluttajan ja opettajan rooli on ollut suuri. Tämä ristiriita tuo henkisiä paineita ja työuupumusta. (Tasa-arvoprojektin raportti 2000.)

Ote kuvaa jännitettä tasavertaisen toiminnan tavoittelun ja toisaalta projektitapaistumisen järjestämän hierarkkisen toiminnan välillä. Pyrkimyksistä rikkoa hierarkkista järjestystä seuraa ongelmia. Projektitapaistumisen tarjoama positio on tiettyjä rajoja ja ehtoja tunnistava ”paremmin tietäjän” (Hakala 2007) positio. Projektikuri pakottaa hierarkkisen järjestymisen lisäksi tietämisen performoinnin pakkoon, mikä on tuottanut epämukavuutta, jota raportissa kuvataan henkisenä paineena ja työuupumuksena.

Tietäjän, asiantuntijan ja kehittäjän positio ei aina ole ongelmaton ja se voi hankaloittaa toiminnan lähtökohtien kriittistä tarkastelua ja moraalisten ja eettisten lähtökohtien peräänkuuluttamista. Tietäjän paikan ottaminen voi kuitenkin olla houkuttelevaa myös sen takia, että tasa-arvotyö tulee alati kyseenalaistetuksi. Tilanne on tasa-arvoprojektissa hankala. Miten ylipäätään tehdä näkyväksi ja purkaa valtaa ja samaan aikaan väistää uusia valtasuhteita?

Projektitapaistuminen on ylläpitänyt hierarkkista järjestymistä erilaisin kontrollin muodoin, julkisen sektorin projektirahoituksesta riippuvaiseksi tulemisen ohella projektin kesken jättämisestä tai toimenpiteistä kieltäytymisestä seuraavin taloudellisin sanktioin. ”Oikein” hallinnasta kieltäytymisestä tai projektin yleiskielen vastustamisesta on seurannut kontrollin muotoja. Projektitapaistumiseen liittyvien valtasuhteiden näkyväksi tekemisestä on voinut seurata mitätöintiä, kuulematta jäämistä, toimintamahdollisuuksien rajoittumista, leimautumista, häirintää ja kiusaamista tai projektista irtisanotuksi tulemista (myös Tuori 2007; Heikkinen 2004; Vehviläinen & Brunila 2007).

Haastattelussa keskustelimme projektissa toimivien keskinäisestä toiminnasta. Esitimme Mervi Heikkisen kanssa haastateltaville myös keskinäiseen toimintaan liittyviä kysymyksiä:

> Se oli alkuvaiheessa erittäin vaikeeta hyväksyä tosiaan, että naiset voi olla niin, niin patriarkaalisia ja seksistisiä ja sovinisteja (…). Ja, tuota, ne todella näytti (…) meille ja minulle, että, että missä valta on. Eli tässä nämä naiset niinkun sitten toi johtoryhmään tämän koko, koko tämän oman osastonsa mieshallinnon ja, tuota, siellä he sitten, näytettiin sormea ja vaikka mitä, että näin ei saa tehdä ja näin ei voi tehdä ja, niinku meille, jotka oltiin kyseenalaistettu tämä homma. Että, ett se oli aika järkyttävä. (Martta.)

Mervi Heikkinen kysyi Martalta, oliko hän koskaan tullut kokeneeksi syrjintää tai eriarvoistamista projektissa toimivien tahoilta. Martta otti puheeksi tasa-arvoprojektissa toimivien keskinäisen vallankäytön. Martta, joka toimi tasa-arvoprojektissa tutkijana, kuvasi tilanteen hankalaksi sen seurauksena, ettei projektissa mukana olevista erilaisista lähtökohdista, sukupuolelle annetuista merkityksistä ja niiden vaikutuksista keskusteltu. ”Naiskysymykset” olivat Martan mukaan projektissa toimiville vieraita. Martta ja jotkut hänen kollegansa olivat nostaneet asian projektissa esille. Lisäksi Martta kirjoitti ongelman näkyviin projektin loppuraporttiin. Näiden toimintojen seurauksena Martta irtisanottiin projektista.

Kun kyseessä on julkisrahoitteinen erityistarkkailussa ja kontrollin kohteena oleva, hierarkkiseen toimintaan järjestävä, menestystarinoita ja rahan kieltä puhuva tasa-arvoprojekti, projektin työntekijöiden keskinäinen vallankäyttö jää helposti tarkastelematta. Jenny aloitti tasa-arvoprojekteissa toimimisen 2000-luvulla ja kertoi haastattelussa ensimmäisestä tasa-arvoprojektistaan, jossa hän toimi projektin johtajana. Martan kuvaaman tilanteen kaltainen jännite oli tullut myös Jennin kuvaamassa projektin toiminnassa esille. Jenny kertoi, että jännitteet kumuloituivat projektin hallinnon tehtävissä toimivien ja tutkijoiden välillä. Jenny kuvasi hänen ja tutkijoiden toimintatapojen eroja seuraavasti:

> Maailma oli helpompaa, (…) ennen kun mä tapasin (viittaa projektin tutkijoihin) (…), koska itse olen kokenut, että olen päässyt toimimaan, ja vaikuttanu siihen ja avannu suuni siellä missä olen halunnut avata, että mua ei oo niinku organisaatiot saanu sillai hiljaseks (…). Kun ollaan tehty tätä (viittaa projektiin) niin saanu ehkä väärän käsityksen tästä, tästä vain yhden tyyppisest tasa-arvotyöstä, joka nyt tulee sitten naistutkimuksen näkökulmasta

(…) kyse ei oo varmasti sisällöistä, vaan just ehkä niist, ett ne toimintatavat on erilaiset kun mun toimintatavat. (Jenny.)

Kyseisessä projektissa havaituista jännitteistä ei myöskään projektin toiminnan aikana Jennyn mukaan keskusteltu. Seuraukset olivat lopulta samantapaiset, kuten projektissa, jossa Martta toimi. Projektista irtisanottiin henkilö, joka oli toiminut tutkimusta tukevissa tehtävissä.

Projektitapaistuminen tarkoittaa valtaa, joka toimii piiloutumalla ja asettamalla sen kohteet näkyviksi. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna voi olla helpompi ymmärtää Martan ja Jennyn esimerkkejä. Projektissa esiintyvät jännitteet henkilöityvät. Ongelmiin etsitään syntipukki sen sijaan, että tarkasteltaisiin valtaa ja jännitteitä esimerkiksi kulttuurisina, organisaatiotasolla tai projektitoimintaan liittyvinä ilmiöinä. Molemmissa tapauksissa irtisanottiin osaltaan projektitoimintaan liittyviä valtasuhteita tutkimuksen avulla näkyväksi tehnyt henkilö.

Otan vielä yhden esimerkin siitä, kuinka hankalasti sanallistettavaa projektissa toimivien keskinäinen vallankäyttö voi olla. Haastattelin tasa-arvotyötä tehneiden henkilöiden ohella 1990-luvulla toimineeseen naisprojektiin osallistunutta Tiinaa. Keskustelimme projektista, jonka kaikki osallistujat ja työntekijät olivat naisiksi nimettyjä. Tiina kertoi projektin olleen hänelle tärkeä. Tärkeitä ja myönteisiä asioita projektissa olivat esimerkiksi yhdessä tekeminen ja tuen saaminen. Kysyessäni Tiinalta näkemyksiä projektin työntekijöiden keskinäisestä toiminnasta, Tiina mainitsi, että projektin toiminnassa oli ollut ongelmia. Koetin saada Tiinaa kertomaan tilanteesta lisää, mutta Tiina väisti kysymykseni:

Kristiina: Mites nää toimi nää projektin niinku nää työntekijät tai projektitoimijat?
Tiina: Huonosti.
Kristiina: Miten?
Tiina: No, se heijastu meihin, tota, oppilaisiin nähden, mut, mut ton mä niinku ohittaisin tollee, että, et jos siitä hermostuu ja on niinku käärmeissään tai jotenki antaa sille liian suurta arvoo. (…) sä voit yrittää ohittaa (…) sen asian.
Kristiina: Mitäs sen, mitä ois voinu nää, tai mitä ois voinu olla?
Tiina: (…) Enempi, tota, olla yhteistyössä ja positiivisemmalla hengellä, että tässä on ollu negatiivista henkee. Mut jos sen niinku yrittää olla välittämättä ihan oikeesti (…)
Kristiina: Oliks se sitte näissä kouluttajissa niinku kaikissa se semmonen?
Tiina: Ei.
Kristiina: Et siel oli ylipäänsä niitä.
Tiina: Tietyissä, niin. Niin.
Kristiina: Joo. Mitäs sitte se, että, että kaikki osallistujat oli niinku naisia, niin oliks sillä merkitystä?
Tiina: On. Sil on se merkitys jotenki, et se on sillon niinku vapaampaa. Elikä siihen ei tuu sellasta naiset suhteessa miehiin -kilpailua ja muita sellasia, että se on, se on tavallaan, ihmiset on sellasii kun on niinkun, jos ois miesryhmä pelkästään tai naisryhmä pelkästään, tekee sen sellaseksi, että saa olla sellanen kun aitona on.

Tiina viittasi projektin työntekijöiden toiminnassa havaitsemiinsa ongelmiin ja toiveeseensa paremmasta yhteishengestä ja positiivisuudesta. Hän yhtäältä näki naisten keskinäisen toiminnan vapaampana, mutta toisaalta hän väisti naisten keskinäisestä toiminnasta kriittisesti puhumista. Martan, Jennyn ja Tiinan esimerkit kertovat projektitapaistumiseen liittyvän vallan pakottavuudesta, mihin mahtuu hankalasti se, että projektiin liittyviä valtasuhteita sanallistettaisiin ja tarkasteltaisiin projektin toiminnan yhteydessä.

Martan, Jennyn ja Tiinan kuvaamissa projekteissa kaikki projektityöntekijät olivat naisiksi nimettyjä. Kuvauksista voi päätellä jotain siitä, että naisten keskinäinen vallankäyttö on projektityössä vaikeasti sanallistettavaa. Sanallistamisen vaikeus viittaa projektitapaistumisen piiloon jäävään vallan muotoon, joka ei kuule vallankäyttäjiksi positioitumisen seurausten kriittistä tarkastelua. Tulkitsen sen kuvaavan myös heteronormatiivisen järjestyksen pakottavuutta, mihin naisten keskinäisten erojen, erilaisten intressien tai keskinäisen toiminnan kriittinen tarkastelu mahtuu hankalasti.

6.6 Tasa-arvo liikkeellä

> Kollegani oli osallistunut EU-rahoitteisten tasa-arvoprojektien järjestämään yhteistilaisuuteen ja tuli sieltä ison kassin kanssa. Tilaisuudessa oli jaettu osallistujille erilaisia projektituotteita, joita katselimme. Niitä olivat esimerkiksi oppaat, esitteet, kynät, avaimenperät ja laukut. Käänteli mme käsissämme muovista penaalia, jonka kannessa luki isoin sinisin kirjaimin ”Equal–better life” (Tutkijan tutkimuspäiväkirja 2008.)

Yllä oleva ote tutkimuspäiväkirjasta liittyy tarkastelemaani tasa-arvotyön menestystarinaan ja herättää kysymyksen, minkä tai kenen menestystarinasta on ollut kyse. Projektitapaistuminen on puhuttu vapautuksen tarinana eli prosessina, jossa vapaudutaan valtiojohtoisuudesta ja byrokratiasta ja ryhdytään yhdessä talkoisiin paremman elämän puolesta. Tasa-arvon kohdalla se on tarkoittanut, että meidät on kutsuttu tasa-arvoisemman elämän talkoisiin.

Kutsuminen on tapahtunut, kuten yllä, tasa-arvon ja kumppanuuden Eurooppaan vievän Equal-ohjelman avulla (vrt. kehittämisen kaunis tarina, Filander 2001). Kutsuun on ollut vaikea olla vastaamatta tilanteessa, jossa työsuhteen jatkuminen on ollut kiinni projektirahoituksesta, kun projektista kieltäytyminen on tarkoittanut taloudellisen turvan loppumista tai kun ammattitaidon kehittyminen ja yhteistyön jatkuminen ovat tulleet projektirahoituksesta riippuvaisiksi (myös Rantala ym. 2006).

Parempaa elämää ovat voineet lähteä tavoittelemaan harvat ja valitut. Paremman elämän puolesta toimimaan ovat valikoituneet rahoittajan sopiviksi katsomat organisaatiot ja niissä työsuhteessa/virassa toimivat henkilöt. Paremman elämän tavoittelu on tarkoittanut pääsääntöisesti ilman lisäkorvausta paljon työpanosta vaativan projektihakemuksen laatimista. Toteuttajat ovat pääsääntöisesti olleet korkeasti koulutettuja ja syntyperäisiä suomalaisia naisia.

Tässä luvussa lähdin vastamaan tutkimuskysymykseeni, joka koski tasa-arvotyön jännitteitä. Olen tarkastellut jännitteitä paradoksaalisuuksina eli monimut-

kaisina, samanaikaisina keskenään jännitteisinä vastinpareina. Tarkastelin erojen hierarkian ja moninaisuuden samanaikaisuutta tasa-arvotyössä. Toin esille, että tasa-arvotyössä on yhtäältä tunnistettu ja tunnustettu yhteiskunnallisia erontekoja ja samanaikaisesti tultu tilanteeseen, jossa toiset erot ja tietämisen tavat ovat olleet uskottavampia kuin toiset (myös Holli ym. 2002).

Naisprojekteissa naisten keskinäinen toiminta on kuvattu antoisana ja naisten yhteiskunnalliseen positioitumiseen liittyviä ongelmia on tunnistettu. Toisaalta toiminnan kohdistuminen tyttöihin ja naisiin on ylläpitänyt hierarkkista sukupuolijärjestystä, jossa suuntana on ollut yhteiskunnallisesti ylemmäksi arvoasteikossa asettuva mieheys. Suunnasta on tullut niin totuttua, ettei sitä kyseenalaistava puhe ole tullut välttämättä kuulluksi (myös Brunila ym. 2005). Vaikka hierarkkista sukupuolijärjestystä on yhtäältä tunnistettu, on projektitapaistuminen ylläpitänyt heteronormatiivisuutta. Myöskään moninaisuuden käsitteestä ei ole ollut apua sen valjastuessa talouden intressien palvelemiseen.

Myös tasa-arvo- ja talouspoliittisten pyrkimysten samanaikaisuus on muokannut tasa-arvotyötä. Etenkin EU:n jäsenyyden myötä rahan kieli on läpäissyt tasa-arvotyötä. Tasa-arvo on valjastunut liiketalouden kieleen, kuten tuottavuuden, tehokkuuden ja kilpailukyvyn käsitteillä puhumiseen, projektirahoituksesta kilpailuun ja teknisrationaalisiin toimenpide-ehdotuksiin. Rahan kielen ohella on tuotettu toisenkinlaista puhetta, jossa on tarkasteltu sukupuolittuneita valtasuhteita, eriarvoistavia käytäntöjä ja kannettu huolta oikeudenmukaisuuden ja moninaisuuden lähestymistavoista. Tällainen puhe on kuitenkin jäänyt projekteissa tuotettuihin yksittäisiin tutkimusraportteihin tai esimerkiksi projektissa toimineiden jossain muualla julkaisemiin tieteellisiin artikkeleihin.

Lopputulema on ollut, että projekteissa on tuotettu lukuisa määrä erilaisia tuotoksia, jotka eivät ole levittäytyneet laajempaan käyttöön. Projektien tuottamasta tutkimuksesta on alkanut tulla tilaustutkimusta, jossa tutkimusasetelmasta, analyysista ja tuloksista ovat olleet päättämässä tutkijan sijaan tai ohella projektin yhteistyökumppanit, kuten yritykset. Tämä on tarkoittanut varsinkin naistutkimuksen osalta tilannetta, jossa se ei ole tullut kuulluksi ellei se ole kiinnittynyt liiketalouden kieleen.

Tasa-arvotyö on muotoutunut vuosikymmenten pituisen yhteistyön tuloksena (myös Holli 2003, Raevaara 2005, Moring 2006, Lahelma 2004a, Husu 1998), jota projektityön voi ajatella vahvistaneen. Toisaalta projektitapaistumisen myötä yhteisöllisyydestä on tullut hallinnan väline samaan aikaan kun julkinen sektori on tullut projektirahoituksesta riippuvaiseksi (vrt. Lähteenmaa 2006). Riippuvuudesta on seurannut erimielisyyksien ja jännitteiden piiloon jäämistä ja vuorovaikutuksen pinnallisuutta (vrt. Sennett 2002, 2004). Yhteisöllisyyden vahvistumisen sijaan toiminta on hajautunut. Projektitapaistuminen on tarkoittanut myös yksilöllistäviä tekniikoita (vrt. Vehviläinen ym. 2001). Subjektivoinnin muodot ovat tarkoittaneet projektien toimenpiteillä täydellistyvää, vapauden ja menestyksen mantralla ylistettyä ja markkinoille alistettua olemisen ja tekemisen tapa. Subjektivoinnin muodot ovat kohdistuneet erityisesti tytöiksi ja naisiksi nimettyihin.

Vastuu tasa-arvon edistymisestä on siirtynyt yksittäisille projekteille. Projektien toiminnassa tasavertaiseen toimintaan on kiinnitetty huomiota. Tämä tuli esille haastatteluissa ja joissakin projektidokumenteissa. Projektityöstä on tullut

yksi keskeinen työn tekemisen ja kompetenssin muoto, mutta se ei ole välttämättä tarkoittanut tasavertaisuuden vahvistumista. Toiminta on järjestynyt hierarkkisesti, asemoitumisina asiantuntijoiksi ja maallikoiksi tai toimijoiksi ja kohderyhmiksi. Tietäjän ja asiantuntijan positioista kieltäytyminen ja sen sijaan tasavertaiseen toimintaan pyrkiminen on ollut hankalaa (vrt. Hakala & Hynninen 2007). Hierarkkisesti järjestyvä toiminta on tarkoittanut ongelmien henkilöitymistä ja vallan piiloutumista. Projektissa toimivien keskinäinen vallankäyttö on ollut vaikeasti sanallistettava asia.

Projektitapaistuneen tasa-arvotyön kohdistaminen halpaan naistyövoimaan on palvellut markkinoita. Sukupuolittunutta projektikansalaisuutta on kasvatettu lupauksilla emansipaatiosta, työstä, kehittymisestä, uusista urista ja menestyksestä projektiin sitoutumalla. Emansipaation pyrkimykseen on sisältynyt lupaus tehokkuudesta, menestyksestä, kehityksestä ja vanhasta eroon pääsemisestä vaihtokauppana toimenpiteisiin sitoutumiselle.

Sukupuolittuneella projektikansalaisuudella on yhteys Elina Lahelman luonnehtimalle myytille suomalaisesta ”vahvasta naisesta”, jonka on katsottu jyräävän koulussa, valtaavan lukion, rynnivän yliopistoihin, tulvivan tutkijakouluihin ja valloittavan vähitellen kaikki miehille perinteisesti kuuluneet paikat (Lahelma 2006, 91, myös Lahelma 2004b). Elina Lahelma on kysynyt, kasvatetaanko naisia kiitollisuuteen ja syyllisyyteen asemastaan yhteiskunnassa, jossa he joutuvat osoittamaan vahvuutensa kilpailemalla toisten naisten kanssa koulutuspaikoista ja tyytymällä pienempään palkkaan kuin vähemmän koulutetut miehet (Lahelma 2006, 91).

”Vahvat naiset” ovat vallanneet tasa-arvoprojektit. Lahelman hahmottelema kiitollisuuteen ja syyllisyyteen suuntaava kasvatus on tarkoittanut projektitapaistumisen myötä naisille tarjottua kestämistä, sietämistä ja keskinäistä kilpailua. Se on tarkoittanut positoitumista liikuteltavaksi työvoimareserviksi ja vaihdon välineeksi, jonka avulla kilpailua globaaleilla markkinoilla on pidetty käynnissä. Näin naisten ”valtaamasta” projektitoiminnasta ei ole tarvinnut olla huolissaan.

Projektitapaistumisen lähettiläinä toimivien naisten toiminta on legitimoitunut silloin, kun se on palvellut korkeampia tavoitteita. Historiallisesti tarkasteltuna tilanteessa ei toisaalta ole tapahtunut suurta muutosta (Suoranta 2009). Paikka päätöksentekijöinä on ansaittava, samalla kun miesten osalta koko kysymys läsnäolon oikeuttamisesta on jäänyt kysymättä, kuten Eeva Raevaara (2005, 259) on kirjoittanut naisten toimijuudesta politiikassa.

> Ja siitäkin huolimatta, kyllä tulee välillä takaiskuja, ja ne on aika masentavia aina. Mutta sitte täytyy taas niinku miettiä, että mitä tälle nyt tehdään, että mitä tästä opiksi, ettei taas seuraavalla kerralla käy samanlaista. (Iida.)

Tasa-arvotyössä on sisäistetty itsekuri, jossa pienistä takaiskuista ei välitetä, vaan niistä otetaan opiksi. Iidan johdattelemana siirryn tämän tutkimuksen lopuksi tarkastelemaan tasa-arvotyöhön liittyvää toimijuutta.

Sataa, sataa ylleni tulvimalla.

– – –

Niin vähästä en särje vielä sydäntäni.
Puhaltakoot vastoinkäymiset ympärilläni niin kuin kylmät viimat.
Olen itse myötäkäyminen. Otsallani on kirjoitettuna:
aurinko ei voi itkeä hetkeäkään.
Se joka tahtoo tappaa auringon, ojentakoon aseensa,
hän näkee väkevämpänsä.

(Södergran, Edith 1929: *Levottomia unia: runoja*.
Suomentanut Uuno Kailas.)

7 Toimijuus tasa-arvotyössä

Olin odottanut näitä haastatteluja. Dokumenteista tutuiksi tulleet nimet olivat edessäni elävinä ja puhuvina ihmisinä. Keskustelimme tasa-arvotyöstä sitä eri puolilla Suomea vuosien, jopa vuosikymmenten ajan tehneiden henkilöiden kanssa. Keskusteluissamme projektitapaistumisen historiattomuus kääntyi historiallisuudeksi. Ymmärsin, että tutkimukseni tasa-arvotyöstä asettuisi kyseiseen historialliseen jatkumoon. Nämä keskustelut, tutkimushaastattelut, mahdollistuivat julkisrahoitteisen tasa-arvoprojektin avulla.

Tarkastelen lopuksi, minkälainen toimijuus on tasa-arvotyössä tarjolla ja mahdollista. Olen kiinnostunut professionaalistuneesta tasa-arvotyöstä, jolla tarkoitan palkallista, projektitapaistunutta, ammatillisuutta ja asiantuntemusta korostavaa tasa-arvotyötä ja sen mahdollistamaa ja rajaamaa toimijuutta. Toisaalta en ole myöskään halunnut poissulkea tarkastelusta muunlaista tasa-arvotyötä, jota on tehty esimerkiksi oman työn ohessa tai muuten elämässä.

Aiemmissa luvuissa totesin, että tasa-arvotyö on ollut Suomessa keskeinen osa hyvinvointipolitiikkaa. Sitä on peräänkuulutettu vaihtuvien yhteiskunnallisten intressien ajamiseen. Lisäksi esitin, että projektitapaistumisen vallan muoto on ylläpitänyt tasa-arvotyön heteronormatiivista (myös Raevaara 2005; Holli 2003; Raevaara ym. 2002). Toin esille, minkä myös Eeva Raevaara osoitti tutkimuksessaan. Pyrkimykset naisten ja miesten väliseen harmoniaan, sopusointuun ja yhteistyöhön sekä heteroseksuaalinen parisuhde ovat leimanneet sukupuolten välisiä suhteita ja toimineet vakuutena tasa-arvon kansallisen projektin toteutumiselle (Raevaara 2005, 258).

Kun valtiollisen tasa-arvopolitiikan resurssit ovat vähentyneet (Holli ym. 2007), tasa-arvotyö on projektitapaistunut. Samaan aikaan työ on henkilöitynyt, ja projektiin on näyttänyt kulminoituvan keskeisesti työssä ja yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset. Työstä on tullut ajallisesti päättymätöntä ja epämääräistä (Vähämäki 2004, 16). Jatkuva projektien virta on pitänyt ihmiset liikkeessä. Projektitapaistunut tasa-arvotyö on ylläpitänyt rajattomia uria, jossa selviytymisen tapana on ollut epävarmuus ja individualismi (vrt. Komulainen & Sinisalo 2006, 90–91). Tasa-arvotyö on kuitenkin jatkanut oikeudenmukaisuuden tavoittelemista. Samalla on muotoutunut tietynlainen toimijuus, jota tarkastelen seuraavaksi. [28]

7.1 ”Yksin ois saattanu jäähä paikalleen” – kun liekki soihdussa syttyy

> Kristiina: Joo. Mutta alotellaanko me?
> Aleksandra: Joo. Et miten mä tulin lähteneeks tämmöselle?
> Mervi: Aivan. Tasa-arvotyöhön.

---

[28] Olen saanut tähän lukuun monia sen kirjoittamisessa eteenpäin auttaneita kommentteja. Kiitän erityisesti Katri Komulaisen johtamaa TEET-seminaaria, Elina Ikävalkoa, Jukka Lehtosta, Reetta Mietolaa sekä Johanna Kantolan koordinoimaa sukupuoli ja politiikka-lukupiiriä.

Kristiina: Niinkun tasa-arvon edistäjäksi, et, et ja minkälaiset tapahtumat, tilanteet johti siihen? Et tavallaan tätä polkua.
Minna: Joo. Joo. Joo. No, varmaan siis se, siis se työura ja elämä.

Haastattelut alkoivat elämänhistoriallisesta näkökulmasta keskustellen eli siitä, miten tasa-arvotyöhön oli ryhdytty. Haastatellut henkilöt olivat tulleet nimetyiksi tasa-arvotyön tekijöiksi esittämiemme haastattelupyyntöjen yhteydessä. He myös puhuivat kyseisestä positiosta käsin. He kertoivat meille, mikä tasa-arvotyössä oli ollut antoisaa ja mikä taas ongelmallista. Puhuimme lisäksi tasa-arvopolitiikasta Suomessa ja lopuksi tasa-arvoprojekteista, niissä toimimisesta ja niiden vaikutuksista.

Julkisuuttakin osakseen saanut EU-rahoitteinen projekti, positiomme Mervi Heikkisen kanssa projektin tutkijoina, projektista käsin lähetetty kutsu haastatteluun ja haastattelun rungot muokkasivat keskustelun lähtökohtia tavalla, jossa haastatellun positioksi tarjoutui esittää itsensä tasa-arvotyön tekijänä, sosiaalisesti kompetenttina henkilönä (vrt. Komulainen 1998, 72).

Kristiina: Joo, no kun sä aattelet sun tai pohdit sun näkemystä tasa-arvosta niin niin onks se jollain tavalla muuttunu (…)?
Hertta: Se on mulla lähteny se ajattelu hyvin pitkälle (…) siit sellasest oivalluksesta, et et perhana, et eihän me ollakaan tasa-arvosia (…), muistan ajatelleeni aikoinaan, et mua on niinku huijattu (…), että mä olin ihan selkeesti erilaisessa asemassa (…), vaan sen takia, et mä oon nainen tai tyttö, ja (…) näiden erojen niinku huomaaminen ja lukeminen, ja ja niinku sen kuvan rakentuminen ni aiheutti tunnetasolla (…) semmosta raivoa niinku, että tää on tosi väärin (…), mut (…) kun siitä on oppinu lisää (…), nii se tulee vaikeemmaksi niinku käsittää sitä kokonaisuutta ja vaikeemmaksi, kun se viha ikään kuin vähän laantuu (…), ja alkaa ymmärtää et se ei ookaan ihan niin yksinkertasta, ku ehkä ekaks näytti, et mitä pitäs tehä. (Hertta.)

Keskustelimme tasa-arvoon liittyvistä näkemyksistä ja niissä tapahtuneista muutoksista. Hertta kuvasi näkemystään tasa-arvosta prosessina, joka lähti muotoutumaan eriarvoisuuteen liittyvästä havainnosta ja josta seurasi halu selvittää naisten tilannetta tarkemmin. Oivalluksesta seurasi Hertan mukaan myös vihaa, mutta joka laantui ymmärryksen tasa-arvon monimutkaisuudesta lisääntyessä. Samalla aiempi ajatus siitä, mitä tasa-arvoon liittyville ongelmille tulisi tehdä, monimutkaistui.

Hertan puheessa ja myös muissa haastatteluissa, tasa-arvotyö paikantui elämäntilanteisiin, joita yhdisti ympäristöön ja yhteiskuntaan liittyvien eriarvoisuuksien tunnistaminen ja tunnustaminen. Sen voi nähdä eräänlaisena vapauden käytäntönä, johon liittyi uudelleen itsen määrittely ja totutun ja tavaksi tulleen kyseenalaistuminen. Jos ajatellaan, että valta toimii parhaiten, kun se piiloutuu, voi vapauden käytäntöä ajatella vallan näkyviin tulemisena. Sitä voi tarkastella ongelman tunnistamisen ja tunnustamisen yhteydessä muotoutuvana pyrkimyksenä problematisoida tuttua ja totuttua. Se voi myös tarjota autonomisempia kokeiluja itsen määrittelyssä.

Tasa-arvotyö paikantui keskusteluissamme moninaisesti niin projektityössä kuin sen ohella esimerkiksi kouluihin ja opetukseen, järjestöihin, yhdistyksiin, liittoihin, mediaan, yrityksiin, kaduille, työryhmiin, komiteoihin, toimikuntiin, luottamustehtäviin ja monenlaiseen muuhun tekemisen tapaan (myös Moring 2007; Ingström 2007; Lahelma 2004a; Husu 1998, 2000; Holli ym. 2002; Brunila tulossa). Tasa-arvotyötä oli tehty monin tavoin: kirjoittamalla, opettamalla, tutkimalla, mielenosoituksina, erilaisina taiteen muotoina, ryhmänä ja yksilönä vaikuttamisena, politiikan tekemisenä, tiedottamisena ja kampanjointina.

Tasa-arvotyö tuli haastatteluissa puhutuksi polkuina, teinä, sisäisinä itsetutkiskelun matkoina ja risteyksinä. Se yhdistyi erityistä merkitystä saaneisiin hetkiin ja tilanteisiin, kuten johonkin tiettyyn kurssiin, opiskeluun, polittiseen ja muuhun järjestötoimintaan sekä työhön. Tasa-arvotyö tarkoitti uudenlaisten merkitysten syntymistä, aiemmin tutun ja totutun kyseenalaistumista, jolloin ei enää entiseen ollut paluuta, kuten tulemme yhdessä todenneiksi usean vuosikymmenen ajan tasa-arvotyötä tehneen Fredrikan kanssa:

> Fredrika: Siinä (naisryhmässä) niinku hyvin paljon otettiin tällästä, tällästä, ett minkälainen maailma on. Kyllä siellä myöski omaa itseä katottiin, mutt ryhmässä tehtiin niin systemaattisesti töitä oman itsen kanssa (…) jotta mulla on mitään mahollisuuksia niinku vaikuttaa, jos mä haluan vaikuttaa tai toimia (…), siitä se alko. Ihan, ihan muutamasta ymmärryksen hetkestä. Sitte ei ollu enää kääntymistä. Mä en voinu enää sanoo, että en mä viittikään olla feministi, että se on niin tylsää, että se on niin rankkaa.
> Kristiina: Et ikään kuin siitä ei oo paluuta enää sitte.
> Fredrika: Niin. Niinku ei, ei tiedostamisesta oo paluuta. Kerran, kun sä jotain oivallat, niin sä elät sen oivalluksen kanss ja se oivallus on se seuraava jalusta, mist sä lähdet eteenpäin, niin. Se oli siis tavallaan niinku hyvin paljon sisäinen tie, sisäinen kehitys. (…) Ja sitte tää naisryhmä oli tietyst semmonen, semmonen, että yksin ois saattanu jäähä paikalleen tai toimimattomaks, mutta siin ryhmässä ideoitiin yhessä ja keksittiin yhessä ja tehtiin kaikenlaista ja pidettiin yhteisiä juhlia ja iltamia ja tapahtumia ja tiedotusta.

Tasa-arvotyön positiossa merkittävimmäksi ”sanojen etsimiseksi ja löytymiseksi” muotoutui naisten keskinäinen yhteistyö ja yhteys, jota Fredrika edellä kuvasi. Tärkeitä olivat olleet naisverkostot ja -ryhmät, naispuoliset kollegat ja opiskelijat, naisopettajat esimerkiksi yliopistolla tai muilla kursseilla sekä opettajan ohella oma äiti ja tytär eli kaikenlainen tilanteinen naisten välinen tuki ja yhteistyö (myös Ingström 2006; Raevaara 2005; Lahelma 2004a; Husu 1998; Holli ym. 2002; Brunila tulossa). Naisten välinen yhteistyö oli saattanut kestää vuosia tai vuosikymmeniä ja siitä oli muotoutunut uusia yhteistyötapoja, kuten projekteja tai muunlaista yhteiskunnallista vaikuttamista. Sandra kuvasi naisten välistä yhteistyötä henkireikänä ja parhaana käymänään kouluna:

> Sandra: Niin jollaki tavalla niinku koki sen niinku semmosena niinku tärkeenä henkireikänä, ett sai keskustella niist tasa-arvokysymyksist. Sillonhan mä liityin sitte Naisasialiitto Unioniin.(…). Ja menin sitte sitä kuuntele-

maan Unioniin ja saman tien sit liityin jäseneks sinne (…) ja, tota, sitte siellä kyllä me käytiin hirveen hyvää keskusteluu (…) ryhmis sit me käytiin erilaisii teemoi läpi ja kyl se, mulle se oli ainakin semmonen niinku koulu, että, et, et paras koulu mitä niinku koskaan on käyny, ett siinä niinku oppi tää. (…) et kaiken oli kokenu palkkasyrjinnästä lähtien, kaikki mahdolliset suurin piirtein, et syrjintämuodot oli niinku tullu, tullu niinku osaks elämää, että. Et niinku tiesi, mist oli kysymys. Et se, se helpotti hirveest se just ja ne naisasialiikkeen ryhmät (…). Ja edelleenki me ollaan niinku läheisis tekemisis näitten, näitten naisten kanssa, jotka oli samas ryhmäs sillon.
Kristiina: Joo. Alotit sä siitä sitte ihan niinkun aktiivisen tämmösen tasa-arvon edistämisen?
Sandra: Joo. Joo. Kyl se sieltä lähti (…).

Toisaalta esimerkiksi Hilja ja Hedvig puhuivat siitä, että keskinäisen yhteistyön lisäksi tasa-arvotyössä toimimiseen oli tarvittu muutakin:

Ja sillon mä olin, tota, aika arka ja hiljanen, siis verrattuna nykyiseen tilanteeseen. Mut mul oli kauhee niinkun semmonen aatteen palo, et mä kuvaisin, et mä, niinku hyvin vahva oikeudenmukasuuden taju ja tuntemus mulla niinku elämässä. Ja tää, tää tasa-arvojuttuhan niinku sopii siihen. (Hilja.)

Mut kyl tämmönen yhteiskuntapoliittinen toiminta, en mä siitä pääse mihinkään. Et, et se on mulle, se on kuitenkin osa työtä. Et en mä näe sitä kaheksasta neljään -työnä, vaan se on niinku yleensä tässä koko, koko mun toiminnassa ja elämässä. Et se on myös, liittyy niinku mun omaan maailmankatsomukseen. (…) ehkä se aatteen palo, joka itsessä on. (Hedvig.)

Hilja ja Hedvig yhdistivät tasa-arvotyön tekemisen ”aatteen paloon” ja ”maailmankatsomukseen”, johon liittyi oikeudenmukaisuuden tajua, tietynlaista maailmankatsomusta ja asialle sitoutumista. Vaikka toisaalta tasa-arvotyö oli perustunut yhteistoimintaan erilaisten naisten kanssa, tuli tasa-arvotyö haastatteluissa puhutuksi henkilökohtaisena tekemisen tapana, jossa vastuu toivotusta muutoksesta oli tasa-arvotyön tekijällä itsellään (myös Holli 2002, 28; Raevaara 2005, 251; Husu 1998). Tasa-arvotyö oli kuin liekin ylläpitämistä tai soihdun kantamista eli henkilöitynyttä toimintaa, jossa toivo paremmasta ja toiminnan jatkuvuus olivat henkilöstä, hänen sitoumuksestaan ja jaksamisestaan kiinni olevia:

Kyl mä luulen, et me jokainen ollaan aika yksinäisiä olentoja, että kyllähän mä oon täällä toiminu hyvin yksinään (...) Niin, niin, tota, ett se on niinku tämmösten yksittäisten henkilöiden (…) innostuksesta kiinni sitte. Kun mä lähden täältä pois tai siirryn jonnekin muualle, niin eihän täällä kukaan sitä pidä yllä. (Hilda.)

Hilda kuvasi tasa-arvotyötä henkilöityneenä, hänestä itsestään kiinni olevana toiminnan yllä pitämisenä. Jos Hilda ei jostain syystä olisi enää jaksanut, halunnut tai pystynyt jatkamaan, olisi tuli uhannut sammua.

7.2 ”Oikein hallintaa” ja poliittista toimijuutta

> Ensimmäinen työpäivä
> Ja sit käveltiin (…) sieltä pitkää käytävää, niin jotkut niist miehistä (…) siis käveli meiän takana, niin rupes tälleen taputtaan käsiään: tasa-arvo, tasa-arvo. Mä muistan sen vieläki. Mä muistan vielä, mitä mul on päällä ja mä muistan kaikki. (Miina.)

Haastatellut puhuivat tasa-arvotyöstä elämänpituisena jatkumona, sitoutumisena ja sydämen asiana. Se oli toimintaa, johon kerran ryhdyttäessä ei enää paluuta olisi. Samalla tasa-arvotyöhön kuitenkin, kuten yllä Miina ”ensimmäistä työpäiväänsä” tasa-arvotehtävissä kuvasi, sisältyi läpitunkeva epämukavuus. Miina jatkoi kertomalla tasa-arvotyöstään seuraavasti:

> Se on tavattoman niinkun tyydytystä antavaa työtä ja mielekästä työtä, mutta, mutta kyllähän siinä koko ajan liikkuu aika paljon niinku tällä lailla vastavirtaan. Et siinä haastaa koko ajan väistämättä tiettyjä luutuneita käytäntöjä, luutuneita asenteita. En oo varmaan ainoa, ainoa tasa-arvotyötä tehny ihminen, joka välillä aina pähkäilee, et voi, ku ois ruvennu joksku lintutieteilijäks tai puutarhuriks tai joksku ihan muuks. (Miina.)

Miina kuvasi tekemäänsä tasa-arvotyötä tyydytystä antavana ja mielekkäänä työnä, mutta myös vastavirtaan kulkemisena ja luutuneiden asenteiden ja käytäntöjen haastamisena. Miina sanoi välillä toivoneensa, että olisi tullut tehneeksi jonkin toisen uravalinnan ja vihjasi siitä, että tunne olisi jaettavissa yleisemminkin samaa työtä tekevien kesken. Miina kuitenkin jatkoi tästä huolimatta. Tasa-arvotyöhön yhdistyi keskusteluissamme muunkinlaista epämukavuutta:

> Jos kysytään, että mitä sä teet (…) niin siit keskustelunaiheesta (…) vaikka oiski kylässä taikka vapaa-ajalla (…) ei meinaa päästä niinku eroon. Heti joudutaan keskustelemaan mitä mieltä sä oot sitt siitä ja tästä (…). Ja sitte kun välillä olis, haluais olla olematta yhtään mitään mieltä (…).Tuntuu, että mun pitää olla nyt vasta-, jotenki altavastaajana ja tietää koko maailman tasa-arvokysy- (…) no, mitäs mieltä sä näin tasa-arvonaisena nyt olet siitä taikka tästä ja, ja oletko sä sitte feministi. (Fanny.)

Epämukavuus, jonka Miinan ja yllä Fannyn puheesta luen, kuvaa tasa-arvotyössä vaadittua kurinalaisuutta ja vaativuutta. Tasa-arvotyö edellyttää monenlaisten toimintaa samanaikaisesti sääntelevien ehtojen ja dikotomioiden tunnistamista (myös Raevaara & Saarikoski 2002; Brunila tulossa). Joskus säätely oli vaikeammin tunnistettavaa, joskus se tuli iholle asti, kuten Miinan ja Fannyn tapauksissa. Epämukavuutta lisäsivät pyynnöt asettua ”tietäjän” paikalle, kuten Fannyn esiin nostamassa esimerkissä, jossa hänen odotettiin tietävän kaikki maailman tasa-arvokysymykset.

Tilannetta ei kuitenkaan helpota tietäjän paikan ottaminen ja vastaaminen kaikkiin maailman tasa-arvokysymyksiin. Tietäjän positioon asettuessa tuleekin

kuulluksi ei-tietäjänä, mielipiteen esittäjänä ja kapeasta naisnäkökulmasta puhujana (vrt. Naskali 2001; Hakala & Hynninen 2007; Hakala 2007). Myös Minna kuvasi samantyyppistä epämukavuutta. Minna kertoi haastattelussa toimimisestaan poliitikkona, mutta puhuessaan tasa-arvosta hän ei ollut tullut kuulluksi tai sitten hän oli tullut kuulluksi kapeasta naisnäkökulmasta puhujana. Muistakaan asioista puhuminen ei välttämättä tuonut ratkaisua tilanteeseen, koska silloin tuli kuulluksi ei-tietäjänä:

> Koska mähän tein kuitenkin politiikkaa siinä kun ne muutkin kansanedustajat ja muutkin poliitikot. Mutta että kun mul oli tietysti tää yks aihe, mut sillon helposti kävi juuri niin, että, että siinä aiheessa sua ei kuunnella ja muissa aiheissa katsotaan, et sä et oo asiantuntija (…). (Minna.)

Sinikka Aapola ja Ilka Kangas (1994) ovat tarkastelleet suomalaisten naisten selviytymistarinoita. He kirjoittavat naisten pyrkivän ennalta välttelemään tilanteita, joissa he arvelevat kohtaavansa eriarvoistavaa kohtelua. Tasa-arvotyössä toimitaan toisin. Siinä sekä jatkuvasti asetutaan että tullaan asetetuiksi haastamisen ja kyseenalaistamisen kohteiksi, minkä kanssa neuvottelusta tulee olennainen osa tasa-arvotyötä (myös Holli 2003; Raevaara 2005).

Olen aiemmissa luvuissa tarkastellut professionaalista ja projektitapaistunutta tasa-arvotyötä hallinnan kontekstissa ja sisäistettynä itsekurina. Hallinnan näkökulmasta tasa-arvotyötä suuntaavat poliittiset ja hallinnolliset tasa-arvo-ohjelmat, projektisäädökset, lait ja direktiivit sekä niistä seuraavat itsekurin ja ”oikein” hallinnan muodot. Tarkastelen tasa-arvotyötä hallinnan näkökulman ohella subjektifikaation käsitteen avulla, järjestyksiin alistumisena ja niiden hallintana. Tarkastelen toimijuuden mahdollisuuksia heteronormatiivisessa järjestyksessä, johon väistämättä liittyy koettua epämukavuutta siitä, millä tavalla tarjotuissa mahdollisuuksissa voidaan ylipäätään toimia (ks. Davies 1993, 2006; Davies ym. 2001, 2002).

7.3 Heteronormatiivisuus hallinnan tekniikkana tasa-arvotyössä

> Tasa-arvotyö on naisten ja miesten yhteinen ja tasapuolinen asia. (Tasa-arvoprojektin julkaisu 2000.)

> Kun kysymys on vallasta (…) ne liittyy yhteen, tää kaksjakosuus ja sitte valta. (Maria.)

Yhteiskunnassa ylläpidetään tarinaa, jota voisi kutsua heteronormatiivisuuden tarinaksi. Tarinassa jokaisen siihen puhutun osapuolen tulee omaksua tietyt paikat kuulluksi tullakseen. Tällöin tulee opetetuksi ja opituksi se, kuinka olla ”oikealla” tavalla nainen ja ”oikealla” tavalla mies. Opimme tarinan jo varhain, minkä seurauksena toimimme tyttöinä ja poikina ja myöhemmin naisina ja miehinä (vrt. Butler 1990). Kahtiajaoilla on poliittinen ulottuvuus, ja kuten Maria yllä totesi, kysymys on vallasta.

> Vanhat parrat hyväksyy naisen iän ja sukupuolen takia imagosyistä keulille, kunhan se on hiljaa ja hymyilee. Mut sit muuttuu vaaralliseksi, jos aukasee suunsa ja sanoo mitä ajattelee. (Hilja.)

Valta toimii tehokkaasti. Tasa-arvotyötä järjestötehtävissä tehneen Hiljan esimerkissä tilanne kääntyi keskustelumahdollisuuden sijaan uhkaksi. Mervi Heikkinen kysyi Marialta, minkä takia tasa-arvo herättää niin monenlaisia reaktioita. Maria vastasi hänelle ottamalla esimerkin Etelä-Afrikan apartheidista. Maria kuvasi valtasuhdetta tietynlaisen järjestyksen ylläpitämisen mekanismina. Maria totesi, että jos näyttää siltä, että jokin alkaa uhata etuoikeutetuissa asemissa olevien asemaa, alkavat etuoikeutetuissa asemissa olevat välittömästi varjella asemaansa:

> Mervi: Miks tää tasa-arvo herättää niin monenlaista suhtautumista ja tunteita?
> Maria: (…) Sen voi käsitteellistää monella tavalla. Se voi olla oman aseman varjelemista. (…) sitä voi tarkastella tämmösen niinkun, niinkun valtasuhteen ylläpitona. Jos aatellaan, et Etelä-Afrikassa sillon, kun tää apartheidin tai se sisäinen kamppailu rotusortoo vastaan tai siis nää sorretut yrittivät purkaa sen rotusorron. (…) Mimmosia argumentteja siellä käytettiin. Elikkä nää oli jollain tavalla nää, jotka oli luokiteltu värillisiksi ties millä perusteilla, jotka osin oli aivan käsittämättömiä, niin, tota, ne oli jotenki huonompia.

Heteronormatiivisessa järjestyksessä sukupuolittava valta on toiminut ehtona jokaiselle subjektiasemalle. Kyseinen valta on tehnyt Tuija Pulkkisen mukaan mahdottomaksi sen, että yksittäinen ihminen voisi jättää kyseisen vallan huomiotta tai vastustaa sitä mielensä mukaan (Pulkkinen 2003, 214). Tasa-arvotyötä ovat tehneet Suomessa pääosin naisiksi nimetyt ja tasa-arvotyö on saanut ”naisleiman”. Naisvaltainen tasa-arvokeskustelu on katsottu yksipuoliseksi ja puutteelliseksi, jolloin tavoitteeksi on asetettu ennemminkin ”sopusointuinen” miesten ja naisten yhdessäolo (Raevaara 2005, 196; myös Raevaara & Saarikoski 2002, 269). Miehiä on vuosikymmenten ajan houkuteltu eri tavoin tasa-arvotyöhön mukaan. Haastateltavat kuitenkin totesivat, että kyseinen houkuttelu on ollut melko tuloksetonta.

Jos heteronormatiivisuutta ajatellaan modernin vallan hallinnan tekniikkana, se on koodattuun sukupuoleen järjestymistä. Sukupuolikoodin tilanteinen ”oikein” hallinta voi mahdollistaa joiltain osin kuulluksi tulemista. Sukupuolen ”oikein” hallintaa voi ajatella eräänlaisena heteroseksuaalisena sukupuolikompetenssina, joka taidetaan, koska esittämisen säännöt ovat tutut (vrt. Gherardi 1995, 135–136). ”Oikeanlaisen” naiseuden tilanteinen performointi voi tuottaa mielihyvää, mikä tarkoittaa, ettei kyse ole ”uhrina” tai ”alistettuna” toimimisesta tai feminiinisyyksien tuottumisesta pelkästään alisteisina (vrt. Jenkins 2002, 6; Ronkainen 1999, 67–68; Gherardi 1995).

Opimme itse valitsemaan ”oikeaksi” määritellyn tavan toimia (myös Hakala 2007, 16). Eräässä tilaisuudessa tasa-arvotyötä tehnyt tutkija kertoi esimerkin ”oikeanlaisesta” naiseudesta suoriutumisesta, jonka seurauksena hän katsoi tulleensa kuulluksi. Hän kertoi huomanneensa, että kouluttaessaan tasa-arvoasioita

ryhmille, jotka koostuivat miehistä, hän oli ottanut esimerkiksi miespuolisen elämänkumppaninsa. Heteroksi tunnustautuminen oli keino lieventää vallalla olevan järjestyksen kyseenalaistumiseen liittyvää pelkoa, jota tutkija kuvasi myös lesbofeminismiin liittyväksi peloksi.

Heteronormatiivisen sukupuolijärjestyksen uudelleen tuottaminen lienee näyttäytynyt kärjistyneimpänä miesvaltaisen teknologian piiriin liittyvässä tasa-arvotyössä (myös Brunila ym. 2005; Brunila tulossa). Projekteissa sukupuolia on ollut kaksi ja kohderyhminä ovat olleet enimmäkseen tytöiksi ja naisiksi nimetyt. Projektien suuntana on ollut yhteiskunnallisessa hierarkiassa ylemmäksi asettuva mieheys, johon on kuroteltu esimerkiksi emansipoimalla naisiksi nimettyjä rohkeammiksi ja itsenäisemmiksi (ks. Brunila ym. 2005). Toisaalta Euroopan unioni on ollut samaan aikaan vaikuttamassa siihen, että eroihin on projektien avulla kiinnitetty huomiota (esim. Lehtonen & Mustola 2004; Lehtonen 2002; Juvonen 2002).

Tilannetta on monimutkaistanut se, että tasa-arvotyö on edellyttänyt vaativia kompetenssin muotoja. Tasa-arvotyössä on puhuttu monilla kielillä, jotta neuvottelu on jatkunut. Samalla tasa-arvotyö on tullut vahvistaneeksi sitä, mikä on normaalia ja tavoittelemisen arvoista:

> Alli: Et sun täytyy osata lukee sitä organisaatiota ja sun täytyy osata niinku tavallaan toimia sen, niitten, sun täytyy tietää se raja, mitä sä et voi ylittää, jos sä haluat vaikuttaa positiivisesti siinä organisaatiosta. (…)
> Kristiina: Mikä se raja on?
> Alli: (…) jos sä meet hyvin patriarkaaliseen, maskuliiniseen organisaatioon, joka on erittäin niinku tällanen tuloskeskeinen ja näin, niin se raja, ne rajat on niinku hirveen paljon kapeemmat. Jos sä pillahdat itkuun kokouksessa, niin out you are (…). Tai alat tunteilemaan jossaki, että nyt tää on kyllä hirveen väärin, kun mä en saa sitä tai tätä, tai lapsen hoito ei järjesty tai puhut, puhut käsitöistä tai puhut jostakin feminiinisestä asiasta, niin sä oot out.

Allin esimerkki kuvaa rajoja, joiden haastaminen tai kyseenalaistaminen ei professionaalisessa tasa-arvotyössä ole mahdollista, jos haluaa tulla kuulluksi. Heteronormatiivisuus tulee uudelleen tuotetuksi poissulkemisen ja vastakkainasettelujen kautta ja sukupuoli keksitään aina uudelleen. Sukupuolen keksimistä yhä uudelleen tarvitaan sekä heteronormatiivisuuden että tasa-arvotyön ylläpitämisessä. Niin kauan kun tasa-arvotyö operoituu heteronormatiivisessa järjestyksessä, se ylläpitää vastakkainasetteluja. Tai Tuula Juvosen (2002) sanoin ”heteronormatiivisten käytäntöjen kyseenalaistamaton toistaminen uusintaa ja tuottaa yhä uusia syrjiviä käytäntöjä” (Juvonen 2002, 256).

Tasa-arvotyön tekijä – vakan alla piilotteleva feministi

Tasa-arvon ja feminismin erottelu on julkisuudessa tutulla tavalla toistettu, kuten lausahduksena ”en ole feministi, mutta kannatan kyllä tasa-arvoa”. Feminismiin on todettu yhdistyvän kielteisiä mielikuvia ja uhkakuvia (ks. Holli 2003, 16–17; Raevaara 2005; Raevaara ym. 2002, 271). Tässä mielessä yllä oleva lausahdus riisuu lausujastaan heteronormatiivisen järjestyksen näkyväksi tulemisen uhkan pois.

Samalla lausuja viestittää hallitsevansa heteronormatiivisen järjestyksen ”oikein”. Tasa-arvotyön tarkastelu haastattelujen perusteella vahvistaa ajatusta siitä, että feministinä toimiminen heteronormatiivisessa järjestyksessä on Suomessa vaativaa.

Keskusteluissamme feministi kuvattiin taistelijana, sankarina, näkyvänä, aggressiivisena, äänekkäänä, uhoavana, vaativana ja itsevarmana. Vastaavasti tasa-arvotyöhön yhdistyivät joustavuus, neuvottelutaidot, tunnustelevuus, näkymättömyys, yhteistyöhalukkuus ja mukautumiskyky. Kulttuurisissa mielikuvissa feminismi uhkaa heteronormatiivista sukupuolijärjestystä, jolloin on ymmärrettävämpää se, että tasa-arvotyötä koskevassa puheessa tehtiin eroa kulttuurisiin esityksiin feminismistä (vrt. Raevaara 2005, 162, 197). Varsinkin professionaalisen tasa-arvotyön osalta feminismiin yhdistyvä uhka oli tunnistettu ja sitä haluttiin väistää, jotta neuvottelu tasa-arvosta pysyyisi käynnissä.

Toisaalta feminismi ja feministinen politiikka nähtiin keskeisinä apuvälineinä tasa-arvon toteutumiselle. Feminismi näyttäytyi osana omaa toimintaa, mutta samalla feminismiä oli kuitenkin syytä pitää aisoissa ja ikään kuin piilossa vakan alla[29]. Esimerkiksi Alli katsoi, että muutoksen aikaan saamiseksi tarvitaan feminististä politiikkaa. Toisaalta omasta tasa-arvotyötä puhuessaan Alli teki eroa feminismiin liittyviin kulttuurisiin leimoihin ja uhkakuviin:

> Koska naiset joutuu sitten ylittämään niin monenlaisia kynnyksiä enemmän kun miehet, niin tarvitaan tällasta poliittista työskentelyä, tarvitaan niinku tällasta feminististä politiikkaa ja näit arjen tekoja, jotta tää yhteiskunta muuttuis. (…) Vaan niinku tavallaan niinku sovittelemalla, kuuntelemalla, etsimällä niitä aukkoja, mistä pääsee aina seuraavan niinku askeleen eteenpäin myönteisellä, rakentavalla tavalla. Saada ihmisiä mukaan yhteistyöhön että kuinka tavallaan voi munata ja pelata itsensä ulos ja joutua marginaaliin, kun ottaa tällasen femakon, tämmösen feministisen ämmän, taistelijan, roolin. (Alli.)

Myös järjestötehtävissä ja työelämässä tasa-arvotyötä tehnyt Hilja otti tasa-arvotyöstään kertoessaan puheeksi feministiyden. Hilja yhtäältä tunnustautui feministiksi, mutta toisaalta otti siihen etäisyyttä:

> Mä kuulun muuten Naisasialiitto Unioniin, mutta olen rivijäsen (…) täs mun nykysess työssäni (tasa-arvotyö) on parempi, et mä en sillä rintamalla tule kovin näkyväksi, koska se pikkusen voi haitata mun työtä tässä. Nimittäin helposti saa sitte semmosen tiukkapiposen feministin leiman. Siis toki olen feministi, mut siis tarkotan, et siinä kielteisessä merkityksessä. (…) Et sit jos mä oisin vapaa kansalainen, enkä tässä työssä, mä voisin, jos aikaa riittäis ja halua, mennä Unioniin aktiivihommiin. Mut (…) tässä mä haluan olla tämmönen rakentava ja, ja päästä pienin askelin eteenpäin. (…) mä oon ymmärtäny, et, et mutt tunnetaan hyvin niinkun rakentavana ja yhteistyöhenkisenä persoonana, et mä en oo aggressiivinen. Et, et, tota, täs täytyy hyvin paljon varoa sitä aggressiivista käytöstä. (Hilja.)

[29] Kiitän Katri Komulaista tähän liittyvästä kommentista.

Feministiys on leima, jota professionaalisessa tasa-arvotyössä tulee ainakin joiltain osin välttää. Toisaalta kielteinen mielikuva feminismistä on jotain sellaista, joka tulee tasa-arvotyössä strategisesti hyödynnetyksi. Tasa-arvotyö nostettiin haastatteluissa kielteisten feminismiin liittyvien leimojen yläpuolelle, kuten Alli ja Hilja yllä tekivät. Tämä tarkoittaa, että tasa-arvotyössä toimitaan tiettyjen sääntöjen ja ehtojen alaisuudessa. Hiljan puheessa eron tekeminen vapaan kansalaisuuden ja toisaalta työorganisaation tasa-arvotyön välillä kertoo tasa-arvotyön rajoista ja mahdollisuuksista eli siitä, miten tulee puhua, jotta tulee kuulluksi.

Toisaalta feministiksi leimautuminen voi tasa-arvotyössä olla väistämätöntä. Siihen voi riittää tasa-arvoon liittyvien teemojen esille ottaminen tai suun avaaminen väärässä kohdassa. Feministiksi leimautuminen on kurinpalautus takaisin järjestykseen. Tasa-arvoon liittyvistä asioista puhuminen herättää välittömän uhkan olemassa olevien järjestysten näkyväksi tulemisesta. Leiman tarkoitus on palauttaa ruotuun, josta Minnan kuvaama ”poltinmerkki otsassa” on esimerkki:

> Mähän herätin sitä sitte sitä keskustelua, että mullehan tuli äkkiä sitt tämmönen poltinmerkki otsaan, että tää on se tasa-arvomimmi. (…) sillon, kun sä leimaudut siihen (…) jos ne ottaa, ottaa, tuota, usein niitä asioita puheeks, niin niistä tulee feministejä, eikä se oo kaikille. Mulle se on, mulle se on hyvä sana, mutta kaikille se ei oo, kun toisille se on kirosana. (Minna.)

Tasa-arvotyössäkin on mahdollista ja haluttua kirjoittautua feministiksi, esimerkiksi jokapäiväisenä olemisen ja tekemisen tapana. Monet haastateltavista eivät tehneet eroa tasa-arvotyön ja feminismin välille. Tasa-arvo ja feminismi saatettiin nähdä toisiinsa kietoutuvina olemisen ja tekemisen tapoina. Näin tehtiin esimerkiksi kuvattaessa toimintaa tutkijana. Eron teko näytti liittyvän professionaaliseen tasa-arvotyöhön, kuten työyhteisöjen ja yritysten erilaisissa koulutustehtävissä toimimiseen. Vaikka tasa-arvotyö mahdollisti feministinä toimimisen, tunnustautuminen feministiksi ei välttämättä ollut professionaalistuneessa tasa-arvotyössä helppoa. Useissa projekteissa toiminut Hedvig kuvasi sitä prosessina, jossa ensimmäinen tunnustautumisen kerta voi kirpaista, mutta sen jälkeen tilanne voi jo helpottaa:

> Kyllä mäkin sanon, et mä oon feministi (…) en piä itseäni semmosena, et mä puhun vaan yleensä tasa-arvosta vaan (…) et kyl mä niinkun näen sen, että, että, tuota, et mä voin tietosesti näin sanoo, koska mä oon jo niin pitkän prosessin käyny läpi (…) kyl mä niinku näen sen (…) että se on mulle niin merkittävä asia, et mä voin sen sanoo ääneen. Niin se, et joku sanoo, että mä oon feministi, niin johan se vaatii aika paljo täällä. Mut kun sen kerran sanoo ääneen, niin se ei enää kirpase seuraavalla kerralla niin paljo. (Hedvig.)

Feministiksi paikantuminen professionaalisessa tasa-arvotyössä voi olla kasvuprosessi, johon liittyy halu ja kaipuu tulla yhteiskunnallisesti arvostetuksi, kuten Fanny asian ilmaisi - yhtä lailla naisena kuin miehenä:

> Mä oon myöhemmin tajunnu, että (…) jollakin tavalla must on tullu tasa-arvonainen ja feministi (…) mä oon joutunu niinku käsitteleen ihan sitä, että kuinka, mikä mä oon ja kuinka paljon mä luotan itseeni ja (…) onko minulla ihan oikeesti sisimmässä niinku tunne siitä, että mä olen naisena yhtä arvostettu kun miehet. (…) se on niinku osaltaan ollu tämmönen jonkunlainen, miten sitä nyt sanois (…) sellainen niinkun jotenkin kasvu feministiksi. (Fanny.)

Tutkimustulokseni vastaavat havaintoa, jonka Eeva Raevaara ja Terhi Saarikoski tekivät kansanedustajien käymistä kiintiökeskusteluista. Keskusteluissa feminismi toimi vastakkaisuutena oikeanlaiselle poliittiselle naistoimijuudelle ja vastakohtana sille tasa-arvolle, joka oli naisten ja miesten yhteisten asioiden hoitamista (2002, 271). Tällaisessa lähestymistavassa sukupuolten tasa-arvo edustaa hyvää, kuten harmoniaa ja yhteistyötä sukupuolten välillä. Feminismi puolestaan edustaa pahaa, kuten vastakkaisia intressejä ja konflikteja sukupuolten välillä (Holli 2003, 17, viitaten Raevaaraan 2001 ja Saarikoskeen 2001). Tasa-arvotyötä tehneet henkilöt hyödynsivät puheessaan kyseistä eron tekoa puhumalla tasa-arvotyön pääsääntöisesti hyväksi ja feministiyden joiltain osin pahaksi. Myös feminismin, tasa-arvotyön ja tutkimuksen yhdistämiseen liittyi epämukavuutta:

> Kun me puhuttiin feministisestä tutkimuksesta, että sitä ei voi käyttää tai harrastaa siellä. Et se on haukkumasana. Ja että muutenkin niinkun kovien kokemusten kautta oppinu niinku vois sanoo, et pitämään matalaa profiilia. (…) Mikä tarkottaa sitä, että itse asiassa tekee sitä hommaa niinku salaa. (…) Eli tää koko tasa-arvotyö on jotenkin vähän kyseenalaista. (Maria.)

Maria kertoi, että kovat kokemukset ovat koulineet ottamaan matalan profiilin, jossa tasa-arvotyötä asetutaan tekemään ikään kuin salassa. Salassa tapahtuva toiminta alkaa kuitenkin pian näyttäytyä kyseenalaisena ja epäilyttävänä, kuten mikä tahansa asia, jota pitää piilotella. Kaikki epäilyttävä puolestaan tarkoittaa uusia kontrollin muotoja.

Leima ja tunnekuri tasa-arvotyön suuntaajina

> Jokainen, joka rupee työskenteleen tasa-arvokysymysten kanssa, niin joutuu tekemään niinku sen ratkasun, että, et edustanko mä näitä asioita vai, ja, ja onks mul niinku kanttia edustaa vai, vai, tota, yritänkö mä jotenki pitää sen piilossa ja. Ja mä oon nyt tehny sen ratkasun, et mä oon niinku tasa-arvonainen. Et mä luulen, et jokainen (…) saa jonkunlaisen ehkä leiman, että on tasa-arvonainen. (Fanny.)

Tasa-arvotyö henkilöityy, kuten Fanny yllä olevassa otteessa kuvaa. Alistumisesta ja hallinnasta heteronormatiivisessa järjestyksessä kertoivat haastatteluissa esiintyneet ilmaisut leima ja leimatuksi tuleminen (esim. Juhila 2004; Sunnari ym. 2003). Luen leiman ja leimatuksi tulemisen ”ruotuun” palauttavina hallinnan tekniikoina. Leimalla hallinnan tekniikkana on tasa-arvotyössä stigman (ks. Goffman 1963, 11)

kaltaisia piirteitä, kuten paikalleen pistävyys ja pysyvyys. Leimasta ja leimatuksi tulemisesta seuraa tunteiden oikein hallinta itsesäätelyn eli tunnekurin muotona. Tunnekuri on tasa-arvotyössä tapa neuvotella leimatuksi tulemisen kanssa. Tunnekurin tilanteinen oikein taitaminen voi mahdollistaa tilanteisia puhujan paikkoja.

Tasa-arvotyössä tyypillinen tunnekurin muoto on vihan ja vihaisena olemisen välttäminen. Vihaisuus yhdistyy feminismiin, kuten aiemmin tuli esille. Feministiksi leimautumista tulee professionaalisessa tasa-arvotyössä välttää. Haastatellut henkilöt kertoivat kohtaamistaan eriarvoistetuksi tulemisen tilanteista, marginalisoinnista sekä kiusaamisesta, mitätöinnistä ja häirinnästä. Odotin puhetta vihasta ja vihaisuudesta. Vihasta mainittiin muutamissa haastatteluissa, mutta sen yhteydessä puhuimme siitä, että viha oli laantunut tai muuttunut syvemmäksi ymmärrykseksi asioiden tilasta (esim. Hertan ote alaluvussa 7.1).

Marita Husso on tutkinut naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ja kirjoittaa, että naiseksi nimetyltä kielletyksi tuleva viha liittyy hierarkkisiin sukupuolittuneisiin tunteiden ilmaisemisen kieltoihin. Siinä, missä viha yhdistyy kulttuurisen mieheyden harjoittamiseen kontrollin ja hallinnan keinoina, naisten kohdalla viha mielletään helpommin paineen aiheuttamaksi itsekontrollin pettämiseksi. (ks. Husso 1997.) Siihen, ettei vihasta puhuttu juurikaan haastatteluissa, saattoi tosin vaikuttaa myös haastattelutilanne, joka ohjasi puhumaan tasa-arvotyöstä tietyllä tavalla.

Vihaisuus on leimallisesti liitetty naisasianaisiin, feministeihin ja mediaesityksin, joissa naisia on esitetty kielteisessä merkityksessä. Vihainen tasa-arvonainen on ikään kuin pelimahdollisuutensa menettänyt. Tunnekuri toisin sanoen mahdollistaa neuvottelun jatkumisen. Tähän liittyen professionaalista tasa-arvotyötä tehneet henkilöt puhuivat haastatteluissa tunteiden neutralisoinnista. Fanny kertoi, että hän oli oppinut argumentoimaan niin, ettei siinä ollut tunteita mukana:

> Sitten on oppinu sen, että, et jos sä kykenet jotenki neutraloimaan sen, et sull ei oo niinku kauheesti tunteita siinä, kun sä esität, vaan pystyt jotenki neutraalisti esittään sen, niin se, ja argumentoimaan sen, niin se helpommin menee läpi. (Fanny.)

Vihan välttämisen lisäksi kaikenlaisten tunteiden ilmaisujen väistäminen kuului tasa-arvotyön tunnekurin muotoihin. Tasa-arvotyössä oltiin haastattelujen perusteella jatkuvasti hankalissa tilanteissa. Kuvatut tilanteet koostuivat monenlaisista samanaikaisista jännitteistä ja neuvotteluista, joissa piti muistaa samanaikaisesti hyvin monenlaisia sääntöjä. Esimerkiksi liian naisena tai liian miehenä ei tullut kuulluksi (myös Luhtakallio ym. 2007, 248).

Leimasta ei kuitenkaan aina välttämättä seurannut toiminnan rajautumista. Fanny katsoi, että tunteiden neutralointi mahdollisti asioiden menemistä helpommin läpi. Kun puhut vakuuttavasti, esität faktoja mieluiten numeraalisessa muodossa ja vältät liian kulttuurisesti naisiseen yhdistyviä olemisen ja tekemisen tapoja ja muistat muistuttaa tasa-arvon tuomista hyödyistä, voit puhua suurenkin yrityksen henkilöstölle. Leima ja leimautuminen voivat olla myös hyödyn tuojia. Miina kertoi tilanteesta, jossa leima oli tuonut myönteistä julkisuutta:

> Miina: Mut ei, mua nyt ei se häiritse, et mä oon jo niinku, mä oon jo niinku menetetty siinä mielessä, et mä, leima on jo, leima on jo olemassa, että.
> Mervi: Mut voiks se kääntyä niinku jotenki positiiviseksi …?
> Miina: Voi varmaan. Et kyl mä niinku koen sillai (haastateltava kuvaa työyhteisössä tehtyä luottamustoimi-äänestystä, jossa hän sai runsaasti ääniä) Mut siis se, että, et mä koin sen jonkinlaisena luottamuksen osotuksena siihen, et mitä mä teen ja mitä mä puhun. Et sillä lailla, et ei se nyt, et en mä nyt voi sanoo, et mä mikään ihan non grata olisin.

Myös kaikenlainen häirintä, nimittely, mitätöinti ja satutetuksi tuleminen tulivat haastatteluissa puhutuiksi ikään kuin luonnollisina tasa-arvotyöhön kuuluvina asioina. Onkin pohdituttavaa, mihin tällaisten kokemusten työstäminen ja niistä keskustelu ylipäätään mahtuivat, sillä projektitapaistuneen tasa-arvotyön menestystarinaan ne eivät mahdu. Myöskään asettuminen markkinahenkisen menestystarinan diskurssiin ei ole omiaan suuntaamaan ongelmista puhumiseen. Katse kohdistuu helposti itseen.

Tasa-arvotyössä on vain yksinkertaisesti kestettävä. Myös muissa naisvaltaisissa hyvinvointityön tehtävissä on puhuttu tunteiden hallinnasta keskeisenä työn tekemisen osana. Sairaanhoitotyössä kestävänä olemisen on nähty mahdollistavan pysymisen työssä. Sen on samalla nähty säilyttävän hoitotyön aseman terveydenhuollon työnjaossa. Tunteiden hallinnan muotoja, tasa-arvotyössä tunnekuria ja sairaanhoitotyössä kestävyyttä, edellytetään hyvinvointityön ammattilaisilta, joiden odotetaan kohtaavan ja käsittelevän muiden ihmisten tunteita (vrt. Riska & Wrede 2004, 55). Toisaalta Hedvigin kuvaamassa tilanteessa eriarvoinen kohtelu toimi kimmokkeena valtasuhteen muuttamisen pyrkimyksissä:

> Me, jotka ollaan tekemässä sitä hanketta, niin että, et me ei saada osallistua siihen päätöksentekoon. (…) me ollaan eristyksissä ja meiät jotenki niinku halutaanki ehkä joltakin taholta eristää. Että me ei tulla näkyväks (…) mä mietin sitä, et itse asiassa meiänhän on tehtävä nyt joku strateginen muutos itse tässä. (…) meiän pitää pyrkiä vaikuttaan tähän tilanteeseen, et meiän pitää ruveta ottaan mukaan niitä ihmisiä jollakin keinoin, jotka ovat niitä, jotka me koetaan, että vaikuttaa siihen. Ja, ja, tuota, ja pyrkiä vaikuttaan sitt sitä kautta, sitomaan heitä siihen. (…). (Hedvig.)

Hedvig kertoi tilanteesta, jossa tasa-arvoprojektissa toimivat henkilöt joutuivat eristyksiin organisaation muusta toiminnasta. Sen sijaan, että tilanne olisi sellaiseksi hyväksytty, projektissa toimivat henkilöt katsoivat tärkeäksi vaikuttaa tilanteeseen, joka tarkoitti muiden organisaatioissa toimivien ihmisten sitouttamista tasa-arvotyöhön.

7.4 Tasa-arvotyö diskurssitaituruutena

Tasa-arvotyö on tarjonnut paikantumisia kulttuurisesti säädellylle ja kontrolloidulle toiminnalle. Tasa-arvotyö on ollut kurinalaista työskentelyä, jossa tasa-arvon puhuminen tuottavuuden kasvuna tai projektirahoituksen saaminen ovat

olleet tilanteista ”oikein” hallintaa. Se on voinut tuottaa legitimiteettiä ja mielihyvää, mutta siihen ei ole välttämättä sisältynyt muutoksen mahdollisuutta. Tasa-arvotyötä ei olisi olemassa ilman valtasuhteita, joissa se on hakenut muotoaan kyseisiä valtasuhteita näkyväksi tekemällä ja vastustamalla. Tasa-arvotyön voi lukea marginaaliseksi ja vallasta riisutuksi, mutta toisaalta kyseisiä valta- ja alistussuhteita tilanteisesti hyväksi käyttäväksi poliittiseksi toimijuudeksi.

Tarkastelen Tuija Pulkkisen (2003) muotoilemaa poliittista toimijuutta tasa-arvotyöhön liittyvänä toimjuutena. Se tarkoittaa ilman pysyvää ydintä olevaa toimijuutta, joka on samanaikaista vallan alaisena toimimista, mutta ei determinoituneessa mielessä. Poliittinen toimijuus on arvostelukyvyn omaavaa politiikan harjoittamista. (Pulkkinen 2003.) Sitä voi Pulkkisen tavoin tarkastella myös genealogisesti subjektiutena, joka muotoutuu jatkuvasti ja performatiivisesti valtojen risteyskohdissa (mt. 219). Tasa-arvotyön osalta tämä tarkoittaa valtasuhdetta, josta ei tavoitella pois pääsemistä. Tavoitteena on sen sijaan aikaansaada muutoksia vallassa.

Tasa-arvotyö järjestyy dikotomioiden, kuten mies/nainen kautta, mikä toisaalta tarjoaa mahdollisuuden haastaa, kyseenalaistaa ja purkaa kyseisiä valtasuhteita. Eräässä tasa-arvoprojektin järjestämässä tilaisuudessa puhuja aloitti puhuttelemalla yleisöä sanomalla ”hyvät naiset ja herrat”. Hän jatkoi sen jälkeen osallistujien kanssa muunlaisten aloitusten, kuten ”hyvät naiset ja miehet” ja sen perään ”arvoisat osallistujat” yhdessä tunnustelua. Tilaisuudessa toisin sanoen yhdessä tarkastettiin erilaisten puhuttelujen seurauksia ottamalla puhuttelun kohteet tunnusteluun mukaan. Esimerkki kertoo sukupuolihierarkiaa esiin tuovasta ja sitä purkavasta tasa-arvotyön tavasta, jossa kiinnitetään huomiota diskursiivisiin käytäntöihin ja totuttuihin tapoihin, jotka tekevät käytännöistä mahdollisia, näkyviä ja käännettäviä (vrt. Davies 2001, 168). Edellä oleva esimerkki kertoo, että valtasuhteista syrjään astumisen sijaan tasa-arvotyö on hakenut muotoaan spesifioituneemmista, tilanteisista ja paikallisista kamppailuista.

Kasvatuksen ja koulutuksen tasa-arvotyötä on ylläpitänyt vuosikymmenten ajan ilmaistu huoli ”tyttöjen jalkoihin jäävistä pojista” ja tytöistä, joiden on vuoroin nähty valloittavan lukiot, yliopistot ja työpaikat (ks. Lahelma 2004b). Huolipuhetta on tuotettu huolimatta tutkimuksista, joissa on osoitettu, että sukupuoli ohjaa ja järjestää koulutusta ja kasvatusta. Tutkimuksissa on nostettu esiin kouluihin ja koulutukseen liittyviä eriarvoistamisen ja eriarvoistumisen muotoja (esim. Sunnari ym. 2005; Gordon ym. 2000a/b; Lehtonen 2003; Lappalainen ym. 2007). Toisaalta tasa-arvosta neuvotteluun on löytynyt keinoja. Yksi keino tulee esille Helmin esimerkissä, jossa tasa-arvotyön jatkuvuus on mahdollistunut sillä, että tasa-arvotyössä on osattu käyttää ”ylhäältä tulevaa” poliittisten tavoitteiden muuttamisessa:

> Me ollaan Suomessa osattu käyttää tätä ylhäältä tulevaa (…) muunnettiin se, se tavote välttää tyttöjen, lukioiden tyttöistymistä (…) ihan simppelisti vaan käännettiin niinkun tavoitteks ottaa selvää, et (…) mist tässä on kysymys ja millä tavalla voidaan (…) kehittää pedagogiikkaa niin, että se ottaa huomioon tytöt ja pojat, millä tavalla saadaan opetussuunnitelmaa uudistettua. (Helmi.)

Helmin kuvaus lukion tyttöistymisen uhkan kääntämisestä sukupuolisensitiivisen pedagogiikan kehittämismahdollisuudeksi kertoo tilanteisesti muotoutuneesta neuvottelun tavasta, jolla valtasuhteeseen on asetuttu ja sitä on samaan aikaan pyritty muuttamaan.

Pieniä askelia, hivutuksia ja hanttiin pistämisiä

Keskusteluissamme toistui puhe pienistä askelista, minkä voi lukea sukupuolittuneeksi itsesäätelyn ja -kontrollin muodoksi. Tasa-arvotyö puhuttiin odottamisena, lykkäämisenä ja joustamisena, jolloin puhetta pienistä askelista voi ajatella kokemuksellisen ajan sukupuolittuneisuutena (vrt. Julkunen 1985, 302 Husson 1997 mukaan):

> Kyl mä niinku ehkä antoisimpana koen, oon kokenu ja koen kuitenki sen, että, että pienten askelten niinku politiikalla, ja välillä vähän isompienkin, mut se, että tää on niinku niin pientä ja arkista tekemistä. Se on aika palkitsevaa, kun jonkun pienenkin asian. (Iida.)

> Et tehtäs niitä toimia jossakin ja saatas edistettyä sillon, kun yhdessä ollaan tekemässä, niin, niin tyydytään sitte vähän laihempiinkin kompromisseihin ja, ja pienin askelin. Se on ikään kuin parempi kun ei mitään. (Hilja.)

> Mä en oo koskaan heittäytyny sillai kyyniseks tai ajatellu, että, että, etteikö sais mitään aikaan. Et musta (…) pieninkin askelein eteenpäin meno, niin, niin se on kyllä parempi kuin ei mitään. (Sandra.)

Iidan, Hiljan ja Sandran puheessa ”pienet askeleet” saavat merkityksen antoisina, palkitsevina ja parempina kuin ei mitään. Puhujat näkivät niillä olleen myös vaikutuksia. Näin ajateltuna pienet askeleet voi nähdä neuvottelun strategiana (myös Savtschenko 2002, 204), osana taitavasti operoituvaa, yhteistyötä ja yhteisymmärrystä hakevaa, sovittelevaa, konflikteja väistävää ja ennakoivaa tasa-arvotyön diskurssitaituruutta.

Tasa-arvotyön tekijät ovat tottuneita julkisuudessa puhujia. Neuvottelukyvystä eli siitä, että esittää itsensä ja asiansa uskottavasti, muodostuu keskeinen osa tasa-arvotyön jatkuvuutta (myös Holli 2003; Raevaara 2005). Myös Gayatri Chakravorty Spivak on korostanut neuvottelua muutokseen pyrittäessä. Neuvottelu on Spivakin mukaan tärkeä osa järjestelmän väärinkäyttöä (Spivak 1996). Spivak muotoilee järjestelmän väärinkäytöksi vihollisen kohtaamisen sen omalla maaperällä ja vihollisen omien metodien hyväksi käyttämisen vastustuksen välineenä (Spivak 1996; Rojola ym. 2000).

Tasa-arvotyötä tekevät eivät puhuneet haastatteluissa vihollisista, mutta vihollista voi spivakilaisittain ajatella käytäntöinä ja tapoina, jotka tuottavat eriarvoisuutta. Tasa-arvoprojektienkaan kohdalla ei voi ajatella, että peli olisi menetetty. Projektitapaistumista voi ajatella järjestelmän väärinkäytön mahdollisuutena. Projektitapaistuminen tuottaa neuvottelutaitoja, joiden avulla kyetään mahdollisimman taitavasti käyttämään väärin niitä järjestelmiä, joissa ollaan pakotettuja olemaan mukana (vrt. Rojola ym. 2000, 305).

Väärinkäytön strategiaan kuuluvat esimerkiksi projektien tavoitteisiin muutenkin julkisuudessa esillä olevien teemojen sisällyttämiset. Tällaisia teemoja ovat esimerkiksi miesvaltaisten alojen työntekijäpulan, poikien koulumenestykseen liittyvän huolen, maahanmuuttajien osaamisen hyödyntämisen tai työn ja perheen yhteensovittamisen korostaminen. Jos halutaan jatkaa tasa-arvon osalta yhteistyötä, kuulostellaan rahoittajan ja rahoitusohjelmien toiveita ja nivotaan ne kulloisiinkin tasa-arvoa koskeviin poliittisiin tavoitteisiin mukaan. Tällöin voidaan samalla varmistaa median kiinnostusta ja yhteistyötahojen mukaan saamista.

Yrityksiä sitoutetaan projektien tavoitteisiin niin, että kutsussa yhteistyöhön korostetaan yrityksen imagoon liittyvien tekijöiden kohentumista projektiin osallistumalla tai tasa-arvon tuomia taloudellisia hyötyjä. Päättäjiä houkutellaan sillä, että heitä kutsutaan puhumaan projektien järjestämiin tilaisuuksiin tai kommentoimaan projektissa tuotettuja julkaisuja. Myös tasa-arvolakiin, kansainvälisiin sopimuksiin ja EU:n tasa-arvodirektiiveihin vetoaminen voivat mahdollistaa rahoitusta, julkisuutta ja tilanteisia neuvottelun mahdollisuuksia. Tällaiset tavat kertovat, että tasa-arvotyössä tiedetään varsin hyvin, miten huonosti tasa-arvo, oikeudenmukaisuus tai esimerkiksi moninaisuus kelpaavat itsessään argumenteiksi neuvotteluihin.

Väärinkäytön strategia voi olla sekin, että tasa-arvo ujutetaan jonkin helpommin myytävissä olevan asiakokonaisuuden yhteyteen. Hilja kertoi haastattelussa tasa-arvotyössä hyödyntämästään tavasta, jolla hän katsoi mahdollistaneensa toiminnan jatkuvuutta:

> Esitän tämän osana työsuojelukysymystä, jollon sitä on ehkä helpompi myydä. (…) Ja kun sanotaankin, että tasa-arvon toimintaohjelma voidaan sisällyttää työsuojelun toimintaohjelman sisään, niin minusta se sopii vallan hyvin (…) niinkun asian saattaminen asioiden sisään eikä niinkun liputtamalla naisasialippua, sanosko, niin, niin, tota, sitä saa paremmin eteenpäin, vaikka kuinka ois naisasianainen. (Hilja.)

Hilja kertoi, että tasa-arvon sisällyttäminen työsuojelun sisälle oli tapa, jolla asiaa sai viedyksi eteenpäin. Se oli tehokkaampi tapa kuin naisasialipun liputtaminen. Kyseiset edellä esitetyt esimerkit kuvaavat usean vuoden ajan havainnoimaani tasa-arvotyössä hioutunutta neuvottelu- ja puhetaitoa, jonka olen nimennyt tasa-arvotyön diskurssitaituruudeksi. Miellän tasa-arvotyössä muotoutuneen diskurssitaituruuden kulttuurisena kompetenssina eli tilanteisena ”oikein” tekemisen taitona, joka on osa arvostelukyvyn omaavaa poliittista toimijuutta. Diskurssitaituruus on toisin sanoen kulttuurisesti jaettua tietoa siitä, kuinka tulee tilanteisesti toimia, jotta tulee kuulluksi.

Kieli on ensin opittava, ennen kuin sitä voi väärinkäyttää. Kyseinen diskurssitaituruus tuli vastaan jo tutkimushaastattelupyyntöjen yhteydessä. Haastattelun ajankohdasta keskusteltaessa saatettiin epäillä omaa sopivuutta haastateltavaksi. Perusteeksi annettiin esimerkiksi, että oma tasa-arvotyö nähtiin *kermakakun tarjoamisena*. Tasa-arvotyössä tarvittavia neuvottelutaitoja eli diskurssitaituruutta kuvattiin monin tavoin. Aleksandran puheessa diskurssitaituruus tuli kuvatuksi hivutuksena ja Marian puheessa hanttiin pistämisen yllyttämisenä:

> Mähän en ollu niinku täs tasa-arvotyössä niinku mikään noviisi. Mä olin tottunu siihen, että, että, tota, että asioita pitää hivuttaa. (…) mä en koskaan niinku, jos mä haluun jotain aikaansaada, niin mä en koskaan ota niinku sitä viimestä vastausta (…) mä jätän sen oven aina auki ja (…) päätän ne tilaisuudet aina sit siihen, et sovitaan, että, että niinku seuraava tapaaminen (…). mä aina etsin jonku niinku, et se ovi jää raolleen. (Aleksandra.)

> Itseasiassa nyt mä oon oikeestaan tullu siihen, mitä mä itte teen niinkun, huomaan mitä mä teen, niinkun yllytän ihmisiä kyseenalaistamaan ja pistämään hanttiin. Et. Niin. Sukupuoleen katsomatta. (Maria.)

Vaikka tasa-arvotyö on kysynyt joustavuutta, neuvottelu- ja kuuntelutaitoja, on diskurssitaituruuteen kuulunut myös periksiantamattomuus, joka tulee esimerkiksi Iidan kuvaamasta tasa-arvotyöryhmän perustamista koskevasta tilanteesta esille:

> Ja sitte tuli uus henkilöstöjohtaja (…), joka ensi töikseen ilmotti mulle, että kyllähän sä saat niinku tasa-arvojuttuja opiskella, mut (organisaatio) ei maksa penniäkään, työaikaa et saa käyttää ja, ja, tuota, (organisaatiota) ei kiinnosta pätkääkään niinkun itse aihe. Ja meillä synty ihan hirveä skaba. Mä sanoin, ett mä oon kirjallisesti (…) sopinu, et voi mua estää, ja niinku hän ilmotti myöskin, tää henkilöstöjohtaja, että (tasa-arvotyöryhmä) lakkautetaan, semmost ei tarvita. (…) mä sain tehä niinkun aika kovan duunin, että, että ylipäätään niinkun meiän talon sisällä (…) väki hyväksyi sen, että, että tästä asiasta nyt kamppaillaan ja me ei tässä niinkun periks anneta. Ja, ja, tuota, niin, sit me käytiin muutama neuvottelu ja, ja sitte todettiin, että (tasa-arvotyöryhmä) jatkaa. (Iida.)

Diskurssitaituruuteen on kuulunut myös toiminnan myötä kehittynyt tilanteen taju. Iida tiesi, millä tavalla organisaatiossa tuli toimia ja esimerkiksi missä kohdissa saattoi pitää puolensa ja olla antamatta periksi. Sandra, Maria ja Lucina kertoivat omista tasa-arvotyön strategioistaan:

> Et eihän niinku tasa-arvo mee koskaan eteenpäin sen tähden, että (…) me oltas jotenki niinku niin oikeudenmukasii, että annettas nyt noille vähän täs tasa-arvoo. (…) Se tapahtuu sillai, et on yhteiskunnallinen välttämättömyys, et, et on joku semmonen hätä tai pula, et (…) tarvitaan naisia todellaki johonki. Ja, tota, ja sillon sitte ikään kuin tulee semmonen hetki, et pystyy niinku vaikuttamaan. Et, et, ja aina niist hetkist pitää ottaa kiinni. (Sandra.)

> Ja sit se voi niinku sitte jollain lailla legitimoitua siitä, että meillä EU:ssa annetaan siihen paljon rahaa. Sit voi sanoo, että tämä on EU-rahotteinen projekti, ottakaa tai jättäkää. Voi sanoo, että EU:ssa on päätetty antaa tämmöseen rahaa. Niin tavallaan niinku sitä kautta voi saaha jotain prestiisiä pikkusen sille hankkeelle. Raha on semmonen hyvä juttu. (Maria.)

> Se riippuu, mikä hattu päässä mä lähden puhumaan. (Lucina.)

Sandran, Marian ja Lucinan kuvaamat tasa-arvotyön neuvottelun tavat ovat toiminnan myötä kehittynyttä tilanteen tajua ja oikean kielen taitamista oikeassa paikassa ja tilanteessa. Kyseinen tasa-arvotyön diskurssitaituruus on kompetenssin muoto, poliittista toimijuutta ja vallan käyttämistä. Sitä voi verrata myös hiljaisen tiedon käsitteeseen (Polanyi 1966), joka implikoi kirjaamattomia, mutta toimiviksi muulla tavoin todettuja olemisen ja tekemisen tapoja.

Kompetenttina vaikuttajana

Professionaalinen tasa-arvotyö tarkoitti monenlaista vaikuttamista. Eeva Raevaara (2005) on kuvannut positiivista omilla ansioillaan ja sinnikkyydellään pärjäävää politiikan naissubjektia, joka ei tarvitse erityistoimia edetäkseen poliittisessa päätöksenteossa (Raevaara 2005, 252; myös Raevaara ym. 2002, 278). Haastatteluissa oma toiminta esitettiin määrätietoisena ja itse vahvana etenkin silloin, kun kyseessä oli professionaalinen tasa-arvotyö. Tämän luvun alkupuolella Fanny kuvasi tilannetta, jossa tasa-arvotyön tekijänä tulee alati haastetuksi, joka tarkoittaa, että tasa-arvotyön tekijän positiossa tulee tietää ja osata vastata. Myös Minna kuvasi itseään vahvana ja määrätietoisena.

> Kristiina: Miten sitte niinku tän kanssa, et mistä löyti sitte semmosen selviytymistavan näitten tällästen?
> Minna: No, mäkin oon löytäny kuitenki sitte aina ne, ne, ne väylät. Että mä oon sitte vaan puskenu niin kauan, että mä oon sitte löytäny. Ja sitte ne verkostot on siinä kyllä auttanu. (…) Jos aattelee ihan sitä mun työtäni, et mä oon toiminu niin monella sektorilla ja sitte, mähän oon koko ajan kirjottanu kolumneja ja artikkeleita ja koko ajan käyny paljon puhumassa ja paljon tehny radiohaastatteluja (…) Et mä oon niinku tavallaan valtavirtaistanu sen tasa-arvon eri tehtäviini. (Minna.)

Minna kuvasi tekemäänsä tasa-arvotyötä puskemisena ja samanaikaisena tukeutumisena olemassa oleviin verkostoihin ja katsoi näin onnistuneensa toimimaan. Tasa-arvotyöhön kirjoittautuu pyrkimys muutokseen ja professionaalisessa tasa-arvotyössä on tarjolla muutoksen tekijän positio. Aleksandra puolestaan kuvasi vuosikymmenten ajan tasa-arvotyön tavoitteena ollutta segregaation purkamista ongelmallisena kehänä, jota hän oli pyrkinyt muuttamaan. Aleksandra positioi itsensä muutoksen tekijäksi ja katsoi tärkeäksi päätöksiä tekevien ihmisten kanssa keskustelemisen. Muutosagenttina toimiminen ei kuitenkaan ollut aina helppoa:

> Jos haluu niinku ymmärtää sitä (…) mikä niinku jossain jutussa on (…) pitää ruveta (…) muuttamaan sitä. (…) ihan sinne käytäntöön (…) keskustelemaan (…) kaikkien niiden kanssa, jotka oikeesti tekee niit päätöksiä ja oikeesti, ihan oikeesti yrittää saada aikaan muutoksen, et panee ne ihmiset niinku seinää vasten (…) niin sitte, tapahtuu. (Aleksandra.)

Tasa-arvotyötä kutsumustyönä tekevä on sitoutunut itsekuriin, mikä on ohjannut häntä tasa-arvotyössä. Tasa-arvotyössä on oltu pakotettuja olemaan kestäviä ja

vahvoja, periksi antamattomia ja sitkeitä ja nyttemmin myös taloustalkoohenkisiä. Itsen esittäminen vahvana ja määrätietoisena on ollut professionaalisen tasa-arvotyön hallinnan tekniikka, joka on tullut kontrolloiduksi yksilön itsesäätelyn avulla (vrt. Riska ym. 2004, 44).

Jos ajatellaan professionaalistunutta tasa-arvotyötä, on tasa-arvotyön tekijyys positio, johon valtaa myös investoidaan. Tasa-arvotyötä pidetään tärkeänä poliittisissa ja hallinnollisissa päätöksissä, joihin tasa-arvotyön tekijöitä saatetaan kutsua myös asiantuntijoiksi. Jotkut projekteista voivat saada näyttävääkin julkisuutta. Lisäksi varsinkin 2000-luvulla toimineet projektit ovat saaneet suurehkoja taloudellisia resursseja. Haastattelemani henkilöt ovat keskimäärin korkeasti koulutettuja ja heidät voi lukea kulttuuriseksi etujoukoksi, jolla on mahdollisuuksia vaikuttaa siihen, miten ja mitä puhutaan silloin, kun puhutaan tasa-arvosta.

Samalla tasa-arvotyön tekijä on positio, johon liittyy tietynlainen auktoriteetti. Kyseinen auktoriteetti tulee määrittäneeksi, mikä kulloinkin määrittyy ja ei määrity tasa-arvoksi, siihen liittyväksi oikeanlaiseksi ja legitiimiksi tiedoksi ja tasa-arvoiseksi toiminnaksi. Tasa-arvotyössä asetutaan ja asetetaan tietäjän paikalle (vrt. Hakala ym. 2007), mutta kuitenkin tietyissä säädellyissä rajoissa. Kuten aiemmissa luvuissa esitin, projektitapaistuminen on ylläpitänyt hierarkkista suhdetta, jossa toiminnan suunnittelijat ja hallinnoijat, kehittäjät ja kouluttajat ovat asettuneet ja asetettu asiantuntijoiksi suhteessa ”kohderyhmiinsä” ja toisiinsa tietäjän paikan ottamalla. Tietäjän paikan väistäminen on samalla tullut tulkituksi puutteina osaamisessa ja asiantuntijuudessa.

Tasa-arvotyö on tarjonnut vaikutusmahdollisuuksia niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin. 2000-luvun tasa-arvoprojektit ovat kansainvälisiä ja varsinkin hierarkian ylimmissä positioissa toimiminen tarkoittaa liikkumista monitahoisesti niin kansallisissa kuin kansainvälisissä yhteyksissä. Tasa-arvotyö voi kansallisella tasolla tarkoittaa yhteistyötä valtion ja kuntien hallinnon, politiikkojen, kuten myös yksityisen ja julkisen sektorin päättävissä asemissa olevien kanssa. Näin vaikuttamisen tavat samalla koko ajan muotoutuvat:

> Mut varmaan niinku se, että kun vähitellen oppii näkeen niitä niinku toimintatapoja ja, ja oppii niinku näkeen sitä, miten asioita valmistellaan ja miten asiat esimerkiks valtionhallinnossa tapahtuu, niin, niin sitte se, se (…) tavallaan antaa koko ajan niit välineitä sitte, millä myöhemminki pystyy vaikuttamaan. (Fanny.)

Vaikka tasa-arvotyö on tilanteisesti rajattua ja säädeltyä, tulevat rajat myös haastetuiksi esimerkiksi huumorin ja ironian keinoin. Sukupuoli ja naiseus ovat asioita, joiden kanssa tunnutaan käyvän jatkuvaa neuvottelua. Minna kuvasi haastattelussa tilannetta, jossa hän oli joutunut neuvotteluun sukupuolestaan:

> Mulle sano se hallituksen miespuolinen puheenjohtaja, että eiks tämä ole kakslahkeisten, että ei, kun mä tunsin hänet, niin mä soitin hänelle, niin, niin, tuota, niin hän oli ensin hirveen ilahtunu, että ai, kun mukava kuulla ääntäsi ja, ja mitä sulle kuuluu ja. Ja sitte, kun mä sanoin, että mä olisin kiinnostunu tästä toiminnanjohtajan tehtävästä, niin siel oli pitkän aikaa

> ihan hiljasta ja sitte hän sano, että eiks tämä ole kakslahkeisten hommaa. (…) niin mä sanoin, että no, auttaaks se, jos mä paan pitkät housut päälleni. (Minna.)

Minna oli aiemmin haastattelun aikana kertonut valtavirtaistaneensa tasa-arvotyön kulloisiinkin työtehtäviinsä ja oli omien sanojensa mukaan onnistunut siinä. Samalla Minna kuitenkin kertoi joutuneensa toistuvasti tilanteisiin, joissa sukupuoli ja erityisesti naiseus asettuivat ongelmiksi. Toisaalta hän otti esille tilanteita, joissa sukupuolesta ja naiseudesta oli ollut hänelle hyötyä. Minna mainitsi esimerkkinä tilanteen, jossa hän oli positioitunut ryhmän ainoaksi naiseksi ja tasa-arvoasioista tietäväksi, joka oli tarjonnut hänelle tietynlaisen puhujan paikan.

Haastatteluissa yhdistyvän huumorin ja ironian voi toisaalta lukea keinona etäännyttää kipeitä kokemuksia (Liljeström 2004, 151). Huumori, ironia ja kyynisyys ovat myös vastarinnan muotoja niille hallinnan tekniikoille, jotka projektitapaistumisen myötä suuntaavat tarkastelun itseen ja omaan identiteettityöskentelyyn (vrt. Julkunen 2008, 302). Professionaalinen tasa-arvotyö on vaativaa ja se edellyttää diskurssitaituruutta. Erityisen haastavana tilanteen voi ajatella tasa-arvotyön alkavalle, jolloin diskurssitaituruus kulttuurisena kompetenssina ja tukena ei vielä välttämättä luonnistu. Tilanteinen toisin tekeminen voi muodostua vaikeaksi. Diskursseilla on taipumus muotoutua ikään kuin omaksi ja itsestä lähteväksi puhetavaksi. Tällöin viattomalta tuntuvasta flirttailusta esimerkiksi markkinaorientoituneen puhetavan kanssa voikin seurata tilanne, jossa sitä ei enää tunnisteta, saatikka tunnusteta omasta puheesta (vrt. Davies & Petersen 2005; Brunila tulossa).

Tilannetta hankaloittaa, että rahan kielestä on tullut ensisijaisesti kuulluksi tulemisen tapa. Rahan kieli ylläpitää inklusiivista politiikkaa, jossa erot valjastuvat markkinoiden palvelemiseen ja ylläpitävät heteronormatiivisuutta.

7.5 Pyhä ja parjattu tasa-arvo

Lopuksi pohdin, miten ylipäätään puhua sellaisesta, johon ei ole sanoja, mutta johon on kuitenkin sanottava jotakin. Tasa-arvotyö muotoutuu samanaikaisista jännitteistä ja siihen kirjoittautuu monenlaista epämukavuutta. Olemme myös haastattelussa hankalassa tilanteessa, jonka tulkitsen tasa-arvoon liittyvän diskurssin pakottavuudeksi ja sanallistamisen ongelmaksi. Tilannetta ei helpota se, että kyse on haastattelutilanteesta, jossa nauhurin punainen valo palaa, ja haastattelijan kysymyksiin on vastattava jotakin.

Olen tarkastellut edellä, millä tavalla tasa-arvosta on puhuttava tietynlaisen kielen sisällä, jotta tulee kuulluksi. Lisäksi totesin aiemmin, että toisin puhumisesta on seurannut kontrollin muotojen tiukentumista. Puhetavat, jotka ovat tasa-arvotyössä tarjolla, eivät välttämättä toimi. Professionaaliseen tasa-arvotyöhön sisältyy puheoikeus, joka on ”oikein” hallinnan ammattilaisen ja asiantuntijan positio (vrt. Isopahkala-Bouret 2005; Filander 2000, 2001). Positiossa ei epäröidä tai hapuilla, vaan edetään piirun tarkasti niissä puitteissa, jotka ovat kulloinkin mahdollisia. Kun puhutaan tasa-arvosta, puhutaan monenlaisista epämukavuuksista.

Epämukavuudesta kertoo tasa-arvotyön tunnustamatta jäänyt vaativuus ja monimutkaisuus sekä keskusteluissamme sen kritiikin tunnistaminen, jota tasa-arvoa kohtaan on esitetty. Kritiikki kertoo yleisemminkin tasa-arvoon liittyvän toiminnan yhteiskunnallisesta asemasta, arvostuksesta ja toisaalta uhasta, joka siihen yhdistetään. Uhalla viittaan yhteiskunnallisten valtasuhteiden ja heteronormatiivisen sukupuolijärjestyksen näkyväksi ja kyseenalaistetuksi tulemisen mahdollisuuteen, joka kuitenkin kääntyy uhkaksi.

Epämukavuutta on luettavissa myös siitä, että tasa-arvotyötä alati haastetaan ja kyseenalaistetaan. On vaikeaa ajatella, ettei jatkuva haastetuksi tuleminen säännöllisesti toistuvana ilmiönä olisi vaikuttamatta siihen, millä tavalla itse ja oma toiminta haastatteluissa esitettiin. Puhe tasa-arvotyön osalta siitä, että haluaisi välillä olla olematta yhtään mitään mieltä tai halu olla ihan tavallinen ja saada tehdä työnsä, kuten muutkin, kertoo vaativuudesta ja epämukavuudesta. Tasa-arvotyön puhuminen tavallisena työnä on vastapuhetta, jolla muokataan hallinnan tekniikoiden läpitunkemaa suhdetta.

Jännitteet yhdistyivät haastatteluissa projektitapaistuneeseen tasa-arvotyöhön, johon liittyi erityistä epämukavuutta, mutta yhtä lailla myös sitoutumista. Epämukavuuden ja sitoutumisen paradoksaalisuudesta kertovat esimerkiksi Lucinan ja Marian kuvaukset, joissa projektitapaistunutta tasa-arvotyötä kritisoitiin suoraan tai kun tasa-arvotyö kerrottiin jätetyn (jälleen kerran) kokonaan:

> Mä oon niinku sillai nyt kiinnostunu, vaikka mä oon näissä hankkeissa mukana (…) et kyl mä niinku enemmän nyt koen itseni tutkijaks, vaikka mul on vähän tämmönen splitti kyllä välillä, et mua revitään koko ajan kaikkiin tälläsiin erilaisiin hankkeisiin ja mä en voi sanoo ei, et mä nyt istun ja kirjotan ja luen. (Lucina.)

> Sit mä läksin 90-luvun alussa pois, pois tasa- arvo, siis siitä tasa-arvotyöstä, siitä semmosesta tasa-arvohankkeina toteutuneista ja toteutetuista tasa-arvotyöstä mä läksin. Tulin yliopistolle ja huokasin helpotuksesta. (…) Niin, ja nyt oon sitte sekaantunu taas uuestaan näihin tasa-arvohankkeisiin, niinku tähän (projektin nimi), josta tänään soitettiin, että tuunko heille töihin. (Maria.)

Projektitapaistunutta tasa-arvotyötä koskevista keskusteluista on luettavissa muunkinlaista epämukavuutta. Projektitapaistunut tasa-arvotyö on dokumenttien perusteella näyttäytynyt kansallisena menestystarinana. Menestystarinassa on juoni, joka huipentuu havaitusta ongelmasta uudenlaisen toimivan ratkaisun löytymiseen. Toisaalta haastattelujen perustella tilanne näytti lähestulkoon päinvastaiselta. Projektitapaistuneeseen tasa-arvotyöhön kohdistettiin miltei poikkeuksetta jonkinlaista kritiikkiä.

Puhe tasa-arvotyöstä ja siihen positioitumisesta oli haastattelujen perusteella suostumuksen ja vastarinnan edestakaista liikettä. Suostumusta voi ajatella keinona ja väylänä ammatillisuuden ja ammattitaidon vahvistumiselle, asiantuntijuuden ja osaamisen legitimoiduksi tulemisille sekä pyrkimykselle muodostaa tasa-arvotyöstä professio. Se on myös tasa-arvotyön jatkuvuuden ylläpitämistä.

Tällöin tulee paremmin ymmärrettäväksi se, että projektit ketjuuntuvat ja tasa-arvotyö jatkuu projektimuotoisena. Projekteihin palataan tai osallistutaan oman työn ohella. Onko siis projektitapaistuminen vain globaaliin kilpailuun trimmaava tapa, jolla pidetään feministit kiireisinä ja poissa todellisilta vaikuttamispaikoilta? Haastattelujen myötä tilanne näyttäytyi kuitenkin monimutkaisempana ja valtasuhteet monisuuntaisempina.

Tasa-arvotyö muotoutui paradoksaalisuuksien kautta, pakenemalla määrityksiä, asemoitumalla yhtäältä kritiikin kohteeksi ja toisaalta näyttäytymällä ikään kuin luonnostaan juhlallisena ja tärkeänä. Tai sitten tasa-arvolle ei vain ollut sanoja, ainakaan sellaisia, jotka tulisivat kuulluiksi siinä tasa-arvotyön diskurssissa, joka on tunnistettu ja tunnustettu. Haastattelussa oli kuitenkin sanottava jotakin, keskusteluissamme, jossa ei välttämättä sen enempää haastattelijalla kuin haastateltavallakaan ollut sanoja.

Jotakin tasa-arvon monimutkaisuudesta kertoo sekin, että vaikka tasa-arvotyötä olisi tehty vuosikymmenien ajan, sanoja siitä puhumiseen ei aina löytynyt, kuten esimerkiksi keskusteluissamme Iidan ja Marian kanssa. Kyseiset alla olevat otteet ovat esimerkkejä siitä, kuinka sekä haastattelija että haastateltava empivät, etsivät ja muotoilevat kysymyksiä ja vastauksia keskustellessaan. Epäröin haastattelijana sen kanssa, kuinka ylipäätään lähdemme puhumaan tasa-arvosta niin, että voimme väistää kulttuurisia mallitarinoita. Ehkä myös toivoin, että tasa-arvotyön tekijät tarjoaisivat tutkijalle ja tutkimukseen puuttuvia sanoja. Esimerkiksi Iidan kanssa emme todennäköisesti tavoittaneet toisiamme kysyessäni häneltä ”henkilökohtaista käsitystä tasa-arvosta” ja Iidan puolestaan puhuessaan ”tasa-arvon tasoista”:

> Kristiina: No, minkälainen sun sitte ihan tämä tämmönen henkilökohtanen käsitys tasa- arvosta on?
> Iida: Tarkotatko niinkun millä, millä tasolla?
> Kristiina: Millä tasolla?
> Iida: Niin.
> Kristiina: No, tuota, no, jos nyt vaikka puhutaan ihan tästä sukupuolten välisestä tasa-arvosta.
> Iida: Sitä ei ole saavutettu vielä. Siis meillä on paljo hyviä juttuja, on menty eteenpäin. (haastateltava siirtyy kuvaamaan kuluneita vuosikymmeniä).
> Kristiina: Ihan totta. Tuota niin, mä oisin vielä ihan palannu tähän, tähän tasa-arvo, tasa-arvokäsitykseen sulle henkilökohtasesti, että, et, et mitä se esimerkiks sulle henkilökohtasesti merkitsee ihan, ihan?
> Iida: Omana itsenäni?
> Kristiina: Niin. Niin.
> Iida: Kyllä se merkitsee niinku ihan peruslähtökohtana jo ihmisoikeutta.

> Mervi: Mm. No, millai tän nyt kysyis sitten, että, että tuota, niin, niin mitä tuo tasa-arvo sitte niinku tarkottaa?
> Maria: Joo. En mie tiiä. Se vois tarkottaa jotain semmosta (…) mitä vois puhua oikeudenmukaisuutena, mut sekin on jotenki niin ryvettyny (…) nythän puhutaan ihmisoikeuksista esimerkiksi, niin tulee paha mieli siitä, että

mitenkä niitä niinku käytetään ties mittenkä valtapolitiikkojen tämmösinä naamiaisasuina.
Mervi: Mä ehkä voisin vielä, ehkä tarkennan tota mun (…) mitä se niinku henkilökohtasesti niinku sulle tarkottaa? Tai merkitsee?
Maria:Jaa.
Mervi: Et sehän voi tietenkin liittyä siihen oikeudenmukaisuuteen tämmönen oma.
Maria: Mm.
Mervi: Mä
Maria: Ei mittään (…) minäkin (…) ajatellu sitä sillä tavalla. Pitäskin ajatella, ehkä, mut et kun mä en oo sitä tasa-arvon termiäkään niinku käyttäny oikeestaan paitsi nyt tässä (viittaa tasa-arvoprojektiin) (…) Mut että mitä se henkilökohtasesti ois, niin en minä osaa sitä määritellä. Mitä se nyt vois olla vaikka. Näitä on näitä tämmösiä, että, että no, mitä esimerkiks tällä hetkellä mä ajattelen, et mitä se mulle merkittis juuri niin, tota, että, et minuu ei voi syrjäyttää iän, sukupuolen, terveydentilan, ulkonäön, joittenkin tämmösten perusteella. (…) Mut aika, aika hepponen, hepponenhan se on. Tasa-arvo. Niin. On kyllä vaikee kysymys, en minä tiedä.

Mervin ja Marian välisessä keskustelussa Maria väisti tasa-arvon käsitteen käyttämistä tai ainakin sen tarkkaan määrittelemistä. Tilanne on mielenkiintoinen. Tasa-arvotyössä kuulluksi tuleminen edellyttää diskurssitaituruutta, asiantuntijuutta ja vakuuttavasti puhumista. Haastattelutilanteessa kysymyksen kohdistuessa tasa-arvotyötä tehneelle, puhetapa muuttuu. Tasa-arvo tulee haastatteluissa puhutuksi monimutkaisena ja ongelmallisena, heppoisana ja normatiivisena käsitteenä, mikä tietysti kertoo myös yleisemmin tasa-arvoon yhdistetyistä merkityksistä. Lucina kertoi, että hän vierastaa hallinnollisena, byrokraattisena, jossain määrin naiivina ja mahdottomana pitämäänsä tasa-arvo-sanaa:

> Mä jotenki vähän vierastan sitä tasa-arvo-sanaa (…) Mä näen sen tasa-arvo-sanan sillai pikkusen, jossain määrin hallinnollisena ja jossain määrin byrokraattisena, jossain määrin naiivina, jossain määrin mahdottomana. (Lucina.)

Keskusteluissa osa haastatelluista henkilöistä pohti käsitteestä luopumista. Jotkut haastateltavista ilmoittivat suoraan, kuten Martta, etteivät enää puhu tasa-arvosta:

> Mielelläni mä en käytä koko sanaa. Minusta se on kärsiny niin pahasti inflaation, ett siin on tavallaan niinku se kärki kadonnu. Että kaikenlaiset ihmiset käyttää sitä millon mihinkin tarkotukseen. (Martta.)

Ollaan tilanteessa, joka on seurausta tasa-arvoon liittyvän diskurssin pakottavuudesta. Tasa-arvotyössä puhujan paikat ovat vakuuttavasti puhuvien ammattilaisten. Kuulluksi tuleva puhe on tarkoittanut professionaalisessa tasa-arvotyössä markkinoiden kielellä heteronormatiivisessa järjestyksessä puhumista. Se on tar-

koittanut yksinkertaisuutta, arkikieltä, käytännönläheisyyttä, tilanteesta toiseen sovellettavissa olevia ratkaisuja ja markkinatermejä.

Tasa-arvon mallimaan kulttuuriseen menestystarinaan ei ole sen sijaan näyttänyt mahtuvan epäröintiä tai epävarmuutta. Esimerkiksi tilanteessa, jossa projektitapaistunut tasa-arvotyö on saanut mediajulkisuutta, tasa-arvoa on puhuttu jopa niin, että äkkiseltään yhteyttä tasa-arvoon on voinut olla vaikeaa löytää. Tässä mielessä on ymmärrettävää, että tasa-arvon käsitteestä ja sen määrittelystä on kieltäydytty.

Luen haastattelupuheesta pyhän ja parjatun paradoksaalisuuden. Paradoksaalisuus kertoo, kuinka hankalaa tasa-arvosta on ylipäätään puhua tilanteessa, jossa puhetta järjestävät keskenään jännitteiset intressit, markkinat, hallinnan mekanismit ja eron teot. Tasa-arvo näyttäytyy pyhän kaltaisena, kun se puhutaan ikään kuin itsestään selvästi ja luonnollisesti tärkeänä eikä siihen haastattelutilanteessa kajota millään tavalla. Toisaalta käsitteen juhlallisuus ja pyhyys hämärtyvät, kun ajatellaan, että tasa-arvo riittää oikeuttamaan monenlaisia pyrkimyksiä, tehostamaan toimintaa ja vääntämään vielä vähän ihmisten selkänahasta irti. On vaikeampi asettua vastahankaan silloin, kun kilpailukyvyn edistäminen ja tuottavuuden kasvattaminen puhutaan tasa-arvon nimissä eikä esimerkiksi riistokapitalismina. Kukapa tasa-arvoa haluaisi vastustaa? Pyhä tasa-arvo on oivallinen apuväline erilaisissa neuvotteluissa.

Tässä mielessä tasa-arvo ja kehitys käsitteinä toimivat samalla tavalla. Kehitys puhutaan luonnostaan tärkeänä ja tavoiteltavana tilana, mutta kysymykset siitä, mitä se tarkoittaa, keiden on kehityttävä tai keiden intresseistä on kulloinkin puhe, eivät ajattelutapaan mahdu (ks. Filander 2000, 35–40, 164). Pyhänä tasa-arvo näyttäytyy silloin, kun se puhutaan esimerkiksi kutsumustyönä, jonakin, jolle on omistauduttu kokonaisvaltaisesti:

> Sil on älyttömän suuri merkitys mulle henkilökohtasesti ja se on edelleen varmaan semmonen tai tulee aina olemaan semmonen asia, joka on lähellä sydäntä ni, että, et mun mielest sille siis yksinkertaisesti täytyy tehdä koko ajan jotain, että sitä tilannetta saatas paremmaks. (Hertta.)

Hertta kuvasi tasa-arvoa asiana, joka on lähellä sydäntä ja jolle täytyy koko ajan tehdä jotain, jotta tilanne saataisiin paremmaksi. Toisaalta tasa-arvo näyttäytyi parjattuna. Tasa-arvosta oli luovuttu, se oli nähty ongelmallisena ja toimimattomana. Pyhän ja parjatun paradoksaalisuus kertoo, että tasa-arvotyössä tapahtuu asioita, joista emme saa kiinni sen kielen sisällä, jossa olemme (vrt. Vähämäki 2004). Paradoksaalisuus kertoo myös, ettei tasa-arvolle ole löydettävissä alkuperää tai autenttista ydintä, että se on yhteiskunnallisten valtamuodostelmien tuote ja jatkuvassa tulemisen tilassa.

7.6 Ei mikään sankaritarina

Olen tässä luvussa tarkastellut, minkälainen toimijuus on ollut tasa-arvotyössä tarjolla ja mahdollista. Tasa-arvotyö ei ole ollut sankaritarina. Tähän liittyen Bronwyn Davies on viitannut länsimaiseen moderniin kertomukseen, joka on ollut sankari-

tarinoilla kuorrutettu (esim. Davies 1999). Kertomuksen juonteeseen ovat kuuluneet sankarit, jotka ovat voittaneet hankaluudet, joita maailma on heidän tielleen asettanut. Samalla sankaruus on ollut positio, johon naisella ei ole ollut pääsyä. Ajatus sankaritoimijasta on ollut humanistisen, rationaalisen, itseriittoisen yksilöllisyyden ideaali. Se on tarkoittanut yksilöä, joka valitsee, valveutuu, vapautuu ja vapauttaa, valistaa ja vastaa omista tekemisistään.

Vaikka tasa-arvotyö on tullut puhutuksi sitoutuneisuutena, uhrautumisena, yhteistyönä ja mielihyvää tuottavana, on siihen liittynyt monenlaista epämukavuutta. Tasa-arvoon liittyvät ongelmat ovat olleet tiedossa. 1970-luvulla edistettiin samapalkkaisuutta. 2000-luvulla edistetään edelleenkin samapalkkaisuutta. Naisten pelättiin valtaavan koulut ja työpaikat edellisellä vuosituhannella ja sama pelko on jatkunut tällä vuosituhannella. Tasa-arvo ei ole tullut. Vaikka toisaalta tasa-arvon mallimaan myyttiä on hyödynnetty ja tasa-arvoa on ehdotettu Suomen vientituotteeksi, eivät tasa-arvotyötä ole siivittäneet sen enempää kannustukset kuin selkään taputukset, yhteiskunnalliset arvonannot eivätkä kiitokset.

Sen sijaan, tasa-arvotyö on ollut vuosikymmenten mittaista oikeudenmukaisuuden eteen kamppailua, missä todennäköisimmät taputukset ovat olleet merkityksiltään jotain muuta kuin kannustavia. Kiitos hyvin tehdystä työstä on todennäköisimmin tullut tasa-arvotyön tekijältä itseltään, jos aina niinkään. Tutkimustulokset ovat jatkaneet tasa-arvoon liittyvien ongelmien esille tuomista ja yhteiskuntamme on todettu jatkavan eriarvoistumistaan.

Keskusteluissamme tasa-arvotyötä tehneiden henkilöiden kanssa tasa-arvotyössä aikaansaaminen, vaikuttaminen ja periksiantamattomuus ja toisaalta oman toiminnan vähättely ja itsen pidättely kietoutuivat yhteen. Tasa-arvotyö on merkinnyt asiantuntijan ja tietäjän positioihin asettumista ja asettamista ja toisaalta tietäjän position väistämisyrityksiä, asettumista sivuun, kuuntelijaksi ja olemaan olematta mitään mieltä, toimimista samaan aikaan sekä näkyvänä että näkymättömänä.

Tasa-arvotyö on edellyttänyt henkilökohtaista sitoutumista. Työllä on ollut naisleima (Rantalaiho 2004) ja poikkeuksellisen kovat vaatimukset. Tasa-arvotyö on kysynyt kulttuurista ja sosiaalista kompetenssia ja kompetenttius puolestaan itsesäätelyä ja -kontrollia. Kun ajatellaan Suomessa tehtyä ja tekeillä olevaa tasa-arvotyötä, tulipa se sitten tuotetuksi ilman sen suurempia taloudellisia tai poliittisia resursseja tai sitten merkittäviäkin resursseja nauttivana, mutta projekteihin rajattuna, tulee ehkä paremmin ymmärrettäväksi, kuinka tärkeää on ollut esittää itsensä ja asiansa tietyllä tavalla.

Tasa-arvotyö on järjestynyt epävarmaksi projektitapaistuneeksi pätkä-, osa-aika-, määräaikais-, ilmais-, piilo- ja vapaaehtoistyöksi, yhteiskunnallisille liikehdinnöille ja vaatimuksille alisteiseksi toiminnan muodoksi. Siinä keskeiseksi kompetenssin muodoksi on muotoutunut ehkä väistämättä tietynlainen diskurssitaituruus. ”Oikeanlainen” puhetapa ja sen strateginen hyödyntäminen ovat voineet mahdollistaa valtasuhteiden haastetuksi tulemisen. Olemme valitettavasti voineet vain harvoin lukea kyseisistä eri puolella Suomea tapahtuneista tilanteisista vastarinnan muodoista, koska tasa-arvotyön julkidiskursseihin ne eivät ole mahtuneet. Ne saattaisivat julkidiskursseihin kirjoittautuessaan uhata markkinaorientoitunutta kansallista kehittämisprojektia, johon professionaalinen tasa-

arvotyö ja tasa-arvoprojektit ovat kytkeytyneet. Ne voisivat uhata myös heteronormatiivisuutta, jota projektitapaistunut tasa-arvotyö on tullut ylläpitäneeksi.

Asiantuntijan tai ammattitaitoisen tietäjän paikka ei ole automaattisesti tuonut siihen asettuvalle, mutta edelleen vajavaiseen sukupuoleen heteronormatiivisessa järjestyksessä luetuksi tulevalle legitimiteettiä. Naiseksi nimetylle tasa-arvotyön tekijälle, kuten muillekin naisleiman saaneille ammateille, tietäminen on ollut toiseuteen asettamista ja asettumista, puheoikeuden vaillinaisuutta (vrt. Hakala & Hynninen 2007; Rantalaiho 2004). Tapa, jolla tasa-arvotyössä on voinut mahdollistaa jonkinlaista kuulluksi tulemista, on projektitapaistumisen myötä yleiskieleksi muotoutuneen rahan kielen toistaminen. Tasa-arvollekin on tällä tavalla löytynyt tapa tulla hyödynnetyksi. Tasa-arvon valjastuminen markkinoiden palvelemiseen on tarkoittanut, että toisenlaiset puhetavat eivät ole tulleet kuulluiksi.

Liisa Rantalaiho (2004) on kuvannut hyvinvointityön ammattien liikettä, joka on ollut kertomusta siitä, miten kollektiiviset ammatilliset toimijat syntyvät, miten yhteyksiä toisiin haetaan, miten yhteisiä etuja määritellään ja miten ammatillisia projekteja vievät eteenpäin sekä yksilöidyt että kollektiiviset ammatilliset toimijat. Sama havainto pätee tasa-arvotyöhön siitäkin huolimatta, ettei tasa-arvotyö ole saanut samanlaista virallista yhteiskunnallista legitimiteettiä. Tasa-arvoon liittyvien ongelmien pysyvyys, naisten välinen yhteistyö yhdessä sen kanssa, että tasa-arvotyössä tietynlaisen diskurssitaituruuden saavuttamisen myötä on avautunut myös muutoksen mahdollisuuksia, ovat ylläpitäneet tasa-arvotyön jatkuvuutta.

Tasa-arvotyön liikehdintä on kertonut tietysti myös, että tasa-arvotyö hakee jatkuvasti muotoaan. Tasa-arvotyön tarina ei ole deterministinen ja lineaarinen kehitys- tai sankarikertomus. Se ei ole myöskään ollut yksisuuntaisesti markkinoihin alistumisen tarina. Tasa-arvotyö on ollut tilanteinen, sattumanvarainen, monimutkainen, säröinen, epämääräinen, jatkuvia yllätyksiä tarjoava eli samaan aikaan sekä mahdollinen että mahdoton:

> Tyyne: Et kyllä mä siinä mukana oon, mutta, tota, haluan, ett mahollisimman moni muukin osallistuu siihen ja on tukemassa sitä (…)
> Kristiina: Samaa työtä.
> Mervi: onks se mahdollinen yhtälö yhdistää tämmöstä tasa-arvonäkökulmaa?
> Tyyne: On. Se on jopa välttämätönt-, et kyl se pitää, kyl sitä pitää tehdä niin kauan, kunnes se on valmis. Ja tuskin, en mä tiä onks se koskaan. Ei varmaan. Kyl se, kyl se on ihan mahdollinen.

> Tasa-arvoinen Suomi ois sitä, että ois enemmän semmosia ihmisiä, joihinka on tihkunu tätä tämmöstä tasa-arvon tietoa ja tietämystä ja jotka enemmän kyseenalaistais ja pohtis näissä arkitilanteissa sitä, että mitenkä tässä voidaan toimia, jotta toimittais tasa-arvosesti. (…) Se on niinkun tämmönen jatkuva pähkäilyn prosessi. (Maria.)

8 Mitä tulikaan tehdyksi?[30]

Olen tässä tutkimuksessa tarkastellut, miten tasa-arvotyö ja siihen liittyvä sukupuoli ovat Suomessa muotoutuneet, minkälaisia jännitteitä tasa-arvotyössä on ollut ja minkälainen toimijuus on ollut tasa-arvotyössä mahdollista. Tutkimuksen keskeinen juonne on ollut tasa-arvotyön projektitapaistuminen ja sen pohdinta, miten tarkastelemaani tilanteeseen on tultu, mitä seurauksia sillä on ollut ja miten on oltava ja tehtävä, jotta on tullut tasa-arvotyössä kuulluksi. Tutkimusaineistoni on laaja. Se on koostunut tasa-arvoa koskevista poliittisista ja hallinnollisista dokumenteista, 99 julkisrahoitteiseen tasa-arvoprojektiin liittyvistä dokumenteista sekä tutkimushaastatteluista, joissa on haastateltu 30 Suomessa tasa-arvotyötä tehnyttä henkilöä.

Tarkastelemani ajanjakso on ylettynyt valtiollisen hyvinvointi- ja tasa-arvopolitiikan syntyvaiheista 1970-luvulta vuoteen 2008 asti. Tarkastelussani erityishuomiota on saanut 1990-luku ja sen jälkeinen aika. EU:n jäsenyyden myötä julkinen sektori on ollut markkinoitumassa. Liiketaloudellinen ajattelu ja julkisrahoitteiset projektit ovat läpäisseet toiminnan, joka ei ole perinteisesti orientoitunut voiton tavoitteluun. Olen tarkastellut kyseisen käänteen seurauksia tasa-arvotyön tavoitteisiin ja toimintatapoihin. Yhtäältä yksilölähtöisyyttä väistävän, mutta yksilön säilyttävän ja toisaalta yhteiskunnalliset valtasuhteet huomioivan toimijuuden lukutavan muotoileminen on ollut toinen tutkimuksen keskeinen juonne.

Teoreettinen viitekehykseni on perustanut ajatukselle todellisuuden diskursiivisesta muotoutumisesta. Michel Foucault'n teoriat kielestä ja diskursseista ja tietovalta-suhteesta sekä Foucault'n ajattelua hyödyntäneen feministisen jälkistrukturalistisen tutkimuksen teoretisointi ovat olleet tutkimuksessani keskeisiä (esim. Foucault 2000; Davies ym. 2001; Butler 1990; Pulkkinen 2003). Aineistoni analyysivälineinä olen soveltanut ja yhdistellyt Foucault'n diskurssianalyyttistä ja genealogista lähestymistapaa (Foucault 2003, 1998, 1984; Carabine 2001; Pulkkinen 2003). Olen soveltanut myös feministisen jälkistrukturalistisen lähestymistavan edelleen kehittämää Jacques Derridan ajatteluun perustavaa dekonstruktiivista luentaa (esim. Derrida 1988, 2003; Lather 2003; Naskali 2003).

Tutkimuskysymykseni olivat:

1. Miten tasa-arvotyö ja siihen liittyvä sukupuoli ovat Suomessa muotoutuneet?
2. Minkälaisia jännitteitä tasa-arvotyöstä on ollut löydettävissä?
3. Minkälainen toimijuus on ollut tasa-arvotyössä tarjolla ja mahdollista?

[30] Kiitän Katariina Hakalaa otsikosta.

Tasa-arvotyön projektitapaistuminen

Tasa-arvoon liittyvät ongelmat on esitetty pysyvinä yhteiskunnallisina ilmiöinä, ja tasa-arvoon liittyvien ongelmien ylittämiseksi on tehty vuosikymmenten ajan tasa-arvotyötä. Tasa-arvotyö on ollut Suomessa hyvinvointityötä (vrt. Henriksson & Wrede 2004), jota on tarvittu erilaisten poliittisten ja hallinnollisten ohjelmien tavoitteiden ajamiseen. Tasa-arvo on itsessään kelvannut huonosti argumentiksi, minkä seurauksena tasa-arvotyö on valjastunut palvelemaan vaihtuvia yhteiskunnallisia intressejä (vrt. Holli 2003). Tasa-arvotyö ei myöskään ole saanut vuosikymmenten jatkumosta tai sitä legitimoivasta tasa-arvolaista huolimatta vastaavaa virallista asemaa kuin muut hyvinvointityöt. Esimerkiksi tasa-arvoon liittyvä koulutus on ollut Suomessa hajanaista, yliopistollisten naistutkimuksen kurssien ohella pääsääntöisesti omaehtoista, projektitapaistunutta ja maksullista toimintaa, joka on ollut yksittäisten henkilöiden vastuulla. Tasa-arvotyö on kuitenkin professionaalistunut muiden hyvinvointitöiden ohella projekteiksi ja erilaiseksi valmentamiseksi ja konsultoimiseksi.

Olen tuonut esille tasa-arvotyön projektitapaistumiseen liittyvän vallan muodon ja sen seurauksia. Kävin läpi, millä tavalla valtionosuus- ja tulosohjausuudistuksilla, julkishallinnon hajautumisella, uudella julkishallintoajattelulla, markkinoitumisella, Euroopan unionin jäsenyydellä ja naisten omalla toiminnalla on ollut seurauksensa tasa-arvotyön projektitapaistumiseen. Tasa-arvotyön projektitapaistuminen ei ole ollut yhtenäinen tai lineaarinen ilmiö, vaan se on muotoutunut monenlaisista tekijöistä eri aikoina. Lineaarisuutta on säröttänyt esimerkiksi se, että tasa-arvotyötä tehtiin hankkeina ja projekteina jo valtiollisen tasa-arvopolitiikan syntyvaiheessa 1970-luvulla ennen kuin projektien puhetavoissa oli havaittavissa markkinoitumista.

Projektitapaistumisen vallan muoto on ollut tuottava. Se on järjestänyt sitä, mitä ja miten tasa-arvosta on voinut puhua tullakseen kuulluksi. Projektitapaistuminen on legitimoitunut innovoimalla sukupuolen uudelleen, mikä on puolestaan ylläpitänyt heteronormatiivista järjestystä. Lisäksi projektitapaistumista on pitänyt yllä historiattomuutta toistava markkinoiden toimintalogiikka, joka perustuu parasta ennen –ajatteluun ”uutuuksien” kehittelyllä (vrt. Tollin 2005). Näin tasa-arvolle on löytynyt tapa tulla ”hyödylliseksi”. Julkisin budjettivaroin toteutetusta tasa-arvotyöstä on tullut liiketalouden ideologialla operoituvia projekteja, samalla kun projektista on muotoutunut keskeinen yhteiskunnallisen hallinnan muoto ja markkinalogiikan läpiviejä julkiselle sektorille.

Tasa-arvotyön jännitteet

Tasa-arvotyöstä on ollut luettavissa keskenään jännitteisiä tasa-arvon lähestymistapoja. Tasa-arvotyössä on tavoiteltu muun muassa tuottavuutta, tehokkuutta ja kilpailukykyä ja tyttöjen, naisten, miesten, eri-ikäisten, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ja maahanmuuttajien aseman parantamista. Tasa-arvotyössä on tehty näkyväksi työpaikan sukupuolistuneita käytäntöjä, häirintää ja syrjintää, etsitty naiseuden ydintä menestystekijänä sekä kannustettu tyttöjä sahaamaan ja poraamaan.

Tarkastelin tasa-arvotyössä samanaikaisesti läsnä olevia jännitteitä paradoksaalisuuden (Lather 2003; Naskali 2003) käsitteen avulla. Osoitin, että projektitapaistuminen on yhtäältä edesauttanut tasa-arvoon liittyvien ongelmien näkyväksi ja nimetyksi tulemista, mutta toisaalta se on samaan aikaan tullut ylläpitäneeksi yhteiskunnallisten erojen, erityisesti sukupuolen, hierarkkista järjestymistä. Tasa-arvotyössä on samanaikaisesti ylläpidetty ja haastettu yhteiskunnallisia erontekoja ja tultu tilanteeseen, jossa toiset erot ja tietämisen tavat ovat olleet uskottavampia kuin toiset.

Projektitapaistumisen menestystarinaan on kuulunut, että naisiin toimintansa kohdistavissa EU-rahoitteisissa projekteissa naisiksi nimettyjen keskinäinen toiminta on kuvattu antoisana. Samalla naisten yhteiskunnalliseen asemaan liittyviä ongelmia on tunnistettu. Toisaalta tasa-arvotyön kohdistuminen tyttöjen ja naisten rohkaisuun ja itsetunnon vahvistamiseen ovat kertoneet hierarkkisesta sukupuolijärjestyksestä, jossa suuntana on ollut yhteiskunnallisesti ylemmäksi arvoasteikossa asettuva mieheys (myös Brunila ym. 2005). Tyttöjä ja naisia on valmennettu potentiaaliseksi työvoimareserviksi, joustavaksi työvoimaksi työmarkkinoiden kulloisiinkin tarpeisiin. Siitä on saattanut tulla niin totuttu tapa, ettei sitä kyseenalaistava puhe ole tasa-arvotyössä tullut kuulluksi.

Vaikka tasa-arvotyö on osaltaan tehnyt heteronormatiivista järjestystä näkyväksi, on projektitapaistuminen ylläpitänyt heteronormatiivisuutta. Myöskään moninaisuuden käsitteestä ei ole ollut kyseisen vallan muodon näkyväksi tulemisessa apua sen valjastuessa inklusiivisella politiikalla talouden intressien palvelemiseen. Jos Suomessa tehdyn tasa-arvotyön on ajateltu edistäneen nimenomaan naisten asemaa, osoittavat tutkimustulokseni tällaisen ajattelutavan vähintäänkin ongelmalliseksi.

Projektitapaistuminen on ylläpitänyt, etenkin EU:n jäsenyyden myötä, tasa-arvon valjastumista tuottavuuden, tehokkuuden ja kilpailukyvyn vahvistamiseen, projektirahoituksesta kilpailuun ja teknisrationaalisiin toimenpide-ehdotuksiin. Tasa-arvotyötä tehneen henkilön toteamus, että sitä tehdään mihin rahaa saadaan, kiteyttää tältä osin tutkimustulokseni. Markkinoituminen on suunnannut tulosja tuotelähtöiseen ajatteluun. Lopputulema on ollut, että projekteissa on tuotettu vuosien ajan ”tuotteita”, jotka eivät ole levinneet mihinkään eikä niiden ole ollut tarkoituskaan levitä.

Tutkimuksen asema on muuttunut siinä mielessä, että vielä 1980-luvulla toteutetuissa tasa-arvoprojekteissa naistutkimus on ollut keskeisesti käsitteineen mukana. 2000-luvulla toteutetuissa projekteissa tutkimuksen kieli on ollut enenevissä määrin liiketalouden kieltä ja yhteiskunnalliset erot jotakin, jota on inklusiivisella politiikalla valjastettu talouden palvelemiseen. Tutkimus on liikkunut kohti projektiyhteiskunnan suuntaamaa, markkinoita palvelevien menetelmien ja vaihtoehtojen toimivuuden kustannustehokkuuden ja vaikuttavuuden arviointia, mikä on samalla Pekka Sulkusen mukaan tarkoittanut moraalisten ja eettisten lähtökohtien tulemista sivuutetuiksi (ks. Sulkunen 2006, 29, 33).

Tasa-arvoprojekteissa ovat kohdanneet keskenään erilaiset intressit, mikä on voinut mahdollistaa tasa-arvoon liittyvien ongelmien tunnistamista ja yhteistyötä. Toisaalta julkinen sektori on tullut projektirahoituksesta riippuvaiseksi, mistä on seurannut keskinäistä kilpailua ja jännitteiden jääminen piiloon. 2000-luvulla

projekteja on klusteroitu valtakunnallisiksi projektiryppäiksi niin, että yksittäisessä projektissa on saattanut toimia 60 alaprojektia. Yhteisöllisyyden vahvistumisen sijaan toiminta on hajautunut eivätkä naisjärjestöt, viralliset tasa-arvoelimet, tutkijat ja projekteissa toimivat ole välttämättä tavoittaneet toisiaan.

Vastuu tasa-arvon edistymisestä on siirtynyt yksittäisiin tasa-arvoprojekteihin. Projektitapaistuminen on järjestänyt projektien toimintaa hierarkkisesti ja hierarkkisiin positioihin. Tasavertaisen toiminnan tavoitteleminen on osoittautunut hankalaksi. Hierarkkisesti järjestyvä toiminta on tarkoittanut ongelmien henkilöitymistä, jolloin projektissa toimivien keskinäinen vallankäyttö on saattanut jäädä tarkastelun ulkopuolelle. Se on hankaloittanut projektissa työskentelevien keskinäisestä vallankäytöstä puhumista.

Tutkimustulosteni perusteella markkinoitumisesta ja heteronormatiivisuudesta on muotoutunut projektitapaistumisen myötä liitto, jossa kumpikin on tarvinnut toistaan. Projektitapaistumiseen sisältyvien subjektivoinnin muotojen suuntana on ollut projektien toimenpiteillä täydellistyvä, vapauden ja menestyksen mantralla ylistetty ja markkinoille alistettu yksilöllisyys. Projektien tasa-arvotyössä subjektivoinnin muodot ovat kohdistuneet tytöiksi ja naisiksi nimettyihin. Naisten on kulttuurisesti nähty uhkaavan olemassa olevia järjestyksiä, jolloin kyseinen liitto on lievittänyt uhkaa valjastamalla naiset liikuteltavaksi työvoimareserviksi kulloisiinkin muuttuviin taloudellisiin tarpeisiin.

Hyvinvointivaltiota on Suomessa tuotettu panostamalla julkiseen sektoriin. Hyvinvointivaltion supistamisen ja uudelleenorganisoinnin ei ole todettu saavan laajaa kannatusta (Pierson 2001; Julkunen 2004). Hyvinvointivaltio on saanut Suomessa osakseen laajan kansalaisten tuen ja sitä on ajateltu naisystävällisenä (esim. Anttonen ym. 1994). Olen kuitenkin tuonut esille, että projektitapaistuminen on koskenut tasa-arvotyön ohella koko julkista sektoria samalla kun toiminta on tullut riippuvaiseksi projektirahoituksesta julkisrahoitteisten projektien toimiessa markkinoitumisen välineinä. Projektiyhteiskunta (Sulkunen 2006) ja projektitapaistuminen ovat osallistuneet hyvinvointivaltion purkamiseen.

Projektitapaistuminen on kuitenkin tapahtunut ehkä siinä mielessä yllättävällä tavalla, että sen laajalle ulottuvia seurauksia ei ole osattu odottaa eikä riittävästi tarkastella. Olen halunnut tutkimuksellani osoittaa, että projektitapaistumisen seurausten tulisi olla keskeisiä tarkastelun kohteita koko hyvinvointivaltion tulevaisuutta ajatellen. Osoittamalla, että ”projektimarkkinat” toimivat tavalla, josta kenelläkään ei viime kädessä näyttäisi olevan vastuuta, olen toivonut voivani herättää keskustelua siitä, mihin suuntaan määräänsä koko ajan kasvattavat projektit yhteiskuntaamme ja toimintaamme vievät.

Kun vallan ulkopuolisia paikkoja ei ole

On ollut syytä kysyä, miten ja mistä voi löytyä muutos, jos ”riistetystä” on tullut järjestelmän osa, jos kuulluksi on tullut parhaiten toistettu ja jos ulkopuolisuutta ei ole. Missä on avaus, jos vallan muodot enenevissä määrin järjestävät toimintaa taloustalkoohenkiseen rahan kielen toistamiseen, jota olemme oppineet itse haluamaan tai jonka kanssa olemme oppineet Raija Julkusen (2008, 305) mukaan elämään samanaikaisesti sen mielekkyyttä epäillen?

Olen etsinyt avausta tasa-arvotyöstä itsestään. Nykytilanteen ymmärtäminen on edellyttänyt sen prosessin tarkastelua, jonka tuloksena olemme päätyneet ajattelemaan tietyllä tavalla. Vastakkainasettelut ovat tuottaneet uusia vastakkainasetteluja. Kehässä kiertämisen välttämiseksi on tarvittu käsitteitä, jotka suuntaavat sekä/että-ajatteluun joko/tai-ajattelun sijaan. Diskurssianalyyttisten lähestymistapojen, genealogisten linssien ja dekonstruktiivisen luennan yhdessä soveltaminen ovat tarjonneet subjektifikaation ja poliittisen toimijuuden käsitteiden ohella tärkeitä vihjeitä toimijuuden lukutapaan (Davies ym. 2001; Pulkkinen 2003). Toimijuuden lukutavan lähtökohtana ei ole ollut itseriittoinen subjekti, mutta ei myöskään yksisuuntaisesti markkinasuhteeseen alistuminen tai dikotomioiden väliin jumittuminen. Projektitapaistunut tasa-arvotyö on ollut yhtäältä valtasuhteiden tuotos, mutta toisaalta se on muotoutunut kyseisissä valtasuhteissa. Esimerkiksi ”oikeanlaisen” naiseuden tilanteinen tuottaminen on mahdollistanut tilanteisen ”puhujan” paikalle asettumisen ja tasa-arvoa koskevien ongelmien nimetyksi tulemisen.

Vaikka toisaalta tasa-arvoon liittyvät ongelmat on todettu pysyviksi yhteiskunnallisiksi ongelmiksi, on niitä samanaikaisesti haastettu. Siellä missä on ollut valtaa, on ollut myös ”oikein” hallinan ohella vastarintaa. Eräänlaiseksi vastavoimaksi yksisuuntaiselle markkinoiden, heteronormatiivisuuden ja hallinnan mekanismeille alistumiselle olen ehdottanut lukutapaa, joka on paradoksaalista sikäli, että siitä on luettavissa samanaikaisesti alistumista ja vastarintaa, sopeutumista ja sopeutumattomuutta, pakkoa ja vapautta, väistämättömyyttä ja mahdollisuutta.

Projektitapaistunutta tasa-arvotyötä on rytmittänyt rahan kieli ja toisto, mutta ei kuitenkaan pysyvyys. Toistoon on sisältynyt yllätyksellisyyttä, mikä on avannut mahdollisuuden kategorisointien säröttymiseen. Tasa-arvoprojekteissa vuosikymmenten ajan tehdyllä tasa-arvotyöllä on ollut tilanteisia vaikutuksia ja tasa-arvoprojektit ovat olleet tässä mielessä mahdollistajia. Ne ovat tulleet tuottaneiksi diskurssitaituruutta ja mahdollistaneet osaamisen ja yhteistyötapojen muotoutumisen. Vuosien mittainen naisiksi nimettyjen yhteistoiminta on ylläpitänyt tasa-arvotyön jatkuvuutta. Projektit ovat tarjonneet tilanteisia mahdollisuuksia tasa-arvoon liittyvien näkökulmien esiin tulemiseen ja yllättäviinkin kohtaamisiin tiettyjen ehtojen määrittämissä rajoissa. Projektitapaistunut tasa-arvotyö on näin ajateltuna edustanut tasa-arvotyön jatkuvuutta ja suomalaista naisliikettä (myös Tuori 2007, 157).

Toisaalta diskursseilla on taipumus muotoutua totutuiksi puhetavoiksi ja ikään kuin omiksi itsestä lähteviksi puhetavoiksi. Tällöin viattomalta vaikuttavasta, mutta osaltaan puhujan paikkoja tarjoavasta flirttailusta liiketalouden kielen kanssa on voinut tasa-arvotyössä seurata tilanne, jossa kieltä ei enää tunnisteta, saati tunnusteta omasta puheesta. Sillä, miten jokin asia puhutaan, on seurauksia. Sama pätee heteronormatiivisuuteen: kaksinapaiseen ja hierarkkiseen sukupuolijärjestykseen asettumalla on voinut tulla joissakin tilanteissa paremmin kuulluksi, mutta samalla on päädytty kiertämään kehää, ylläpitämään sitä mitä toisaalla on koetettu purkaa.

Jos vallan muotoa ei tunnisteta, päädytään toistamaan. Toistumisesta tulee kehä, jota ylläpitävä valta ei tule näkyväksi. Pakottavuudella on ollut vakavia seurauksia. Tällaisia ovat olleet esimerkiksi tasa-arvoprojektista irtisanotuksi tuleminen, kiusaaminen, mitätöinti ja häirintä, projektissa toimivien keskinäisen toimin-

nan vaikutusten tarkastelematta jääminen, tasa-arvon käsitteen käyttämisestä ja määrittelystä kieltäytyminen ja tasa-arvotyön jättäminen kokonaan.

Tutkimuksen luotettavuus ja merkitys

Olen koettanut läpi tutkimuksen perustella tekemiäni valintoja, menetelmiä ja tulkintoja eli tehdä lukijalle näkyväksi, millä tavalla tutkimus on rakentunut ja miten lukutapani on järjestänyt sitä, mikä on tullut tutkimuksen avulla näkyväksi ja miten.

Keskeinen tutkimustehtäväni on ollut tuoda esille tasa-arvotyön projektitapaistumiseen liittyvä vallan muoto ja tarkastella sen seurauksia. En väitä, että tarkasteluni sisältäisi kattavasti projektitapaistumista muokanneet yhteiskunnalliset käänteet tai että se olisi se ”oikea” tarina siitä, mitä ympärillämme tapahtuu ja on tapahtumassa. Tulkintani projektitapaistumisesta keskeisenä yhteiskunnallisena taloustalkoohenkisyyttä, heteronormatiivisuutta ja toiminnan hierarkkisoitumista ylläpitävänä vallan muotona on ehdotus, jonka pätevyyttä lukijat arvioivat.

Toinen keskeinen tutkimustehtäväni on liittynyt toimijuuden tarkasteluun tilanteessa, jossa vallan ulkopuolisia paikkoja ei ole. Olen tukeutunut jälkistrukturalistiseen feministiseen teoretisointiin sekä Michel Foucault’n ajatteluun. Olen myös lainannut ajatuksia Gilles Deleuzelta ja Jacques Derridalta. Feministisen jälkistrukturalistisen tutkimuksen, diskursiivisuuden, vallan ja toimijuuden yhdistävä lähestymistapa on ylittänyt monia hankalia dikotomioita. Tasa-arvotyössä on toimittu samaan aikaan valtasuhteissa, joiden tuotoksia on oltu. Väistämättömyyden ja alkuperän selityksiä ylittävän lähestymistavan soveltaminen on mahdollistanut laajempien yhteiskunnallisten valtasuhteiden ja tasa-arvotyön yhdessä tarkastelun.

Dekonstruktiivisen ja diskurssianalyyttisen lähestymistavan soveltaminen sekä genealogiset linssit ovat mahdollistaneet ei-moralistisen luentatavan. Kysymyksenasettelun siitä, mitä tasa-arvo on tai mitä sen tulisi olla, olen muotoillut uudelleen kiinnostukseksi diskursseja ja niiden seurauksia kohtaan. Tasa-arvoon liittyvien diskurssien pakottavuuden ja toisin puhumisen hankaluuden osoittaminen on kuitenkin herättänyt vakavasti pohdituttavia kysymyksiä. Toisenlaisia kysymyksiä esittävä ei välttämättä tule kuulluksi. Mitä silloin on tehtävissä? Paradoksaalisuuksien kanssa eläminen ja niistä puhuminen on tarkoittanut, ettei ratkaisuja sen enempää kuin sanojakaan aina välttämättä ole. Tutkimustani ei siis voi eikä pidä lukea ohjekirjana. Oman totuuden riittämättömyys ja sanojen puuttuminen tarkoittavat, että on otettava vastuu monimutkaisten asioiden tunnistamisesta ja tunnustamisesta helppojen ratkaisujen etsimisen sijaan.

Olen tutkijana asettunut tietynlaiseen diskursiiviseen todellisuuteen, jolloin olen osallistunut diskurssien väliseen kamppailuun tutkimuskohteen nimeämisellä ja luokittelulla. Tutkimuskohteen nimeäminen tasa-arvotyöksi on tarkoittanut siitä puhumista rajatusta näkökulmasta. Tutkimukseni, valittu lukutapa ja käsitteet ovat tehneet tietyntapaista tasa-arvotyötä ”näkyväksi”. Olen tällöin ehkä tullut vahvistaneeksi vallalla olevia järjestelmiä, kuten heteronormatiivisuutta ja rahan kieltä eli uudelleen tuottanut, mitä olen koettanut yhtäältä purkaa. Sillä, että olen nimittänyt kiinnostukseni kohteen tasa-arvotyöksi ja tasa-arvotyön projekti-

tapaistumiseksi, olen tullut poissulkeneeksi tutkimuksestani muita tasa-arvotyön tekemisen tapoja.

Nimeäminen tuottaa subjektiuden. Tutkimuksessa haastatellut henkilöt ovat tulleet nimetyiksi tasa-arvotyön tekijöiksi ja toiminta tasa-arvotyöksi. Nimeäminen on rajannut toiminnan työhön. Tasa-arvon edistäminen on ollut paljon muutakin kuin palkallista työtä, jos lähdetään siitä ajatuksesta, että kaikki toiminta on poliittista. Jos ajatellaan, että kaikki toiminta on poliittista, on näkyvyys kuitenkin kaikenlaisen poliittisen toiminnan ehto. Kategorisointi nimeltä ”tasa-arvotyö” on ollut tutkijan tietoinen ja poliittinen teko. Se on tarkoittanut samalla sen myöntämistä, että kategorisointeja ja luokitteluja ei voi kauttaaltaan ohittaa, jos toivoo tulevansa tutkijana kuulluksi. Määrittely on yhtäältä lukitseva käytäntö, toisenlaisten tulemisen tapojen poissulkija sekä hallinnan illuusion ylläpitäjä. Toisaalta määrittely voi yhtä lailla olla poliittinen strategia ja totutun ja tavaksi tulleen tai näkymättömäksi jääneen näkyväksi tulemisen tapa, joka voi mahdollistaa myös sen kyseenalaistamisen.

Kun tutkija on tutkimukseensa osallinen, voi herätä kysymys, onko tutkimus pelkästään tutkijan jälkikäteiskonstruktio positiostaan projektitapaistuneessa tasa-arvotyössä. Tämä tutkimus on lähtenyt muotoutumaan monenlaisten juonteiden seurauksena, joita kaikkia lienee edes mahdoton tavoittaa. Se on muotoutunut erityisesti tasa-arvotyötä tehneiden henkilöiden tutkimushaastattelujen myötä sekä halusta ymmärtää ja kuvata tilannetta, jossa tutkija on haastateltujen henkilöiden ohella ollut pakotettu toimimaan.

Tutkimukseni on ollut samalla kuvaus tavasta, jolla tutkija ottaa vastuun osallisuudestaan tutkimaansa aiheeseen. Se on ollut myös kuvaus aiemmin kestämättömän tiedon tunnistamisesta ja tunnustamisesta ja sitä kautta toisenlaisesta tavasta ajatella tasa-arvoa, tietämistä ja tutkimista. Tutkimuksessa on tunnistettu lähtökohdaksi, että valtasuhteen ulkopuolisia pakopaikkoja ei ole, jolloin tutkija on väistämättä osa tutkimusta. Lähestymistavan avulla on ollut mahdollista haastaa objektiivisen tutkimuksen ja tutkimukseensa etäisyyttä ottavan rationaalisen tutkijuuden ideaali. Tutkimuksessa tietävää subjektia on dekonstruoitu eli yliviivattu, jotta tietämistä voisi epäillä ja jotta subjektille uudenlaiset olemisen ja tekemisen tavat voisivat kehkeytyä (vrt. Hakala 2007).

Väitöskirjan kirjoittaminen on aina jollakin tavalla liikkeen pysäyttävä ja lukitseva käytäntö. Olen pitänyt tätä silmällä tavoittelemalla tasa-arvotyön tarkkaa määrittelyä väistävää kirjoittamisen tapaa, painottamalla tutkimani kohteen monimutkaisuutta ja oman ”tietäjyyteni” osittaisuutta ja osallisuutta, kirjoittamista tavalla, jossa liikkeen vaikutelman sijaan korostuisi liike.

Teen tutkimukseni Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitokselle, ja olen taustaltani aikuiskasvatustieteilijä. Minulta on joskus kysytty, mikä tekee tutkimuksestani kasvatustieteellistä, minkä ajattelen kertovan jotakin nimenomaan kasvatustieteestä. En ole kuullut samanlaisia kysymyksiä kysyttävän esimerkiksi organisaatioiden strategioita, visioita ja tuottavuuden parantamista koskevien kasvatustieteellisten tutkimusten osalta. Tasa-arvotyön voi lukea osaltaan kasvatukseksi ja koulutukseksi, ellei jopa väittäisi, että kaikki tasa-arvotyö on kasvatuksellista. Tutkimukseni on monitieteistä ja se on kytkeytynyt myös kasvatustieteeseen. Tutkimistani projekteista merkittävä määrä on ollut kasvatuksen ja koulutuksen

alueella toimivia. Projektitapaistuminen on vallan muotona ulottunut myös koulutuspolitiikkaan, minkä vuoksi olen sisällyttänyt analyysiini koulutuspoliittisia näkökulmia.

Keskeisin kytkentäni kasvatustieteeseen on kuitenkin ollut teoreettisissa valinnoissani ja erityisesti tukeutuminen kasvatustieteellisen feministisen tutkimuksen lähestymistapoihin. Se on edustanut tutkimusperinnettä, jossa on vuosikymmenten ajan pohdittu valtaan, toimijuuteen, sukupuoleen ja oikeudenmukaisuuteen liittyviä kysymyksiä. Kyseinen tutkimus, taustani aikuiskasvatustieteessä ja kasvatustieteen opinnot ovat virittäneet halun löytää lukutapa kasvatustieteen lempilapsen, humanistisen, itseriittoisen ja yksilöllisiä valintoja tekevän ja toisaalta esimerkiksi koulutuspoliittisen tutkimuksen toistaman talouden puristukseen asettuneen subjektin väliseen jännitteeseen.

Tutkimuksen lähestymistapa voi tarjota yksilölähtöisyyttä väistävän lukutavan, jossa yksilöä ei menetetä. Lukutavassa on mahdollista tunnistaa ja tunnustaa taloustalkoohenkisyys kaikkialle tunkeutuvana kontrollin muotona siihen kuitenkaan lamaantumatta. Lähestymistapa voi tarjota keskustelun avauksia esimerkiksi koulutuspoliittiseen keskusteluun laajemminkin ja ehkä se herättää kimmokkeen olla säikähtämättä rahan kieltä, saatikka olla flirttailematta sellaisen kanssa pohtimatta seurauksia.

Toinen edelleen esimerkiksi kasvatustieteen valtavirrasta puuttuva näkökulma, johon tutkimukseni vastaa useiden muiden jo tehtyjen tutkimusten ohella, on sukupuolen ja muiden yhteiskunnallisten erojen huomiointi. Vaikka eroja huomioivaa tutkimusta on tehty jo vuosikymmenten ajan, asettuvat sukupuoli ja muut erot edelleen lähinnä taustamuuttujiksi eikä niiden merkitystä välttämättä pohdita. Kyseinen humanistisesta yksilölähtöisestä orientaatiosta ponnistava tutkimus voi helposti päätyä uusintamaan vallalla olevia järjestyksiä. Tullaan tilanteeseen, jossa tutkimuksesta tulee tunnustettua, kun se on toiseuttavaa ja toistavaa. Yhteiskunnallisiin eroihin liittyvä valta ja vallan näkökulmat toisivat kasvatustieteellistä tutkimusta paremmin kuulluksi ja osaksi yhteiskunnallista keskustelua. Kyseiset näkökulmat voisivat tarjota kasvatustieteelliselle tutkimukselle mahdollisuuden ottaa paremmin vastuu toimintansa seurauksista.

Tasa-arvotyön tutkiminen on ollut monimutkainen monitieteisyyteen ja teoreettisesti ja metodologisesti huolelliseen pohdintaan suunnannut prosessi. Monitieteisyys ja siitä kehkeytynyt teoreettinen ja metodologinen kokonaisuus tarjoavat mahdollisuuden oivaltaa tekstien jokseenkin loputtomat tulkinnan mahdollisuudet ja sen, ettei yhtä ”oikeaa” tietämisen tapaa ole olemassa. Ehkä lähestymistapa voi innoittaa jatkamaan tieteen rajojen ylittävien lukutapojen kanssa kulkemista ja näkemään esimerkiksi feminististen teorioiden ja feministisen tutkimuksen moninaisten tutkimusperinteiden soveltamismahdollisuudet. Oivallusta ”oikean” tietämisen mahdottomuudesta voi ajatella vapauden käytäntönä ja mahdollisuutena poliittisen tilan avautumisen.

Väitöskirjaani voisi ajatella eräänlaisena ”projektina”, joksi se myös akateemisissa yhteyksissä usein puhutaan. Projekti saa rahoituksen, jossa sitoudutaan tuottamaan rahoituksen vastineeksi etukäteen sovittu lopputulos, väitöskirja. Tieteen konventiot ovat olleet joskus hankalia neuvottelun kohteita, mutta toisaalta tieteen konventioihin asettuminen ja niistä ”oikein” suoriutuminen on tuottanut myös

mielihyvää. Toisaalta projekti on mahdollistanut tilanteisia vapauden käytäntöjä, vastustuksen mahdollisuuksia ja esimerkiksi rohkeutta sellaisen avoimen lopun sietämiseen, jossa tutkijana voisi kokeilla pidättäytymistä viimeisen sanan sanomisesta.

Väitöskirjani ei ole sellainen ”paremmin tietävä” opaskirja, joksi tasa-arvotyö on projekteissa kirjoitettu. Väitöskirjani ei ensisijaisesti neuvo, opasta tai tarjoa ratkaisuja. Olen kuitenkin ollut mukana kirjoittamassa useita tasa-arvotyön oppaita, joten houkutus opastaa ja neuvoa tai kirjoittaa ”hyvä käytäntö” sinne tänne on olemassa. Annan houkutukselle periksi, mutta kokeilen siihen aiemmasta poikkeavaa lähestymistapaa. Ehdotan dekonstruktiivisessa hengessä ”hyvänä käytäntönä”, että jos tasa-arvon ajattelisikin ”mahdottomana”, sen voisi ehkä näin ajatella avaavan aivan uudenlaisia tasa-arvotyön mahdollisuuksia.

Miten jatkaa?

En pystynyt tässä tutkimuksessa hyödyntämään rikasta tutkimusaineistoani kokonaisuudessaan ja ehdotankin lopuksi jatkotutkimuksen aiheita, jotka osaltaan hyödyntävät kyseistä aineistoa. Näkökulma, jonka olen jättänyt tutkimuksen ulkopuolelle, mutta joka olisi tärkeä jatkotutkimuksen kohde, on tasa-arvotyön tarkastelu Euroopan unionin jäsenmaiden välillä. Kansainvälistä ja kriittistä feminististä tutkimusta aihealueelta on jo tasa-arvon osalta tehty (Verloo ym. 2007; Verloo 2006; Verlin Laatikainen 2001; Walby 2004; Rees 2001). Uskon, että projektitapaistumisen näkökulman soveltaminen laajemmin EU:n politiikkaan ja sen seurauksiin voisi tuoda vähemmälle tarkastelulle jääneitä näkökulmia esille. Siihen liittyviä kysymyksiä olisivat esimerkiksi, minkälaisia seurauksia uudella julkishallinto-ajattelulla, markkinoitumisella ja teknologisoitumisella yhtä lailla kuin EU:n kaksinaista sukupuolijärjestystä ylläpitävillä rahoitusmuodoilla on jäsenmaiden, uusien ja vanhojen, kansalliseen tasa-arvotyöhön ja toisaalta kysymys siitä, millä tavalla näiden vallan muotojen kanssa on neuvoteltu.

Uudenlaisten taloustalkoohenkisten hallinnan mekanismien, kuten projektien, tarkasteluun toimijuuden näkökulman lisääminen merkitsisi uusia avauksia tilanteessa, jossa taloudellispoliittiset instituutiot ja ideologiat helposti lamaannuttavat. Tärkeänä jatkotutkimuksen aiheena näkisin, kuinka markkinoituminen, talouden kaikkialle tunkeutuminen ja pakottavuus sekä kuri- ja kontrolliyhteiskunnan vallan muodot järjestävät koulutuksen alueella olemista, tekemistä ja mielentilaa.

Epilogi

Jokaisen elämä on projekti. (Tasa-arvoprojektin raportti 1998.)

Michel Foucault tarkasteli vankilaa, jonka tarkoituksena oli rangaista rikollisia ja olemassaolollaan ehkäistä rikosten syntymistä. Foucault kuitenkin katsoi, että vankilat eivät saaneet toteutetuksi tavoitettaan, vaan synnyttivät vankilakierteen. Tällöin heräsi väistämättä seuraavanlainen kysymys: Jos vankilat eivät palvele virallista tavoitettaan, mihin vankiloita tarvitaan? (Foucault 2000/1975, 265).

Tutkimusta painokuntoon viimeistellessäni elämme EU:n julistamaa luovuuden ja innovoinnin teemavuotta 2009 orientoitumalla uusiin entistä innovatiivisempiin projekteihin. Markkinoiden logiikkaa toteuttava projektiyhteiskunta puhuttelee meitä lupauksin vapaudesta, autonomiasta, vaikutusmahdollisuuksien ja menestyksen kasvamisesta. Olemme myös halunneet uskoa lupauksiin lähtemällä vasaroin, haravoin ja karttakepein toivotalkoisiin[31].

Mitä tapahtuu, kun kontrolliyhteiskunnan vallan muoto leviää kaikkialle elämänpiiriin? Projektitapaistumisen tarkasteluni luvussa 5 oli puutteellinen. Siinä ei huomioitu riittävästi kontrolliyhteiskunnallistumista, vallan leviämistä ja sen seurauksia tilanteessa, jossa kontrolli myydään meille vapautena. Epilogissa esitän Foucault'n kysymyksen projektiyhteiskunnalle ja projekteille. Mihin vallan muoto on meitä viemässä eli mihin projekteja tarvitaan, jos kerran työllisyysprojektit eivät työllistä (Kankare 2006), nuorisoprojektit herättävät paikallisia ristiriitoja ja osallistujien vetäytymistä (Lähteenmaa 2006), järjestöissä toteutetut projektit häivyttävät toiminnan arvoperustan (Werde 2006), yliopistoilla projektit hämärtävät tieteenrajoja (Hakala ym. 2003) ja tasa-arvotyössä projektit hankaloittavat tasa-arvotyötä?

Ei kai meistä kukaan halua tulla töihin vain olemaan läsnä?[32]

Vapaa markkinatalous luottaa Stephen Ballin mukaan kahteen perusolettamukseen. Ensimmäinen olettamus on, että markkinat ja siitä johtuen kilpailu ihmisten välillä on luonnollinen inhimillinen olotila. Toinen perusolettamus on, että humaanisuus koostuu yksilöistä, jotka ovat perusluonteeltaan itsekkäitä. (Ball 2001, 32.) Tällaisessa uudessa moraalisessa ympäristössä kaikki "kynnelle kykenevät" arvioidaan ja sijoitetaan kyseisen arvioinnin perusteella markkinoille uudelleen. Samalla tarvitaan uudenlaisia kontrollin muotoja, koska on hyvin epävakaata ja epätietoista olla koko ajan monin eri tavoin, eri tarkoitusten ja eri tekijöiden kannalta arvosteltavana. (mt. 35.)

---

[31] Toivotalkoilla viittaan kokoomuksen kunnallisvaalien vaalivoittoon vuonna 2008.

[32] Kyseisestä otsikosta eteenpäin alaluvun 8.1 otsikot ovat yhtä lukuun ottamatta Akavan vuonna 2008 järjestämän tulevaisuuden työelämän muutosta koskevan seminaarin (http://www.akava.fi/muutoskisa/) esitysten otsikoita. Yksi otsikko on otettu seminaariesitteen leipätekstistä. Näin tekemällä haluan osoittaa, että diskurssit kiertävät eikä vallan ulkopuolista positiota ole olemassa.

On edelleen kyse työvoiman organisoinnista, siitä, miten se tehdään tehokkaammin. Jussi Vähämäki puhuu uudenlaisesta työn eetoksesta, jossa yhteinen asia kääntyy osallistujien laskelmoinnin ja näyttelemisen väliaikaiseksi tulokseksi, jolle ei voida perustaa kestävää yhteistyötä. Väliaikaisuus kumpuaa Vähämäen mukaan siitä, että jokainen yhteisön jäsen on joka hetki pakotettu olemaan valmis tarttumaan mihin tahansa hänelle tarjoutuvaan tilaisuuteen, sitoutumaan mihin tahansa arvoihin ja muuttumaan osaksi mitä tahansa ihmisjoukkoa. (Vähämäki 2004, 80.) Tilanne edellyttää moraalista ympäristöä, joka sitoo yhteen kilpailevan käyttäytymisen ja kamppailun hyödyn saamisesta. Kilpailun arvostamisen voittokulku ja sen arvot leviävät kaikkialle, myös koulutukseen ja kasvatukseen (esim. Rinne & Simola 2005; Gordon ym. 2000; Filander 2001). Samalla vakuutetaan moraalinen vastaavuus julkisen huolenpidon ja liike-elämän huolenpidon välillä. (Ball 2001, 30–31.)

Projektista on tullut uusi kontrollin muoto, joka kykenee vastaamaan edellä kuvattuihin haasteisiin pitämällä meidät liikkeessä. Parasta ennen -päivämäärä katkaisee historiallisuuden eikä silloin kysellä sen perään, mitä on jo tehty tai mitä jo tehdystä on opittu. Historiattomuus katkaisee sitoumukset ja siteet. Niiden tilalle astuu levottomuus, päämäärättömyys, sisällöttömyys ja jatkuva keskeneräisyyden tila. Kontrolliyhteiskunnan elämää voi luonnehtia Stephen Ballin sanoin: ”Elämme elämää, josta on alkanut tulla elämän strategia ennemmin kuin elämän elämistä ja sosiaalisista suhteista jotakin, jota hallitaan, luokitellaan, johon investoidaan ja jolla on vaihtoarvoa.” (Ball 2007). Tämä on tapahtunut vapauden hengessä tavalla, jossa on opittu haluamaan, mitä on kulloinkin kuulunut haluta.

Tule muutoskisaan – ja ota huominen haltuun!

Uusi tilanne edellyttää taloustalkoohenkisempää olemista ja tekemistä, jonka osalta visioin lopuksi uudenlaisen projektikansalaisuuden muotoutumista. Kansalaisuutta on koulutussosiologian tutkimuksessa määritelty yksilön ja valtion suhdetta organisoivana, samanaikaiselle inkluusion ja ekskluusion prosessille perustavana ja hierarkkisesti järjestyvänä (Gordon ym. 2000b, 187). Tutkijat ovat osoittaneet, että kansalaisuuteen on liitetty vastuita ja oikeuksia sekä ajatus rationaalisia ja päämäärätietoisia valintoja tekevästä yksilöstä (mt. 2000b). Tutkijoiden luonnehtimaan kansalaisuuden ajatukseen verrattuna projektiyhteiskunnan ja projektitapaistumisen suuntaamassa projektikansalaisuudessa on kuitenkin jotakin toisin.

Valtion ja kansalaisten talouden tarpeisiin muovatun uudenlaisen suhteen tuottamia projektikansalaisia puhutellaan yhteisellä haasteella. Puhe ”yhteiskunnasta” ja ”meistä” kutsuu projektikansalaista taloustalkoisiin, ja Raija Julkusen sanoin kilpailukyvyn, suorituskyvyn ja innovaatiokapasiteetin ylläpitoon (Julkunen 2006, 276). Projektikansalaisuus on vastaus liikuteltavan työvoimareservin tarpeisiin. Projektit eivät kiinnity instituutioon, vaan synnyttävät projektimarkkinat epävirallisilla ohjelmillaan, kumppanuuksillaan ja verkostoillaan (vrt. Sjöblom 2007; Hakala ym. 2003). Kyseinen tilanne on markkinoiden tavoittelema ihannetila, jossa toimintaa eivät enää kahlitse minkäänlaiset instituutiot tai esimerkiksi valtio.

Kuri leviää. Siellä täällä hajallaan toimivien projektien virta on kontrollin muoto, joka levittää oikeanlaista asennetta eli valjastumista taloustalkoisiin lupauksilla paremmasta elämästä ja menestymisestä projektiin sitoutumalla. Projektikansalaisuus ei ole luettavissa sisä- ja ulkopuolisen dikotomialle rakentuvana, koska siltä ei välty kukaan tai mikään. ”Riistetystä” tulee uudessa taloudessa järjestelmän keskeinen osa, ei siitä ulossuljettu, koska hallinta kohdentuu suoraan yksilöön vailla instituutioiden välitystä (Vähämäki 2007, 4; myös Davies 2005, 91).

Projektien virta ja taloustalkoohenkisyys tuottavat uudelleen poliittista järjestelmää, hallintoa ja käsityksiä vallasta (vrt. Deleuze 2005; Vähämäki 2005). Toimintatavat lähentyvät toisiaan, rajat hämärtyvät ja taloudellisiin intresseihin kiinnittyvä ongelma määrittää käytettäviä menetelmiä (vrt. Hakala ym. 2003, 13). Gilles Deleuze (2005) on kuvannut tekemisen tavan ja keskinäisten sosiaalisten suhteiden muutosta vertauksella suljettujen tilojen myyristä kontrollin yhteiskunnan käärmeiksi. Kuri-ihminen on ollut energian epäjatkuva tuottaja, kun taas kontrolli-ihminen on pikemminkin aaltoileva, radalle asetettu ja jatkuvasti vuorossa (Deleuze 2005, 122).

Luovuutta, iloa ja innovatiivisuutta – mistä ja miten sitä ammentaa?

Talous kolonialisoi kaikkea elämänpiiriin kuuluvaa. Kuri muokkaa toiminnan järjestyssijoja muistuttaviin positioihin ja rajattuihin puhujan paikkoihin. Kontrolliyhteiskunnan kontrolli on toisenlaista pakottamista kuin kuriyhteiskunnan kuri. Kontrolli ei toimi sisäisen ja ulkoisen, poikkeuksen ja normin välisen erottelun kautta, se ei valvo ihmisen jokaista askelta. Sen sijaan sitä kiinnostaa ihmiselämän mahdollisuuksien kontrolli ja ohjaus, mielivalta. (Vähämäki 2005, 12; Virtanen 2006.)

Akseli Virtanen on määritellyt mielivallan muodostumassa olevaksi vallan muodoksi. Mielivallassa on Virtasen mukaan ensinnäkin kyse työvoiman synnystä biopoliittisen talouden tilattomana ja rajattomana subjektina. Toiseksi Virtanen puhuu käänteestä, jossa siirrytään suorittavan työn ja toisaalta väestön hallinnasta epämääräisen ja vailla tilallisia koordinaatteja olevan mielen elämän tai henkisen työvoiman hallintaan eli mielivaltaan. Kolmanneksi Virtanen näkee, että kyseessä on siirtymä perusteettomuuteen, jossa usko arvoon, merkitykseen tai johonkin ulkopuoliseen syyhyn toimintaa ohjaavana periaatteena menetetään kaikkien ulkopuolisten perustojen sortuessa. Kapitalismin tavoitteena on ollut Virtasen mukaan ihmisten kokoaminen ja sovittaminen pääoman kasaamiseen, mutta kontrolliyhteiskunnassa ja mielivallassa valta on hajautunutta, jolloin tarvitaan uudenlaisia vallan muotoja. (Virtanen 2006, 253, 260–261.)

Projektitapaistumisen myötä työ ei enää välttämättä ole fyysiseen paikkaan sidottua eikä kontrollointi mahdollistu paikan kautta. Kaikkialle leviävät projektit ovat läpäisseet julkisen sektorin, ja liikkeelle potkittu työvoima on muuttunut epämääräisemmäksi ja valppaammaksi. Työsuhteet eivät välttämättä projektin jälkeen jatku. Odottamisesta on tullut omakustanteinen oletustila (vrt. Suoranta 2009). Uusiin projekteihin on palkattu uusia henkilöitä uusia innovaatioita kehittämään. Parasta ennen –päivämäärä pitää huolta, että tasa-arvotyössä kehitellään ”uusia” hyviä käytäntöjä.

Toiston takia toistaminen on mielen elämän hallintaa, joka on ratkaisu vaihtuvan ja epämääräisen työvoiman hallintaan. Siinä missä biovalta on saanut oikeutuksensa instituutioilta, kuten tehtaista, kouluista, armeijoista ja yliopistoista, kohdistuu mielivalta ruumiin sijaan mieleen eli mielen elämään (Vähämäki 2007; Deleuze 2005; Virtanen 2006). Projekti ei ole fyysinen aitaus. Sen sijaan se muodostaa mielentilana henkisen aitauksen, jonka kautta taloustalkoohenkisyys pääsee leviämään kaikkialle elämänpiiriin. Kun pelkästään tasa-arvoprojekteja on toteutettu useita satoja, ellei tuhansia, voi vain kuvitella, kuinka paljon julkisrahoitteisia projekteja on kaiken kaikkiaan toteutettu julkisella sektorilla. Kysymys määrästä on kuitenkin kontrolliyhteiskunnan näkökulmasta epärelevantti.

Jakke Holvas ja Jussi Vähämäki ovat tarkastelleet nykytyötä kuolleena elämänä, johon yritykset ja yhteisöt ovat tarjonneet lääkkeeksi myönteisiä ajatuksia, enemmän kivaa, onnistumista, sankaruutta, luovuuden räjähdyksiä ja innostusta, millä tulee kirjoittajien mukaan olemaan ennen pitkää hirvittävät seuraukset. Uudessa työssä ollaan vapaita, mutta kovalla hinnalla. Vaivattoman työn tekijä kärsii ennen kaikkea itsestään ja käy sen seurauksena itsensä kimppuun. (Holvas & Vähämäki 2005, 88.)

Määrältään kasvavat projektit toistavat rahan kieltä. Projektiin rekrytoitujen velvollisuutena on harjoittaa projektin rahoittajien asettamia tavoitteita palvelevaa toimintaa. Oleellista on täyttymystä vaille jäävä toisto ja projektista siirtyminen seuraavaan projektiin. Liikkeen sijaan korostuu liikkeen vaikutelma, joka tarkoittaa taitoa puhua paljon sanomatta juuri mitään. Kontrolliyhteiskunnassa kaikella on ja pitää olla jokin tarkoitus, mutta mikään ei kuitenkaan koskaan tule valmiiksi tai Gilles Deleuzen (2005) sanoin: ”Kontrollin valtakunnassa mitään ei koskaan saateta loppuun”.

Projektien virta järjestää toimintaa tekniseksi ongelmanratkaisuksi (myös Hakala ym. 2003), joka ei tavoittele ymmärryksen syvenemistä tai moraalisten ja eettisten lähtökohtien perään kysymistä. Mielivalta toimii luomalla mielialoja, odotuksia ja oikeaa asennetta (Virtanen 2005, 2006). Oleellista on, ettei tämä tapahdu pakottamalla tai tekoja kontrolloimalla. Sen sijaan se tapahtuu mielentilan, ahdistuksen ja riittämättömyyden tasolla.

Mielivallalla ei ole ulkoista järkeä, perustaa, kuten lakia tai normia, joiden piirissä se toimisi (Virtanen 2006, 257). Myös projektilta puuttuvat nämä ominaisuudet. Projektista tulee asenne ja mielentila. Projektitapaistuminen tarjoaa projektikansalaisille kehän suunnitteilla, aluillaan, meneillään ja loppumaisillaan olevista projekteista sekä ”oikeanlaisista” vuorovaikutuksen ja yhteistyön malleista. Se tarkoittaa ihmisten sosiaalisen kanssakäymisen, kykyjen, tunteiden ja aistimusten kokonaisuuden liikkeelle panemista, jolloin uusi työvoima pysyy immanenttina suorituksissaan ja jatkuvien projektien valmisteluissaan (vrt. Vähämäki 2007, 6).

Meillä viihdytään ja tehdään tulosta

Kun koko elämän piiri valjastuu kapitalismin ja pääoman käyttöön ja toimitaan itsen uudistamisen pakossa, fokuksena on, mikä sinusta voi tulla, ei niinkään se, mitä olet (Ball 2007; Davies 2003; 2005; Sennett 2007, 2002). Se tarkoittaa tietoa itsen helposta korvattavuudesta, jatkuvasta tilivelvollisuudesta ja velkaisuudesta,

jolloin kaikki on ansaittava (vrt. Julkunen 2000, 223). Projektikansalaiseksi puhuteltu oppii, että mikään ei ole pysyvää, jolloin tarvitaan pelisilmää. Projektikansalainen pitää loman, jotta jaksaa tehokkaammin töissä, puhuu varmuuden vuoksi kaiken aikaa, vastaa kaikkiin esitettyihin kysymyksiin, sivistää itseään ja opettelee taitoja, jotta pääsisi etuilemaan jonossa, jossa kilvoitellaan pääsystä projektitapaistumisen vallan muodon puhutteluun. Kaikella, mitä projektikansalainen tekee, on itseään suurempi tarkoitus.

Projektikansalaisuuden kasvattamiseen ja ”oikeanlaiseen” asenteeseen ohjataan monin tavoin. Lapset rakentavat päiväkodeissa portfolioita kenkälaatikoihin, koulussa solmitaan koulunsa aloittavien lukutaidottomien lasten kanssa kirjallisia sopimuksia, erilaisilla kursseilla omaksutaan projektivalmiuksia, projektimetodiikkaa ja projektiasiantuntijuutta. Elinikäisen oppimisen hengessä suoritetaan yksilöllistä oppimisuraa, jossa kyvyt sidotaan pakkoon varautua ja sopeutua muutoksiin (vrt. Koski & Moore 2001; myös Rinne & Salmi 1998). Julkisen sektorin työntekijät orientoituvat odottamaan ja suhteuttamaan toimintansa rahoituspäätöksiin. Samalla opitaan yksityisen sektorin ja yrittäjyyden puhetavat (vrt. Filander 2001). Yliopistossa tutkimusta ja opetusta valjastetaan rahan kieleen ja täydentävän rahoituksen hakemustehtailuun. Pitkäjänteisyydestä, teoreettisuudesta ja kriittisyydestä siirrytään kvartaalitaloudesta kumpuavaan vaikuttavuuteen, hyödynnettävyyteen, tuloksellisuuteen ja sisällön inflaatioon. Tieteestä tulee ”kivaa”, ”linjakasta” ja ”virtaviivaista”. Työn ja muun elämänpiirin välinen ero hämärtyy reservin omakustanteisesti odottaessa huomatuksi tulemista.

Projektikansalaisuus muotoutuu entistä monimutkaisemmista paradoksaalisuuksista, kuten samanaikaisesta valintojen tekemisestä ja päämäärätietoisuudesta yhtä lailla kuin epätäydellisyydestä ja keskeneräisyydestä. Projektikansalaisuus tarkoittaa, kuten Jussi Vähämäki uutta työtä luonnehtii, tilattoman ja rajattoman työvoiman tuottamista ajallisesti päättymättömässä ja tilallisesti epämääräisessä työssä (Vähämäki 2004, 16). Koska työstä tulee subjektiviteetti ja koska talous ulottuu kaikkialle elämänpiiriin, voidaan puhua projektityöntekijän sijaan projektikansalaisuudesta. Ideaali projektikansalainen ei pysähdy tai kysy syytä, vaan toistaa, tuotteistaa ja tehostaa läpi elämänsä. Se on tapa pysyä hengissä jatkuvaa muutosta ja kehitystä korostavassa uuden työn eetoksessa. Projektikansalainen oppii, että kaikenlainen sitoutuminen ja riippuvuus ovat vanhanaikaista, alentavaa ja epäilyttävää. Projektikansalainen oppii toimimaan sitoutumatta mihinkään, koska hän ymmärtää olla sitoutumatta sellaiseen, joka ei sitoudu myöskään häneen.

On vaikea ajatella ulossulkemisen ajatusta keskeiseksi nykyaikaisten yhteiskuntien toiminnalle, koska terminologia on kykenemätön käsitteellistämään sitä, mikä näyttäytyy ulossulkemisena, mutta on tosiasiallisesti hyväksikäyttöä ja alistamista (vrt. Vähämäki 2007).

Uskaltaisiko vielä yllättyä?

> *Toisto esittää itsensä toistona, eikä mikään toisto ole sama kuin edellinen. Toistossa on kiertoa, tehoa ja kekseliäisyyttä.* (Trinh Minh-ha 1995, 252; Ronkaisen 1997, 87 mukaan).

Raija Julkunen on todennut, että jos tuotannon suhteet kieltävät itsenäisen ja arvokkaan subjektiuden, hakevat siitä kielletyt puolustuksellista ja yksityistä omanarvontunnetta (Julkunen 2008, 304). Projektikansalainen tietää, että käsitteet, joilla hän itseään kuvaa ja joilla häntä kuvataan, edustavat keskeneräisyyttä. Projektikansalainen oppii esittämään ”oikein” tehokasta ja tuottavaa, mutta ottaa samalla etäisyyttä siihen, mitä tekee. Mitään, myöskään itseään, ei kannata ottaa liian vakavasti, mutta mitä se tarkoittaa mielentilan suuntaajana (vrt. Julkunen 2008)?

Työelämän kriisi on käsillä siinä määrin, kun hallinnointi pakottaa, komentaa, simputtaa ja loukkaa. Vastarintaa on odotettavissa. (Sulkunen 2006, 38.) Oli kyse mistä tahansa vallan muodosta, jonka avulla työvoimaa kontrolloidaan, vallan muodoissa neuvotellaan. Tasa-arvotyö on jatkunut vuosikymmenten ajan eikä myöskään ole nähtävissä merkkejä sen päättymisestä. Jos ajatellaan, että tasa-arvotyössäkin toimitaan niissä diskursiivisissa valtasuhteissa, joiden tuotoksia ollaan, miten väistetään yksisuuntainen asettuminen diskursiivisen vallan instrumentiksi. On kysyttävä, miten ja mistä voi löytyä avaus tai muutos ylipäätään, jos vallan muodot suuntaavat talouden kolonialisoitumisen kautta toistamiseen, jota opimme itse haluamaan tai vastaavasti, Raija Julkusen (2008, 305) mukaan, jonka kanssa opimme elämään samanaikaisesti sen mielekkyyttä epäillen?

Projektitapaistumista rytmittää ja legitimoi toisto, mutta ei pysyvyys. Toistoon sisältyy jotain yllätyksellistä, koska toisto ei ole sama kuin edeltäjänsä. Toisto on tapa, jolla ”kulttuuri” on olemassa ja jolle se yhä uudelleen tulee olemassa olevaksi (Pulkkinen 2003). Performatiivinen, toimintaa ja tekemistä korostava lähestymistapa siirtää huomion keskipisteestä alkuperän ja olemuksellisuuden etsinnän pois ja tuo tilalle huomion kiinnittymisen tavanomaisen uusintamiseen ja toiston merkitykseen (mt. 217).

Jos tekijyys muotoutuu tehdessä, on toimijuus tulemisen tilassa. Kategoriat ovat epävakaita, jolloin oikeudenmukaisuus ja tasa-arvo ovat tulemaisillaan olevaa tulevaa eli odotusta vailla odotuksen täyttymisen horisonttia (vrt. Korhonen 2006, 225). Toistoonkin sisältyy jotakin tulemaisillaan olevaa ja yllätyksellistä myös kategorisointien osalta. Toistumisen kautta saattaakin aueta mahdollisuus ajatella toisin toistamista, mikä voi mahdollistaa kategorisointien häiritsemisen (Hakala & Hynninen 2007, 222 viitaten Butleriin 2006).

Myös projektitapaistuminen merkitsee yllätyksellisyyttä. Tällaista yllätyksellisyyttä on diskurssitaituruus ja spivakilaisittain ajateltuna järjestelmän väärinkäyttö (Spivak 1996), jotka muotoutuvat kaiken aikaa. Se tarkoittaa, että siellä täällä toteutettujen projektien tuotoksena muotoutuu neuvottelutaitoja, jotka mahdollistavat väärinkäyttämään niitä järjestelmiä, joissa joudutaan olemaan mukana (vrt. Spivak 1996; Rojola ym. 2000). Projektitapaistuminen tarjoaa mahdollisuuden oppia tuntemaan prosessit, jotta niitä on mahdollista vastustaa.

Järjestelmän väärinkäyttö tuo markkinat, yksilökeskeisyyden ja heteronormatiivisuuden vallan muotoina näkyviin. Järjestelmän väärinkäyttöä on keskinäisen riippuvuuden korostaminen ja oman osallisuuden tunnistaminen. Projekteissa kriittinen markkinoiden, hallinnan ja yhteiskunnallisten erojen tarkastelu, omien lähestymistapojen ja lähtökohtien seurauksista vastuun ottaminen tai tilanteinen kollektiivisuus ovat tilanteisia vastavoimia itsen määrittelyn tekniikoille. Syrjintä

ja eriarvoistetuksi tuleminen tulevat nimetyiksi ja siten näkyviksi, jolloin niiden vastustus ja toisenlaisten toimintatapojen etsiminen mahdollistuvat. Erilaisten näkemysten ja lähestymistapojen yhtä aikaa läsnä oleminen tunnistetaan eikä näennäiseen yhteisymmärryksen pyritä.

Väärinkäyttöä on tasa-arvon käsitteen käyttämisestä ja määrittelystä kieltäytyminen, suostumattomuus asettua heteronormatiiviseen ja markkinoiden intressejä palvelevaan diskurssiin, toimiminen salaa, kaikenlaisen vastarintaan yllyttäminen, soluttautuminen, hivuttaminen ja neuvottelun käyminen. Myös projektista pois kävely on järjestelmän väärinkäyttöä.

Vastustuksen tapa on myös ironia. Tasa-arvoprojekteissa toimivien halua samaistua projektien tavoitteisiin ei tarvitse epäillä, mutta toisaalta on suuri houkutus ajatella projektidokumenteissa toistettujen projektikurin ja hienovaraisten projektisäädösten sisältävän myös ironiaa, svejkismiä. Svejkismi viittaa Raija Julkusen mukaan sotamies Svejkin vastarintaa muistuttaviin keinoihin, joihin kuuluvat liioiteltu myöntyvyys, nöyryys ja performoitu kunnioitus päinvastaisen osoittamiseksi. Ironiassa, skeptisyydessä ja kyynisyydessä on sävy, jossa ei voi ottaa täysin vakavasti itseään, työtään, saavutuksiaan, organisaatiotaan, sen kulttuuria ja uskoa niihin autenttisesti. (Fleming ja Sewell 2002 Julkusen 2008 mukaan.)

Vastavoima yksisuuntaiselle markkinoiden, heteronormatiivisuuden ja hallinnallistumisen mekanismeille alistumiselle on toiminta, joka on paradoksaalista siinä mielessä, että siitä on luettavissa samanaikaisesti alistumista ja vastarintaa, pakkoa ja vapautta, sopeutumista ja sopeutumattomuutta, väistämättömyyttä ja mahdollisuutta. Se on positio, joka ei ole vapaa diskursseista, jotka ovat sen mahdollistaneet. Valinnat ovat yhtäältä säädeltyjä, mutta eivät kuitenkaan siinä mielessä, ettei muuta vaihtoehtoa olisi. Ennemminkin kyse on prosessista, jossa opitaan itse valitsemaan ”oikein” (Davies 1999, 60).

Samaan aikaan kun tasa-arvotyötä koskevat diskurssit kirjoittavat ja puhuvat sen kohdetta, kirjoittava ja puhuva subjekti voi liikkua diskurssien välillä ja sisällä ja nähdä, kuinka diskurssit muokkaavat häntä. Diskursseja voi strategisesti hyödyntää, muokata, niistä voi kieltäytyä tai löytää niiden ylittämistavan, kuten Bronwyn Davies on todennut (Davies 1999, 60–61). Liikkumavara kysyy Daviesin mukaan sen oivaltamista, kuinka ”minä”, joka hyödyntää, kieltäytyy ja muokkaa, tulee olemassa olevaksi sillä, että kieli puhutaan ikään kuin itsen hallussa olevana ja itsestä lähtevänä, jolloin sanat ja niiden mahdollistamat positiot muodostavat perustan ja koko sen maailman, josta puhujat puhuvat. Olemme Daviesin mukaan yhteisöjemme jäseniä, ja yhteisömme hyväksyy meidät puhuessamme yhteisömme kieltä (mt. 61).

Valta ymmärretään toisin kuin yksilöstä tai asemasta lähtöisin olevana. Kyse on samalla ilmiöiden politisoitumisesta ja poliittiselle tilan avautumisesta. Valta nähdään kaikkialla ja sitä lähestytään yleisen tuottamisen periaatteena. Se merkitsee enemmän huomiota sille, miten valta tuottaa ja vähemmän tilaa väistämättömyyden selityksille, jolloin tilaa avautuu ehkä myös ilmiöiden politisoitumiselle. (Pulkkinen 2003, 116.) Kyseisessä lähestymistavassa ei ole ulkopuolisia, uhreja tai riistettyjä. Sen sijaan valtasuhteesta osallisten määrä kasvaa toimittaessa samanaikaisesti sekä vallan tuotteina että vallan käyttäjinä.

Kun luovutaan pyrkimyksestä ytimeen, alkuperään ja olemuksellisuuteen, voidaan luopua ehkä myös vastakkainasetteluista ja pyrkimyksestä (näennäiseen) yksimielisyyteen. Tällöin voi jäädä tilaa ihmettelylle, määrittelemättä jättämiselle ja epämääräisyydelle.

Silloin olemme kaikki osallisia ja vastuussa.

Lähteet

Aapola, Sinikka & Kangas, Ilka (1994). *Väistelyä ja vastarintaa. Tarinoita naisten selviytymisestä.* Tampere: Gaudeamus.

Aapola, Sinikka (1999). *Murrosikä ja sukupuoli. Julkiset ja yksityiset ikämäärittelyt.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 763. Nuorisotutkimusseura, Nuorisotutkimusverkoston toimituksia 9/99. Helsinki.

Ahmed, Sarah (2000a). Who Knows? Knowing Strangers and Strangerness. *Australian feminist studies* 15(31), 50–68.

Ahmed, Sarah (2000b). Communities that Feel: Intensity, Difference and Attachment. Teoksessa Koivunen, Anu & Paasonen, Susanna (toim.) *Affective encounters. Rethinking embodiment in feminist media studies.* Conference proceedings. University of Turku School of Art, Literature and Music Media Studies. http://media.utu.fi/affective/proceedings.pdf (haettu 12.3.2006).

Airaksinen, Jaana & Ripatti, Tuula (toim.) (1999). *Rotunaisia ja feminismejä. Nais- ja kehitystutkimuksen risteyskohtia*. Tampere: Vastapaino.

Alasuutari, Pertti & Lampinen, Marjaana (2006). OECD ja suomalaisen projektiyhteiskunnan synty. Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia*. Tampere: Gaudeamus, 56-68.

Alasuutari, Pertti (1996). *Toinen tasavalta. Suomi 1956–1994.* Tampere: Vastapaino.

Alasuutari, Pertti (2006). Suunnittelutaloudesta kilpailutalouteen: mitten muutos oli ideologisesti mahdollinen? Teoksessa Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio (toim.) *Uusi Jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus, 43–64.

Alasuutari, Pertti (2007). *Yhteiskuntateoria ja inhimillinen todellisuus*. Helsinki: Gaudeamus.

Alavaikko, Mika (2006). Valtakunnallisen sosiaalipolitiikan loppu – keskitetystä ohjauksesta alueellisiin kehittämishankkeisiin. Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) *Projektiyhteiskunnan* kääntöpuolia. Tampere: Gaudeamus, 39–55.

Alhanen, Kai (2007). *Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n filosofiassa.* Helsinki: Gaudeamus.

Allén, Tuovi (1993). *Naisten, miesten vai tasa-arvon Eurooppa*? TTT Katsaus 1.

Ammattikasvatushallitus (1983). *Läpäisyvaiheet 83. Suunnitelma läpäisyvaiheiden opettamiseksi ammatillisissa oppilaitoksissa.* Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Andersson, Jan Otto, Hautamäki, Antero, Jallinoja, Riitta, Niiniluoto, Ilkka & Uusitalo, Hannu (1993). *Hyvinvointivaltio ristiaallokossa. Arvot ja tosiasiat*. Sitran julkaisusarja nro 131. Juva: WSOY.

Anttalainen, Marja-Liisa, Husu, Liisa, Kandolin, Irja, Kauppinen-Toropainen, Kaisa, Kuusi, Heli, Mäkinen, Anneli, Nordgren, Nina, Sirén, Hannu, Tuominen, Eeva-Liisa & Volanen, Matti (1985). *Sukupuolten tasa-arvo koulutuksessa ja työelämässä*. Ammattikasvatushallitus. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Anttalainen, Marja-Liisa (1980). *Naisten työt – Miesten työt. Sukupuolen merkitys ammatillisessa koulutuksessa sekä eri alojen ja ammattien sukupuolirakenteen kehitys ja siihen vaikuttavia tekijöitä.* Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 1980: 1. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Anttonen, Anneli, Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (1994). *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino.

Anttonen, Anneli (1994). Hyvinvointivaltion naisystävälliset kasvot. Teoksessa Anneli Anttonen, Lea Henriksson & Ritva Nätkin (1994). *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino, 203–224.

Armstrong, Aurelia (2006) *Foucalt and Feminism*. The internet encyclopedia of philosophy. http://www.iep.utm.edu/f/foucfem.htm (haettu 2.3.2007).

Arnkill, Robert, Mattila, Kati, Nieminen, Jarmo, Rissanen, Pekka, Kauppinen, Kaisa & Aholainen, Anne (2004). *Tasa-arvoa ja yhtäläisiä mahdollisuuksia. Loppuraportti Euroopan sosiaalirahaston tavoite 3-ohjelman toisen toimintalinjan arvioinnista*. ESR-arviointi-sarja. Arvioinnit 10/04. Työministeriö. Helsinki: Edita.

Aro, Timo, Kuoppala, Mikko & Mäntyneva, Päivi (2004). *Hyvästä paras. Jaettu kehittämisvastuu ESR-projekteissa*. Hyvät käytännöt -käsikirja. Helsinki: Edita.

Bacchi, Carol (1996). *The Politics of Affirmative Action. "Women", Equality, and Category Politics.* London: Sage Publications.

Bacchi, Carol (1999). *Women, Policy and Politics. The Construction of Policy Problems.* London: Sage Publications.

Bacchi, Carol (2005). Discourse, Discourse Everywhere: Subject "Agency" in Feminist Discourse Methodology. *Nora, Nordic Journal of Women's Studies* 13(3), 198–209.

Ball, Stephen (2001). Globaalit toimintaperiaatteet ja kansalliset politiikat eurooppalaisessa koulutuksessa. Teoksessa Arto Jauhiainen & Juhani Tähtinen (toim.) *Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit*. Kasvatusalan tutkimuksia. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seuran tutkimuksia 1, 21–43.

Ball, Stephen (2007). *Lifelong Learning As An Investment. What's In It For Me – Erasing The Authentic Learner.* http://www.congress.utu.fi/nera07/programme.php (haettu 20.11.2007).

Beach, Dennis, Gordon, Tuula & Lahelma, Elina (toim.) (2003). *Democratic Education: Ethnographic Challenges*. London: Tufnell Press.

Berg, Päivi (2007). Sukupuoli ja rajatyön muodot koulun liikuntatunneilla. *Nuorisotutkimus* 25(2), 32–51.

Bergman, Solveig (2001). Naiset uusissa yhteiskunnallisissa liikkeissä. Teoksessa Christina Bergqvist, Anette Borchorst, Ann-Dorte Christensen, Viveca Ramstedt-Silén, Nina C. Raaum & Auður Styrkarkársdóttir (toim.) *Tasa-arvoiset demokratiat? Sukupuoli ja politiikka Pohjoismaissa*. Helsinki: Edita, 15–26.

Bergqvist, Christina (2001). Johdanto: Pohjoismaat – yksi vai useampia malleja? Christina Bergqvist, Anette Borchorst, Ann-Dorte Christensen, Viveca Ramstedt-Silén, Nina C. Raaum & Auður Styrkarkársdóttir (toim.) 2001. *Tasa-arvoiset demokratiat? Sukupuoli ja politiikka Pohjoismaissa*. Helsinki: Edita, 15–26.

Braidotti, Rosi (2005). *Gender and Power in a Post-Nationalist European Union*. http://www.gendersee.org.mk/eng/forum.asp?temaid=18. (6.11.2007).

Britzman, Deborah (1995). Is there a queer pedagogy? Or, stop reading straight. *Educational Theory* 45(2), 151–165.

Brown, Wendy, Colegate, Christina, Dalton, John, Rayner, Timothy & Thill, Cate (2006). Learning to love again: An Interview with Wendy Brown. *Contretemps* 6. http://www.usyd.edu.au/contretemps/6January2006/brown.pdf (haettu 13.9.2007).

Brunila, Kristiina & Lampinen, Pauliina (2004). Tietotekniikan sukupuolta purkamassa. Teoksessa Herno, Minna (toim.) *TIEDOSTA! Osaamisen vahvistaminen tietotekniikkakoulutuksessa*. Helsingin yliopisto, Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia, 52–63.

Brunila, Kristiina, Heikkinen, Mervi & Hynninen, Pirkko (2005). *Monimutkaista mutta mahdollista. Hyviä käytäntöjä tasa-arvotyöhön.* Equal Kansallinen teematyö. Kajaani: Oulun yliopisto Kajaanin yliopistokeskus.

Brunila, Kristiina, Kurki, Tuuli, Lahelma, Elina, Lehtonen, Jukka, Mietola, Reetta & Palmu, Tarja (tulossa/a). Multiple transitions: educational policies and young people's post-compulsory choices. Lähetetty *Scandinavian Journal of Educational Research* -julkaisuun.

Brunila, Kristiina & Mononen, Sari (tulossa/b). Tiedon, työllisyyden, osaamisen, yrittäjyyden ja tasa-arvon eurooppalainen Suomi. Teoksessa Katri Komulainen, Seija Keskitalo-Foley, Maija Korhonen & Lappalainen, Sirpa (toim.) *Uutta ihmistä rakentamassa? Koulutus, erot ja talouden muutos*.

Brunila, Kristiina (2002). *Bittimaailman asiantuntijat ja hyvät jätkät*. Pro gradu -työ. Kasvatustieteen laitos. Helsingin yliopisto.

Brunila, Kristiina (2003). Nuoret tietoyhteiskunnan tiellä. Tietoteekki-hankkeen ohjauksella nuorten syrjäytymistä vastaan. Teoksessa Sonja Kangas & Tapio Kuure (toim.) *Teknologisoituva nuoruus*. Nuorten elinolot -vuosikirja. Helsinki: Yliopistopaino, 52–55.

Brunila, Kristiina (2005). Bittimaailman asiantuntijat ja hyvät jätkät. Tietotekniikan sukupuoli ja henkilöstön kehittäminen segregaation solmukohtina. Teoksessa Leena Teräs (toim.) *Koulutus, sukupuolisosialisaatio ja teknologia – näkökulmia segregaatioon*. Raahe: Oulun yliopisto Kajaanin yliopistokeskus, 69–82.

Brunila, Kristiina (2008). From Knowledge-market to Aporia. Politics of knowledge in Educational Research. *The new goal-orientation of research strategies* – NERA conference 2008, 6.–8.3, Copenhagen, Tanska.

Brunila, Kristiina (tulossa). Hivutuksia, hanttiin pistämisiä ja muita diskurssitaituruuksia. Toimijuus sukupuolten tasa-arvoa koskevassa tasa-arvotyössä. Teoksessa Hanna Ojala, Tarja Palmu & Jaana Saarinen (toim.) *Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa*. Tampere: Vastapaino.

Butler, Judith (1990). *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York – London: Routledge.

Butler, Judith (2006). *Hankala sukupuoli*. Helsinki: Gaudeamus.

Carabine, Jean (2001). Unmarried Motherhood 1830–1990: A Genealogical Analysis. Teoksessa Margaret Wetherell, Stephanie Taylor & Simon J. Yates (toim.) *Discourse as Data. A Guide for Analysis*. London: Sage Publications, 267–310.

Cavarero, Adriana (1989). Epäilevä emansipaatio. Sukupuolten yhtäläisten mahdollisuuksien teoreettista tarkastelua. Lyhentäen suom. Tuija Parvikko. *Politiikka* 4/1989.

Cicmil, Svetlana & Hodgson, Damien (2006). Making Projects critical: An Introduction. Teoksessa Svetlana Cicmil & Damian Hodgson (toim.) *Making Projects Critical*. Palgrave, 1–25 .

Clarke, John & Newman, Janet (1997). *The Managerial State. Power, Politics and Ideology in the Remaking of Social Welfare.* London: Sage Publications.

Clarke, John, Gewirtz, Sharon & McLaughlin, Eugene (toim.) (2000). *New Managerialism New Welfare?* London: Sage Publications.

Dahler-Larsen, Peter (2000). Surviving the Routinization of Evaluation: The Administrative Use of Evaluations in Danish Municipalities. *Administration and Society* 32(1), 70–92 .

Davies, Bronwyn, Dormer, Suzy, Gannon, Sue, Laws, Cath, Rocco, Sham, Taguchi, Hillevi, Lenz & McCann, Helen (2001). Becoming Schoolgirls: The Ambivalent Project of Subjectification. *Gender & Education* 13(2), 167–182.

Davies, Bronwyn, Flemmen, Anne Britt, Gannon, Susanne, Laws, Cath & Watson, Barbara (2002). *Working on the Ground.* A Collective Biography of Feminine Subjectivities: Mapping the Traces of Power and Knowledge. *Social Semiotics* 12(3), 291–313.

Davies, Bronwyn & Bendix Petersen, Eva (2005b). Neo-liberal discourse in the Academy: The forestalling of (collective) resistance. *LATISS – Learning and Teaching in the Social Sciences* 2(2), 77–98.
Davies, Bronwyn (1990). Agency as a Form of Discursive Practice. A Classroom Scene Observed. *British Journal of Sociology of Education* 11(3), 341–361.
Davies, Bronwyn (1993). *Shards of Glass. Children reading and writing beyond gendered identities*. NJ Creskill: Hampton Press.
Davies, Bronwyn (1998). *A body of writing 1990-1999*. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.
Davies, Bronwyn (2003). Death to Critique and Dissent? The Policies and Practices of New Managerialism and of 'Evidence-based Practice'. *Gender and Education* 15(1), 91–103.
Davies, Bronwyn (2005). The (Im)possibility of Intellectual Work in Neoliberal Regimes. *Discourse: Studies in the cultural politics of education* 26(1), 1–14.
Davies, Bronwyn (2006). Subjectification: the relevance of Butler's analysis for education. *British Journal of Sociology of Education* 27(4), 425–438.
Dean, Mitchell (1997). Köyhyyden hallinnoinnin genealogia. Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (toim.) *Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta*. Tampere: Gaudeamus, 64–110.
Dean, Mitchell (1999). *Governmentality. Power and Rule in Modern Society*. London: Sage.
Delamont, Sara (2003). *Feminist Sociology*. London: Sage Publications.
de Lauretis, Teresa (2004). *Itsepäinen vietti. Kirjoituksia sukupuolesta, elokuvasta ja seksuaalisuudesta*. Tampere: Vastapaino.
Deleuze, Gilles (2005). *Haastatteluja. Gilles Deleuzin ja Félix Guattarin haastatteluja ja kirjoituksia*. Helsinki: Tutkijaliitto.
Deleuze, Gilles (2005). Jälkikirjoitus kontrolliyhteiskuntaan. Teoksessa Deleuze, Gilles *Haastatteluja. Gilles Deleuzin ja Félix Guattarin haastatteluja ja kirjoituksia*. Helsinki: Tutkijaliitto, 118–125.
Derrida, Jacques (1988). *Positioita*. Helsinki: Gaudeamus.
Derrida, Jacques (2003). *Platonin apteekki ja muita kirjoituksia*. Helsinki: Gaudeamus.
du Gay, Paul (2000). Entrepreneurial Governance and Public Management: The Anti-Bureaucrats. Teoksessa Clarke, John, Gewirtz, Sharon & McLaughlin, Eugene (toim.) *New Managerialism New Welfare?* London: Sage Publications, 62–81.
Edwards, Richard & Usher, Robin (1997). All to Play For? Adult Education, Leisure and Consumer Culture. *Studies in the Education of Adult*s 29(1), 68–81.
Ellsworth, Elisabeth (1997). *Teaching Positions. Difference, Pedagogy and the Power of Address*. New York and London: Teachers College Press. Columbia University.
Elonen, Pia (2006). *Työministeriössä paljon ja pitkiä pätkätyöputkia*. Helsingin Sanomat A6 12.9.2006.
Eriksson, Päivi & Vehviläinen, Marja (1999). *Tietoyhteiskunta seisakkeella. Teknologia, strategiat ja paikalliset tulkinnat.* Jyväskylän yliopisto Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
Erlund, Mirja & Horelli, Liisa (2005). Alueellisten naisten resurssikeskusten kehittämisohjelma-selvitys. NAVARA – naisten voimavara. http://www.sinni.fi/jarjestot/SNRK/NAVARA.pdf (haettu 9.4.2008)
Eräsaari, Leena, Julkunen, Raija & Silius, Harriet (toim.) (1995). *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Tampere: Vastapaino.
Eräsaari, Leena (2004). Naisen ruumis globaalissa. Teoksessa Jokinen, Eeva, Kaskisaari, Marja & Husso, Marita (toim.) *Ruumis töihin! Käsite ja käytäntö*. Tampere: Vastapaino, 201–217.

Eräsaari, Leena (2007). Hyvinvointivaltion vaalijat. HYVA ry:n verkoston nettisivut. http://capsicumguys.com/~hyva/index.php (haettu 9.12.2007)
Eskola, Katarina, Haavio-Mannila, Elina & Jallinoja, Riitta (1979). *Naisnäkökulmia.* Juva: WSOY.
ESR-sanasto http://www.esr.fi/esr/fi/__yleiset/ESRsanasto.pdf
ESR-teemabulletin http://www.mol.fi/esr/fi/__yleiset/Teemabulletiini_final.pdf (14.1.2008)
Euroopan komission Vihreä Kirja: Tasa-arvo ja syrjimättömyys laajentuneessa Euroopan unionissa http://ec.europa.eu/employment_social/publications/2004/ke6004078_fi.pdf (haettu 30.7.2008)
EQUAL NTN Success Stories (2006). *Combating gender gaps through gender mainstreaming and postivie actions. Austria and Finland.* http://ec.europa.eu/employment_social/equal/data/document/etg4-06ntn-h.pdf (haettu 7.9.2007).
Euroopan komission tasa-arvon valtavirtaistamista käsittelevä työryhmä (2004). *EQUAL Tasa-arvon valtavirtaistamisen opas.* Työministeriö. Helsinki: Edita.
Euroopan yhteisöjen komissio (2000). *Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. Kohti sukupuolten tasa-arvoa koskevaa yhteisön puitestrategiaa* (2001-2005). Bryssel 7.6.2000. http://ec.europa.eu/employment_social/gender_equality/framework/com2000_335_fi.pdf#search=%22tasa-arvoa%20koskeva%20puitestrategia%202006%22 (haettu 2.8.2007)
European Commission's Equal Programme (2005). *Equal Success Stories. Development Partnerships working against discrimination and inequality in Europe*. Employment & social affairs. European Commisson.
Euroopan unionin Equal-ohjelman www-sivut: http://www.equal.fi/default.asp.
Fairclough, Norman (1992). *Discourse and Social Change.* Cornwall: Polity:
Filander, Karin (2000). *Kehittämistyö murroksessa.. Sitoutuminen, sopeutuminen ja vastarinta julkisella sektorilla 1990-luvulla*. Tampereen yliopisto: Acta Universitatis Tamperensis 777.
Filander, Karin (2001). Kehittämistyö murroksessa: Sitoutuminen, sopeutuminen ja vastarinta julkisella sektorilla 1990-luvulla. *Aikuiskasvatus* 1, 56–60.
Filander, Karin (2007). Deconstructing Dominant Discourses on Vocational Education. Teoksessa Risto Rinne, Anja Heikkinen & Petri Salo (toim.) *Adult Education – Liberty, Fraternity, Equality? Nordic Views on Lifelong Learning*. Turku: Finnish Educational Research Association, 261–274.
Flax, Jane (1987). *Postmodernism and gender relations in feminist theory*. Signs 12(4), 621–643 .
Fleming, Peter & Sewell, Graham (2002). Looking for the Good Soldier, Svejk: Alternative Modalities of Resistance in the Contemporary Workplace. *Sociology* 36(4), 857–873.
Foucault, Michel (1982). Subject and Power. Jälkisanat. Teoksessa Hubert Dreyfus & Paul Rabinow *Michel Foucault: Beoyond Structuralism and Hermeneutics*. Brighton: The Harvester Press.
Foucault, Michel (1984). Nietzsche, Genealogy, History. Teoksessa Paul Rabinow (toim.) *The Foucault Reader*. New York: Penguin Books, 76–101.
Foucault, Michel (1998). *Seksuaalisuuden historia. Tiedontahto. Nautintojen käyttö. Huoli itsestä*. (Alkuteokset 1976, 1984). Helsinki: Gaudeamus.
Foucault, Michel (2000). *Tarkkailla ja rangaista*. (Alkuteos 1975). Keuruu: Otava.
Foucault, Michel (2003). *Foucault/Nietzsche*. Helsinki: Tutkijaliitto.
Foucault, Michel (2005/1972). *Tiedon arkeologia*. Tampere: Vastapaino.

Fraser, Nancy (1997). Equality, Difference and Democracy: Recent Feminist Debates in the United States. Teoksessa Jodi Dean (toim.) *Feminism and the New Democracy. Resiting the Political*. London: Sage Publications, 98–109.
Garland, David (2001). *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*. Chicago: The University of Chicago Press.
Gherardi, Silvia (1995). *Organizational Symbolism, Culture and Gender*. London: Sage.
Goffman, Erwing (1963). *Stigma*. New York: Simon & Schuster.
Gordon, Tuula & Lahelma, Elina (1991). Koulutus ja sukupuoli. *Kasvatus* 3(5), 183–184.
Gordon, Tuula & Lahelma, Elina (1992). Tyttöjen toiseus opetuksessa ja koulutuksessa. Teoksessa Näre, Sari ja Lähteenmaa, Jaana (toim.) *Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa*. Helsinki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 314–327.
Gordon, Tuula & Lahelma, Elina (1995). Koulutus ja sukupuoli. Teoksessa Tuomas Takala (toim.) *Kasvatussosiologia*. Helsinki: WSOY, 151–196.
Gordon, Tuula, Holland, Janet & Lahelma, Elina (2000a). From pupil to citizen. A gendered route. Teoksessa Madeleine Arnot & Jo-Anne Dillabough (toim.) *Challenging democracy. International Perspectives on Gender, Education and Citizenship*. Routledge, 187–202.
Gordon, Tuula, Holland, Janet & Lahelma, Elina (2000b). *Making Spaces: Citizenship and Difference in Schools*. London: McMillan Press Ltd.
Gordon, Tuula, Lahelma, Elina & Beach, Dennis (2003). Marketisation of democratic education: Ethnographic insights. Teoksessa Dennis Beach, Tuula Gordon & Elina Lahelma (toim.) 2003. *Democratic Education*. Ethnographic Challenges. London: The Tufnell Press, 10–23.
Gordon, Tuula, Lahelma, Elina & Holland, Janet (2004). Ystäviä vai vihollisia? Tulkintoja tyttöjen vuorovaikutussuhteista koulussa. Teoksessa Marianne Liljeström (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta.* Tampere: Vastapaino, 169–190.
Green, Eileen (2001). *Communication, Technology and Society*. London: Sage Publications.
Haataja, Anita, Lahelma, Elina & Saarnivaara, Marjatta (1989). *Se pieni ero – Kirja tasa-arvokasvatuksesta.* Helsinki: Kouluhallitus ja Valtion painatuskeskus.
Haavio-Mannila, Elina (1968). *Suomalainen nainen ja mies.* Porvoo: WSOY.
Hakala, Johanna, Kaukonen, Erkki, Nieminen, Mika & Ylijoki, Oili-Helena (2003). *Yliopisto – tieteen kehdosta projektimyllyksi. Yliopistollisen tutkimuksen muutos 1990-luvulla*. Helsinki: Gaudeamus.
Hakala, Katariina (2007). *Paremmin tietäjän paikka ja toisin tietämisen tila. Opettajuus (ja tutkijuus) pedagogisena suhteena*. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 212. Helsingin yliopisto. Helsinki: Yliopistopaino.
Hakala, Katariina & Hynninen, Pirkko (2007). Etnografinen tietäminen. Teoksessa Sirpa Lappalainen, Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino, 209–225 .
Hall, Stuart (1999). *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2004–2007. www.stm.fi (haettu 2.3.2007)
Haraway, Donna (1991). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Priviledge of the Partial Perspective. Teoksessa Donna Haraway *Simians, Cyborgs and Women. The Reinvention of Nature.* London: Free Association Books.
Harding, Sandra (1986). The Science Question in Feminism. Open University Press, Milton Keynes.
Harding, Sandra (1987). Introduction: Is there a feminist method? Teoksessa Sandra Harding (toim.) *Feminism and Methodology*. Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis. Milton Keynes: Open University Press, 1–14.

Hearn, Jeff & Niemi, Hertta (2006). Miesliikkeet ja feminismi Suomessa: Järjestöt, verkostot ja sosiaaliset suhteet. Teoksessa Anne Moring (2006) *Sukupuolen politiikka. Naisten äänioikeuden 100 vuotta Suomessa*. Helsinki: Otava, 101–108.

Heikkinen, Mervi (2004). Itsemäärittely ja toimijuus projektiorganisaation sukupuolistuneissa/sukupuolistavissa prosesseissa Teoksessa Kaarina Kailo, Vappu Sunnari & Heli Vuori 2004. *Tasa-arvon haasteita globaalin ja lokaalin rajapinnoilla*. Northern Gender Studies 5. Oulu: Oulun yliopistopaino, 102–113.

Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (2006). *Uusi Jako. Miten Suomesta tuli kilpailuyhteiskunta.* Helsinki: Gaudeamus.

Heiskala, Risto (2006). Kansainvälisen toimintaympäristön muutos ja Suomen yhteiskunnallinen murros. Teoksessa Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio (toim.) *Uusi Jako. Miten Suomesta tuli kilpailuyhteiskunta*. Gaudeamus: Helsinki, 14–42.

Heiskanen, Tuula (1996). Tiedon paikka työnarvioinnissa. Teoksessa Merja Kinnunen & Päivi Korvajärvi (toim.) *Työelämän sukupuolistuneet käytännöt*. Tampere:Vastapaino, 191–209.

Hekman, Susan, J. (1990). *Gender and Knowledge.* Boston: Northeastern University Press.

Hekman, Susan J. (1996). *Feminist Interpretations of Michel Foucault*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.

Helén, Ilpo (2005). Genealogia kritiikkinä. *Sosiologia* 42(2), 93–109.

Hemmings, Clare (2005). Telling feminist stories. *Feminist theory* 6(2), 115–139.

Henriksson, Lea ja Wrede, Sirpa (toim.) (2004). *Hyvinvointityön ammatit.* Helsinki: Gaudeamus.

Hernes Helga Maria & Voje, Kirsten (1980). Women in the corporate channel: a process of natural exclusion? *Scandinavian Political Studies* 3(2), 163–186.

Hilpelä, Jyrki (2001). Uusliberalistisen koulutuspolitiikan aatteellinen tausta. Teoksessa Arto Jauhiainen, Risto Rinne & Juhani Tähtinen (toim.) *Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit*. Turku: Suomen Kasvatustieteellisen Seuran tutkimuksia, 139–154.

Holli, Anne-Maria, Saarikoski, Terhi & Sana, Elina (toim.) (2002). *Tasa-arvopolitiikan haasteet*. Porvoo: WSOY ja Tasa-arvoasiain neuvottelukunta.

Holli, Anne Maria, Luhtakallio, Eeva & Raevaara, Eeva (2003). Maailman huonoin laki? Kunnallispolitiikka, kiintiöt ja vastarinta. *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 16(4), 4–19.

Holli, Anne Maria, Eva Magnusson & Malin Rönnblom (2005). Editors introduction to the Special Issue of NORA on Critical studies of gender discourses in the Nordic countries. *NORA, Nordic Journal of Womens Studies* 13(3), 148–152.

Holli, Anne Maria & Kantola, Johanna (2007). State Feminism Finnish Style: Strong Policies clash with Implementation Problems. Teoksessa Joyce Outshoorn & Johanna Kantola (toim.) *Changing State Feminism*. Houndsmills ja New York: Palgrave, 82–101.

Holli, Anne Maria (1992). *Miehisestä tasa-arvosta kohti naisten käsitteellistä tilaa. Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan tasa-arvopoliittinen diskurssi vv. 1972–86.* Lisensiaatintutkielma. Helsingin yliopiston valtio-opin laitos.

Holli, Anne Maria (1995). Tasa-arvosta ja Troijan hevosista. Feministinen käsitekritiikki ja suomalaisen tasa-arvopolitiikan käytännöt". *Naistutkimus-Kvinnoforskning* 8(3), 14–33.

Holli, Anne Maria (2001). A Shifting Policy Environment Divides the Impact of State Feminism in Finland Teoksessa Amy Mazur (toim.) 2001. *State Feminism, Women's Movements, & Job Training. Making Democracies Work in Global Economy*. Routledge New York – London: Routledge, 183–212 .

Holli, Anne Maria (2002). *Suomalaisen tasa-arvopolitiikan haasteet.* Teoksessa Anne Maria Holli Terhi Saarikoski & Elina Sana 2002. Tasa-arvopolitiikan haasteet. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Sosiaali- ja terveysministeriö. Porvoo: WSOY, 12–30.

Holli, Anne Maria (2003). *Discourse and Politics for Gender Equality in Late Twentieth Century Finland*. Acta Politica 23. Helsinki: Helsinki University Press.

Holvas, Jakke & Vähämäki, Jussi (2005). *Odotustila. Pamfletti uudesta työstä*. Helsinki: Teos.

Honkanen, Katriina (1997). Tasa-arvoideologia suomalaisessa naishistoriassa. *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 3(10), 2–15.

Honkanen, Katriina (1996). Nainen. Teoksessa Marianne Liljeström (toim.) *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 139–157.

Honkanen, Katriina (2007). Deconstructive Intersections. *Rhizomes* 14/2007. http://www.rhizomes.net/issue14/honkanen.html (haettu 3.2.2008).

hooks, bell (2007). *Vapauttava kasvatus*. Kansanvalistusseura.

Horelli, Liisa & Roininen, Janne (1997). *Tasa-arvoa rakennepolitiikkaan. Tulkintoja Suomen 1990-luvun jälkipuoliskon rakennepoliittisten EU-ohjelmien sisällöstä tasa-arvonäkökulmasta.* Tasa-arvojulkaisuja 1/97. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.

Horelli, Liisa & Saari, Milja (2001). Tasa-arvoa valtavirtaan. http://www.eurofem.net/valtavirtaan/ (haettu 23.10. 2006).

Horelli, Liisa, Roininen, Janne, Wallin, Sirkku, Malinen, Pentti, Keränen, Heikki, & Nousiainen, Sanna (2003). *ESR-viitekehyksen horisontaalisen tasa-rvoteeman arviointi Suomen tavoite 1,2 ja 3-ohjelmista sekä Equal-yhteisöaloiteohjelmasta*. http://www.mol.fi/esr/fi/__yleiset/ESR_r02_web_lock.pdf2/03 (haettu 12.9.2007)

Horelli, Liisa (toim.) (2006). Vaikuttavuusarviointi mantrana ja kamppailulajina. *Arvioinnin teemanumero*. Suomen arviointiyhdistys. www.finnishevaluationsociety.net (haettu 29.11.2007).

Hoskyns, Catherine (2001). Gender Politics in the European Union: The Context for Job Training. Teoksessa Mazur, Amy G. (toim.) *State Feminism, Women's Movements, & Job Training. Making Democracies Work in Global Economy*. Routledge: New York – London: Routledge, 31–48.

Huhta, Liisa, Kolehmainen, Sirpa, Lavikka, Riitta, Leinonen, Minna, Rissanen, Tapio, Uosukainen, Katja & Ylöstalo, Hanna (2005). *Tasa-arvosta lisäarvoa. Käsikirja työpaikkojen tasa-arvotyöhön*. Tampere: Vastapaino.

Huhta, Liisa, Leinonen, Minna & Uosukainen, Katja (2008). Tasa-arvotyö kentällä: Kokemuksia pk-sektorista. Teoksessa Tuula Heiskanen, Minna Leinonen, Anu Järvensivu & Simo Aho (toim.) *Kohti uutta työelämää? Tutkimuksen näköala työelämän kehitykseen*. Tampere: Tampereen yliopistopaino, 233–250.

Husa, Sari (1995). *Foucault´lainen metodi*. Filosofinen n & n -aikakauslehti. http://www.netn.fi/395/netn_395_husa.html (haettu 12.9.2007).

Husso, Marita (1997). Heikkouden hetkiä parisuhdeväkivallassa. Teoksessa Eeva Jokinen (toim.) *Ruumiin siteet. Tekstejä eroista, järjestyksistä ja sukupuolesta*. Tampere: Vastapaino, 87–104.

Husu, Liisa (1998). Tasa-arvoasiain neuvottelukunta naistutkimuksen asialla. *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 11(4), 45–61.

Husu, Liisa (2001). *Sexism, Support, and Survival in Academia. Academic Women and Hidden Discrimination in Finland*. University of Helsinki. Social Psychological Studies 6.

Husu, Liisa (2002). Yliopistot ja sukupuolten tasa-arvo. Teoksessa Anne Maria Holli, Terhi Saarikoski & Elina Sana (toim.) *Tasa-arvopolitiikan haasteet*. WSOY ja Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Porvoo, 146–164.

Huttunen, Jouko & Happonen, Raimo (1974). *Oppimateriaalin merkitys sukupuoliroolien oppimisessa. Oppimateriaali ja sukupuoliroolit osa I ja II*. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Koulutuspoliittinen jaosto. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 9.

Hynninen, Pirkko (1987). *Sukupuolet koulutuksessa ja työelämässä*. Tutkimuksia ja selosteita. Ammattikasvatushallitus. Suunnittelu- ja kehittämisosasto. Helsinki: Valtion Painatuskeskus.

Hynninen, Pirkko & Juutilainen, Päivi-Katariina (2006). *Seitsemän asiaa ohjauksen suunnittelusta ja tasa-arvosta.* Sukupuolisensitiivinen ohjaus tasa-arvon edistäjänä koulutuksessa-hanke 2002-2006. Kasvatustieteiden tiedekunnan opetusmonisteita. Joensuun yliopisto. Helsinki: Yliopistopaino.

Hynninen, Pirkko & Lahelma, Elina (2008). Tasa-arvoisuutta ja sukupuolitietoisuutta opettajankoulutukseen, *Kasvatus* 39(3), 283–288.

Hytönen, Tuula (2002). *Exploring the practice of human resource development as a field of professional expertise*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research. University of Jyväskylä.

Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (toim.) (1997). *Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta*. Tampere: Gaudeamus.

Ikonen, Hanna-Mari & Ojala Hanna (2005). Yhteisyyden luomista ja eron kokemuksia – haastattelu, konteksti ja feministinen tietäminen. *Naistutkimus-Kvinnoforskning* 18(1), 17–29.

Ikävalko, Elina & Brunila, Kristiina (2007). *Tasa-arvosuunnittelun opas teknologia-aloille*. Tasa-arvon kehittäminen teknologiateollisuudessa-tasa-arvoprojektin lopputuotos. Julkaisematon.

Ikävalko, Elina (2008). *Ihan hyvä laki – Tasa-arvolain uudistus (2000–2005) poliittisena prosessina*. Pro gradu -tutkielma. Yleisen valtio-opin laitos, Helsingin yliopisto.

Ingström, Pia (2007). *Lentävä feministi ja muita muistoja 70-luvulta*. Suom. Tarja Teva. Keuruu: Otava.

Isopahkala, Ulpukka (2006). *Joy and struggle for renewal. A Narrative Inquiry into Expertise in Job Transitions.* Academic dissortation. Department of Education, University of Helsinki, Faculty of Behavioural Sciences.

Jakonen, Mikko, Peltokoski, Jukka & Virtanen, Akseli (toim.) (2006). *Uuden työn sanakirja*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Jalava, Janne, Koskela, Tuomas, von Hertzen, Nina & Virtanen, Petri (2007). *Tasa-arvoa edistävien EU-hankkeiden arviointi.* Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 39. Helsinki: Yliopistopaino.

Jallinoja, Riitta (1983). *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastana.* Juva: WSOY.

Jallinoja, Riitta (1993). Arvojen ambivalenssit. Teoksessa Jan Otto Andersson, Antero Hautamäki, Riitta Jallinoja, Ilkka Niiniluoto & Hannu Uusitalo (1993) *Hyvinvointivaltio ristiaallokossa*. Arvot ja tosiasiat. Sitran julkaisusarja nro 131. Juva: WSOY, 17–58.

Jauho, Mikko (2004). Valtion rakentuminen, lääkärikunnan ammatillistuminen ja valistuneen maallikon synty. Teoksessa Lea Henriksson & Sirpa Wrede (toim.) *Hyvinvointityön ammatit*. Helsinki: Gaudeamus, 84–09.

Jenkins, Stephanie (2002). Foucault and Feminism: Re-evaluating Traditional Criticisms. *Agora Archives* 3(1). http://glasscock.tamu.edu/agora/archives.html (haettu 7.9.2007)

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2004). *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.
Jokinen, Arja, Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (2004). *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista.* Helsinki: Gaudeamus.
Jokinen, Arto (2004). Diskurssianalyysin kourissa. Sotilasteksteistä muotoutuva miehisyys. Teoksessa Marianne Liljeström (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino, 191– 208.
Jokinen, Arto (2002). Mihin miehet tarvitsevat tasa-arvoa? Teoksessa Anne Maria Holli, Terhi Saarikoski & Sana, Elina (toim.) *Suomalaisen tasa-arvopolitiikan haasteet*. WSOY ja Tasa-arvoasian neuvottelukunta. Porvoo, 240–253.
Jokinen, Eeva (1996). *Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä*. Tampere: Gaudeamus.
Jokinen, Eeva & Veijola, Soile (2001). *Voiko naista rakastaa?* Avion ja eron karuselli. Helsinki: WSOY.
Jones, Allison (1999). The limits of cross-cultural dialogue: Pedagogy, desire, and absolution in the classroom. *Educational Theory* 49(3), 299–316.
Juhila, Kirsi (2004). Vastapuhe ja leimattu identiteetti. Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta*. Helsinki: Gaudeamus, 20–32 .
Julkunen, Raija (1985). Naisten aika. *Tiede & Edistys* 4.
Julkunen, Raija (1994). Suomalainen sukupuolimalli – 1960-luku käänteenä. Teoksessa Anneli Anttonen, Lea Henriksson & Ritva Nätkin (toim.). *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino, 179–201.
Julkunen, Raija (1999). Sukupuoli, työ, hyvinvointivaltio. Suomi vertailussa. Teoksessa Päivi Lipponen & Päivi Setälä (toim.) *Suomalainen nainen*. Vantaa: WSOY, 79–100.
Julkunen, Raija (2001). *Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
Julkunen, Raija (2002). *Timanttejakin parempi ystävä? Hyvinvointivaltion murroksen sukupuolittuneet seuraukset.* Teoksessa Anne Maria Holli, Terhi Saarikoski & Elina Sana (toim.) Tasa-arvopolitiikan haasteet. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Sosiaali- ja terveysministeriö. Porvoo: WSOY, 32–49.
Julkunen, Raija (2004). Hyvinvointipalvelujen uusi politiikka. Teoksessa Lea Henriksson & Sirpa Wrede (toim.) *Hyvinvointityön ammatit*. Helsinki: Gaudeamus, 168–186.
Julkunen, Raija (2006). *Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus STAKES. Vaajakoski: Gummerus.
Juvonen, Tuula (2002). Tasa-arvoajattelun heteronormatiivisuus ja seksuaalinen tasa-arvo. Teoksessa Anne Maria Holli, Terhi Saarikoski & Elina Sana (toim.) *Tasa-arvopolitiikan haasteet*. WSOY ja Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Porvoo, 254–262.
Juvonen, Tuula (2006). Lapsi pesuveden mukana? Naisten aseman määrittyminen keskustelussa hedelmöityshoitolaista. Teoksessa Anne Moring (2006) *Sukupuolen politiikka. Naisten äänioikeuden 100 vuotta Suomessa*. Helsinki: Otava, 43–54.
Kankare, Ilkka (2006). Syntinen liitto – arviointi ja Euroopan sosiaalirahaston itse aiheutettu monimutkaisuus. Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia*. Tampere: Gaudeamus, 121–142.
Kantola, Anu (2002). *Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä.* Viestinnän julkaisuja 6. Viestinnän laitos. Helsingin yliopisto. Helsinki: Loki-kirjat.
Kantola, Anu (2006a). Suomea trimmaamassa: suomalaisen kilpailuvaltion sanastot. Teoksessa
Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio (toim.) *Uusi Jako. Miten Suomesta tuli kilpailuyhteiskunta*. Gaudeamus: Helsinki, 156–178.

Kantola, Johanna (2002). Rooman valtakunnan tuho: parisuhdelakikeskustelua eduskunnassa. Teoksessa Anne Maria Holli, Terhi Saarikoski & Elina Sana (toim.) *Tasa-arvopolitiikan haasteet*. WSOY ja Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Porvoo, 287–304.

Kantola, Johanna (2006b). *Feminists Theorize the State*. Houndmills: Palgrave Macmillan.

Kauppinen-Perttula, Ulla-Maija (2004). *Kutsumus, palvelustyö, jaksaminen: sisaret Oriveden leprasairaalassa (1904–1953)*. Tampereen yliopisto, 20–40. www.uta.fi/laitokset/kirjasto/vaitokset/2004056.html (haettu 13.7.2008).

Kelhä, Minna (tulossa). *Vääränikäisiä äitejä? Ikä ja äitiyden yhteiskunnalliset ehdot*. Väitöskirjan käsikirjoitus.

Kinnunen, Merja & Korvajärvi, Päivi (1996). *Työelämän sukupuolistuneet käytännöt*. Tampere: Vastapaino.

Kinnunen, Merja (2001). *Luokiteltu sukupuoli*. Tampere: Vastapaino.

Kivelä, Päivi, Kolehmainen, Jani & Siisiäinen, Martti (2007). Työllisyysprojekti toimijaverkkona. *Sosiologia* 44(1), 19–34.

Kivinen, Osmo & Rinne, Risto (1998). State, Governmentality and Education – the Nordic Experience. *British Journal of Sociology of Education* 19(1), 39–52.

Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.) (1996). *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen.* Tampere: Vastapaino.

Koivunen, Anu (1996). Emansipaatio. Teoksessa Anu Koivunen & Marianne Liljeström (toim.) *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen.* Tampere: Vastapaino, 77–109.

Koivunen, Anu (2000). Teresa de Lauretis: Sosiaalisen ja subjektiivisen rajankäyntiä. Teoksessa Anneli Anttonen, Kirsti Lempiäinen & Marianne Liljeström (toim.) *Feministejä – Aikamme ajattelijoita.* Tampere: Vastapaino, 85–114.

Kovalainen, Anu (2004). Hyvinvointipalvelujen markkinoituminen ja sukupuolisopimuksen muutos Teoksessa Lea Henriksson & Sirpa Wrede (toim.) *Hyvinvointityön ammatit*. Helsinki: Gaudeamus, 187-209.

Kolehmainen, Sirpa (1999). *Naisten ja miesten työt. Työmarkkinoiden segregoituminen Suomessa 1970-1990*. Tilastokeskus, Tutkimuksia 227.

Kolehmainen, Sirpa (2002). Koulutus, sukupuoli ja työnjako. *Sosiologia* 3(2), 200–214.

Komulainen, Katri & Sinisalo, Pentti (2006). ”Mul on amerikkalaisten työajattelumalli”. Itsensä työllistävien naisten urakertomukset ja yrittäjäminä. *Työelämän tutkimus* 4(3), 149–159.

Komulainen, Katri (2005). Sukupuolistettu yrittäjäminä. Sanomalehtiaineiston analyysi. *Naistutkimus-Kvinnoforskning* 18(4), 18–30.

Komulainen, Katri (1998). *Kotihiiriä ja ihmisiä. Retorinen minä naisten koulutusta koskevissa elämänkertomuksissa.* Joensuu: Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 35.

Koponen, Juhani (2005). Kehitysyhteistyön sukupuoli – niin paljon on muuttunut ja… Teoksessa Anu Hirsiaho, Mari Korpela & Liisa Rantalaiho (toim.) *Kohtaamisia rajoilla*. Tampere: Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1038. Tampere, 151–171.

Korhonen, Ari (2006). Tulevan demokratia. Luenta Jacques Derridan poliittisen ajattelusta – eli kuinka laskea ystävänsä. *Tiede & Edistys* 3, 215–226.

Kortteinen, Matti (1992). *Kunnian kentät*. Hämeenlinna: Hanki ja Jää.

Korvajärvi, Päivi (1996). Sukupuoli työpaikalla. Teoksessa Merja Kinnunen & Päivi Korvajärvi (toim.) *Työelämän sukupuolistavat käytännöt*. Tampere: Vastapaino, 89–108.

Korvajärvi, Päivi (1998). *Gendering Dynamics in White-Collar Work Organizations*. Acta Universitatis Tamperensis 600. Tampere: University of Tampere.

Koski, Leena & Moore, Erja (2001). Aikuisten koulutus elinikäisen oppimisen yhteiskunnassa. Teoksessa Arto Jauhiainen & Juhani Tähtinen (toim.) *Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit*. Kasvatusalan tutkimuksia. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura, 367–384.

Koski, Leena (1999). Hyvä tyttö ja hyvä poika. Ihanteelliset yksilöt aapisten moraalisissa kertomuksissa. Teoksessa Tarja Tolonen (toim.) *Suomalainen koulu ja kulttuuri*. Tampere: Vastapaino, 21–49.

Kosonen, Päivi (1996). Subjekti. Teoksessa Anu Koivunen & Marianne Liljeström (toim.) *Avainsanat – 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 179–205.

Kumpumäki, Elina (2006). *Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan miestyön historia 1988–2006.* Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki 2006. http://www.stm.fi/Resource.phx/vastt/tarvo/tane/mieshistoriikki-pdf.htx.i1471.pdf (haettu 12.10.2007)

Kuortti, Joel (2007). Jälkikoloniaalisia käännöksiä. Teoksessa Joel Kuortti, Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.) *Kolonialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi*. Tampere: Gaudeamus, 11–26 .

Kuusipalo, Jaana (1994). Emännät ja työläisnaiset 1930–1950-lukujen politiikassa. Oppaina Vieno Simonen ja Tyyne Leivo-Larsson. Teoksessa Anneli Anttonen, Lea Henriksson & Ritva Nätkin (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino, 157–178.

Kuusipalo, Jaana (1999). Suomalaiset naiset politiikassa. Teoksessa Päivi Lipponen & Päivi Setälä (toim.) *Suomalainen nainen*. Helsinki: Otava, 55–78.

Kuusipalo, Jaana (2002). Mikä on se tasa-arvo, jota tasa-arvopolitiikka tavoittelee. Teoksessa Anne Maria Holli, Terhi Saarikoski & Elina Sana (toim.) *Tasa-arvopolitiikan haasteet*. WSOY ja Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Porvoo, 208–220.

Kuusipalo, Jaana (2006). Nainen poliitikkona ja poliitikko naisena: Politiikan sukupuolittuminen Suomessa. Teoksessa Anna Moring (toim.) *Sukupuolen politiikka*. Helsinki: Otava.

Käyhkö, Mari (2003). Puhtauden näkymättömäksi lähettiläälksi. Teoksessa Risto Turunen & Marianne Roivas (toim.) *Mikä ero? Kaksikymmentä kirjoitusta yhteiskunnasta, kulttuurista ja sukupuolesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki: Gummerus, 311–327.

Lahelma, Elina (1987). *Sukupuolten tasa-arvo koulussa. Tutkimuskartoitus tasa-arvokokeilutoimikunnalle.* Opetusministeriön suunnittelusihteeristön julkaisuja. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Lahelma, Elina (1992). *Sukupuolten eriytyminen peruskoulun opetussuunnitelmassa*. Helsinki: Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitos.

Lahelma, Elina (2004a). 20 vuotta koulun tasa-arvotyön alkamisesta – entä nyt? Teoksessa Matti Taajamo (toim.) *Suunnistuksia. Tiede. Kasvatus. Taide*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto Koulutuksen tutkimuslaitos, 57–63.

Lahelma, Elina (2004b). Tytöt, pojat ja koulukeskustelu: miten koulutuspoliittiset ongelmat rakentuvat? Teoksessa Erja Vitikka (toim.) *Koulu – sukupuoli – oppimistulokset*. Helsinki: Opetushallitus Moniste 8, 54–67.

Lahelma, Elina (2006). Menestyjiä ja kestäjiä? Suomalaiset tytöt koulussa. Teoksessa Anna Moring (toim.) *Sukupuolen politiikka. Naisten äänioikeuden 100 vuotta Suomessa*. Keuruu: Otava.

Lappalainen, Sirpa & Rajander, Silja (2005). Maailmankansalaisia ja muuta väkeä. Teoksessa Reetta Mietola, Elina Lahelma, Sirpa Lappalainen & Tarja Palmu (toim.) *Kohtaamisia kasvatuksen ja koulutuksen kentillä: erontekoja ja yhdessä tekemistä*. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura, 177–193.

Lappalainen, Sirpa (2006). *Kansallisuus, etnisyys ja sukupuoli lasten välisissä suhteissa ja esiopetuksen käytännöissä*. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 205. Helsinki: Yliopistopaino.

Lather, Patti (2003). Applied Derrida: (Mis)Reading the work of mourning in educational research. *Educational Philosophy and Theory* 35(3), 257–270.

Lautamatti, Liisa (1987). *Koulutus ja sukupuolten välinen tasa-arvo*. Kasvatus. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen aikakauskirja 6.

Lehto, Anna-Maija & Sutela, Hanna (1998). *Tehokas, tehokkaampi, uupunut*. Työolotutkimusten tuloksia 1977–1997. SVT, Työmarkkinat 12. Helsinki: Tilastokeskus.

Lehtonen, Mikko (2004). *Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia.* Tampere: Vastapaino.

Lehtonen, Jukka (toim.) (2002). *Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä*. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- kehittämiskeskus STAKES. Raportteja 269. Saarijärvi: Gummerus.

Lehtonen, Jukka (2003). *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset*. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura: Julkaisuja 31. Helsinki: Yliopistopaino.

Lehtonen, Jukka & Mustola, Kati (2004). *Eihän heterotkaan kerro… Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä.* Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä Equal-hanke. Tutkimukset ja selvitykset 2. Helsinki: Työministeriö.

Leinonen, Eija (toim.) (2005). *Opetuksen ja ohjauksen tasa-arvoiset käytännöt – sukupuolen huomioiva opas kasvatuksen arkeen*. Iisalmi: Oulun yliopisto, Kajaanin yliopistokeskus, WomenIT-projekti.

Liljeström, Marianne (2004). Feministinen metodologia – mitä se on? Teoksessa Marianne Liljeström (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Vastapaino: Tampere, 9–21.

Lindblad, Sverker & Popkewitz, Thomas S. (2003). Comparative ethnography: Fabricating the new millennium and its exclusions. Teoksessa Dennis Beach, Tuula Gordon & Elina Lahelma (toim.) *Democratic Education. Ethnographic Challenges*. London: The Tufnell Press, 10–23.

Lindgren, Monica & Packendorff, Johann (2006). What's New in New Forms of Organizing? On the Construction of Gender in Project-Based Work. *Journal of Management Studies* 43(4), 841–866.

Lindroos, Päivikki (1994). Sukupuolten tasa-arvo ja Euroopan unioni. *Yhteenveto* 1, 15–16.

Lähteenmaa, Jaana (2006). 2000-luvun nuorisotyöprojektien kompastuskiviä kentällä. Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia*. Tampere: Gaudeamus, 105–120.

Mackenzie, Muriel (2007). *Sukupuolten tasa-arvo ja rakennerahastot. Naisten ja miesten tasa-arvo tukee koheesiota.* Inforegio.panorama. Euroopan Unioni aluepolitiikka-julkaisu. Nro 22. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/panorama/pdf/mag22/mag22_fi.pdf (haettu 22.2.2008)

Magnusson, Eva (2000). Party-Political Rhetoric on Gender Equality in Sweden: The Uses of Uniformity and Heterogeneity. *NORA* 8(2), 78–92.

Manninen, Jyri & Heinonen, Sari (1998). Johdanto Teoksessa Jyri Manninen (toim.) *Aikuiskoulutus modernin murroksessa. Näkökulmia työllistymistä edistävän koulutuksen ja ohjauksen merkityksiin ja vaikuttavuuteen*. Helsinki: Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 158, 1–10.

Mazur, Amy (2001). Introduction. Teoksessa Amy Mazur (toim.) *State Feminism, Women's Movements, & Job Training. Making Democracies Work in Global Economy*. New York: Routledge, 3–27.

Mazzei, Lisa A (2004). Silent Listenings: Deconstructive Practices in Discourse-Based Research. Research News and Comment. *Educational Researcher*, 33(2), 26–34.

Meriläinen, Susan (2001). *Changing Gendered Practices: A PAR Project within an Academic Work Community*. Helsinki School of Economic and Business Administration. Helsinki.

Mickwitz, Margaretha, von Essen Agneta & Nordgren, Elisabeth (toim.) (2008). *Roolien murtajat. Tasa-arvokeskustelua 1960-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: Gaudeamus.

Midler, Christophe (1995). Projectification' of the Firm: the Renault Case. *Scandinavian Journal of Management* 11(4), 363–375. http://crg.polytechnique.fr/fichiers/crg/publications/pdf/2004-05-05-362.pdf (haettu 12.8.2006)

Mietola, Reetta (2001). Itseä ja erilaista oppimaan – erilaisuus peruskoulun oppikirjoissa. *Nuorisotutkimus* 19(2), 3–20.

Mietola, Reetta (2005). Erilaisuus ja eronteot tutkimuksen valossa. Teoksessa Mai Salmenkangas (toim.) *Muutu puutu. Oppilaitoksen yhdenvertaisuusopas*. Helsinki: Työministeriö, 82–92.

Mietola, Reetta, Lahelma, Elina, Lappalainen, Sirpa & Palmu, Tarja (toim.) (2005). *Kohtaamisia kasvatuksen ja koulutuksen kentillä: Erontekoja ja yhdessä tekemistä*. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura.

Mietola, Reetta & Lappalainen, Sirpa (2005). Hullunkurisia perheitä. Teoksessa Tomi Kiilakoski, Tuukka Tomperi & Marjo Vuorikoski (toim.) *Kenen kasvatus? Kriittinen pedagogiikka ja toisinkasvatuksen mahdollisuus.* Tampere: Vastapaino, 112–135.

Mohanty, Chandra Talpade (1999). Lännen silmien alla. Feministinen tutkimus ja kolonialistiset diskurssit. Teoksessa Jaana Airaksinen & Tuula Ripatti (toim.) *Rotunaisia ja Feministejä. Nais- ja kehitystutkimuksen risteyskohtia*. Tampere: Vastapaino, 229–270.

Moisander, Johanna (2000). Taloustiede talouspolitiikan apuvälineenä. Teoksessa Tiina Vainio (toim.) *Naisten talouskirja*. Helsinki: Gaudeamus, 176–195.

Mononen, Sari (2005). *Materialla merkityt identiteetit; tutkimus kuluttajakasvatuksen oppikirjan tuottamasta kuluttajuudesta*. Kasvatustieteen pro gradu -tutkimus. Helsingin yliopisto.

Mononen, Sari (2007). Yrittäjäksi jos yltäisin, oman onneni herra jos oisin! Keskustelua yksilön vastuullistamisesta. *Nuoristotutkimus* 1(25), 19–32.

Moring, Anna (toim.) (2006). *Sukupuolen politiikka. Naisten äänioikeuden 100 vuotta Suomessa*. Keuruu: Otava.

Mykkänen, Juri (2001). Eliittihaastattelu. *Politiikka* 43(2), 108–127.

Määttä, Mirja & Kalliomaa-Puha, Laura (2006). Sopivaksi kasvattava yhteiskunta. Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia*. Gaudeamus: Tampere, 179–193.

Naisten asemaa tutkivan komitean mietintö. Komiteanmietintö (1970):A8. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Naskali, Päivi (2001). Sukupuoli ja ruumiillisuus opetuksellisessa vuorovaikutuksessa. *Naistutkimus-Kvinnoforskning* 14(3), 4–15.

Naskali, Päivi (2003). Dekonstruktio uusien kysymysten avaajana kasvatustieteessä ja yliopistopedagogiikassa. *Kasvatus* 34(1), 18–29.

Naumanen, Päivi (1994). *Tiedon, taidon ja vallan tiellä. Miesten ja naisten kouluttautuminen ja työ.* Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportti 22. Turku: Turun yliopisto.

Naumanen, Päivi & Silvennoinen, Heikki (1996). *Löytyykö työtä?* Työelämän koulutustarpeet, osa 2. Työpoliittinen tutkimus 141. Helsinki: Työministeriö.
Naumanen, Päivi (2002). *Koulutuksella kilpailukykyä. Koulutuksen yhteys miesten ja naisten työllisyyteen ja työn sisältöön*. Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportti 57. Turku: Turun yliopisto.
Newman, Saul (2003). *Stirner and Foucault: Toward a Post-Kantian Freedom*. http://muse.jhu.edu/journals/pmc/v013/13.2newman.html (haettu 8.1.2008)
Nikula, Paavo (1999). Suomalainen tasa-arvopolitiikka. Teoksessa Päivi Lipponen & Päivi Setälä (toim.) *Suomalainen nainen*. Helsinki: Otava, 129–145.
NORA – Special Issue on Critical Studies of Gender and Gender Equality. 3/2005.
Nousiainen, Kevät, Pylkkänen, Anu, Holli, Anne Maria, Kantola, Johanna, Luhtakallio, Eeva, Raevaara, Eeva & Saari, Milja (2004). Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisselvitys. Tasa-arvon työkirja. http://www.om.fi/uploads/9aad828q10c.pdf (haettu 16.3.2007).
Nurmi, Kaarina (1998). *Se pieni ero hyvinvointivaltioiden koulutus- ja työmarkkinoilla. Tutkimus koulutus- ja työmarkkinoiden sukupuolijaoista kahdessatoista OECD-maassa*. Turku: Turun yliopiston julkaisuja. Sarja 140.
Nurmi, Kaarina (2001). Koulutus- ja työmarkkinoiden eriarvoistavat sukupuolijaot Teoksessa Arto Jauhiainen, Risto Rinne & Juhani Tähtinen (toim.) *Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit.* Kasvatusalan tutkimuksia 1. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura, 205–226.
Nurmi, Kaarina (2004). *Sukupuolet EU:n työmarkkinoilla*. Tasa-arvojulkaisuja 2. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.
Nyman, Jopi & Roivas, Marianne (2003). Kirjallisia sukupuolia. Sukupuolen näkökulma kirjallisuudentutkimuksessa. Teoksessa Risto Turunen & Marianne Roivas (toim.) *Mikä ero? Kaksikymmentä kirjoitusta yhteiskunnasta, kulttuurista ja sukupuolesta.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki: Gummerus, 13–29.
Nyyssölä, Kari (2003). *Katsaus koulutuksen ja työelämän tasa-arvoprojekteihin*. Muistio pohjautuen Tasavertaiset työmarkkinat -työryhmää varten kerättyyn aineistoon. Opetushallitus 6.8.2003.
Oinas, Elina (2001). *Making Sense of the Teenage Body. Sociological Perspectives on Girls, Changing Bodies and Knowledge*. Åbo Akademis Förlag – Åbo Akademi University Press.
Oinas, Elina (2004). Haastattelu: kokemuksia, kohtaamisia, kerrontaa. Teoksessa Marianne Liljeström (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino, 209–227.
Olssen, Mark & Peters, Michael A. (2005). Neoliberalism, higher education and the knowledge economy: from the free market to knowledge capitalism. *Journal of Education Policy* 20(3), 313–345.
Opetusministeriön työryhmien muistioita (1986). *Opetusministeriön tasa-arvotyöryhmän loppuraportti 1980–1985.* 1986:13. Helsinki: Opetusministeriö.
Opetusministeriön työryhmien muistioita (1988). *Tasa-arvokasvatus ja opettajankoulutus. Raportti tasa-arvotyöryhmän ja tasa-arvokokeilutoimikunnan 30.–31.3.1987 järjestämästä seminaarista.* 1988:17. Helsinki: Opetusministeriö.
Opetusministeriön työryhmien muistioita (1989). *Opetusministeriön tasa-arvotyöryhmän ammatillisen koulutuksen tasa-arvoraporti.* 1989:11. Helsinki: Opetusministeriö.
Opetushallinnon toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma 1994–1995. Opetusministeriö. Hallinto- ja esikuntatoiminnot. Helsinki: Yliopistopaino.

Oravakangas, Aini (2005). *Koulun tuloksellisuus? Filosofisia valotuksia koulun tuloksellisuuden problematiikkaan suomalaisessa yhteiskunnassa*. Chydenius-instituutin tutkimuksia 2. Jyväskylän yliopisto Chydenius-instituutti. Kokkola: Kokkolan yliopistokeskus.

Palmu, Tarja (2003). *Sukupuolen rakentuminen koulun kulttuurisissa teksteissä. Etnografia yläasteen äidinkielen oppitunneilla.* Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 189.

Parker, Ian (1992). *Discourse Dynamics. Critical Analysis for Social and Individual Psychology*. London: Routledge.

Parvikko, Tuija (1991). Conceptions of gender equality: similarity and difference. Teoksessa Elizabeth Meehan & Selma Sevenjuijsen (toim.) *Equality Politics and Gender*. London: Sage, 36–51.

Pasanen, Heikki (1998). Refleksiivisen itseohjautuvuuskäsityksen hahmotusta. Teoksessa Jyri Manninen (toim.) *Aikuiskoulutus modernin murroksessa. Näkökulmia työllistymistä edistävän koulutuksen ja ohjauksen merkityksiin ja vaikuttavuuteen*. Helsinki: Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 158, 11–59.

Pateman, Carole (1988). *The Sexual Contract*. Cambridge: Polity.

Peltokoski, Jukka (2006). Postfordismi. Teoksessa Mikko Jakonen, Jukka Peltokoski & Akseli Virtanen (toim.) *Uuden työn sanakirja*. Helsinki: Tutkijaliitto, 113–124.

Pentikäinen, Merja (2002). Tasa-arvoperiaate ihmisoikeusperiaatteena. Kansainväliset ihmisoikeudet ja naiset – näkymättömästä näkyväksi. Teoksessa Anne Maria Holli, Terhi Saarikoski & Elina Sana (toim.) *Tasa-arvopolitiikan haasteet*. WSOY ja Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Porvoo, 70–98.

Petäjäniemi, Tuulikki (2004). *Selvitys hallituksen samapalkkaisuusohjelman rakentamisen edellytyksistä yhdessä työmarkkinaosapuolten kanssa: selvityshenkilön raportti*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Phillips, Anne (2000). Identity politics: have we now had enough? Teoksessa GEP International Conference. *New Challenges to Gender, Democracy, Welfare States – Politics of Empowernment and Inclusion.* Vilvorde KursusCenter, 18.–20.10.2000, 93–104.

Pillow, Wanda (2003). Confession, catharsis, or cure? Rethinking the uses of reflexivity as methodological power in qualitative research. *Qualitative Studies in Education* 16(2), 175–196.

Pincus, Ingrid & van der Ross, Janneke (2001). Valtiot, kunnat, tasa-arvo ja poliittinen tahto. Teoksessa Christina Bergqvist, Anette Borchorst, Ann-Dorte Christensen, Viveca Ramstedt-Silén, Nina C. Raaum & Auður Styrkarkársdóttir (toim.) 2001. *Tasa-arvoiset demokratiat? Sukupuoli ja politiikka Pohjoismaissa*. Helsinki: Edita, 221–244.

Polanyi, Michael (1966). *The Tacit Dimension*. London: Routledge & Kegan.

Pollitt, Christopher (1990). *Managerialism and the Public Services*. 2nd ed. Oxford: Blackwell.

Pulkkinen, Tuija (2000). Judith Butler – Sukupuolen suorittamisen teoreetikko. Teoksessa Anneli Anttonen, Kirsti Lempiäinen & Marianne Liljeström (toim.) *Feministejä – Aikamme ajattelijoita*. Tampere: Vastapaino, 43–60.

Pulkkinen, Tuija (2003). *Postmoderni politiikan filosofia*. Tampere: Gaudeamus.

Putila, Pirjo & Pihlajamaa, Tuula (2002). Lisää naisia tekniikan alalle. Teoksessas Riitta Smeds, Kaisa Kauppinen, Kati Yrjänheikki & Anitta Valtonen (toim.) *Tieto ja tekniikka – Missä on nainen?* Tekniikan Akateemisten liitto.

Raevaara, Eeva ja Saarikoski, Terhi (2002). Mikä nainen, mikä mies? Tasa-arvo ja toimijat eduskunnan kiintiökeskustelussa. Teoksessa Anne Maria Holli, Terhi Saarikoski & Elina Sana (toim.) *Tasa-arvopolitiikan haasteet*. WSOY ja Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Porvoo, 264–286.

Raevaara, Eeva (2005). *Tasa-arvo ja muutoksen rajat. Sukupuolten tasa-arvo poliittisena ongelmana Ranskan parité- ja Suomen kiintiökeskusteluissa.* Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Sosiaali- ja terveysministeriö. Tane-julkaisuja 7. Helsinki.

Rantala, Kati (2006). Syrjäytyneille turvaa vai tuomioita? Vaietut vankilakierteet ja vastuun jakautuminen. Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia*. Tampere: Gaudeamus, 207–228.

Rantala, Kati & Sulkunen, Pekka (toim.) (2006). *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia*. Helsinki: Gaudeamus.

Rantalaiho, Liisa (toim.) (1986). *Miesten tiede Naisten puuhat. Yhteiskuntatieteen kritiikkiä naisten työn näkökulmasta*. Tampere: Vastapaino.

Rantalaiho, Liisa (1988). Naistutkimuksen metodologiasta. Teoksessa Päivi Setälä & Hannele Kurk (toim.) *Akanvirtaan.* Helsinki: Yliopistopaino, 28–54.

Rantalaiho, Liisa (1994). Sukupuolisopimus ja Suomen malli. Teoksessa Anneli Anttonen, Lea Hensiksson & Ritva Nätkin (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere, Vastapaino, 9–30.

Rantalaiho, Liisa & Heiskanen, Tuula (1997). *Gendered Practices in Working Life*. London: Macmillan.

Rantalaiho, Liisa (2004). Loppusanat. Teoksessa Lea Henriksson & Sirpa Wrede (toim.) *Hyvinvointityön ammatit*. Helsinki: Gaudeamus, 235–242.

Rantanen, Lea & Sareskorpi, Leena (2005). *Arvioinnin aika. Käytännönläheisiä tietoja palkkauksen uudistamistyöhön*. Helsinki: JopiArvio.

Rees, Teresa (2001). Mainstreaming Gender Equality in Science in the European Union: the ETAN Report'. *Gender & Education* 13(3), 243–260.

Rinne, Risto, Kivinen, Osmo & Naumanen, Päivi (1991). *Aikuiskoulutuksen yhteiskunnalliset lähtökohdat. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus.* Turku: Turun yliopisto.

Rinne, Risto & Salmi, Eeva (1998). *Oppimisen uusi järjestys. Uhkien ja verkostojen maailma koulun ja elämänmittaisen opiskelun haasteena*. Tampere: Vastapaino.

Rinne, Risto & Vanttaja, Markku (1999). *Suomalaista aikuiskoulutuspolitiikkaa. Muutoksia ja jännitteitä 1980- ja 1990-luvuilla.* Aikuiskoulutusneuvosto ja Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos. Opetusministeriö.

Rinne, Risto & Simola, Hannu (2005). Koulutuksen ylikansalliset paineet ja yliopistojen uusi hallinta. *Tiede & Edistys* 30(1), 6–26.

Rinne, Risto (2000). The globalisation of education – future aspects of Nordic education in the new EU millennium. *Educational Review* 52(2), 131–142.

Riska, Elianne & Wrede, Sirpa (2004). Kuka on kestävä sairaanhoitaja? Teoksessa Lea Henriksson & Sirpa Wrede (toim.) *Hyvinvointityön ammatit*. Helsinki: Yliopistopaino, 41–62.

Rojola, Lea (1996). Ero. Teoksessa Anu Koivunen & Mariannen Liljeström (toim.) 1996. *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen.* Tampere: Vastapaino, 159–178.

Rojola & al. (2000). Gayatri Chakrovorty Spivak ja väärinlukemisen politiikat. Teoksessa Anneli Anttonen, Kirsti Lempiäinen & Marianne Liljeström (toim.) *Feinistejä – Aikamme ajattelijoita*. Tampere: Vastapaino, 295–318.

Romanov, Päivi (1994). EU:lta raameja tasa-arvotyölle. *Sosiaalinen aikakauskirja* 4/94, 28–30.

Ronkainen, Suvi (1999). *Ajan ja paikan merkitsemät. Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus*. Helsinki: Gaudeamus.

Rose, Nikolas (1999a). *Powers of Freedom. Reframing Political Thought.* Cambridge: Cambridge University Press.

Rose, Nikolas (1999b). *Governing the soul. The shaping of the private self*. London: Free association books.

Rotkirch, Holger (2008). Tasa-arvoisuus lain edessä? Teoksessa Margaretha Mickwitz, Agneta von Essen & Elisabeth Nordgren (toim.) *Roolien murtajat. Tasa-arvokeskustelua 1960-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: Gaudeamus, 78–98.

Ruhanen, Milla & Martikainen, Tuomas (2005). *Maahanmuuttajaprojektit: hankkeet ja hyvät käytännöt*. Katsauksia. Väestöntutkimuslaitos. Helsinki: Väestöliitto.

Ruotonen, Hillevi (1989). *Sukupuolten tasa-arvon edistäminen kouluopetuksessa. Raportti sukupuolten tasa-arvon edistämiskokeilusta Kajaanin koululaitoksessa 1986-1989.* Kajaani: Oulun yliopisto Kajaanin täydennyskoulutusyksikkö.

Räsänen, Leila (1996). Sukupuolijakojen purkaminen. Teoksessa Merja Kinnunen & Päivi Korvajärvi (toim.) *Työelämän sukupuolistavat käytännöt*. Tampere: Vastapaino, 171–189.

Räsänen, Leila (1997). *Tasaarvon tiennäyttäjä 1972–1997. Tavoitteita, tuloksia, tuokiokuvia*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Tasa-arvoasiain neuvottelukunta.

Räsänen, Leila (2002). Hallituksen tasa-arvopolitiikkaa tekemässä. Teoksessa Anne Maria Holli, Terhi Saarikoski & Elina Sana (toim.) *Tasa-arvopolitiikan haasteet*. WSOY ja Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Porvoo, 100–127.

Saarinen, Jaana (2003). *Naistutkijat tiedemaailmassa. Kertomuksia tutkimusprosesseista*. Lapin yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.

Saastamoinen, Mikko (2003). Tunnustaminen, refleksiivisyys ja representaatiot haastattelututkimuksessa. Teoksessa Jari Eskola, Anja Koski-Jännes, Eija Lamminluoto, Anita Saaranen, Mikko Saastamoinen & Katja Valtanen (toim.) *Tutkimusmenetelmällisiä reflektioita*. Kuopio: Kuopion yliopisto, 1–19.

Salonen, Alina (toim.) (1988). *Koulu matkalla sukupuolten tasa-arvoon.* Kokeiluselvitys tasa-arvokokeilutoimikunnalle. Opetusministeriön suunnittelusihteeristön julkaisuja. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Savtschenko, Ritva (2000). Saavuttamaton tavoite? Näkökulmia työelämän tasa-arvoon. Teoksessa Anne Maria Holli, Terhi Saarikoski & Elina Sana (toim.) *Tasa-arvopolitiikan haasteet*. WSOY ja Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Porvoo, 189–206.

Sawicki, Jana (1996). Feminism, Foucault, and "Subjects" of Power and Freedom. Teoksessa Susan J. Hekman 1996. *Feminist Interpretations of Michael Foucault*. Re-reading the canon. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 159–178.

Scott, Joan W. (2003). Deconstructing Equality-versus-Difference: Or The Uses of Poststructuralist Theory for Feminism. Teoksessa Carole R. McCann & Kim, Seung-Kyung (toim.) *Feminist Theory Reader. Local and Clobal Perspectives*. London: Routledge, 378–403.

Sennett, Richard (2002). *Työn uusi järjestys. Miten uusi kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta.* Tampere: Vastapaino.

Sennett, Richard (2004). *Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa*. Tampere: Vastapaino.

Sennett, Richard (2007). *Uuden kapitalismin kulttuuri*. Tampere: Vastapaino.

Seppänen-Järvelä, Riitta (2004). Projekti – kehittämisen kehto vai musta aukko? *Yhteiskuntapolitiikka* 69(3), 251–259.

Silfverberg, Paul (1999). *Projektinvetäjän opas*. Helsinki: Työministeriön julkaisuja.

Silius, Harriet (1995). Sukupuolitetun ammatillisuuden julkisuus ja yksityisyys. Teoksessa Leena Eräsaari, Raija Julkunen & Harriet Silius (toim.) *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Tampere: Vastapaino, 49–64.

Simola, Hannu (1995). *Paljon vartijat. Suomalainen kansanopettaja valtiollisessa kouludiskurssissa 1890-luvulta 1990-luvulle. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos*. Tutkimuksia 137. Helsinki: Yliopistopaino.

Simola, Hannu & Rinne, Risto (2006). Koulutuksen laadunarvioinnin yhteiskunnallisten vaikutusten tutkimisesta. *Hallinnon Tutkimus*. Arvioinnin teemanumero 3, 66–80.
Simonen, Leila (1986). Naisten huolenpitotyö ja kodinhoitajan ammatti. Teoksessa Liisa Rantalaiho (toim.) *Miesten tiede naisten puuhat. Yhteiskuntatieteen kritiikkiä naisten työn näkökulmasta*. Tampere: Vastapaino, 208–232.
Sipilä, Jorma (2006). Äiti, koti ja isänmaa kilpailuvaltiossa. Avaukset. *Yhteiskuntapolitiikka* 71(4), 411–415.
Sjöblom, Stefan (2006). Kohti projektoitunutta julkishallintoa. Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia*. Tampere: Gaudeamus, 71–86.
Skeggs, Beverley (1997). *Formations of Class & Gender. Becoming Respectable.* London: Sage Publications.
Smeds, Riitta, Kauppinen, Kaisa, Yrjänheikki, Kati & Valtonen Anitta (toim.) (2002). *Tieto ja tekniikka – Missä on nainen?* Tekniikan Akateemisten Liitto TEK.
Sosiaali- ja terveysministeriön selonteko Suomen hallituksen tasa-arvo-ohjelman toteuttamisesta vuosina 1980–85 ja sen jälkeisistä keskeisistä tasa-arvon edistämistoimenpiteistä. Yleisraportti. Sosiaali- ja terveysministeriö Tasa-arvojulkaisuja. Tiedotteita 1. Helsinki: VAPK Kampin Valtimo.
Sorainen, Antu (2005). *Rikollisia sattumalta? Naisten keskinäistä haureutta koskevat oikeudenkäynnit 1950-luvun Itä-Suomessa*. Helsingin yliopisto, humanistinen tiedekunta, Kristiina-instituutti. http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/krist/vk/sorainen/ (haettu 15.4.2007)
Spivak, Gayatri Chakravorty (1988). Can the Subaltern Speak? Teoksessa Cary Nelson & Lawrence Grossberg (toim.) *Marxism and the Interpretation of Culture*. University of Illinois Press: Urbana and Chicago, 271–313.
Spivak, Gayatri Chakravorty (1996). *Maailmasta kolmanteen*. Tampere: Vastapaino.
Squires, Judith (1999). *Gender in Political Theory*. Cambridge: Polity Press.
Stenfors, Petra (2006). *Feministinen aikamatka. Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan tutkimusjaosto 1981–2006.* TANE-julkaisuja 9. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki: Edita.
Stenlund, Heikki (1977). *Kehittämisprojektin ohjaus.* Valtiovarainministeriö. Helsinki: Järjestelyosasto.
Stenlund, Heikki (1986). *Projektin ohjaus*. Ammattikasvatushallitus. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
St. Pierre, Elizabeth A. (2000). Poststructural feminism in education: An overview. *Qualitative studies in education* 13(5), 477–515.
St. Pierre, Elizabeth A. (2001). Coming to theory: Finding Foucault and Deleuze. Teoksessa Kathleen Weiler (toim.) *Feminist engagements: Reading, resisting, and revisioning male theorists in education and cultural studies*. New York: Routledge.
Sulkunen, Irma (1991). *Retki naishistoriaan*. Helsinki: Painokaari.
Sulkunen, Irma (1987). Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.) *Kansa liikkessä*. Helsinki: Kirjayhtymä, 157–172.
Sulkunen, Pekka (2006). Projektiyhteiskunta ja uusi yhteiskuntasopimus. Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolella*. Tampere: Gaudeamus, 17–38.
Sundström, Leif (2008). Sukupuoliroolit ja asuminen. Teoksessa Margaretha Mickwitz, Agneta von Essen Agneta & Elisabeth Nordgren (toim.) *Roolien murtajat. Tasa-arvokeskustelua 1960-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: Gaudeamus, 110–119.

Sunnari, Vappu, Huuki, Tuija & Tallavaara, Anu (2005). Tyttönä pohjoissuomalaisessa globalisoituvassa koulussa. Teoksessa Reetta Mietola, Elina Lahelma, Sirpa Lappalainen & Tarja Palmu (toim.) *Kohtaamisia kasvatuksen ja koulutuksen kentillä. eroteko-ja ja yhdessä tekemistä*. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 35–50.

Sunnari, Vappu, Kangasvuo, Jenny, Heikkinen, Mervi & Kuorikoski, Niina (toim.) (2003). *Leimattuna, kontrolloituna, normitettuna: seksualisoitunut ja sukupuolistunut väkivalta kasvatuksessa ja koulutuksessa*. Oulun yliopiston oppimateriaalia E1. http://herkules.oulu.fi/isbn9514269799/ (haettu 12.3.2007).

Suoninen, Eero (2004). Kielen käytön vaihtelevuuden analysoiminen. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino, 48–74 .

Suoranta, Anu (2009). *Halvennettu työ*. Tampere: Vastapaino.

Syrjä, Hannele, Arnkill, Robert, Lyytinen, Sanna-Mari, Pitkänen, Sari, Karjalainen, Jari, Kaajas, Sani & Valtakari, Mikko (2004). *Suomen Equal-yhteisöaloiteohjelman toimeenpanon väliarviointi. Kehittämisen vauhdittamisesta tulosten koostamiseen*. Väliarviointiraportti. Arvioinnit 13. Työministeriö. Helsinki: Edita.

Södergran, Edith (1929). *Levottomia unia.* (suom. Uuno Kailas). Helsinki: Tulenkantajain osakeyhtiö.

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta koulutuspoliittinen jaosto (1975). *Sukupuolten tasa-arvo koulutuksessa*. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 2. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. *Toimintakatsaus 1.6.1998–31.5.2001*. Tane-julkaisuja 2002:1. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. *Toimintakertomus 1.6.2001–30.4.2003*. Tane-julkaisuja 2003:5. Tasa-arvoasiain neuvottelunta. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.

Tasa-arvo ja syrjimättömyys laajentuneessa Euroopan unionissa – Vihreä kirja (2004). http://ec.europa.eu/employment_social/publications/2004/ke6004078_fi.pdf (haettu 2.4.2007)

Tasa-arvoklinikka http://www.tasa-arvoklinikka.fi/ (haettu 21.7.2008)

Tasa-arvokokeilutoimikunnan mietintö. Komiteamietintö (1988):17. Opetusministeriö. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Tasa-arvolaki 20 vuotta. Tasa-arvojulkaisuja. Sosiaali- ja terveysministeriö. http://www.tasa-arvo.fi/Resource.phx/tasa-arvo/julkaisut/julkaisut.htx.i887.pdf (haettu 7.1.2008).

Tasa-arvovaltuutetun lausunto yhdenvertaisuustoimikunnan välimietinnöstä http://www.tasa-arvo.fi/Resource.phx/tasa-arvo/tasa-arvovaltuutettu/yhdenvertaisuustoimikunta.htx.i1197.pdf (haettu 8.5.2008).

Tasavertaiset työmarkkinat -työryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2004:1. http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2004/tasavertaiset_tyomarkkinat_-tyoryhman_muistio (haettu 15.3.2007).

Tedre, Silva (1999). *Hoivan sanattomat sopimukset. Tutkimus vanhusten kotipalvelun työntekijöiden työstä.* Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja Nro 40. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Tiihonen, Seppo (2006). Poliittisen hallinnan ja hallintopolitiikan muutoksia 1980- ja 1990-luvuilla. Teoksessa Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (toim.). *Uusi Jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus, 82–104.

Tollin, Katharina (2005). A never-ending story: Paradoxes within the discourse on change, gender and history in Swedish official policies on Gender Equality. Julkaisematon käsikirjoitus.

Tolonen, Tarja & Palmu, Tarja (2007). Etnografia, haastattelu ja (valta)positiot. Teoksessa Sirpa Lappalainen, Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus.* Tampere: Vastapaino, 89–112.

Tolonen, Tarja (toim.) (2008). *Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli*. Tampere: Vastapaino.

Tuominen, Anniina, Paananen, Maarit & Virtanen, Petri (2005). *Projektituotteistajan opas*. Työministeriö.

Tuomisto, Jukka (1991). Aikuiskasvatuksen peruskäsitteen historiallinen kehitys. Teoksessa Rainer Aaltonen & Jukka Tuomisto (toim.) V*alistus, sivistys, kasvatus. Kansanvalistuksesta aikuiskasvatukseen*. Vapaan sivistystyön vuosikirja 32. Jyväskylä: Gummerus, 30–69.

Tuomisto, Jukka (1997). Elinikäisen oppimisen teoreettiset ja historialliset lähtökohdat. Teoksessa *Näkökulmia elinikäiseen oppimiseen*. Elinikäisen oppimisen komitean mietinnön 14. Helsinki: Opetusministeriö.

Tuori, Salla (2007). Erontekoja – Rodullistetun sukupuolen rakentuminen monikulttuurisessa naispolitiikassa. Teoksessa Joel Kuortti, Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.) *Kolonialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi*. Helsinki: Gaudeamus, 156–174.

Törrönen, Jukka (2004a). Julkinen tila ongelmana, säätelyn alueena ja tutkimuskohteena. Teoksessa Jukka Törrönen (toim.) 2004. *Valvontaa ja vastuuta. Päihteet ja julkisen tilan moraalisäätely*. Helsinki: Gaudeamus, 11–31.

Törrönen, Jukka (2004b). Valtion ja kuntien ristiaallokossa: ehkäisevän päihdetyön rationaalisuus paikallisviranomaisten näkökulmasta. Teoksessa Jukka Törrönen (toim.) *Valvontaa ja vastuuta. Päihteet ja julkisen tilan moraalisäätely*. Helsinki: Gaudeamus, 196–233.

Vainio, Arttu, Katajamäki, Hannu & Huuhka, Ari (1997). *Euroopan sosiaalirahaston tavoite 3-ohjelman kokonaisarviointi 1995–1997*. Ennakointeja. Arviointeja. Selvityksiä. ESR-julkaisut. Helsinki: Edita.

Varjo, Janne (2007). *Kilpailukykyvaltion koululainsäädännön rakentuminen. Suomen eduskunta ja 1990-luvun koulutuspoliittinen käänne*. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 209.

Vehviläinen, Jukka & Paju, Petri (2001). Meil on metsässä nuotiopiiri. Nuorisoprojektit yhteiskunnallisen vallan käyttäjinä. Teoksessa Minna Suutari (toim.) *Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla*. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 20. Helsinki: Yliopistopaino.

Vehviläinen, Marja & Brunila, Kristiina (2005). From Bringing Women to Technology to Situated Agency: gender equality in technology and equality projects. Teoksessa Clem Herm & al. (toim.) *3rd European Symposium on Gender & ICT: Working for Change*, Conference proceedings, Manchester, 1.2, 2005.

Vehviläinen, Marja & Brunila, Kristiina (2007). Cartography of Gender Equality Projects in ICT. Liberal equality from the perspective of situated equality. *Information, Communication & Society* 10(3), 384–403.

Vehviläinen, Marja (1996). Maailmoista ilman naisia tietotekniikan sukupuolieroihin. Teoksessa Merja Kinnunen & Päivi Korvajärvi (toim.) *Työelämän sukupuolistavat käytännöt*. Tampere: Vastapaino, 143–170.

Vehviläinen, Marja (1997). *Gender, Expertise and Information Technology*. Department of Computer Science. Publication Series A-1997-1. Tampereen yliopisto. Tampere.

Vehviläinen, Marja (2001). Naisten tietotekniikkaryhmät. Teoksessa Johanna Uotinen, Sari Tuuva, Marja Vehviläinen & Seppo Knuuttila (toim.) *Verkkojen kokijat. Paikallista tietoyhteiskuntaa tekemässä*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura. Saarijärvi: Gummerus, 166–188.

Vehviläinen, Marja (2002). Tekninen nationalismi. Teoksessa Tuula Gordon, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen (toim.) *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Tampere: Vastapaino, 211–229.
Vehviläinen, Marja (2004). Kone ruumiissa. Arjen toimijuutta teknologian välittämässä yhteiskunnassa. Teoksessa Eeva Jokinen, Marja Kaskisaari & Marita Husso (toim.) *Ruumis töihin! Käsite ja käytäntö*. Tampere: Vastapaino, 263–282.
Vehviläinen, Marja-Riitta (1974). *Sukupuoliroolit lasten päiväkodeissa*. Helsinki: Valtion Painatuskeskus.
Veijola, Soile & Jokinen, Eeva (2001). *Voiko naista rakastaa? Avion ja eron karuselli.* Helsinki: WSOY.
Verlin Laatikainen, Katie (2001). Caught between Access and Activism in the Multilevel Europan Union Labyrinth. Teoksessa Amy Mazur (toim.) *State Feminism, Women's Movements, & Job Training. Making Democracies Work in Global Economy*. New York & London: Routledge, 79–109.
Verloo, Mieke (toim.) (2007). *Multiple meanings of gender equality. A Critical Frame Analysis of Gender Policies in Europe*. Budabest: CEU Press. http://www.ru.nl/politicologie/koppeling/verloo?&popup=normal (haettu 10.2.2009).
Verloo, Mieke (2006). Multiple inequalities, intersectionality and the European Union. *European Journal of Women's Studies* (13) 3, 211–229.
Viriasova, Inna (2006). The problem of freedom in the works of Michel Foucault. Central European University (CEU) – Department of Political Science. *The Political Science Journal*. http://www.ceeol.com/aspx/searcharticles.aspx (haettu 7.9.2007).
Virtanen, Akseli (2006). *Biopoliittisen talouden kritiikki*. Polemos-sarja. Helsinki: Tutkijaliitto.
Vuori, Jaana (2001). Isät, äidit ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampere; Tampere University Press 2001. Sähköinen versio: http://acta.uta.fi/pdf/951-44-5065-5.pdf (haettu 13.3.2006).
Vuorikoski, Marjo & Ojala, Hanna (2006). Sukupuoli aikuiskasvatuksen tutkimuskohteeksi. *Aikuiskasvatus* 26(4), 316–322.
Vuorikoski, Marjo (2005). Onko naisen tiedolle sijaa koulutuksessa? Teoksessa Tomi Kiilakoski, Tuukka Tomperi & Marjo Vuorikoski (toim.) *Kenen kasvatus? Kriittinen pedagogiikka ja toisinkasvatuksen mahdollisuus.* Tampere: Vastapaino, 31–61.
Vähätalo, Kari (1998). *Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta*. Tampere: Gaudeamus.
Vähämäki, Jussi (2004). *Kuhnurien kerho. Vanhan työn paheista uuden hyveiksi*. Helsinki: Tutkijaliitto.
Vähämäki, Jussi (2005). Esipuhe. Teoksessa Gilles Deleuze. *Haastatteluja. Gilles Deleuzin ja Félix Guattarin haastatteluja ja kirjoituksia.* Helsinki: Tutkijaliitto, 7–14.
Vähämäki, Jussi (2007). *Muutos filosofian asiana.* Talous ja yhteiskuntateoria. www.valt.helsinki.fi/sosio/tyt/artikkelit/vahamaki.htm (haettu 12.9.2007)
Wajcman, Judith (1991). *Feminism confronts technology*. Cambridge: Polity Press.
Walby, Sylvia (2004). The European Union and Gender Equality: Emergent Varieties of Gender Regime. *Social Politics* 11(1), 4–29.
Walkerdine, Valerie (2003). Reclassifying Upward Mobility: femininity and the neo-liberal subject. Gender and Education, 15(3), 237–248.
Warpenius, Katariina (2006). Näkymätön näyttö – vaikuttavuusarvioinnin pulmat paikallisprojekteissa. Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia*. Tampere: Gaudeamus, 143–160.
Weedon, Chris (1997). *Feminist Practice and Poststructuralist Theory*. Cambridge, MA: Blackwell Publishers.

Werde, Georg, Henrik (2006). Kuka omistaa aatteellisen yhdistyksen projektit? Projektiarviointi aatteellisen yhdistyksen näkökulmasta. Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia*. Tampere: Gaudeamus, 87–104.

YK:n kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus – *Unioni Naisasialiiton lausunto Suomen viidettä määräaikaisraporttia varten*. http://www.naisunioni.fi/cedaw.html (haettu 12.10. 2007).

Ylöstalo, Hanna (2006). Naisia, miehiä vai ihmisiä? Sukupuolten tasa-arvo työpaikkojen tasa-arvotyössä ja feministisessä tutkimuksessa. *Naistutkimus-Kvinnoforsknings* 19(3), 17–28.

Liitteet

Liite 1

Projekteja koskevat dokumentti-aineistot

Vuosien 1970–2008 välillä toimineiden tasa-arvoprojektien yhteydessä tuotetut tekstit, joiden keräämisessä olen käyttänyt apuna seuraavia lähteitä:

- ESR-sivusto ja projektien tietokanta sekä EQUAL-sivusto ja sivustoilta löytyvät julkaisut ja raportit
- Euroopan unionin tasa-arvoa koskevat www-sivustot ja ESR-teemabulletinit
- HARE-rekisteri
- Hallitusten tasa-arvo-ohjelmat
- Tanen ja Tasa-arvoyksikön nettisivut
- Naistutkimus-lehti ja Naistutkimus-tiedote
- Yliopistojen kirjastotietokannat
- Opetushallituksen kirjastotietopalvelu
- Internet (hakusanat tasa-arvotyö, tasa-arvo, tasa-arvoprojekti, tasa-arvohanke, sukupuolten välinen tasa-arvo, moninaisuus, naisten aseman parantaminen)
- Ministeriöiden toimikuntien muistiot ja komiteamietinnöt
- TANEn tasa-arvojulkaisut, toimintakertomukset ja toimintakatsaukset, työraportit ja jaostojen julkaisut
- Tasa-arvoprojektien omat www-sivustot ja projektien julkaisut
- Minna-portaali
- Tutkimushaastattelut

Projektien dokumenteiksi olen lukenut seuraavat tekstit:

- Projektien tuottamat väli- ja loppuraportit
- Projektihakemukset sekä yleisemminkin projekteihin liittyvät kansalliset ja kansainväliset (EU) säädökset
- Ohjeistukset ja projekteja koskevat arvioinnit.

Lisäksi dokumentteihin on kuulunut projekteissa tuotetut lopputuotokset, kuten

- tutkimukset ja selvitykset
- oppaat, esitteet, www-sivut, cd-levyt ja muu kuvallinen materiaali
- Työministeriön ESR-arviointisarja
- Euroopan komission tasa-arvoa koskevat puitestrategiat
- Euroopan unionin komission tasa-arvo-ohjelmat

Liite 2

Haastattelupyyntö

Lähetimme Mervi Heikkisen kanssa haastateltaville sähköpostitiedustelun, joiden sisällöt saattoivat joiltain osin hieman vaihdella, mutta pääsääntöisesti viestissä olivat seuraavat kohdat:

Hei, teemme parhaillamme tutkimushaastatteluita henkilöiden kanssa, jotka ovat tehneet tasa-arvotyötä ja osallistuneet tasa-arvohankkeisiin. Haluaisin tiedustella sinua haastateltavaksi. Haastattelu veisi aikaa noin kaksi tuntia. Haastattelu on osa ”Equal kansallinen teematyö – segregaation purku työmarkkinoilla” -projektia, josta lisätietoja alla olevasta linkistä sekä tiedotteesta.

Yhteydenottoasi odottaen
Mervi Heikkinen/Kristiina Brunila
Equal kansallinen teematyö – segregaation purku työmarkkinoilla
Lisätietoja
http://www.womenit.info/kansallinen_teematyo.php

TIEDOTE
Suomessa on aloitettu keväällä 2003 Euroopan Unionin Equal-yhteisöaloiteohjelmaan liittyvä kansallinen teemaverkostotyöskentely. Maassamme vallitsevaan työelämän voimakkaaseen sukupuoliperusteiseen kahtiajakoon on kiinnittänyt huomioita myös EU-komissio ja se on pyytänyt Suomelta toimenpiteitä asian johdosta. Teemaverkosto Segregaation purku työmarkkinoilla on aloittanut työskentelyn Equal-projektien WomenIT ja Mirror hallinnoimana.

Tavoite
Kansallisen teemaverkoston Segregaation purku työmarkkinoilla tavoitteena on:
- löytää uusia ratkaisumalleja ja toimenpide-ehdotuksia segregaation purkuun analysoimalla teema-alueella tapahtuneita ja tapahtuvia koulutus-, kehittämis- ja tutkimushankkeita
- aidon vuoropuhelun käyminen toimenpiteistä tasa-arvotyöntekijöiden,
- tutkijoiden sekä poliittisen että hallinnollisen sektorin kanssa
- levittää sellaisia hyviä tuloksia, joita on saavutettu kansallisen ja kansainvälisen tason ja muiden teemaan liittyvien EU-rahoitteisten hankkeiden, tutkijoiden ja asiantuntijoiden kansallisessa yhteistyöverkossa

Tutkimus
Teematyön tutkimuksessa selvitetään tasa-arvon valtavirtaistamisen rajapintaa. Aineisto kerätään -70-luvulta alkaen toteutetuista ja meneillään olevista kasvatus-, koulutus- sekä työelämään sijoittuvissa tasa-arvohankkeista. Tutkimuksen tuloksena tuotetaan julkaisut:

1) ”Aineistoraportti - tasa-arvotyön arki toimijoiden kertomuksissa”
2) ”Tasa-arvohankkeiden hyvien käytäntöjen malleja” jotka julkaistaan tutkimusosuuden päätteeksi alkuvuodesta 2005.

Toisena keskeisenä toimintatapana kansallisessa teematyössä on vuoropuhelu kansallisten tasa-arvotyöntekijöiden, -tutkijoiden sekä poliittisen että hallinnollisen sektorin kanssa. Kansallisen työn lisäksi hankkeeseen liittyy EU:n laajuinen teemaverkosto, jonka tavoitteena on jakaa ja levittää sellaisia hyviä tuloksia, joita on saavutettu kansallisissa ja kansainvälisissä teemaan liittyvissä hankkeissa.Tähän kansainväliseen yhteistyöhön osallistuvat kansallista teematyötä koordinoivan sihteeristön jäsenet.

Liite 3

Taustatietolomake

EQUAL KANSALLINEN TEEMATYÖ – Segregaation purku työmarkkinoilla

Nimi _____

Koulutus _____

Naistutkimusopinnot _____

_____

_____

_____

Tasa-arvokonsulttikoulutus _____

_____

_____

_____

Sukupuoli- ja tasa-arvonäkökulmaan liittyvä muu opiskelu (myös itsenäinen)

_____

_____

_____

Aiheeseen liittyvät kansalliset ja kansainväliset seminaarit _____

_____

_____

_____

Työtehtävä ja asema organisaatiossa_____

Lyhyt kuvaus siitä kuinka pitkään on toiminut tasa-arvon edistäjänä
(toimiminen tasa-arvotoimikunnissa, tasa-arvosuunnitelmatyöryhmissä, naisliikkeessä (esim. naisasialiitto Union, Nytkis, Marttaliitto), puolueiden naisjärjestöt, toimiminen miesliikkeessä)

_____

_____

_____

Liite 4

Tutkimussopimus

TUTKIMUSSOPIMUS

Päivämäärä

Allekirjoittanut haastateltava osallistuu Kristiina Brunilan Equal- yhteisöaloiteohjelman kansallisen teematyön Segregaation purku työmarkkinoilla -teemaverkoston tutkimuksen haastatteluun ja suostuu haastatteluaineiston käyttöön seuraavilla ehdoilla, joihin allekirjoittanut tutkija sitoutuu.

Haastatteluja käytetään vain tutkimustarkoituksiin. Haastateltavien nimet eivät näy tutkimuksesta julkaistavissa kirjoituksissa eivätkä tutkijan pitämissä esitelmissä tai luennoissa. Mikäli aineistoa käytetään tutkimukseen, josta allekirjoittanut tutkija ei ole vastuussa, poistetaan kaikki tunnistetiedot ennen aineiston lainaamista.

Päiväys

Haastateltava

Liite 5

Tutkimushaastattelun runko

1. **Tasa-arvotyön position hahmottaminen**.
   - Miten tuli lähteneeksi tasa-arvotyöhön?
   - Mitä tasa-arvo henkilökohtaisesti merkitsee? Onko näkemys muuttunut missään vaiheessa?
   - Mikä on ollut antoisinta/vaikeinta tasa-arvotyössä?
   - Kokemus, jossa koki vaikuttaneensa tasa-arvotyössä tai tasa-arvon edistämisessä?

2. **Tasa-arvotyö Suomessa 1970-2000-luvuilla**
   - Tasa-arvo ja tasa-arvotyö näyttävät herättäneen monenlaisia tunteita ja suhtautumista. Mistä se voisi kertoa?
   - Miten tasa-arvotyötä Suomessa voisi luonnehtia 1970-luvulta tähän päivään? Kulunut 30v. Onko oma toiminta noudattanut tätä luonnehdintaa vai onko jossain asioissa toiminut toisin?
   - Mitkä tahot olleet määrittelemässä suomalaista tasa-arvopolitiikkaa? Omat näkemykset tästä?
   - Onko tasa-arvotyö muuttunut millään tavalla? Jos on niin miten? Käännekohtia?
   - Minkälaisia vaikutuksia tasa-arvotyöllä on Suomessa ollut? Miten itse suhtautuu näihin vaikutuksiin?
   - Minkälaisia ongelmia tai haasteita tasa-arvotyöllä on ollut?
   - Minkälaisiin asioihin olisi tärkeintä nyt puuttua?
   - Millaista olisi tasa-arvoisessa Suomessa?

3. **Tasa-arvohankkeet 1970-2000-luvuilla**
   - Miksi ylipäätään tasa-arvohankkeita lähdettiin tekemään?
   - Millä tavalla yhteiskunnallinen tilanne on vaikuttanut tasa-arvohankkeiden tavoitteisiin ja toimintaan?
   - Mikä merkitys eri tahoilla on ollut (ohjausryhmä, kohderyhmä, muut yhteistyötahot yms.)?
   - Mikä merkitys tasa-arvohankkeilla ollut? Mihin niitä on tarvittu?
   - Minkälaisia tasa-arvoprojekteja olleet?
   - Mikä oma roolisi on ollut näissä projekteissa? (mitä tehnyt?)
   - Mikä tasa-arvoprojektien toiminnassa sujunut hyvin? Mikä ollut vaikeaa?
   - Tasa-arvoprojektin toiminta työorganisaatioissa/ muiden kohderyhmien kanssa – minkälaisia tavoitteita?
   - Millä tavalla tässä työssä on edistetty tasa-arvoa?
   - Missä on onnistuttu? Jokin onnistunut kokemus?
   - –– Mikä ollut vaikeaa?

Liite 6

Yhteinen haastattelurunko

1. A) 15 MIN OMAELÄMÄKERTA TASA-ARVOTYÖSTÄ
Mitkä tapahtumat tilanteet työt johdattelivat tasa-arvotyön pariin – voit käyttää 15 min tähän muistelemiseen?

B) TARKENTAVIA KYSYMYKSIÄ
Mitä tasa-arvo henkilökohtaisesti merkitsee?
Mitä pitänyt antoisimpana/vaikeimpana t-arvotyössä?
Jokin sellainen kokemus, jossa koki vaikuttaneensa tasa-arvon edistämisessä

2. SUHDE VALTAKUNNALLISEEN TAI LAAJEMPAAN KV-YHTEISTYÖHÖN

A) tasa-arvotyöstä Suomessa vähän yleisemmin
Miksi t-arvo herättää niin monenlaista suhtautumista ja tunteita – mistä se voisi kertoa?
Miten tasa-arvotyötä voi luonnehtia 1970-luvulta tähän päivään?
Minkälaisia vaikutuksia sillä on ollut? Entä ongelmia?
Onko oma toiminta noudattanut tätä luonnehdintaa vai onko jossain asioissa toiminut toisin? (valtavirtaistamiskysymys)
Mitä mieltä tasa-arvopolitiikasta Suomessa? Mitkä tahot olleet politiikkaa määrittelemässä?
Näkemyksesi EU:n tasa-arvopolitiikasta ja sen keskeisistä linjauksista?
Mihin olisi tärkeää ja ajankohtaista tarttua tällä hetkellä?
Millaista olisi tasa-arvoisessa Suomessa?

3. TASA-ARVOON TÄHTÄÄVÄT HANKKEET

A) TASA-ARVOHANKKEISTA
Miksi ylipäätään tasa-arvohankkeita lähdettiin tekemään?
Miten yhteiskunnallinen tilanne vaikuttanut hankkeiden tavoitteisiin ja toimintaan?
Mitä hankkeilla on saavutettu?
haastateltavan valitsemista t-arvohankkeista keskustelu,

B) TOIMINTATAVOISTA TASA-ARVOHANKKEISSA
Millaisia hankkeita olleet?
Millä tavalla hankkeissa edistetty t-arvoa? Mitä konkreettisesti tehty ja kehitetty?
Mitä ongelmia kohdattu?
Mitä saavutettu?
Tiedustelu toisarvoistamisesta tai syrjinnästä.
Miten sinä tulit lähteneeksi mukaan? Pyydettiinkö, kenen taholta?
Jäitkö jostakin ulkopuolelle? Mistä ajattelet tämän johtuneen?

C) SUOSITTELUT JATKOHAASTATELTAVISTA
keitä kannattaisi haastatella?

Liite 7

Pseudonyymeinä käytetyt naisasianaisten nimet:

Mimmi Kanervo
Tyyne Leivo-Larsson
Iida Aalle-Teljo
Hilda Käkikoski
Sandra Lehtinen
Aleksandra Gripenberg
Miina Sillanpää
Fredrika Runeberg
Hilja Riipinen
Alli Nissinen
Hertta Kuusinen
Tekla Hultin
Fanny Churberg
Anni Huotari
Minna Canth
Helmi Tengén
Jenny Nuotio
Hedvig Gebhard
Martta Salmela-Järvinen
Maria Jotuni
Lucina Hagman
Helle Kannila
Elisabeth Stenius-Aarneenkallio

Liite 8

Tutkimusaineistona käytetyt projektit

Lista ei kuvaa tyhjentävästi Suomessa toteutettuja tasa-arvoprojekteja. Toteutettujen pojektien lukumäärä on ollut huomattavasti korkeampi.

1970–1980-luvuilla toimineita tasa-arvoprojekteja

* Ammatti teollisuudesta
* Ammatinvalinta ja sukupuoliroolit
* BRYT /AVAA

Keskiasteen koulutuksen kehittämisohjelma
Miehet mukaan opistoon
Nuorten uranvalinnan valmiuksien kehittäminen

* Oppima eriaaliprojekti
* Patistetut Lallit
* Samapalkkaisuusprojekti
* Sukupuoliroolit päiväkodissa

Syrjintäprojekti
Tasa-arvo ja ammatinvalinta
Tasa-arvokokeilu käsityön ja muiden kodin taitojen opetuksessa

* Tasa-arvokokeilu Vaasan Borgaregatans skolassa
* Tasa-arvokasvatuksen kehittämisprojekti Kajaanin koululaitoksessa

Yhteensä 15 projektia.

1990-luvulla toimineita tasa-arvoprojekteja

* Be Equal Be Different
* Berta
* DEVOTE – Development on Women's Own Terms
* GROW – Työn uudet muodot
* Hyvä ja tasa-arvoinen työpaikka
* Local Action for Women
* Luova nainen tuloksen tekijä
* Moninainen Lappilainen

Naiset high tech -yrittäjinä

* Naiset ja teollisuuden ammatillinen koulutus
* Nord-Lilia
* Omat polut – taitavat naiset

Opportunities for Women to Work and Gain Skills in Wellcare

* Partnership through training and change
* Spinning Sisters – Naisten yhteisö työllistäjänä
* Tasa-arvokonsulttikoulutus

* Tekniset naiset peruskoulussa ja lukiossa
* Työnarviointiprojekti
* Työn vaativuuden arviointi

Weera – Ylä-Savon naisten yrittäjyys- ja työllisyyshanke
Womec – naisia teollisuuteen
Women and Industrial Learning
* Working for women – training for change

Yhteensä 23 projektia.

2000-luvulla toimineita tasa-arvoprojekteja

Appelsiinipuu
Acafemica
E-Girls
* E-Hame-tasa-arvoa työelämään

Emma
* E-Power voimavaroja vahvistamalla tasa-arvoa työelämään
* Henkilöstöstrategialla tasa-arvoon
* Hil@dies - tytöt, naiset ja teknologia

Hyvinvointipalvelut, laatu ja tasa-arvo
* Investointi tasa-arvoon
* JOIN

Kansallinen teematyö – Segregaation purku työmarkkinoilta
Kansalainen, sukupuoli ja tietoyhteiskunta KANTTI
* Karelli – naisten monitoimijaverkosto
* Kipinä tekniikkaan
* Mirror

Menoksi bussilla
Mentoroinnilla menestykseen
* Meta – menestyvä yritys turvaa tasa-arvon työpaikalla
* Monikko – sukupuolten tasa-arvo monimuotoisissa työyhteisöissä
* Mosaiikki – erilaisuuden etu
* Naisia kuljetusalalle

Naiset tekniikkaan
Naiset teknisille aloile
Naisten kiinnostuksen lisääminen IT-alan insinööri-opinnoista
Naisyrittäjyyden kehittämis- ja verkostoitumishanke
* Naisyrittäjän Lähtöruutu
* NaisWay – Naisenergiaa kuljetusalalle
* Naseva, naisten yrittäjyyden edistäminen vaihtovalmennuksella

Nice-Tech
PROW Promoting Equal Opportunities for Women
* Samapalkkaisuuteen palkkausjärjestelmäuudistuksin – työn vaativuuden ja henkilön pätevyyden arviointi Suomessa
* SARA

Segregaation purku-teematyöhanke
* SEIS – Suomi eteenpäin ilman syrjintää
* Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä
* SOTEMAN – miehiä sosiaali- ja terveysalalle

Sukupuoli tiedeyhteisössä

SUMO – sukupuolisensitiiviset metodit ohjauksen tukena
* SUUNTO Sukupuolitietoinen ohjaus tasa-arvon edistäjänä
* Tasavertaiset työmarkkinat/segregaation lieventäminen

Tasa-arvoklinikka ja verkottuminen
* Tasa-arvosta lisäarvoa. Tasa-arvosuunnitelmat ja niiden toteuttamisen käytännöt nais-, mies- ja tasa-alojen työpaikoilla
* Tartu tilaisuuteen – toinen mahdollisuus TOMA

Tasa-arvon valtavirtaistaminen ministeriöiden toiminnassa
* Tasa-arvorata
* Tietonaisia I ja II
* TIETOTEEKKI

Tietoteollisuuden koulutus ja tasa-arvo – naisten erilaisuus voimavaraksi
* Tina I ja II – tietoteollisuuden naiset
* Työelämän ja perhe-elämän yhteensovittaminen
* Työelämän sukupuolistuneet käytännöt

Työn ja perheen yhteensovittamisen kehittäminen työyhteisöissä

Uskalla sinäkin – yrittämisestä työtä

Uudet urat

Verna – tasa-arvoa verkoissa ja verkostoissa
* VETOVOIMAA – uusia näkökulmia henkilöstönkehittämiseen
* WomenIT Women in industry & technology
* WomEqual

Yhteensä 61 projektia.

Yhteensä 99 projektia, joista tähdellä (*) merkittyjä eli tarkempaan tarkasteluun valittuja projekteja on 63.